

600

ΑΝΤΩΝ. ΧΩΡΑΦΑ
Γυμνασιάρχου

ΚΑΙ

ΑΝΤΩΝ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ
Καθηγητού Γυμνασίου

α. Σχολ. βιβλ. Ιστορίας. 1.99

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΡΩΜΑΪΚΗ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΥΠΟΤΑΓΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΕΙΣ ΤΟΥΣ
ΡΩΜΑΙΟΥΣ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ 8^{ου} ΑΙΩΝΟΣ μ. Χ.

ΔΙΑ ΤΗΝ Γ' ΤΑΞΙΝ ΤΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

Ἐγκριμένη

Ἀριθμὸς 8,

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ,"

ΙΩΑΝΝΟΥ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΥ & ΣΙΑΣ Α. Ε.

46 Ὁδὸς Σταδίου 46

1937

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τὰ γνήσια αντίτυπα φέρουν τὴν σφραγίδα τοῦ
Βιβλιοπωλείου τῆς «Ἑστίας». *καὶ τὴν υπογρα-*
φὴν τοῦ συγγραφέως

Ο. Παδοῦσης
Ἡ γράφημα αὐτὴ δὲν
εἶναι τῆς συγγραφέως
ἀλλὰ μεθυστὸν κερῖνον τυφώσεως!!

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΠΑΡΑΣΚΕΥΑ ΛΕΩΝΗ

Σπυρίδων Καδούσης

Ελευθέριος

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΡΩΜΑΪΚΗ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ

ΜΕΡΟΣ Α΄.

Η ΡΩΜΑΪΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

Μέχρι τῆς ἐν Πύδνα μάχης οἱ Ῥωμαῖοι ὡς πολιτικὸν ἀξίωμα εἶχον νὰ μὴ ἐπιδιώκουν κτήσεις πέραν τῆς Ἰταλικῆς θαλάσσης, ἀλλὰ νὰ συγκρατοῦν ὑπὸ τὴν Ῥωμαϊκὴν προστασίαν ὅλα τὰ περὶ αὐτὴν πολυάριθμα κράτη. Ἐκτοτε ἐντὸς 35 ἐτῶν ὅλα τὰ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ῥώμης κράτη μετεβλήθησαν εἰς Ῥωμαϊκὰς ἐπαρχίας καὶ οἱ κάτοικοι αὐτῶν εἰς ὑπήκοους τῆς Ῥώμης. Τοῦτο ὑπῆρξεν ἡ ἀρχὴ τῆς καταλύσεως τῆς ἐλευθέρου Ῥωμαϊκῆς πολιτείας. Ἐκτοτε ἡ Ῥωμαϊκὴ πολιτεία παρεδόθη ἐπὶ ἓνα αἰῶνα εἰς τὰς αἱματηρὰς ἀντεπιθέσεις τῶν φατριῶν καὶ ἔμεινε μετέωρος μεταξὺ τῆς αὐθαιρεσίας τοῦ ὄχλου καὶ τοῦ δεσποτισμοῦ τῶν ἰσχυρῶν μέχρι τῆς ἡμέρας, κατὰ τὴν ὁποίαν ὅλοι, εὐγενεῖς καὶ ἀγενεῖς, πλούσιοι καὶ πτωχοὶ εὗρον ἀνάπαυσιν ὑπὸ ἓνα δεσπότην, εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2
ΕΙΣΑΓΩΓΗ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΜΑΘΗΣΗ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΜΑΘΗΣΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

ΕΜΦΥΛΙΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

1. Κάτων. Γράκχοι.

Ἡ συγκέντρωσις τῆς κυβερνήσεως τῆς χώρας εἰς τὴν ὀλιγαρχίαν τῆς νέας εὐγενείας, ἡ ἔκλειψις τῆς ἀγροτικῆς τάξεως καὶ ἡ μεταβολὴ τῶν ἠθῶν τῶν Ῥωμαίων ἐπέφεραν εἰς τὴν Ῥώμην μεγάλην ἀνατροπὴν. Οἱ εὐγενεῖς ἔπαυσαν πλέον νὰ κυβερνοῦν πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ κράτους. Εἶχον ἀνάγκην χρημάτων διὰ νὰ ἐπαρκοῦν εἰς τὸν τρυφηλὸν βίον των καὶ διὰ τοῦτο μετεχειρίζοντο τὴν δύναμιν των διὰ νὰ πλουτοῦν. Ὁ λαὸς ἔπαυσε νὰ ἐργάζεται εἰς τοὺς ἀγροὺς καὶ ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπου ἐπώλει τὴν ψῆφόν τινε εἰς τοὺς ὑποψηφίους. Οἱ στρατιῶται ἔπαυσαν νὰ μάχωνται ὑπὲρ τῆς πατρίδος καὶ ὑπηρετοῦν εἰς τὸν στρατὸν χάριν τοῦ μισθοῦ καὶ τῆς λείας, ἐπομένως ἔγιναν τυφλὰ ὄργανα τοῦ στρατηγοῦ.

Καὶ δὲν ἔλειψαν μὲν ἄνδρες ἀγαθοί, οἱ ὅποιοι ἀπεπειράθησαν νὰ ἐπαναφέρουν τὸν λαὸν εἰς τὴν ἐργασίαν, τοὺς στρατιώτας εἰς τὴν πειθαρχίαν καὶ τοὺς εὐγενεῖς εἰς τὴν δημοκρατικὴν ἰσότητά. Ἄλλ' αἱ προσπάθειαι τῶν ἀπέβησαν μάταιαι. Τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ **Μάρκος Πόρκιος Κάτων**, ὁ ὅποιος ἂν καὶ ἦτο νέος ἀνὴρ, κατώρθωσε νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα. Ἄλλ' ὅλοι οἱ ἐπὶ 60 καὶ πλέον ἔτη ἀγῶνές του πρὸς ἐπανόρθωσιν τῶν ἀρχαίων ἠθῶν ἀπέτυχον.

Τὴν ἀνόρθωσιν τῶν πραγμάτων τῆς πολιτείας δραστηριώτερον καὶ συστηματικώτερον ἐπεχείρησαν οἱ ἀδελφοὶ **Γράκχοι**, **Τιβέριος** καὶ **Γάϊος**. Οὗτοι ἀνῆκον εἰς ἐπιφανῆ οἶκον. Ὁ πατήρ των ἐξορημάτισε δήμαρχος, ὑπάτος δις καὶ τιμητής, εἶχε δὲ λάβει σύζυγον τὴν θυγατέρα Σκιπίωνος τοῦ Ἀφρικανοῦ, Κορνηλίαν. Αὕτη, χηρεύσασα εἰς νεαρὰν ἡλικίαν, ἀπέρριψεν ὄλας τὰς πρὸς γάμον αἰτήσεις καὶ αὐτοῦ τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου, διὰ νὰ ἐπιδοθῇ εἰς τὴν ἀνατροπὴν τῶν υἰῶν τῆς Τιβερίου καὶ Γαίου

καὶ τῆς θυγατρὸς τῆς Σεμπρονίας, ἣ ὁποία κατόπιν ἔλαβε σύζυγον Ἄφρικανὸν τὸν νεώτερον.

Ὁ πρεσβύτερος **Τιβέριος Γράκχος**, σύμφωνα με τὰς οἰκογενειακὰς του παραδόσεις, ὅταν ἔγινε δήμαρχος τὸ 133, ἀπεφάσισε νὰ θεραπεύσῃ τὸ κακὸν τοῦ νὰ καλλιεργοῦνται μὲν οἱ ἀγροὶ διὰ δούλων, νὰ ὑπάρχουν δὲ εἰς τὴν Ῥώμην παρὰ πολλοὶ πολῖται ἄεργοι καὶ πειναλέοι. Εἰσήγαγε λοιπὸν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ λαοῦ νόμον ἀγροτικόν, διὰ τοῦ ὁποίου οἱ δημόσιοι ἀγροί, τοὺς ὁποίους κατεῖχον οἱ εὐγενεῖς, ἔπρεπε νὰ μοιρασθοῦν εἰς ὅλους τοὺς πτωχοὺς Ῥωμαίους πολίτας ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ μὴ δύναται κανεὶς νὰ πωλήσῃ τὸ μερίδιόν του. Μόνον μικρὸν μέρος τῶν ἀγρῶν ἔπρεπε νὰ μείνῃ εἰς τοὺς εὐγενεῖς.

Εἰς τὴν ψήφισιν τοῦ νόμου οἱ εὐγενεῖς ἀντέδρασαν μεγάλως. Ἐν τούτοις ὁ νόμος ἐψηφίσθη. Ὅταν ὁμοῦς ὁ Τιβέριος ἐζήτησε νὰ ἐκλεχθῇ καὶ δευτέρον ἔτος δήμαρχος, οἱ εὐγενεῖς μετὰ τοὺς ὀπαδοὺς των ὤρμησαν εἰς τὸν τόπον τῆς ψηφοφορίας καὶ ἐφόνευσαν τὸν Τιβέριον μετὰ 300 φίλους του. Ἐν τούτοις οἱ συγκλητικοὶ δὲν ἐτόλμησαν νὰ ἀκυρώσουν τὸν νόμον. Κατώρθωσαν μόνον νὰ σταματήσουν τὴν ἐκτέλεσιν αὐτοῦ.

Τὸ ἔργον τοῦ Τιβερίου ἀνέλαβε νὰ φέρῃ εἰς πέρας μετὰ τινα χρόνον ὁ κατὰ ἑννέα ἔτη νεώτερος ἀδελφὸς αὐτοῦ **Γάιος Γράκχος**. Οὗτος, παρὰ τὰς ἀποτροπὰς τῆς μητρὸς του Κορνηλίας, ἠκολούθησε τὰ ἔγνη τοῦ ἀδελφοῦ του. Ὅταν λοιπὸν ἔγινε δήμαρχος τὸ 122, πρῶτον μὲν ἀνενέωσε καὶ συνεπλήρωσε τὸν νόμον τοῦ ἀδελφοῦ του περὶ γαιῶν. Ἐπειτα ἐζήτησε νὰ δοθοῦν εἰς ὅλους τοὺς Ἰταλοὺς τὰ δικαιώματα τοῦ Ῥωμαίου πολίτου. Ἀλλὰ τότε οἱ συγκλητικοὶ διέβαλον τὸν Γάιον εἰς τὸ πλῆθος, τοῦ ὁποίου τὰ δικαιώματα ἐθίγοντο μετὰ τὸν τελευταῖον νόμον, καὶ κατώρθωσαν νὰ μὴ ἐκλεχθῇ δήμαρχος τρίτην φορὰν, ἐπὶ τέλους δὲ κατέληξαν καὶ πάλιν εἰς τὸν ἐμφύλιον πόλεμον. Κατὰ τοῦτον ὁ Γάιος ἠττήθη. Καὶ πολλοὶ μὲν ἐκ τῶν ὀπαδῶν του ἐφονεύθησαν, αὐτὸς δὲ ὁ ἴδιος ἠναγκάσθη νὰ διατάξῃ ἕνα δούλῳν του νὰ τὸν φονεύσῃ διὰ νὰ μὴ περιέλθῃ ζῶν εἰς χεῖρας τῶν ἀντιπάλων του.

Οἱ ὀλιγαρχικοὶ παρέμειναν κύριοι τῆς πολιτείας καὶ μετὰ ὀλίγα ἔτη κατήργησαν τὸν περὶ γαιῶν νόμον τῶν Γράκχων.

Τὰ σχέδια τῶν Γράκχων περὶ ἀνορθώσεως τῆς πολιτείας ἐνανάγησαν, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι δὲν ἔπαυσαν. Εἰς τὸ

ἔξης ὅμως οἱ ἀρχηγοὶ καὶ τῶν δημοτικῶν καὶ τῶν ὀλιγαρχικῶν ἀποβλέπουν μόνον εἰς τοῦτο, πῶς νὰ κατέχουν εἰς χεῖρας τῶν τὴν διοίκησιν τῆς πολιτείας.

2. Μάριος καὶ Σύλλας.

Γ. Μάριος. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γ. Γράχου ἀρχηγὸς τῆς δημοτικῆς μερίδος ἔγινεν ὁ Γ. Μάριος. Οὗτος ἂν καὶ κατήγετο ἔξ ἀγροτῶν τῆς μικρᾶς πόλεως Ἀρπίνου, εἶχε διακριθῆ μέχρι τοῦδε διὰ τὴν δραστηριότητα τοῦ χαρακτηῆρός του καὶ τὰς ἐξόχους στρατιωτικὰς ἀρετὰς του. Κατὰ πρῶτον δὲ ἀνεδείχθη κατὰ τὸν Ιουγουρθικὸν πόλεμον, εἰς τὸν ὁποῖον τότε ἡ Ῥώμη εἶχε περιπλακῆ.

Ἰουγουρθικὸς πόλεμος. Ὁ διαδεχθεὶς τὸν βασιλέα τῆς Νουμιδίας Μασσανάσην υἱὸς αὐτοῦ Μικίπας, ὅταν τὸ 119 ἀπέθνησκεν, εἶχεν ἀφήσει τὸ βασίλειόν του εἰς τοὺς δύο υἱοὺς του Ἀδέρβαλον καὶ Ἰέμψαλον καὶ εἰς τὸν ἀνεψιὸν του Ἰουγούρθαν. Ἄλλ' ὁ τελευταῖος δολοφονήσας τοὺς ἐξαδέλφους του κατώρθωσε νὰ γίνῃ κύριος ὀλοκλήρου τοῦ βασιλείου. Οἱ Ῥωμαῖοι ἐκήρυσαν κατ' αὐτοῦ τὸν πόλεμον. Τόση ὅμως ἦτο ἡ φιλοχρηματία καὶ ἡ διαφθορὰ τῶν Ῥωμαίων, ὥστε ὁ Ἰουγούρθας κατώρθωσε διὰ τῶν δωροδοκιῶν του νὰ παρατείνῃ τὸν πόλεμον, εἰς μίαν δὲ μάχην καὶ νὰ νικήσῃ τοὺς Ῥωμαίους. Ἄλλ' ἐπὶ τέλους τὸν Ιουγουρθικὸν πόλεμον ἔφερον εἰς πέρας (105) ὁ Γ. Μάριος, ὁ ὁποῖος εἶχε κατορθώσει τότε νὰ ἐκλεχθῆ ὑπάτος καὶ νὰ ἀνατεθῆ εἰς αὐτὸν ὁ πόλεμος οὗτος. Ὁ Ἰουγούρθας συλληφθεὶς αἰχμάλωτος ἐκόσμησε τὸν θρίαμβον τοῦ νικητοῦ καὶ ἔπειτα ἐρρίφθη εἰς τὸ δεσμωτήριον **τυλλιανόν**, ὅπου ἀπέθανεν ἔξ ἀσιτίας. Τὸ βασίλειόν του διηρέθη εἰς δύο. Τὸ δυτικὸν ἔδοθη εἰς τὸν βασιλέα τῆς Μαυριτανίας Βόκχον, πενθερὸν τοῦ Ἰουγούρθα, ὁ ὁποῖος εἶχε παραδώσει αὐτὸν εἰς τὸν Μάριον, τὸ δὲ λοιπὸν εἰς τινα νόθον ἀπόγονον τοῦ Μασσανάσου, ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ εἶναι ὑποτελεῆς εἰς τὴν Ῥώμην.

Ὁ πόλεμος κατὰ τῶν Κίμβρων καὶ Τευτόνων. Ὅταν ὁ Μάριος ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ῥώμην ἐκ τοῦ Ἰουγουρθικοῦ πολέμου, νέον στάδιον δόξης ἠνοίχθη εἰς αὐτόν. Οἱ Κίμβροι καὶ οἱ Τεύτονες, ἔθνη γερμανικά, εἰσέβαλον εἰς τὴν Γαλατίαν καὶ ἔληλάτησαν αὐτήν. Οἱ Ῥωμαῖοι ἐντὸς ὀκτώ ἐτῶν εἶχον χάσει πέντε

στρατοὺς εἰς τοὺς πολέμους ἐναντίων τῶν βαρβάρων τούτων. Ἐντρομοὶ δὲ ἐκ τούτου ἐφαντάζοντο, ὅτι ἤδη οἱ ἐχθροὶ ἔμελλον νὰ διαβοῦν τὰς Ἄλπεις. Ἐστράφησαν λοιπὸν εἰς τὸν Μάριον καὶ ἀπένειμαν εἰς αὐτὸν τὴν τιμὴν τεσσάρων συνεχῶν ὑπατειῶν, τὸ ὅποιον εἰς οὐδένα μέχρι τοῦδε εἶχον κάμει.

Τὸν Μάριον εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἐβοήθησε πολὺ ἡ τύχη. Οἱ βάρβαροι ἐχωρίσθησαν. Οἱ μὲν Κίμβροι ἐτρόπησαν πρὸς τὴν Ἰσπανίαν, οἱ δὲ Τεύτονες πρὸς τὴν Β. βελγικὴν Γαλατίαν. Οὕτως ἔδωσαν καιρὸν εἰς τὸν Μάριον νὰ ἐτοιμασθῇ καὶ νὰ ἐνισχύσῃ τὸ ἠθικὸν τοῦ στρατοῦ του. Ὅταν δὲ μετὰ δύο ἔτη οἱ βάρβαροι ἐτρόπησαν πάλιν χωρισμένοι πρὸς τὰς Ἄλπεις, ὁ Μάριος ἐνίκησε καὶ κατέστρεψε τοὺς μὲν Τεύτονας παρὰ τὴν **Αἰξ** (102), τοὺς δὲ Κίμβρους παρὰ τὸν **Πάδον** (101). Εἰς τὸν Μάριον ὁ δῆμος τῶν Ῥωμαίων ἀπένειμε θείας τιμὰς. Αὐτὴ δὲ ἡ σύγκλητος συνήνεσε νὰ ἀνακηρυχθῇ τρίτος κτίστης τῆς Ῥώμης μετὰ τὸν Ῥωμύλον καὶ τὸν Κάμιλλον.

Συμμαχικὸς πόλεμος. Καὶ μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς ἀπὸ τὸν κίνδυνον τῶν Κίμβρων καὶ Τευτόνων ἡ Ῥώμη ὀλίγον χρόνον ἠσύχασε. Μέχρι τοῦδε οἱ Ἰταλοὶ παρεῖχον εἰς τὴν Ῥώμην τοὺς στρατιώτας, διὰ τῶν ὁποίων αὐτὴ ἐμεγαλοῦργει. Καὶ ὁμως οἱ Ῥωμαῖοι μετεχειρίζοντο αὐτοὺς ὡς ὑπηκόους. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν Γράκχων οὗτοι εἶχον συλλάβει τὴν ἐλπίδα, ὅτι θὰ παρεχωρεῖτο εἰς αὐτοὺς ἡ Ῥωμαϊκὴ ἰσοπολιτεία. Ἐν τούτοις ὅλαι αἱ πρὸς τοῦτο ἀπόπειραι ἀπετύγχανον ἐκ τῆς ἀντιδράσεως τῶν ὀλιγαρχικῶν. Ἄλλ' ἐπὶ τέλος ἡ ὑπομονὴ τῶν Ἰταλῶν ἐξηντλήθη. Ἀπεφάσισαν νὰ ἐπαναστατήσουν κατὰ τῆς Ῥώμης (91). Ἀλλὰ μόνον τὸ ἡμισυ τῆς Ἰταλίας ἔλαβε τὰ ὄπλα. Οἱ Ῥωμαῖοι πρὸς περιστολὴν τῆς ἐπαναστάσεως ἐπρόφθασαν καὶ ἔδωσαν τὴν ἰσοπολιτείαν εἰς ὅλους ὅσοι δὲν ἔλαβον μέρος εἰς τὴν ἐπανάστασιν. Μὲ ὅλα αὐτὰ οἱ Ῥωμαῖοι μόλις μετὰ τρία ἔτη κατώρθωσαν νὰ καταβάλουν τὴν ἐπανάστασιν. Μετὰ τοῦτο ὁμως ἡ σύγκλητος ἔκρινε καλὸν νὰ δειχθῇ γενναιοτέρα καὶ μετὰ δύο ἔτη ἐκήρυξεν ὅλους τοὺς Ἰταλοὺς Ῥωμαίους πολίτας (87).

Ὁ Σύλλας. Εἰς τὴν νίκην τῶν Ῥωμαίων κατὰ τὸν συμμαχικὸν πόλεμον εἶχε συντελέσει ἰδίως ὁ Σύλλας, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἐκλεχθῆ ὑπατος τὸ τελευταῖον ἔτος αὐτοῦ.

Οὗτος κατήγετο ἐκ τῆς μεγάλης οἰκογενείας τῶν Κορνηλίων. Κατὰ πρῶτον διεκρίθη εἰς τὸν ἰουγουρθικὸν πόλεμον καὶ εἰς τὸν

κατὰ τῶν Κίμβρων καὶ Τευτόνων. Κατὰ δὲ τὸν συμμαχικὸν εἰς αὐτὸν ἀνέθεσαν οἱ ὀλιγαρχικοὶ τὴν ἀρχιστρατηγίαν. Καὶ τώρα, μετὰ τὸ εὐτυχὲς πέρας αὐτοῦ, εἰς αὐτὸν πάλιν οἱ ὀλιγαρχικοὶ ἀνέθεσαν τὴν ἀρχιστρατηγίαν νέου πολέμου, ἐναντίον τοῦ βασιλέως τοῦ Πόντου Μιθριδάτου.

Σύγκρουσις Μαρίου καὶ Σύλλα. Τοῦ συμμαχικοῦ πολέμου τὴν ἀρχηγίαν ὁ Μάριος δὲν εἶχε ζητήσει, ὅχι διότι εἶχε κοροεθῆ ἢ φιλοδοξία του, ἀλλὰ διότι ὁ πόλεμος αὐτὸς δὲν τοῦ ἦτο ἀρεστός. Τώρα λοιπὸν δυσηρεστήθη, διότι δὲν ἀνέθεσαν εἰς αὐτὸν τὸν κατὰ τοῦ Μιθριδάτου πόλεμον, ἀλλ' εἰς τὸν Σύλλαν. Ἐκίνησε λοιπὸν εἰς τὴν Ῥώμην στάσιν κατὰ τῶν ὀλιγαρχικῶν καὶ κατώρθωσε νὰ ἀφαιρεθῆ ἡ στρατηγία ἀπὸ τὸν Σύλλαν καὶ νὰ δοθῆ εἰς αὐτόν. Μετὰ τοῦτο δὲ ἔστειλεν εἰς τὸ ἐν Καμπανία στρατόπεδον δύο ἀξιωματικούς του διὰ νὰ παραλάβουν τὸν στρατόν.

Οἱ στρατιῶται ὅμως ἦσαν ἀφωσιωμένοι εἰς τὸν Σύλλαν διότι οὗτος τοὺς ἐπεριποιεῖτο περισσότερον. Ἐφόνευσαν λοιπὸν τοὺς ἀπεσταλμένους τοῦ Μαρίου καὶ ἀπήτησαν παρὰ τοῦ Σύλλα νὰ τοὺς ὀδηγήσῃ εἰς τὴν Ῥώμην διὰ νὰ ἐκδικηθοῦν τὴν ὕβριν, ἣ ὅποια προσήφθη εἰς αὐτόν.

Ὅντως ὁ Σύλλας μὲ τὸν στρατόν του, σπεύσας εἰς τὴν Ῥώμην, νικᾷ τὰ ἀντιταχθέντα εἰς αὐτὸν στίφη τοῦ Μαρίου καὶ γίνεται κύριος τῆς πόλεως. Ὁ Μάριος ἐκηρύχθη τότε ὑπὸ τῆς συγκλήτου ἐχθρὸς τῆς πατρίδος, ἀλλ' ἐπρόφθασε καὶ ἐσώθη διὰ τῆς φυγῆς.

Οἱ ὀλιγαρχικοὶ καὶ πάλιν ἐπεκράτησαν, ὁ δὲ Σύλλας ἀνέλαβε τὸν κατὰ τοῦ Μιθριδάτου πόλεμον.

Α' Μιθριδατικὸς πόλεμος. Ὁ βασιλεὺς τοῦ εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Μαύρης θαλάσσης ἑλληνικοῦ βασιλείου τοῦ Πόντου **Μιθριδάτης** κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἔγινε κύριος τῶν εἰς τὰ παράλια τῆς Ταυρικῆς χερσονήσου ἑλληνικῶν χωρῶν, τῆς Κολχίδος εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Καυκάσου καὶ τῆς μικρᾶς Ἀρμενίας, ἣ ὅποια δεσπόζει τοῦ Εὐξείνου νοτιοανατολικῶς. Μετὰ τοῦτο δὲ ἔστρεψε τὰ βλέμματά του εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Ἐπωφεληθεὶς ἐκ τοῦ συμμαχικοῦ πολέμου, εἰς τὸν ὁποῖον εἶχον περιπλακῆ οἱ Ῥωμαῖοι, προσέβαλε τὰ μικρὰ βασίλεια τῆς Παφλαγονίας, Καππαδοκίας καὶ Βιθυνίας καὶ ἐκυρίευσεν αὐτά. Ἐπειτα συνεννοήθη μὲ τοὺς Ἕλληνας τῆς ὁμαϊκῆς ἐπαρχίας τῆς Ἀσίας, οἱ ὁποῖοι ἦσαν δυσαρεστημένοι ἔνεκα τῶν καταπιέσεων τῶν Ῥωμαίων δι-

οικητῶν καὶ προεκάλεσε τὴν ἐξόντως τῶν ἐκεῖ ἐγκατεστημένων Ῥωμαίων πολιτῶν, οἱ ὅποιοι ἀνῆρχοντο, ὡς λέγεται, εἰς 80 χιλιάδας. Ὁ Μιθριδάτης κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐγινε κύριος τῆς ἐπαρχίας τῆς Ἀσίας, ἀπήλλαξε τοὺς κατοίκους ἀπὸ τῶν φόρων ἐπὶ 5 ἔτη καὶ ἐγκατεστάθη εἰς Πέρογαμον (88).

Ἄλλ' ὁ Μιθριδάτης δὲν ἠρκέσθη εἰς ταῦτα. Ἔστειλε στρατὸν καὶ στόλον εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα διὰ νὰ ἐξεγείρῃ τοὺς Ἕλληνας εἰς ἐπανάστασιν κατὰ τῶν Ῥωμαίων. Ὅλαι αἱ νῆσοι, πλὴν τῆς Ῥόδου, καὶ αἱ παράλιαι πόλεις ἐπανεστάτησαν ὅταν κατέπλευσεν εἰς αὐτὰς ὁ στόλος τοῦ Μιθριδάτου μὲ στρατηγὸν τὸν Ἀρχέλαον. Αὐταὶ αἱ Ἀθῆναι, αἱ ὅποιαὶ μέχρι τοῦδε ἦσαν πισταὶ σύμμαχοι τῶν Ῥωμαίων, κατὰ προτροπὴν τοῦ φιλοσόφου Ἀριστίωνος ἀποστατοῦν, ἀνακηρύττουν αὐτὸν στρατηγόν, φονεύουν ὄλους τοὺς εἰς τὴν πόλιν τῶν Ῥωμαίους καὶ δέχονται εἰς αὐτὴν φρουρὰν τοῦ Ἀρχελάου. Συγχρόνως στρατὸς τοῦ Μιθριδάτου διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου ἔρχεται εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ γίνεται κύριος αὐτῆς.

Οὕτως εἶχον τὰ κατὰ τὸν Μιθριδάτην, ὅτε ὁ Σύλλας ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Ἠπειρὸν μὲ 30 χιλ. πεζοὺς καὶ 3 χιλ. ἵππους. Ἀπὸ ἐκεῖ σπεύδει εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἑλλάδα καὶ πολιορκεῖ τὸν μὲν Ἀριστίωνα εἰς τὰς Ἀθῆνας, τὸν δὲ Ἀρχέλαον εἰς τὸν Πειραιᾶ. Μετὰ πολιορκίαν ἑνὸς ἔτους ἐκυρίευσεν τὰς δύο πόλεις. Ἐπειτα ὁ Σύλλας ἔσπευσεν εἰς τὴν Βοιωτίαν, ὅπου εἶχε φθάσει νέα μεγάλη στρατιὰ ἐξ Ἀσίας ὑπὸ τὸν στρατηγὸν τοῦ Μιθριδάτου Ταξίλην. Ἐπίσης ἔσπευσε καὶ ὁ Ἀρχέλαος διαφυγὼν ἐκ τοῦ Πειραιῶς καὶ συνηνώθη μὲ τὸν Ταξίλην. Οἱ δύο στρατοὶ συνητήθησαν παρὰ τὴν Χαιρώνειαν. Ἐδῶ οἱ ὄμμακοι λεγεῶνες (30 χιλ.) κατενίκησαν τοὺς τετραπλασίους Ἀσιάτας καὶ διεσκόρπισαν αὐτούς. Καὶ ἄλλη δὲ στρατιὰ τοῦ βασιλέως ἐλθοῦσα εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ ἐπόμενον ἔτος, τὴν ἰδίαν τύχην ἔλαβε παρὰ τὸν Ὀρχομένον.

Μετὰ ταῦτα ὁ Σύλλας ἐγράφη εἰς τὴν Ἀσίαν. Ὁ Μιθριδάτης, ὁ ὅποιος ἐν τῷ μεταξὺ εἶχεν ὑποστῆ ἄλλην ἤτταν ἐκ μέρους ἄλλου ὄμμακοῦ στρατοῦ, ἔσπευσε νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην μὲ αὐτόν. Διὰ ταύτης ἠναγκάσθη νὰ παραδώσῃ ὅλας τὰς κατακτηθείσας χώρας, νὰ παραδώσῃ 70 πλοῖα καὶ 300 τοξότας καὶ νὰ πληρώσῃ δύο χιλιάδας τάλαντα (84).

Μετὰ ταῦτα ὁ Σύλλας τὰς μὲν πόλεις, αἱ ὅποιαὶ προσεχώρη-

σαν εἰς τὸν Μιθριδάτην, κατεδίκασε νὰ πληρώσουν μεγάλας πολεμικὰς ἀποζημιώσεις, τὰς δὲ πόλεις, αἱ ὁποῖαι ἔμειναν πισταὶ εἰς τοὺς Ῥωμαίους καὶ ἰδίως τὴν Ῥόδον ἀντήμειψε, τοὺς δὲ στρατιώτας του κατεπλούτισεν ἐκ τῆς ἀπείρου λείας, τὴν ὁποίαν συνήθροισεν. Ἀμέσως δ' ἔπειτα ἔσπευσε μὲ τὸν στρατὸν του εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπου ἐκάλει αὐτὸν ἡ ἐσωτερικὴ κατάστασις τῆς πόλεως.

Ἐπάνοδος καὶ θάνατος τοῦ Μαρίου. Ἐκ τῆς ἀπουσίας τοῦ Σύλλας ἐπωφεληθεὶς ὁ Μάριος εἶχεν ἐπανέλθει εἰς τὴν Ἰταλίαν. Καταρτίσας δὲ στρατὸν ἐξ Ἰταλῶν καὶ δούλων καὶ συνεννοηθεὶς μὲ τὸν ὑπατον Κίνναν γίνεται κύριος τῆς Ῥώμης.

Τὴν εἴσοδον τοῦ Μαρίου εἰς τὴν πόλιν, ἐπηκολούθησε φοβερὰ σφαγὴ τῶν εὐγενῶν καὶ τῶν ὁπαδῶν των ἐπὶ 5 ἡμέρας. Ὑπὸ τὴν βίαν δὲ τοῦ τρόμου, τὸν ὁποῖον ἐνέπνευσεν ὁ Μάριος, αὐτὸς μὲν γίνεται ὑπατος 7ην φορὰν, ὁ δὲ Σύλλας κηρύσσεται ὑπὸ τῆς συγκλήτου ἐχθρὸς τῆς πατρίδος καὶ ἡ διοίκησις τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ ἀνατίθεται εἰς τὸν Μάριον.

Ἐν τῷ ὅμῳ δὲ Μάριος ἠτοιμάζετο νὰ πορευθῆ εἰς τὴν Ἀσίαν ἀπέθανεν αἰφνιδίως (86), ἀφήσας τὴν Ῥώμην εἰς χεῖρας τοῦ θεοῦ τοῦ υἱοῦ, τοῦ νέου Μαρίου καὶ τοῦ συμμάχου του Κίννα. Οὗτοι ἐκυβέρνησαν τὴν πόλιν ἐπὶ τρία ἔτη.

Δικτατορία τοῦ Σύλλας. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ὁ Σύλλας ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ὁ Κίννας καὶ ὁ νέος Μάριος ἠθέλησαν νὰ φραξοῦν εἰς αὐτὸν τὴν ὁδόν. Ἄλλ' ὁ Σύλλας ἄλλους μὲν ἐκ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Κίννα καὶ τοῦ Μαρίου κατέστρεψε, τοὺς περισσοτέρους δὲ παρεπλάνησε, προσελκύσας αὐτοὺς μὲ τὴν φήμην τῆς στρατηγικῆς του ἰκανότητος καὶ τῆς γενναιοδωρίας του καὶ ἔγινε κύριος τῆς Ῥώμης.

Μετὰ ταῦτα ὁ Σύλλας ἔγινε ἀληθῆς μονάρχης εἰς τὴν Ῥώμην. Κατὰ πρῶτον ἐξεδικήθη τοὺς ἐχθροὺς του. Πρὸς τοῦτο ἐδημοσίευσεν ἐπανειλημμένους καταλόγους αὐτῶν καὶ προεκήρυξεν ἀμοιβὴν διὰ τοὺς φονεῖς ἐκάστου ἐξ αὐτῶν, τὰς δὲ περιουσίας των ἐπώλησεν εἰς δημοπρασίαν. Τὰ μέτρα ταῦτα ὠνομάσθησαν **προγραφαί**. Ἐπὶ ἕξ μῆνας οἱ στρατιῶται τοῦ Σύλλας ἔσφαζον καὶ διήρπαζον, οἱ δὲ φίλοι του ἠγόραζον εἰς εὐτελεῖς τιμὰς τὰς περιουσίας τῶν προγραφομένων.

Ἐπειτα ὁ Σύλλας ἀνακηρυχθεὶς ὑπὸ τῆς συγκλήτου ἰσόβιος δικτάτωρ ἀναδιωργάνωσε τὸ πολίτευμα καὶ ἔκαμεν αὐτὸ τελείως ἀριστοκρατικόν. Ἐκαμε τὴν σύγκλητον κυρίαρχον τοῦ κράτους

καὶ ἐστέρησε τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου τῆς δυνάμεώς της. Ὡσαύτως ἀφῆρσεν ἀπὸ τοὺς δημάρχους τὸ δικαίωμα τῆς ἐνστάσεως καὶ ἀπὸ τοὺς ὑπάτους τὴν διοίκησιν τοῦ στρατοῦ καὶ ἔκαμεν αὐτοὺς πολιτικοὺς ὑπαλλήλους. Τέλος ἀπέθεσε καὶ ὁ ἴδιος τὴν δικτατορίαν, διὰ νὰ μὴ κατέχη θέσιν ἀντικειμένην εἰς τὸ πολίτευμά του. Καὶ ὡς ἰδιώτης ὅμως μετὰ τοῦτο ἐξηκολούθει νὰ ἔχη εἰς χεῖράς του τὰ νήματα τῆς διοικήσεως.

Ἐν ἔτος μετὰ τὴν παραίτησίν του ὁ Σύλλας ἀπέθανε τὸ 78 π. Χ.

3. Πομπήϊος καὶ Καῖσαρ.

Ὁ Σύλλας εἶχε πιστεύσει, ὅτι ἔθεσε πέρας εἰς τοὺς ἐμφυλίους πολέμους. Ἄλλ' ὅ,τι εἶχε πράξει, τὸ ἔπραξε μεταχειρισθεὶς τὴν βίαν. Κατέστρεψεν οὕτω τὸν σεβασμὸν καὶ τὴν δύναμιν τῶν νόμων, τοὺς ὁποίους ἤθελε νὰ ἀναστηλώσῃ. Ἦτο λοιπὸν φυσικὸν κατὰ τὸ παραδείγμα του πᾶς, ὅστις εἶχεν ὑπὸ τὰς διαταγὰς του στρατὸν νικητὴν, νὰ θελήσῃ νὰ κυβερνήσῃ τὴν Ῥώμην. Τὰ παράπονα δὲ τῶν μερίδων παρεῖχον εὐλόγον ἀφορμὴν. Τοῦτο καὶ συνέβη.

Ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σύλλα, οἱ δημοκρατικοὶ μὲ ἀρχηγὸν τὸν Λέπιδον συνήθροισαν ἔξω τῆς Ῥώμης στρατὸν καὶ ἀπήτησαν παρὰ τῆς συγκλήτου τὴν ἐπανόρθωσιν τῶν δικαιωμάτων τῶν δημάρχων. Ἐπειδὴ δὲ ἡ σύγκλητος ἀνθίστατο, ὁ Λέπιδος ἐβάδισε πρὸς τὴν Ῥώμην. Ἡ σύγκλητος τότε ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ τὴν συνδρομὴν τοῦ Πομπηίου, ὁ ὁποῖος καὶ ἐσταμάτησε τὸν Λέπιδον εἰς τὸ πεδῖον τοῦ Ἄρσεως. Ἄλλ' οὕτως ἡ Ῥώμη εἰς τὸν Πομπηίου ἐῤρε νέον κύριον.

Ὁ Πομπηίος. Ὁ Πομπηίος ἦτο πλούσιος, γενναῖος καὶ φιλόδοξος. Κατὰ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον μετὰξὺ Μαρτίου καὶ Σύλλα εἶχε ταχθῆ μετὰ τὸ μέρος τοῦ Σύλλα καὶ εἶχεν ἀγωνισθῆ ἐπανειλημμένως ὑπὲρ αὐτοῦ. Ἐνεκα τούτου δὲ εἶχε λάβει παρὰ τοῦ Σύλλα τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ μεγάλου καὶ εἶχεν ἀποβῆ ἡ πρώτη προσωπικότης τῆς Ῥώμης μετὰ τὸν Σύλλαν.

Οὗτος λοιπὸν, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σύλλα, παρουσιάσθη ὑπερασπιστὴς τῆς συγκλήτου. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι καὶ ὡς στρατηγὸς καὶ ὡς πολιτικὸς ἦτο μέτριος, προσέτι δὲ εἶχε χαρᾶκτῆρα ἀσταθῆ καὶ διὰ τοῦτο μετέβαλλε πολλάκις πολιτικὰ φρονή-

ματα ἀποβλέπων εἰς τὸ ἀτομικόν του συμφέρον. Ἐκεῖ εἶχε τὴν ἔκτακτον. Ἐπεράτωσε τέσσαρας πολέμους, τοὺς ὁποίους ἄλλοι εἶχον ἐτοιμάσει, καὶ συνεσώρευσε ἐκ τούτων ἄπειρα πλοῦτη καὶ θριάμβους.

Ὁ πόλεμος ἐναντίον τοῦ Σερτωρίου. Εἷς ἐκ τῶν ὑπαρχηγῶν τοῦ Μαρίου, ὁ Σερτώριος μετὰ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ Σύλλα εἶχε καταφύγει μὲ πολλοὺς ὀπαδοὺς του εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Ἐκεῖ ἐκάλεσε τοὺς κατοίκους εἰς ἐλευθερίαν καὶ ἐσημάτισε ἰδιαίτερα κράτη. Κατήρτισε στρατὸν ἐξ ἐγγυρίων καὶ ἐκυβέρνα τὴν χώραν μὲ τὴν βοήθειαν συγκλήτου, ἣ ὁποία ἀπετελέσθη ἀπὸ τοὺς εὐγενεῖς Ῥωμαίους, οἱ ὁποῖοι εἶχον προγραφῆ ὑπὸ τοῦ Σύλλα καὶ εἶχον καταφύγει εἰς τὴν Ἰσπανίαν.

Ἐναντίον τοῦ Σερτωρίου εἶχε σταλῆ ὁωμαϊκὸς στρατός, ὁ ὁποῖος ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἠγωνίζετο πρὸς αὐτόν. Γώρα ἡ σύγκλητος ἀνέθεσε εἰς τὸν Πομπήιον τὸν πόλεμον τοῦτον. Ἀλλὰ κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον οἱ Ἰσπανοί, δυσαρεστημένοι ἐκ τῆς αὐστηρότητος τοῦ Σερτωρίου ἐδολοφόνησαν αὐτόν. Ὡς ἦτο φυσικὸν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σερτωρίου, ὁ στρατὸς αὐτοῦ διεσκορπίσθη, ὁ δὲ Πομπήιος ἐκέρδισεν εὐκολον θρίαμβον (72).

Ὁ δουλικὸς πόλεμος. Δύο φορὰς μέχρι τοῦδε (135 καὶ 103) οἱ δούλοι εἰς τὴν Σικελίαν ἔνεκα τῆς κακῆς πρὸς αὐτοὺς συμπεριφορᾶς, εἶχον ἐπαναστατήσει καὶ παρέστη ἀνάγκη νὰ σταλοῦν ὁωμαϊκὰ στρατεύματα διὰ νὰ τοὺς ὑποτάξουν. Τὸ 73 ἤρχισε ὁμοία ἐπανάστασις τῶν δούλων καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Θρακικοῦ Σπαρτάκου. Ἡ καθυπόταξις αὐτῶν εἶχεν ἀνατεθῆ εἰς τὸν Κράσσον, ἕνα τῶν στρατηγῶν τοῦ Σύλλα, ὁ ὁποῖος εἶχε γίνει πλουσιώτατος ἀγοράζων τὰς περιουσίας τῶν προγεγραμμένων. Ὁ Κράσσος ἐνίκησε καὶ διεσκόρπισε τοὺς δούλους.

Ὁ Πομπήιος ἐπανήρχετο τότε ἐκ τῆς Ἰσπανίας μὲ τὸν στρατὸν του. Καθ' ὁδὸν δὲ συνήνητησεν ἕν μέρος ἐκ τῶν ἤδη ἡττηθέντων καὶ ἀπομακρυνομένων ἐκ τῆς Ῥώμης δούλων, τοὺς ὁποίους κατέσφαξεν. Ἐσπευσε λοιπὸν νὰ γράψῃ εἰς τὴν σύγκλητον, ὅτι εἶχε μὲν νικήσει ὁ Κράσσος τοὺς δούλους, αὐτὸς ὅμως ἀπέσπασε τὰς δίκας τοῦ πολέμου (71).

Πομπήιος καὶ Κράσσος. Ἐκ τῆς καταστολῆς τῆς στάσεως τῶν δούλων ἡ Ῥώμη ἀνέπνευσεν. Ἀλλ' εἰς τὴν Ἰταλίαν ἤδη ὑπῆρχον δύο στρατηγοὶ νικηταί. Ὁ ἐμφύλιος πόλεμος ἦτο ἐτοι-

μος νὰ ἐκραγῆ, ἐὰν αἱ φιλοδοξίαι τῶν δύο στρατηγῶν συνεκρούοντο. Ἄλλὰ προσελήφθη. Ὁ Πομπήϊος καὶ ὁ Κράσσος συνεννοήθησαν καὶ ἔγιναν καὶ οἱ δύο ὑπάτοι (70). Ὁ Πομπήϊος ἐν συμφωνίᾳ μὲ τὸν Κράσσον ἐγκατέλειπε τὴν ἀριστοκρατικὴν μερίδα καὶ ἐτάχθη μὲ τὴν δημοτικὴν. Κατήγγησε τοὺς νόμους τοῦ Σύλλα καὶ ἐπανέφερε τὴν ἰσχὴν τῶν δημάρχων. Ἡ σύγκλητος ἐδέχθη τὰ πάντα διότι οἱ στρατοὶ τῶν ὑπάτων ἐστρατοπέδουον πρὸ τῶν τειχῶν τῆς Ῥώμης.

Ἄ Ὁ πειρατικὸς πόλεμος. Οἱ δήμαρχοι ἀνταμείβοντες τὸν Πομπήϊον ἐνήγγησαν νὰ δοθοῦν εἰς αὐτὸν 50 πλοῖα καὶ 120 χιλ. ἄνδρες διὰ νὰ καθαρίσῃ τὴν Μεσόγειον ἀπὸ τοὺς πειρατάς, οἱ ὅποιοι ἐλυμαίνοντο αὐτὴν ἀπὸ τὰ εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν ὁρμητήριά των. Ὁ Πομπήϊος κατώρθωσε ἐντὸς τριῶν ἐτῶν νὰ καταστρέψῃ αὐτούς (67).

Ἐπὶ τοῦ πειρατικοῦ αὐτοῦ πολέμου κατελήφθη ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων καὶ ἡ Κρήτη, διότι οἱ κάτοικοι αὐτῆς συνέπραττον μὲ τοὺς πειρατάς.

Β' Μιθριδατικὸς πόλεμος. Μετὰ τὸ πέρας τοῦ πειρατικοῦ πολέμου οἱ Ῥωμαῖοι ἀνέθεσαν εἰς τὸν Πομπήϊον νὰ εἰρηνεύσῃ καὶ τὴν Ἀσίαν.

Ὁ Μιθριδάτης μετὰ τὴν συνθήκην, τὴν ὁποίαν εἶχε κάμει μὲ τὸν Σύλλαν, δὲν ἠσύχασεν. Ἐσχημάτισε νέον στρατόν, κατέκτησεν ἕκ νέου τὰ μικρὰ βασίλεια τῆς Μ. Ἀσίας καὶ προσέβαλε τὴν ἐπαρχίαν τῆς Ἀσίας. Οἱ Ῥωμαῖοι τότε ἐπεμψαν ἐναντίον του τὸν Λούκουλλον (71). Οὗτος κατενίκησεν ἐπανειλημμένως τὸν Μιθριδάτην, ἔγινε κύριος τοῦ κράτους του καὶ κατόπιν ἐνίκησε καὶ τὸν γαμβρόν του Τιγράνην βασιλέα τῆς Ἀρμενίας, εἰς τὸν ὁποῖον εἶχε καταφύγει ὁ Μιθριδάτης. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ὁ Λούκουλλος, ἐπειδὴ χάριν τῆς πειθαρχίας δὲν ἐπέτρεπεν εἰς τοὺς στρατιώτας νὰ λεηλατοῦν τὰς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας, ἐσυκοφαντήθη εἰς τὴν Ῥώμην καὶ ἀνεκλήθη. Ἐκ τούτου δὲ ἐπωφεληθεὶς ὁ Μιθριδάτης ἀνέκτησε τὸ βασίλειόν του. Τότε ἔφθασεν εἰς τὴν Ἀσίαν ὁ Πομπήϊος (66).

Τὸ ἔργον τοῦ Πομπήϊου ὑπῆρξεν εὐκόλον, διότι ὁ Λούκουλλος εἶχε συντρίψει τὰς δυνάμεις τῶν δύο βασιλέων. Ὁ Μιθριδάτης κατενικήθη καὶ ἔφυγεν εἰς τὴν Κολχίδα ὅπου ἠὑπόκτόνησεν, ὁ δὲ Τιγράνης ἐζήτησεν εἰρήνην.

Μετὰ ταῦτα ὁ Πομπήϊος ἐτακτοποίησε τὰ πράγματα τῆς

Ἰασίας ὡς ἔζη: Τὸ βασίλειον τῆς Συρίας μετέβαλεν εἰς ἐπαρχίαν ὤωμαϊκὴν. Ὡσαύτως ἐκ τῶν βασιλέων τοῦ Πόντου καὶ τῆς Βιθυνίας ἀπήρτισεν ἄλλην ἐπαρχίαν. Εἰς τὴν λοιπὴν Μικρὰν Ἰασίαν ἐπανέφερε τοὺς μικροὺς βασιλεῖς συμμάχους τῆς Ῥώμης. Μόνον οἱ Ἰουδαῖοι ἀντεστάθησαν, ἀλλ' ὁ Πομπήϊος ἐκυρίευσεν τὴν Ἰερουσαλήμ. Οὕτως ὄριον τοῦ ὤωμαϊκοῦ κράτους ἔγινεν ὁ Εὐφράτης.

Ἡ συνωμοσία τοῦ Κατιλίνα. Ὁ Κατιλίνας ἦτο εὐγενής, φιλόδοξος, φιλήδονος καὶ ἀνήθικος. Οὗτος ἐπειδὴ ἦτο κατάχρεος ἐκ τῶν ἀσωτειῶν του, ἐπεχείρησε κατὰ τοὺς χρόνους τούτους διὰ στάσεως νὰ γίνῃ κύριος τῆς Ῥώμης, διὰ νὰ ἱκανοποιήσῃ τὰς ὀρέξεις του. Ὁργάνωσε λοιπὸν συνωμοσίαν, ἣ ὁποία δεικνύει τὴν τότε ἀποσύνθεσιν τῆς Ῥώμης. Εἰς τὴν συνωμοσίαν ἔλαβον μέρος πλεῖστοι εὐγενεῖς ὅμοιοι μὲ τὸν Κατιλίαν καὶ πολλοὶ δυσαρεστημένοι μὲ τὴν τότε κατάστασιν, ὅπως οἱ παλαιοὶ στρατιῶται τοῦ Σύλλα καὶ οἱ ἀπόγονοι τῶν προγραφέντων, οἱ ὅποιοι ἔστερήθησαν τὰς περιουσίας των.

Εἰς τῶν ὑπάτων ἦτο τότε ὁ ῥήτωρ **Κικέρων**. Οὗτος μαθὼν τὰ τῆς συνωμοσίας ἔσωσε τὴν πόλιν μὲ τὸ σθένος, τὸ ὁποῖον ἐπέδειξε. Πρῶτον ἐνήργησε τὴν σύλληψιν καὶ θανάτωσιν τῶν ἀρχηγῶν τῆς συνωμοσίας ἐκτὸς τοῦ Κατιλίνα, ὁ ὁποῖος εἶχε φύγει ἐκ τῆς Ῥώμης. Ἐπειτα ἀπέστειλεν ἐναντίον τοῦ Κατιλίνα στρατόν. Παρὰ τὴν Πιστωρίαν τῆς Τυροφησίας τὰ μὲν στίφη τοῦ Κατιλίνα ἐνίκηθησαν, αὐτὸς δὲ ἐφρονεύθη (63).

Ὁ Κικέρων ὠνομάσθη ὑπὸ τῆς συγκλήτου πατὴρ τῆς πατρίδος.

Ὁ Καῖσαρ καὶ ἡ πρώτη τριαρχία. Ἡ συνωμοσία τοῦ Κατιλίνα εἶχε κατασταλῆ, ὅταν ὁ Πομπήϊος ἐπανῆλθεν ἐκ τῆς Ἰασίας. Οὗτος μεθυσμένος ἐκ τῶν ἐπιτυχιῶν του, διέλυσε τὸν στρατόν του. Ἀμέσως ὅμως ἐνόησε πόσον μέγα σφάλμα διέπραξεν. Ἡ σύγκλητος ἠρνήθη νὰ ἐπικυρώσῃ συνολικῶς τὰ ὑπ' αὐτοῦ πεπραγμένα ἐν Ἰασίᾳ. Δυσαρεστημένος λοιπὸν ἐκ τούτου ὁ Πομπήϊος, ἀπεφάσισε νὰ συνεννοηθῆ μὲ τὸν παλαιόν του σύτροφον Κράσσον, ἐπίσης δυσαρεστημένον κατὰ τῆς συγκλήτου, διὰ νὰ γίνουσι κύριοι τῆς πολιτείας. Ἡ συνεννόησις ἔγινε τῇ ἐπεμβάσει ἐνὸς νέου φιλοδόξου, τοῦ **Καῖσαρος**.

Ὁ **Γάϊος Ἰούλιος Καῖσαρ** ἦτο ἀνεπιὸς τοῦ Μαρίου καὶ γαμβρὸς τοῦ Κίννα, εἶχε δὲ γίνῃ ἤδη δημοφιλὴς διὰ τὴν ἐλευθεριότητά του καὶ εἶχεν ἐκλεχθῆ μέγιστος ἀρχιερεὺς. Τώρα ἐπέζητει τὴν ὑπατείαν.

Ὁ Πομπήϊος λοιπόν, ὁ Κράσσοσ καὶ ὁ Καῖσαρ συνεφώνησαν νὰ γίνουσι κύριοι τῆς Ῥώμης καὶ πρὸς τὸν σκοτὸν τοῦτον ἀπετέλεσαν ἔταιρείαν, ἣ ὁποία ὠνομάσθη *τριαρχία*. Κατὰ τὰ συμφωνηθέντα δὲ ὁ Καῖσαρ ἔγινεν ὑπάτος (59), αἱ πράξεις τοῦ Πομπηίου ἐπεκυρώθησαν καὶ ὁ Κράσσοσ ἀνέλαβε τὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν Πάρθων. Διὰ νὰ προσελκύσων τὴν εὐνοίαν τοῦ λαοῦ ἐψήφισαν ἀγροτικὸν νόμον, διὰ τοῦ ὁποίου παρεχωροῦντο γαίαι εἰς ὅλους τοὺς πολίτας ὅσοι εἶχον τρία τέκνα. Ἡ σύγκλητος ἐπεχείρησε νὰ ἀντισταθῇ εἰς ὅλα αὐτά, ἀλλ' ἀπέτυχεν, ὁ δὲ εὐγλωττότερος ὑπερασπιστής της Κικέρων, ἐστάλη εἰς ἔξορίαν. Μετὰ ταῦτα ὁ μὲν Κράσσοσ ἀπῆλθεν εἰς τὴν Ἀσίαν, ὅπου πολεμῶν τοὺς Πάρθους ἐφονεύθη (53). Ὁ Πομπήϊος ὠνομάσθη ἀρχηγὸς τοῦ ἐν Ἰσπανίᾳ στρατοῦ, ἀλλὰ δὲν ἀφῆκε τὴν Ῥώμην. Ὁ δὲ Καῖσαρ μετὰ τὸ πέρας τῆς ἀρχῆς του ἐξήτησε τὴν διοίκησιν τῆς ἐντεῦθεν τῶν Ἀλπεων Γαλατίας. Εἰς αὐτὴν ἡ σύγκλητος ἐπρόσθεσε καὶ τὴν πέραν τῶν Ἀλπεων Γαλατίαν μετὰ τὴν ἐντολήν νὰ καταπολεμήσῃ τοὺς Γαλάτας.

Ὁ Καῖσαρ εἰς τὴν Γαλατίαν ἐθεμελίωσε τὴν στρατιωτικὴν του δόξαν, διὰ τὴν ὁποίαν ἐν τῇ ἱστορίᾳ κατέχει ἴσην θέσιν μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον καὶ τὸν Ἀννίβαν. Κατῶρθωσε πολεμῶν ἐπὶ 8 ἔτη (58—51) νὰ ὑποτάξῃ ὅλην τὴν Γαλατίαν καὶ νὰ προσθέσῃ αὐτὴν εἰς τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος. Στρατιώτης ἀτρόμητος ἐβάδιζε πάντοτε ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στρατοῦ του. Προικισμένος δὲ μετὰ μεγάλην δξυνοίαν καὶ ἀποφασιστικότητα ἐγνώριζε νὰ λαμβάνῃ τὰς καλυτέρας θέσεις διὰ νὰ νικᾷ μετὰ τὴν στρατιωτικὴν τακτικὴν καὶ τὴν πειθαρχίαν τῶν Ῥωμαίων, τὸν ἠρωϊσμὸν τῶν Γαλατῶν.

Ὁ ὀκταετὴς οὗτος πόλεμος τοῦ Καίσαρος ἔχει καὶ παγκόσμιον σημασίαν. Δι' αὐτοῦ ὄχι μόνον προσετέθη εἰς τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος ὀλόκληρον ἔθνος, τὸ τῶν Κελτῶν, τὸ ὁποῖον ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐξελατινίσθη, ἀλλὰ καὶ ἠνοιχθῆ ἡ ὁδὸς, διὰ τῆς ὁποίας διεδόθη ὁ ἑλληνορωμαϊκὸς πολιτισμὸς εἰς τὴν Γαλλίαν, τὴν Βρετανίαν καὶ τὴν Γερμανίαν.

Σύγκρουσις Πομπηίου καὶ Καίσαρος. Ὁ Πομπήϊος, μείνας μόνος εἰς τὴν Ῥώμην, κατῶρθωσε νὰ συνεννοηθῇ καὶ πάλιν μετὰ τὴν σύγκλητον καὶ νὰ ἐκλεχθῇ μόνος ὑπάτος μετὰ πλήρη ἐξουσίαν. Ἀφ' οὗ δὲ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἔγινε κύριος τῆς Ῥώμης, ἐνόμισεν ὅτι δὲν εἶχε πλέον ἀνάγκην τοῦ Καίσαρος. Ὅτε λοιπόν ὁ Καῖσαρ, νικητὴς τῶν Γαλατῶν, ἠθέλησε νὰ ἔλθῃ εἰς Ῥώμην

διὰ νὰ ἐνεργήσῃ τὴν ἐπικύρωσιν τῶν πράξεων του καὶ ζητήσῃ τὴν ὑπατείαν, ὁ Πομπήσιος ἐπεχείρησε νὰ ἀντισταθῇ εἰς τὰ σχέδια του. Τῇ ἐνεργείᾳ του ἡ σύγκλητος παρήγγειλεν εἰς τὸν Καῖσαρα νὰ διαλύσῃ τὸν στρατὸν του. Ὁ Καῖσαρ, ὁ ὁποῖος ἐστρατοπέδευεν εἰς τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ Ῥουβίκωνος, ὁρίου τῆς ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων Γαλατίας ἀπεφάσισε νὰ ἐπιτύχῃ διὰ τῶν ὄπλων ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον δὲν ἠδύνατο νὰ κερδίσῃ διὰ τῶν νομίμων μέσων. Διέβη τὸν Ῥουβίκωνα καὶ ἐβάδισε κατὰ τῆς Ῥώμης (49). Ὁ ἀγὼν δὲν ἦτο πλέον μεταξὺ δύο μεριδων, ἀλλὰ μεταξὺ δύο ἀνθρώπων. Ὁ Πομπήσιος, τοῦ ὁποῖου ὁ στρατὸς εὐρίσκετο εἰς τὴν Ἰσπανίαν, δὲν εἶχε τι νὰ ἀντιτάξῃ εἰς τοὺς ἠσκημένους στρατοὺς τοῦ Καίσαρος. Ἐφυγεν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἡ σύγκλητος φοβουμένη τὸν νικητὴν ἠκολούθησε τὸν Πομπήσιον. Χωρὶς νὰ χάσῃ καιρὸν ὁ Καῖσαρ, ἀφ' οὗ ἐπανέφερεν εἰς τὴν Ῥώμην τὴν τάξιν, σπεύδει εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ἵνα, ὡς εἶπε, πολεμήσῃ στρατὸν χωρὶς στρατηγόν. Ἐκεῖ ἐντὸς 40 ἡμερῶν νικᾷ καὶ διάσκορπίζει τοὺς στρατοὺς τοῦ Πομπηίου καὶ ὑποτάσσει ὅλην τὴν Ἰσπανίαν. Ἐπειτα κυριεύει κατόπιν λαμπρᾶς πολιορκίας τὴν Μασσαλίαν. Τέλος διελθὼν τὴν Ἀδριατικὴν ἐν πλήρει χειμῶνι σπεύδει εἰς τὴν Ἑλλάδα πρὸς συνάντησιν τοῦ Πομπηίου.

Μὲ τὸν Πομπήσιον συνεκρούσθη ὁ Καῖσαρ εἰς τὴν **Φάρσαλον** τῆς Θεσσαλίας (48). Ἐκεῖ ὁ μὲν στρατὸς τοῦ Πομπηίου κατεστράφη καθ' ὄλοκληρίαν, αὐτὸς δὲ ἔφυγεν εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἐδῶ κατὰ τὴν ἀποβίβασίν του ἐδολοφονήθη κατὰ διαταγὴν τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου θέλοντος νὰ περιποιηθῇ τὸν νικητὴν.

Πρὶν ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Ῥώμην ὁ Καῖσαρ ἠθέλησε νὰ εἰρηνεύσῃ ὅλας τὰς χώρας, ὅπου ὑπῆρχον στρατοὶ ἀφωσιωμένοι εἰς τὸν Πομπήσιον. Κατὰ πρῶτον ἐπορεύθη εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἐκεῖ ὁ Καῖσαρ δελεασθεὶς ἀπὸ τὰ θέλητρα τῆς ἀδελφῆς τοῦ βασιλέως Κλεοπάτρας διέταξε νὰ συμβασιλεύσῃ καὶ αὕτη μὲ τὸν ἀδελφόν της. Οἱ ὁπαδοὶ τοῦ βασιλέως ὅμως τότε ἐξηγέροντοσαν ἐναντίον του καὶ ὁ Καῖσαρ εὐρέθη πολιορκημένος εἰς τὰ ἀνάκτορα τῆς Ἀλεξανδρείας μὲ τὸν ὀλίγον στρατὸν του. Κατὰ τὴν πολιορκίαν αὐτὴν ἐκάη καὶ ἡ περιφημος βιβλιοθήκη τῆς Ἀλεξανδρείας. Ἐκ τῆς πολιορκίας ὁ Καῖσαρ ἐσώθη μόνον, ὅταν ἦλθεν εἰς αὐτὸν βοήθεια ἐκ τῆς Ἀσίας. Τότε ἐπετέθη κατὰ τῶν Αἰγυπτίων, ἐνίκησεν αὐτοὺς καὶ ἀνεβίβασεν ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Ἀλεξανδρείας τὴν Κλεοπάτραν.

Μετά τοῦτο ὁ Καῖσαρ ἐπορεύθη εἰς τὴν Ἀσίαν. Ὁ Φαρνάκης ὁ υἱὸς τοῦ Μιθριδάτου ἐπωφελούμενος ἐκ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου εἶχε κατακτήσει τὸν Πόντον καὶ εἶχεν εἰσδύσει εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Τὸν ἐναντίον αὐτοῦ πόλεμον ὁ Καῖσαρ ἐπεράτωσεν εἰς πέντε ἡμέρας, ἔγραψε δὲ περὶ τούτου εἰς τινα φίλον του τὸ περίφημον «**ἤλθον, εἶδον, ἐνίκησα**».

Μετά ταῦτα ὁ Καῖσαρ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ῥώμην. Ἀφ' οὗ δὲ ἐτακτοποίησε τὰ ἐκεῖ πράγματα, ἐγράφη πρὸς τὴν Ἀφρικήν, ὅπου στρατηγοὶ τοῦ Πομπηίου, βοηθούμενοι ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Νουμιδίας Ἰόβα, εἶχον συναθροίσει μεγάλα στρατεύματα.

Ἐκεῖ κατετρόπωσε αὐτοὺς παρὰ τὴν **Θάψον** (46). Τέλος τὸ ἐπόμενον ἔτος ἐγράφη εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Ἐκεῖ εἶχον συναθροισθῆ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τῶν υἱῶν τοῦ Πομπηίου, Γναίου καὶ Σέξτου, τὰ λείψανα τῶν Πομπηϊανῶν. Κατετρόπωσε δὲ ταῦτα παρὰ τὴν **Μούνδαν**.

Δικτατορία τοῦ Καίσαρος. Κύριος τῆς Ῥώμης καὶ τοῦ κόσμου ἤδη ὁ Καῖσαρ ὠνομάσθη, ὡς ὁ Σύλλας προηγουμένως, ἰσόβιος δικτάτωρ (46). Συγκεντρώσας δὲ εἰς ἑαυτὸν ὅλας τὰς μεγάλας ἀρχὰς ἐγένεν ἀληθῆς βασιλεὺς χωρὶς νὰ ἔχη τὸ ὄνομα. Αἱ διαταγαὶ του εἶχον ἰσχὺν νόμου. Ἡ σύγκλητος περιορίσθη εἰς τὸ νὰ εἶναι, ὅπως ἐπὶ τῆς βασιλείας, ἀπλοῦν συμβουλευτικὸν σῶμα, ἠδὲξήθη δὲ ὁ ἀριθμὸς τῶν συγκλητικῶν δι' ἑκατὸν ἐπαρχιωτῶν.

Ὁ Καῖσαρ κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἀρχῆς του ἐφρόντισε νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν ἡσυχίαν τοῦ κράτους. Ἀπήλλαξε τὴν πόλιν ἀπὸ τὸ πλῆθος, τὸ ὁποῖον συνεσωρεύθη ἐκεῖ, μοιράζων γαίας καὶ ἰδρῦων ἀποικίας. Εἰσήγαγε προσέτι περισσοτέραν δικαιοσύνην εἰς τὴν διοίκησιν καὶ περιορίσε τὰς καταχρήσεις τῶν δημοσιωνῶν. Τέλος μετεροθύμισε τὸ ἡμερολόγιον τῆ βοήθεια τοῦ ἕξ Αἰγύπτου Ἑλληνος Σωσιγένους. Ἐν ᾧ πρὶν τοῦτο εἶχε μῆνας σεληνιακοὺς, τώρα ἔκαμεν αὐτὸ ἡλιακόν. Τὸ ἡμερολόγιον τοῦτο ὠνομάσθη πρὸς τιμὴν τοῦ Καίσαρος **Ἰουλιανόν**. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ὠνομάσθη καὶ ὁ ἑβδομος μῆν τοῦ ἔτους **Ἰούλιος**.

Ἡ δεσποτεία τοῦ Καίσαρος ὑπῆρξε πολὺ εὐπρόσδεκτος εἰς τὸν λαὸν ἕνεκα τῆς γλυκύτητος τοῦ χαρακτήρος του. Καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀρχαίους ἐχθροὺς του, ὅσοι ὑπετάχθησαν, ἐσυγχώρησε καὶ ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς δημοσίας θέσεις. Ἦτο ἐν γένει ὁ Καῖσαρ δεσπότης εὐεργετικὸς. Ἄλλ' εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν εὐγενῶν ἦτο τύραννος. Οὗτοι λοιπὸν ἔκαμαν συνωμοσίαν διὰ νὰ τὸν φονεύ-

συν. Ἄρχηγός τῶν συνωμοτῶν ἔγινεν ὁ Βροῦτος, ἀνὴρ ἐνάρετος καὶ ἀκέραιος καὶ μάλιστα ὑποχρεωμένος εἰς τὸν Καίσαρα, διότι τὸν εἶχε μεταχειρισθῆ ὡς υἱόν του. Κατὰ τὴν ὠρισμένην ἡμέραν οἱ συνωμόται περιεστοίχισαν τὸν Καίσαρα μόλις μετέβη

Εἰκ. 1. Ὁ Καίσαρ

εἰς τὸ βουλευτήριον καὶ ἤρχισαν νὰ τὸν κτυποῦν μετὰ τὰ ἐγχειρίδια. Ὁ Καίσαρ ἐπ' ὀλίγον ἠμύνθη. Ὅταν ὅμως εἶδε μεταξὺ τῶν συνωμοτῶν καὶ τὸν Βροῦτον, εἶπε τὸ περίφημον «καὶ σὺ Βροῦτε;», ἐκαλύφθη μετὰ τὴν τήβεννον καὶ ἔπεσε νεκρός (44).

4. Ὁκταβιανὸς καὶ Ἀντώνιος.

Ἡ δευτέρα τριαρχία. Ὁ θάνατος τοῦ Καίσαρος ἔρριψε τὴν Ῥώμην εἰς μεγάλην σύγχυσιν. Οἱ δολοφόνου τοῦ δικτάτωρος ἤθελον νὰ ἐπαναφέρουν τὸ ἀρχαῖον πολίτευμα. Μετὰ τὸ ἔγκλημα

ἐξῆλθον ἐκ τῆς συγκλήτου καὶ ἐκάλεσαν τὸν λαὸν εἰς ἐλευθερίαν. Ἄλλ' ὁ λαὸς ἦτο κουρασμένος ἐκ τῶν ἐμφυλίων πολέμων καὶ τῆς ἀναρχίας. Ἐπομένως ἦτο εὐχαριστημένος μὲ τὴν κυβέρνησιν τοῦ Καίσαρος, ἣ ὅποια εἶχε φέροι εἰς τὴν Ῥώμην τὴν τάξιν καὶ τὴν εὐτυχίαν. Διὰ τοῦτο ὄχι μόνον ἠδιαφόρησεν εἰς τὸ κήρυγμα τῶν συνωμοτῶν, ἀλλὰ καὶ δὲν ἀπέκρουπε τὴν λύπην του διὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ δικτάτωρος. Ἐξ ἄλλου καὶ οἱ συγκλητικοὶ ἦσαν διστακτικοί. Ἐφοβοῦντο τὴν ἐμφάνισιν νέου τυράννου. Καὶ ὄντως αὕτη δὲν ἐβράδυνε. Ἀρχαῖός τις ἀξιωματικὸς τοῦ Καίσαρος, τότε δὲ ὕπατος, ὁ **Μάρκος Ἀντώνιος**, ἠθέλησε νὰ ἐπωφεληθῆ ἐκ τῆς περιστάσεως.

Ἄλλὰ τὰ σχέδια τοῦ Ἀντωνίου ἐταράχθησαν ἐκ τῆς ἀφίξεως εἰς τὴν Ῥώμην τοῦ **Ὀκταβιανοῦ**, ἀνεπιού καὶ θεοῦ υἱοῦ τοῦ Καίσαρος, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸν θάνατον τοῦ θεοῦ του εὗρίσκετο χάριν σπουδῶν εἰς τὰς Ἀθήνας. Ὁ Ὀκταβιανὸς ἦτο νεανίας 19 ἐτῶν, μικρὸς τὸ ἀνάστημα, ἀσθενικὸς καὶ δειλός. Ἄλλ' ὅμως ὑπὸ τὸν ἐξωτερικῶς καχεκτικὸν τοῦτον ἄνδρα ἐκρύπτετο μέγας καὶ τολμηρὸς πολιτικός. Κατ' ἀρχὰς ἐκολάκευσε τὴν σύγκλητον καὶ πωλήσας τὰ κτήματά του διεμοίρασεν εἰς τοὺς παλαιοὺς στρατιώτας τοῦ Καίσαρος καὶ εἰς τὸ πλῆθος τὰ κληροδοτήματα, τὰ ὅποια ἄφηγεν εἰς αὐτοὺς διὰ τῆς διαθήκης του ὁ Καῖσαρ. Ἡ σύγκλητος ἐπίστευσεν ὅτι εὔρεν εἰς αὐτὸν τὸν ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος θὰ ἀπήλασεν αὐτὴν ἀπὸ τοῦ Ἀντωνίου. Ὁ τελευταῖος οὗτος εἶχεν ἀναχωρήσει ἐκ τῆς Ῥώμης πρὸς καταδίωξιν τῶν συνωμοτῶν. Ἐκήρυξε λοιπὸν ἡ σύγκλητος τὸν Ἀντώνιον ἐκτὸς νόμου καὶ ἀνέθεσεν εἰς τὸν Ὀκταβιανὸν τὴν καταπολέμησιν αὐτοῦ.

Ὁ Ὀκταβιανὸς ἐνίκησε τὸν Ἀντώνιον. Οὗτος δὲ κατέφυγε πρὸς τὸν Λέπιδον, τὸν διοικητὴν τῆς Γαλατίας. Κατόπιν ὅμως ὁ Ὀκταβιανὸς καὶ ὁ Ἀντώνιος κατενόησαν, ὅτι εἶναι συμφέρον καὶ τῶν δύο νὰ συνενωθοῦν ἐναντίον τῆς συγκλήτου, ἣ ὅποια ἠθύνει τοὺς δολοφόνους τοῦ Καίσαρος. Τῇ μεσολαβήσει λοιπὸν τοῦ Λεπίδου ἵδρυσαν μὲ αὐτὸν διὰ πέντε ἔτη τὴν **δευτέραν τριαρχίαν** καὶ ἐμοίρασαν μεταξὺ των τὰς ἐπαρχίας.

Πρῶτον ἔργον τῶν τριαρχῶν ἦτο ἡ προγραφή τῶν ἐχθρῶν των. Ἐφονεύθησαν 300 συγκλητικοὶ καὶ 2 χιλ. ἰππεῖς. Μετὰ τὰς σφαγὰς ὁ Ὀκταβιανὸς καὶ ὁ Ἀντώνιος διηυθύνθησαν εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ προσέβαλον τὸν στρατὸν, τὸν ὁποῖον εἶχον σχηματίσει ἐκεῖ οἱ συνωμόται Κάσσιος καὶ Βροῦτος. Τοὺς κατενίκη-

σαν δὲ εἰς διήμερον μάχην παρὰ τοὺς **Φιλίππους**, μετὰ τὴν ὁποῖαν ὁ Βροῦτος ἠττοκτόνησε (42).

Μετὰ ταῦτα ὁ Ἄντωνιος ἀπῆλθεν εἰς τὴν Ἀνατολὴν διὰ νὰ τιμωρήσῃ τὴν Αἴγυπτον, ἣ ὁποία εἶχε βοηθήσει τὸν Βροῦτον. Ἄλλὰ δελεασθεὶς ἀπὸ τὰ θέληγτρα τῆς βασιλίσσης Κλεοπάτρας ἐλησμόνησε τὰ καθήκοντά του εἰς τὰς ἡδονάς. Ὁ Ὀκταβιανὸς ἀνέλαβε νὰ εἰρηνεύσῃ τὴν Δύσιν καὶ ὑπέταξε τὸν Σέξτον Πομπήιον, υἱὸν τοῦ μεγάλου Πομπηίου, ὁ ὁποῖος κατέχων τὴν Σικελίαν εἶχε καταρτίσει ἰσχυρὸν στόλον καὶ εἶχε γίνει κύριος τῆς Μεσογείου.

Σύγκρουσις Ἀντωνίου καὶ Ὀκταβιανοῦ. Ὁ Λέπιδος ὁ τρίτος τρίαρχος εἰς ὅλα αὐτὰ δὲν ἔλαβεν ἐνεργὸν μέρος. Ἐπὶ τέλους μάλιστα ἠναγκάσθη ὑπὸ τοῦ Ὀκταβιανοῦ νὰ καταθέσῃ τὴν ἀρχὴν καὶ νὰ ἀρκεσθῇ εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως. Ὅστε ἐν ἐνεργείᾳ παρέμειναν οἱ δύο φίλαρχοι. Ἄλλ' ὁ εἰς ἕκ τῶν δύο ἔπρεπε νὰ λείψῃ καὶ οὗτος ὑπῆρξεν ὁ Ἄντωνιος.

Ὁ Ἄντωνιος διαμένων εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν εἶχε σκεφθῆ νὰ ἰδρῦσῃ αὐτοκρατορίαν ἀνατολικὴν πρὸς ὠφέλειαν τῆς Κλεοπάτρας καὶ νὰ χαρίσῃ εἰς τοὺς υἱοὺς τῆς βασιλεία ἀσιατικά. Τὴν διαγωγὴν τοῦ Ἀντωνίου αὐτὴν ὁ Ὀκταβιανὸς μετεχειρίσθη ἐπιτηδείως διὰ νὰ ἐξεγείρῃ ἐναντίον του τὴν ἀγανάκτησιν τῶν Ῥωμαίων. Ἐνήργησε λοιπὸν νὰ ἀποφασισθῇ ἐκστρατεία ἐναντίον τῆς Κλεοπάτρας.

Ὁ Ἄντωνιος καὶ ἡ Κλεοπάτρα τότε συνήθροισαν πολὺν στρατὸν καὶ στόλον καὶ ἔσπευσαν εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ νὰ περιμένουν ἐκεῖ τὸν Ὀκταβιανόν. Παρὰ τὸ **Ἄκτιον**, εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, συνητήθησαν οἱ στόλοι τῶν δύο ἀντιπάλων. Κατὰ τὴν σύγκρουσιν ὁ στόλος τοῦ Ἀντωνίου ἐνίκηθη καὶ ἡ Κλεοπάτρα ἐτρόπη εἰς φυγὴν παρασύρουσα καὶ τὸν Ἀντωνιον (31). Ὁ Ὀκταβιανὸς τοὺς κατεδίωξεν εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ ἐνίκησε τὸν Ἀντωνιον παρὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Μετὰ τοῦτο ὁ Ἄντωνιος ἠττοκτόνησεν. Ἡ Κλεοπάτρα ἐπεχείρησε νὰ σαγήνεύσῃ καὶ τὸν Ὀκταβιανόν, ἀλλὰ μὴ δυνηθεῖσα ἐμιμήθη τὸ παράδειγμα τοῦ Ἀντωνίου.

Ὁ Ὀκταβιανός, ἀφ' οὗ ἔκαμε τὴν Αἴγυπτον ἐπαρχίαν ὠμαϊκὴν, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ῥώμην μόνος κύριος τοῦ κόσμου. Ἡ δημοκρατία εἰς τὴν Ῥώμην εἶχε λήξει.

Η ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

1. Ὀκταβιανὸς Αὐγούστος.

Ὁ Ὀκταβιανός, ἀφ' οὗ ἔγινε κύριος τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, δὲν ἠθέλησε νὰ λάβῃ τὸν τίτλον τοῦ δικτάτωρος, διὰ νὰ μὴ ἐξεγείρῃ τὰ μίση, τὰ ὁποῖα εἶχεν ἐξεγείρει ὁ Καῖσαρ. Ἐλαβεν ὅμως πολλοὺς ἄλλους τίτλους, μὲ τοὺς ὁποίους συνεκέντρωσεν ὅλας τὰς

Εἰκ. 2. Ὁ Αὐγούστος

ἐξουσίας. Ὁ πρῶτος τῶν τίτλων τούτων ἦτο ὁ τοῦ **αὐτοκράτορος**, ὁ ὁποῖος ἐδείκνυε τὴν καταγωγὴν τῆς δυνάμεώς του, διότι οὕτως ὠνομάζοντο ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν οἱ νικηταὶ στρατηγοί. Ἐκτὸς τούτου εἶχε τὸν τίτλον τοῦ **δημόρχου**, ὁ ὁποῖος ἔκαμνεν αὐτὸν ἀπαραβίαστον, τὸν τοῦ **τιμητοῦ** καὶ κατόπιν τοῦ **ἐπόπτου**

τῶν ἡθῶν, οἱ ὁποῖοι ἐπέτρεπον εἰς αὐτὸν νὰ ἐκλέγη τοὺς συγκλητικούς καὶ νὰ ἐπαγρουπῇ ἐπὶ τῶν ἡθῶν τῶν πολιτῶν, τὸν τοῦ **προκρίτου τῆς συγκλήτου**, ὁ ὁποῖος ἔκαμνεν αὐτὸν κύριον τῶν διασκέψεων αὐτῆς καὶ τὸν τοῦ **μεγάλου ἀρχιερέως**, ὁ ὁποῖος ἔκαμνεν αὐτὸν ἀρχηγὸν τῆς θρησκείας. Τέλος προσέλαβε καὶ νέον τίτλον, τὸν τοῦ **Αὐγούστου** (=σεβαστοῦ), ὁ ὁποῖος ἔδιδεν εἰς αὐτὸν ἱερὸν χαρακτῆρα.

Ὁ Αὐγούστος λοιπὸν εἶχεν ἀπόλυτον ἐξουσίαν. Ἄλλὰ ὅλαι αἱ ἀρχαὶ ἐφαίνοντο ὅτι ὑπῆρχον, ὅπως καὶ ἐπὶ τῆς δημοκρατίας. Ἡ σύγκλητος ἐπρότεινε τοὺς νόμους, αἱ ἐκκλησίαι τοὺς ἐψήφισον καὶ οἱ ἄρχοντες τοὺς ἐξετέλουν ἐξ ὀνόματος τοῦ λαοῦ. Αὐτὸς δὲ ὁ Αὐγούστος ἔζη ὅπως ὅλοι οἱ πολῖται. Ἐλάμβανε μέρος εἰς τὰς ψηφοφορίας, ὡς μέλος εἰς τὴν σύγκλητον καὶ κατόκει ἐπὶ τοῦ Παλατινοῦ μετρίαν οἰκίαν ἀνοικτὴν εἰς ὅλους.

Ὁ Αὐγούστος κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀρχῆς του ἐπεδίωξε νὰ φέρῃ εἰς τὴν Ῥώμην τὴν τάξιν καὶ τὴν εὐτυχίαν. Ἐπεχείρησεν ὡσαύτως νὰ ἡθικοποιήσῃ τοὺς πολίτας καὶ νὰ ἐπαναφέρῃ τὰς παλαιὰς θρησκευτικὰς καὶ οἰκογενειακὰς συνηθείας. Τέλος ἐγέμισεν ὅλην τὴν πόλιν ἀπὸ μνημεῖα.

Πρὸ πάντων ὅμως ὠφελήθησαν πολὺ ἀπὸ τὴν ἐγκατάστασιν τῆς αὐτοκρατορίας αἱ ἐπαρχίαι. Αὗται ἐπροφυλάσσοντο διὰ σειρᾶς φυσικῶν συνόρων, τοῦ Ῥήνου, τοῦ Δουνάβεως, τοῦ Εὐφράτου καὶ τῶν ἐρήμων τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς. Πέραν τῶν συνόρων αὐτῶν ἔζων λαοὶ βάρβαροι, οἱ ὁποῖοι ἠπέλουν διαρκῶς τὴν αὐτοκρατορίαν. Ὁ Αὐγούστος ἐφρόντισε νὰ κρατῇ τούτους πέραν τῶν συνόρων μὲ στρατὸν 400 περίπου χιλιάδων ἀνδρῶν μοιρασμένων εἰς ὅλα τὰ ἐπικίνδυνα σημεῖα, ὅπου ἐσημάτιζον μόνιμα στρατόπεδα. Ἐπειτα αἱ ἐπαρχίαι δὲν κατεπιέζοντο πλέον, ὅπως πρῖν, ἀπὸ τοὺς ὑπάτους καὶ τοὺς πραιτωράς. Τώρα αὗται διοικοῦνται ἀπὸ ὑπαλλήλους μὲ ὄρισμένον μισθόν, οἱ ὁποῖοι ὀνομάζονται **ὑπαρχοί**. Οὗτοι διορίζονται ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα καὶ εἰς αὐτὸν ὀφείλουν νὰ δίδουν λόγον διὰ τὰς πράξεις των. Οἱ ἐπαρχιώται ἐκτὸς τούτου ἔχουν δικαίωμα νὰ κάμνουν συνελύσεις, αἱ ὁποῖαι δύνανται ν' ἀπευθύνωνται ἀπ' εὐθείας εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Αὐτὸς ὁ Αὐγούστος ἔκαμνε πολλὰ ταξίδια διὰ νὰ λαμβάνῃ γινῶσιν τῶν ἀναγκῶν τῶν ἐπαρχιῶν. Ἐκτὸς δὲ τούτων παντοῦ ἐξετελέσθησαν μεγάλα ἔργα καὶ παντοῦ ὑπῆρχεν ἀσφάλεια. Οἱ ὑποτεταγμένοι λαοὶ ἀνεγνώριζον τὰ ἀγαθὰ

τὰ προερχόμενα ἐκ τῆς ῥωμαϊκῆς δεσποτείας καὶ ὀνόμαζον αὐτὴν **ῥωμαϊκὴν εἰρήνην**.

Περισσότερον ὅλων ἐκ τῆς ῥωμαϊκῆς εἰρήνης ὠφελήθησαν αἱ πόλεις τῆς κυρίως Ἑλλάδος. Ἡ Ἑλλάς κατὰ τοὺς μεγάλους ἐμφυλίους πολέμους εἶχε ταχθῆ πάντοτε μὲ τὰς νικηθείσας μερίδας, διότι καὶ ὁ Πομπήσιος καὶ ὁ Βροῦτος καὶ ὁ Ἀντώνιος αὐτὴν ἐξέλεξαν ὡς κύριον ὀρμητήριόν των. Οὔτε ὅμως ὁ Καῖσαρ οὔτε ὁ Ἀντώνιος, οὔτε ὁ Ὀκταβιανός, ἀφ' οὗ ἐνίκησαν, ἐτιμώρησαν τὰς ἑλληνικὰς πόλεις, διότι συνεμάχησαν μὲ τοὺς ἀντιπάλους των. Ἐσυγχώρησαν αὐτὰς χάριν τῆς δόξης τῶν προγόνων των καὶ τὰς εὐηργέτησαν μὲ δωρεάς, ὁ δὲ Καῖσαρ καὶ ἔκτισεν ἐκ νέου τὴν

Εἰκ. 3. Στοὰ Ἀθηνῶν ἀρχηγέτιδος.

Κόρινθον, ἡ ὁποία εἶχε καταστραφῆ ὑπὸ τοῦ Μομμίου. Ἰδίως ὅμως ἐπεριποιήθη τὰς ἑλληνικὰς πόλεις ὁ Ὀκταβιανός. Διεμοίρασεν εἰς αὐτὰς τὸν σῖτον, τὸν ὁποῖον εἶχεν ἀποταμιεύσει ὁ Ἀντώνιος. Ἰδρυσεν πλησίον εἰς τὸ Ἄκτιον εἰς ἀνάμνησιν τῆς νίκης του λαμπρὰν πόλιν, τὴν Νικόπολιν. Ἀνεκαίνισεν καὶ ἐπροστάτευσεν τὰς Πάτρας καὶ τὴν Κόρινθον καὶ τέλος ἀπεπεράτωσεν εἰς τὰς Ἀθήνας τὴν στοὰν τῆς ἀρχηγέτιδος Ἀθηνῶν, τῆς ὁποίας τὴν κατασκευὴν εἶχεν ἀρχίσει ὁ Καῖσαρ (λείψανα αὐτῆς σώζονται ἀκόμη ὀνομαζόμενα πύλη τῆς ἀγορᾶς).

Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου καὶ ἡ Ἑλλάς, ὅπως ὅλαι αἱ ῥωμαϊκαὶ ἐπαρχίαι, διοικεῖτο ἀπὸ διοικητῆν, ὁ ὁποῖος

ἔδραν εἶχε τὴν Κόρινθον. Ἄλλ' αἱ ἰάναπόφρευκτοι καταπιέσεις τῶν Ῥωμαίων ὑπαλλήλων ἦσαν πολὺ μικρότεραι ἀπὸ τὰς συμφορὰς τῶν ἐμφυλίων πολέμων. Ἐπομένως αἱ πόλεις τῆς κυρίως Ἑλλάδος ἐκ τῆς μακρᾶς εἰρήνης ἀνέλαβον οἰκονομικῶς. Ἄλλως τε ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ἐν Κορίνθῳ διοικητοῦ δὲν ὑπήγετο ὅλη ἡ κυρίως Ἑλλάς. Αἱ Ἀθήναι, ἡ Σπάρτη, τὸ κοινὸν τῶν Ἐλευθερολακῶνων, τὸ Ἄργος, ἡ Ἐλάτεια, αἱ Θεσπιαί, ἡ Τανάγρα, ἡ Αἰτωλία, ἡ Ἀκαρνανία καὶ ἡ Θεσσαλία ἐθεωροῦντο ἐλεύθεραι καὶ σύμμαχοι τῶν Ῥωμαίων. Ὡστε πραγματικῶς ὑπὸ τὴν ἄμεσον δικαιοδοσίαν τοῦ Ῥωμαίου διοικητοῦ ὑπήγοντο μόνον αἱ πόλεις, ὅσαι εἶχον ἀγωνισθῆ τελευταῖον κατὰ τῶν Ῥωμαίων, δηλ. ἡ Ἀχαϊκὴ συμπολιτεία καὶ αἱ σύμμαχοι αὐτῆς Βοιωτία καὶ Φωκίς. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἐπαρχία αὐτὴ ὠνομάζετο **Ἀχαΐα**. Βεβαίως ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ αὐτονομία τῶν ἄλλων πόλεων δὲν ἦτο τελεία. Οἱ αὐτοκράτορες τῆς Ῥώμης εἴτε ἀμέσως εἴτε διὰ τοῦ ἐν Κορίνθῳ διοικητοῦ ἐπενέβαινον πολλάκις εἰς τὰ ἐσωτερικὰ πράγματα τῶν πόλεων ἐκείνων. Ἄλλ' ὅπως δῆποτε αὐταὶ δὲν ἐπλήρωνον τακτικὸν φόρον, δὲν κατεῖχοντο ἀπὸ Ῥωμαϊκὰ στρατεύματα καὶ ἐπειδὴ ἐπολιτεύοντο κατὰ τοὺς πατρίους νόμους διέσωζον τὸν ἐθνικὸν χαρακτῆρα.

Ὁ Αὔγουστος ἀπέθανεν εἰς ἡλικίαν 76 ἐτῶν (14 μ. Χ.) καὶ ἐτάφη εἰς μνημεῖον, τὸ ὁποῖον ἀκόμη σφίζεται καὶ ὀνομάζεται μασώλειον τοῦ Αὔγουστου. Μετὰ τὸν θάνατόν του δὲ ἀπεθώθη δηλ. ἐκηρύχθη θεός. Τοῦτο ἀπ' αὐτοῦ πρώτου καθιερώθη δι' ὅλους σχεδὸν τοὺς αὐτοκράτορας.

2. Οἱ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Αὔγουστου αὐτοκράτορες.

Τιβέριος. Ὁ Αὔγουστος δὲν εἶχεν υἱούς. Εἶχε μόνον μίαν θυγατέρα τὴν Ἰουλίαν, τὴν ὁποίαν εἶχε νυμφεύσει μὲ τὸν παιδικόν του φίλον Ἀγρίππαν. Τοῦτον ὁ Αὔγουστος προώριζεν ὡς διάδοχόν του. Ἀλλὰ ὁ Ἀγρίππας ἀπέθανε πρὸ αὐτοῦ. Ἐνεκα τούτου ὁ Αὔγουστος υἰοθέτησε τοὺς ἐκ τοῦ πρώτου γάμου τῆς υἱοῦς τῆς συζύγου του Λιβίας, Δροῦσον καὶ Τιβέριον. Ἄλλ' ὁ Δροῦσος εἰς κάποιαν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Γερμανῶν ἀπέθανεν ἀφήσας δύο υἱούς, τὸν Γερμανικὸν καὶ τὸν Κλαύδιον. Ἐπομένως μόνος διάδοχος τοῦ Αὔγουστου ἀπέμεινεν ὁ Τιβέριος, ὁ ὁποῖος εἶχε λάβει σύζυγον τὴν χήραν θυγατέρα τοῦ Αὔγουστου Ἰουλίαν. Εἰς αὐτὸν λοιπόν, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἡλικίαν 59 ἐτῶν, περιῆλθεν ἡ αὐτοκρατορία μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Αὔγουστου

χωρίς καμμίαν αντίρρησιν. Ὁ λαὸς τῆς Ῥώμης καὶ αἱ ἐπαρχίαι ἦσαν ἀφωσιωμένοι εἰς τὸ νέον πολίτευμα, διότι εἰς αὐτὸ ἐχρεώ-
στων τὴν εἰρήνην καὶ τὴν εὐημερίαν των.

Ὁ Τιβέριος κατ' ἄρχὰς ἐφαίνεται ὅτι κατεῖχε τὴν ἀρχὴν ἀκου-
σίως καὶ ἔκαμε μέτοχον τῆς κυβερνήσεως τὴν σύγκλητον. Τοὺς
δὲ κυβερνήτας τῶν ἐπαρχιῶν ἐπετήρει αὐστηρῶς. Ἄλλ' ὁ κατ'
ἄρχὰς τόσον ἔντιμος κυβερνήτης αἴφνης ἔγινε μανιώδης παρά-
φρων μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀνεψιοῦ του Γερμανικοῦ, τὸν ὁποῖον
ἐλάτρευεν ὁ στρατός. Λέγουσι μάλιστα ὅτι ὁ Γερμανικὸς ἐδηλη-
τηριάσθη κατὰ διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος εἰς τινα ἐκστρατείαν
εἰς τὴν Ἀσίαν. Ἐκτοτε ὁ Τιβέριος ἀπέβαλε τὸ προσωπεῖον καὶ
ἤρχισε νὰ κυβερνᾷ τυραννικῶς. Ἰδίως ἔδειξε πολὺ μῖσος ἐναντίον
τῶν εὐγενῶν. Καθ' ἐκάστην διέτασσε θανατώσεις αὐτῶν διὰ νὰ
διαρπάξῃ τὰς περιουσίας των. Ἡ αἵματηρὰ αὕτη παραφροσύνη
διήρκεσε μέχρι τοῦ θανάτου του (37). Ἄλλ' αἱ προγραφαὶ αὐταὶ
προσέβαλλον μόνον τοὺς εὐγενεῖς, ὁ λαὸς καὶ αἱ ἐπαρχίαι ἐκυ-
βερνῶντο καλῶς καὶ ἐπομένως ἦσαν ἀδιάφοροι δι' αὐτάς.

Καλιγόλας. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Τιβερίου ἡ αὐτοκρατορία
περιῆλθεν εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Γερμανικοῦ Καλιγόλαν. Οὗτος κατ'
ἄρχὰς ἐδείχθη καλὸς ἡγεμὼν, ἀλλὰ πάσχων ἔξ ἐπιληψίας κατήν-
τησεν ἐπὶ τέλους τελείως παράφρων. Διὰ τοῦτο ἡ βασιλεία του
ὑπῆρξε σειρὰ παραλογισμῶν, ἀκολασιῶν καὶ φόνων. Ἀπῆτει νὰ
τὸν προσκυνοῦν ἀντὶ τοῦ Διὸς καὶ ὠνόμασε τὸν ἵππον του ὕπα-
τον. Ἔλεγε δὲ συχνὰ ὅτι ἐλυπεῖτο, διότι ὁ ῥωμαϊκὸς λαὸς δὲν εἶχε
μίαν κεφαλὴν διὸ νὰ τὴν ἀποκόψῃ μὲ ἓν κτύπημα. Ἐπὶ τέλους ὁ
ἀρχηγὸς τῶν πραιτωριανῶν (τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς) Χαι-
ρέας ἀπῆλλαξε τὸν κόσμον ἀπὸ τὸν παράφρονα αὐτόν (41).

Κλαύδιος. Ὁ Χαιρέας ἤθελε νὰ ἐπανορθώσῃ τὴν δημοκρα-
τίαν. Ἄλλ' οἱ στρατιῶται ἀντὶ χρηματικῆς ἀμοιβῆς ἀνεκέρουσαν
αὐτοκράτορα τὸν γέροντα ἀδελφὸν τοῦ Γερμανικοῦ Κλαύδιον. Ὁ
Κλαύδιος διηυθύνετο ὑπὸ τῶν γυναικῶν του καὶ τῶν ἀπελευθέρ-
ων του. Ἐδηλητηριάσθη δὲ ὑπὸ τῆς συζύγου του Ἀγριπίνης,
κόρης τοῦ Γερμανικοῦ, διὰ νὰ ἀνέλθῃ ἐπὶ τοῦ θρόνου ὁ ἔξ ἄλλου
γάμου υἱὸς τῆς **Νέρων**, τὸν ὁποῖον ὁ Κλαύδιος εἶχεν υἱοθετήσῃ,
παραγκωνίζων τὸν ἐκ τοῦ πρώτου γάμου υἱόν του Βρεττανικόν (54).

Νέρων. Ἡ Ἀγριπλίνα εἶχεν ἐλπίζει, ὅτι θὰ ἐβασίλευεν
αὐτὴ ἔξ ὀνόματος τοῦ υἱοῦ της, ὁ ὁποῖος ἦτο μόνον 17 ἐτῶν.
Ἄλλ' ὁ Νέρων ταχέως ἐζήτησε νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὴν κηδεμο-

νίαν τῆς μητρὸς του. Ἡ Ἀγριππίνα τότε τὸν ἠπειλήσεν ὅτι θὰ ἐνεργήσῃ τὴν ἀναγόρευσιν ὡς αὐτοκράτορος τοῦ υἱοῦ τοῦ Κλαυδίου Βρεττανικοῦ. Ὁ δὲ Νέρων ἐνήργησε τὴν δηλητηρίασιν τοῦ Βρεττανικοῦ καὶ μετὰ τέσσαρα ἔτη τὸν φόνον καὶ αὐτῆς τῆς μητρὸς του. Ἐκτοτε πλέον τίποτε δὲν συνεκράτει τὸν ματαιόδοξον καὶ ὑποκριτὴν αὐτὸν ἡγεμόνα. Ἐφόνευσε τὴν σύζυγόν του Ὁκταβίαν, τοὺς διδασκάλους τοῦ στρατηγὸν Βοῦρον καὶ τὸν φιλόσοφον Σενέκαν καὶ πλῆθος ἄλλων ἐπιφανῶν πολιτῶν καὶ ἔζη μὲ τὸς ἀπελευθέρους τοῦ βίον ἀκόλαστον.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν συνέβη εἰς τὴν Ῥώμην μεγάλη πυρκαϊά, ἡ ὁποία κατέστρεψε τὴν πόλιν. Ἐπειδὴ διεδόθη, ὅτι ἔγινε κατὰ διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος, διὰ νὰ λάβῃ ἰδέαν τῆς πυρπολήσεως τῆς Τροίας, ὁ Νέρων ἀπέδωκεν αὐτὴν εἰς τοὺς χριστιανούς καὶ διέταξε σφοδρὸν κατ' αὐτῶν διωγμὸν.

Ὁ Νέρων ἐφαντάζετο, ὅτι εἶναι μέγας καλλιτέχνης καὶ διὰ τοῦτο παρουσιάζετο δημοσίᾳ ὡς κιθαρωδός, αἰοδός, ἀρματηλάτης διὰ νὰ χειροκροτῆται. Περιῆλθε τὴν κυρίως Ἑλλάδα καὶ ἔλαβε μέρος εἰς τοὺς διαφόρους πανελληνίους ἀγῶνας, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐκέρδισεν 75 στεφάνους. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ἐνθουσιασμένος ὁ Νέρων ἀπὸ τὰς νίκας τοῦ ἐκήρυξεν ὅλους τοὺς Ἕλληνας ἐλευθέρους καὶ αὐτονόμους. Ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἐληλάτησε τὴν Ἑλλάδα. Ἐφόνευσεν ἀναριθμήτους ἄνδρας, γυναῖκας καὶ παῖδας διὰ νὰ κληρονομήσῃ τὰς περιουσίας των καὶ ἀπήγαγεν ἔξ Ἀθηνῶν καὶ ἄλλων πόλεων πολλὰ ἔργα τέχνης διὰ νὰ στολίσῃ τὴν Ῥώμην. Τότε ὁ Νέρων ἐπεχείρησε καὶ τὴν διόρυξιν τοῦ ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου. Ἀλλ' ἡ μεγάλη αὐτὴ ἐπιχείρησις δὲν ἐπροχώρησε πολὺ, διότι οἱ μηχανικοὶ ἐγνωμάτευσαν, ὅτι ὑπάρχει μετὰξὺ τῶν θαλασσῶν διαφορὰ ἐπιφανείας, ἕνεκα τῆς ὁποίας θὰ ἐκινδύνευε νὰ κατακλυσθῇ ἡ Αἴγινα.

Μετὰ 13 ἔτων βασιλείαν οἱ στρατιῶται τῶν συνόρων ἐστάσασαν ἐναντίον τοῦ Νέρωνος καὶ ἡ Ῥώμη ἠκολούθησε τὸ παράδειγμά των. Ὁ Νέρων ἔφυγεν εἰς τινὰ ἔπαυλιν τοῦ ὄπου ἠποκτόνησεν (68). *“Ομηροῦς τ. Μαδ' ὁμοῦτος 1337”*

Οἱ διάδοχοι τοῦ Νέρωνος. Μὲ τὸν Νέρωνα ἐξέλιπον οἱ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Αὐγούστου αὐτοκράτορες. Οἱ ἐπαναστατήσαντες λεγεῶνες ἀνηγόρευσαν αὐτοκράτορα τὸν στρατηγὸν **Γάλβαν**, 73 ἔτων. Ἐπειδὴ ὁμοῦς οὗτος ἠρνήθη νὰ δώσῃ εἰς τοὺς πραιτωριανούς τὸ καθιερωμένον χρηματικὸν δῶρον, οἱ πραιτωριανοὶ ἐφό-

νευσαν αὐτὸν καὶ ἀνεκλήρουν αὐτοκράτορα τὸν φίλον τοῦ Νέρωνος **᾽Οθωνα**. Συγχρόνως ὅμως ὁ στρατὸς τοῦ ᾽Ρήνου ἀνηγόρευσε αὐτοκράτορα τὸν ἀρχηγὸν του **Βιτέλλιον**. Οὗτος ἐπῆλθε κατὰ τοῦ ᾽Οθωνος, ἐνίκησεν αὐτὸν καὶ κατέλαβε τὴν ἀρχήν. Ἄλλὰ καὶ ὁ Βιτέλλιος δὲν ἐχάρη πολὺ τὴν νίκην του. Ὁ στρατὸς τῆς ᾽Ανατολῆς ἐπέβαλεν ὡς αὐτοκράτορα τὸν ἀρχηγὸν του **Βεσπασιανόν** (70), ὃ δὲ Βιτέλλιος ἐφονεύθη.

Μὲ τὸν Βεσπασιανόν, ὃ ὁποῖος ἔγινεν ἀρχηγὸς νέας δυναστείας, τῆς τῶν Φλαβίων, ἐπῆλθεν ἡ εἰρήνη εἰς τὴν ᾽Ρώμην.

3. Οἱ Φλαβιοί.

Βεσπασιανός. Ὁ Βεσπασιανός, υἱὸς εἰσπράκτορος τῶν φόρων, εἶχε φθάσει εἰς τὰ ἀνώτατα στρατιωτικὰ ἀξιώματα μὲ τὴν ἀξίαν του. Καὶ ἀφ' οὗ ἔγινεν αὐτοκράτωρ ἐξηκολούθησε νὰ εἶναι ἀπλοῦς, ἐργατικὸς καὶ οἰκονόμος. Ἀναδιωργάνωσε τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους, τὰ ὁποῖα εἶχον φθάσει εἰς ἐλεεινὴν θέσιν ἔνεκα τῆς παραφροσύνης τοῦ Νέρωνος, καὶ ἀποκατέστησε τὴν πειθαρχίαν εἰς τὸν στρατόν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐλευθερία, ἡ ὁποία ἐπετροπή εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπὶ Νέρωνος, ἔγινεν ἀφορμὴ νὰ ἀρχίσουν πάλιν εἰς αὐτὴν αἱ ἐμφύλιοι διενέξεις, ὃ Βεσπασιανὸς ἔκαμε καὶ πάλιν αὐτὴν ἐπαρχίαν ῥωμαϊκὴν. Ἀφῆκεν ὅμως τὴν αὐτονομίαν καὶ ἐλευθερίαν εἰς τὰς πόλεις, ὅσαι εἶχον αὐτὰς ἐπὶ Αὐγούστου. Ὁ Βεσπασιανὸς ἀπέθανεν ἐκ φυσικοῦ θανάτου τῷ 79 μ. Χ.

Τίτος. Ὁ υἱὸς τοῦ Βεσπασιανοῦ Τίτος ἐβασίλευσε μόνον δύο ἔτη. Ἦτο δίκαιος καὶ ἀγαθός, συνήθιζε νὰ λέγῃ ὅτι ἔχασε τὴν ἡμέραν του, ὅταν δὲν εἶχε λάβει τὴν εὐκαιρίαν νὰ κάμῃ καλὴν τινα πράξιν. Ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἔγινεν ἡ περίφημος ἔκρηξις τοῦ Βεζουβίου, ἐκ τῆς ὁποίας κατεχώσθησαν αἱ πόλεις Ἑράκλειον, Πομπηία καὶ Σταβία. Αἱ πόλεις αὗται ἀνασκαφεῖσαι δεικνύουν ζωντανὸν ὄλον τὸν ῥωμαϊκὸν βίον.

Δομιτιανός. Ὁ διαδεχθεὶς τὸν Τίτον ἀδελφὸς τοῦ Δομιτιανὸς κατὰ τὰ 13 πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας του δὲν ἦτο κακὸς αὐτοκράτωρ. Οὐδέποτε αἱ ἐπαρχίαι ἦσαν εὐτυχέστεραι. Ἀλλὰ μετὰ τὸ 93 ἀνεκαλύφθη συνωμοσία κατὰ τῆς ζωῆς του καὶ ἔκτοτε ἔγινε καχύποπτος, σκληρὸς, ἄδικος καὶ ἰδιότροπος. Ἐπὶ τέλους ἀπέθανε δολοφονηθεὶς (96), εἰς δὲ τὴν κατὰ τῆς ζωῆς του συνωμοσίαν εἶχε λάβει μέρος καὶ αὐτὴ ἡ σύζυγός του.

4. Οἱ Ἀντωνῖνοι.

Νέρβας. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Δομιτιανοῦ ἐξέλιπε καὶ ὁ οἶκος τῶν Φλαβίων. Ἡ σύγκλητος τότε ἐξέλεξεν αὐτοκράτορα τὸν γηραιὸν συγκλητικὸν Νέρβαν. Ἀπ' αὐτοῦ διὰ τῆς υἱοθεσίας κατωρθώθη νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὸν θρόνον σειρὰ λαμπρῶν αὐτοκρατόρων ἡ ὁποία ὀνομάζεται **δυναστεία τῶν Ἀντωνίνων.**

Τραϊανός. Πρῶτος τοιοῦτος αὐτοκράτωρ ὑπῆρξεν ὁ ὑπὸ τοῦ Νέρβα υἱοθετηθεὶς Τραϊανός (98). Οὗτος ἦτο ἄριστος στρατηγὸς καὶ ἄριστος κυβερνήτης. Ἀπέκρουσε τοὺς Δάκας ἐπὶ τοῦ Δουνάβευς καὶ τοὺς Πάρθους ἐπὶ τοῦ Εὐφράτου. Ἀπέδωκεν εἰς τὴν σύγκλητον τὰς παλαιὰς τῆς τιμᾶς. Κατεσκευάσθη μεγάλα ἔργα καὶ εἰς τὴν Ῥώμην καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας. Ἐλαβε μέτρα πρὸς ἐνθάρρυνσιν τοῦ ἔμπορίου, τῆς γεωργίας, τῶν τεχνῶν καὶ τῶν γραμμάτων. Καὶ τέλος ἱδρυσεν πρῶτος ἱδρυμα, εἰς τὸ ὁποῖον πτωχοὶ παῖδες ἀνετρέφοντο καὶ ἐξεπαιδεύοντο δαπάναις τοῦ αὐτοκράτορος.

Ὁ Τραϊανὸς ὡσαύτως ἀνεδείχθη εἰς ἕκ τῶν εὐεργετῶν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ὁχι μόνον ἐπλήρωσε τὰς ἑλληνικὰς πόλεις διαφόρων εὐεργεσιῶν, ἀλλὰ καὶ ἠῤῥξησε τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐλευθέρων πόλεων. Διὰ ταῦτα δὲ οἱ Ἕλληνες ἀνέθεσαν ἀνδριάντα αὐτοῦ εἰς τὴν Ὀλυμπίαν.

Κ **Ἀδριανός.** Τὸν Τραϊανὸν ἀποθανόντα τὸ 117 διεδέχθη ὁ ὑπ' αὐτοῦ υἱοθετηθεὶς Ἀδριανός. Οὗτος ἦτο αὐτοκράτωρ φιλεισηνικός. Ὁργάνωσε τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους καὶ συνενώσας τὰ ἀπὸ αἰῶνων ἐκδεδομένα ὑπὸ τῶν πραιτῶρων διατάγματα κατήρτισεν ἕνα κώδικα, ὁ ὁποῖος ὠνομάσθη **διηγενεὲς διάταγμα**· καλλιτέχνης δὲ ὢν, λόγιος καὶ περιηγητὴς ἀκαταπόνητος διέτρεξεν ὅλον τὸν κόσμον μετὰ ἀκολουθίαν ἀρχιτεκτόνων ἀνορθῶνων ἐρείπια καὶ ἰδρῶν μνημεῖα.

Ἰδίως ἐκόσμησε μετὰ λαμπρὰ οἰκοδομήματα πολλὰς πόλεις τῆς Ἑλλάδος, τὰ Μέγαρα, τὴν Κόρινθον, τὴν Μαντίνειαν, τὰς πόλεις τῆς Φωκίδος, τὰς πόλεις τῆς Ἀχαΐας καὶ περισσότερον ὅλων τὰς Ἀθήνας. Ταύτας ἐπεσκέφθη πέντε φορὰς, τρεῖς δὲ φορὰς διέτριψεν εἰς αὐτὰς ἐπὶ μακρὸν χρόνον ὄχι ὡς αὐτοκράτωρ, ἀλλ' ὡς πολίτης Ἀθηναῖος καὶ πολυειδῶς εὐηργέτησεν. Ἐπεχείρησε νὰ θεραπεύσῃ τὰς ἀνάγκας τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων διὰ χρηματικῶν δωρεῶν καὶ ἐτησίων διανομῶν σίτου, ἐβράβευσε διὰ τι-

μῶν καὶ δωρεῶν τοὺς τότε ἐν Ἀθήναις φιλοσόφους καὶ σοφιστὰς καὶ ἔκτισεν εἰς τὴν πόλιν ὠραῖα κτίσματα. Κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ ἀνηγέρθη ἐδῶ ναὸς Ἥρας καὶ Διὸς πανελληνίου, ἱερὸν κοινὸν εἰς ὅλους τοὺς θεοὺς, γυμνάσιον καὶ μεγαλοπρεπῆς στοὰ ἐξ 120 κίωνων μὲ βιβλιοθήκην (λείψανα αὐτῆς σφίζονται παρὰ τὴν παλαιὰν ἀγορὰν). Ἐκτὸς τούτων νοτιοανατολικῶς τῆς ἀκροπόλεως παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἰλισοῦ ἔκτισε νέαν ὁμώνυμόν του πόλιν, ὡς μαρτυρεῖ ἡ ἐκεῖ σφισομένη ἀψίς (πύλη Ἀδριανοῦ) μὲ τὰς ἐπ' αὐτῆς ἐπιγραφάς, καὶ ἀπετελείωσε τὸν εἰς τὸ ἴδιον μέ-

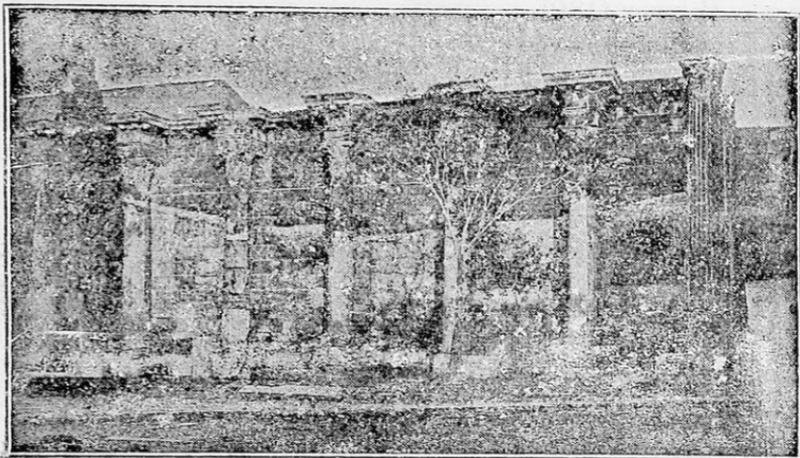
Εἰκ. 4. Ὁ Ἀδριανός.

ρος ὑπὸ τοῦ Πεισιστράτου θεμελιωθέντα ναὸν τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς, τοῦ ὁποίου ἀκόμη σφίζονται κιόνες τινες καὶ μέρος τῶν θεμελιῶν τειχῶν τοῦ περιβόλου. Καὶ τέλος κατεσκεύασε τὸ ἀκόμη καὶ σήμερον ὑπάρχον ἀδριάνειον ὑδραγωγεῖον.

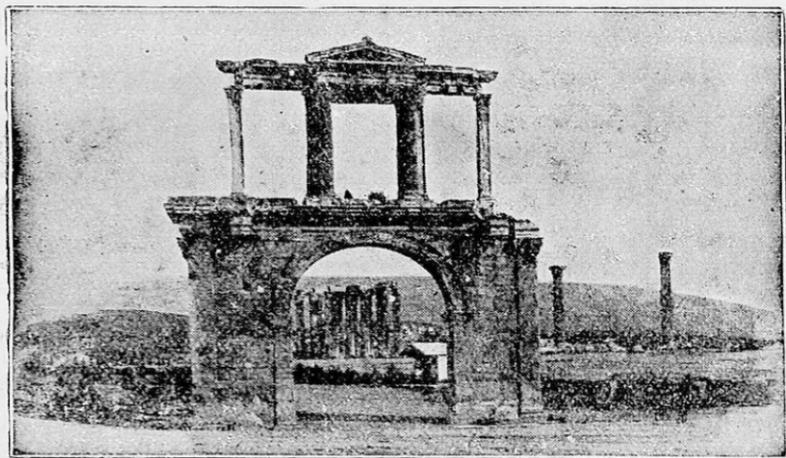
Ἀντωνίνος ὁ εὐσεβής. Τὸν Ἀδριανόν, ἀποθανόντα τὸ 138, διεδέχθη ὁ ὑπ' αὐτοῦ υἱοδετηθεὶς Ἀντωνίνος ὁ εὐσεβής. Οὗτος ἔγινε τόσον περίφημος διὰ τὴν ἀρετὴν του, ὥστε ἀπὸ τὸ ὄνομά του ὠνομάσθη ὅλη ἡ σειρὰ τῶν λαμπρῶν τούτων αὐτοκρατόρων. Ἐξέλεξε δὲ καὶ διάδοχον ἀντάξιόν του τὸν Μάρκον Αὐρήλιον.

Μάρκος Αὐρήλιος. Οὗτος ἦτο φιλόσοφος, ἐξηκολούθησε δὲ

καὶ ὡς αὐτοκράτωρ νὰ ἐφαρμόζη τὰς ἀρχὰς τῆς φιλοσοφίας.
Ἐπῆρξεν ἀγαθός, φιλάνθρωπος καὶ ἀφιλοκερδῆς καὶ ἐπροστά-
τευσε τοὺς δούλους δι' εὐεργετικῶν νόμων. Πρὸς δὲ τὴν Ἑλλάδα

Εἰκ. 5. Στοὰ βιβλιοθήκης Ἀδριανοῦ ἐν Ἀθήναις.

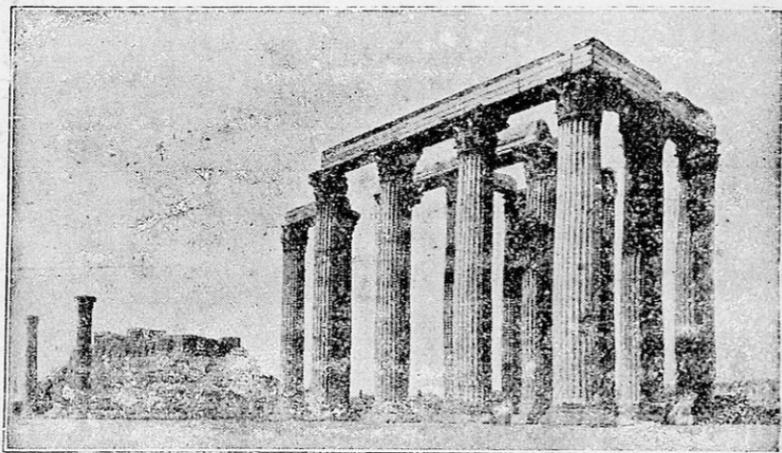
Εἰκ. 6. Ἀψὶς τοῦ Ἀδριανοῦ ἐν Ἀθήναις.

ἔδειξεν ἐξαιρετικὴν εὐνοίαν. Πολλαὶ πόλεις αὐτῆς ἐκηρύχθησαν
ἐλεύθεραι, αἱ δὲ λοιπαὶ ἐκυβερνήθησαν μὲ μεγάλην ἐπιείκειαν.

Ἄλλ' ὡς ἐξ εἰρωνείας τῆς τύχης ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος, ὁ ὁποῖος

ὕπερ πᾶν ἄλλο ἠγάπα τὰ βιβλία, ὑπεχρεώθη νὰ ζῆ εἰς τὰ στρατόπεδα. Ἦναγκάσθη νὰ ὑπερασπίσῃ τὸ κράτος τοῦ ἀπειλούμενον εἰς τὸν Δούναβιν καὶ τὸν Εὐφράτην καὶ ἀπέθανεν ἐν ἐκστρατείᾳ εἰς τὴν Βιέννην (180).

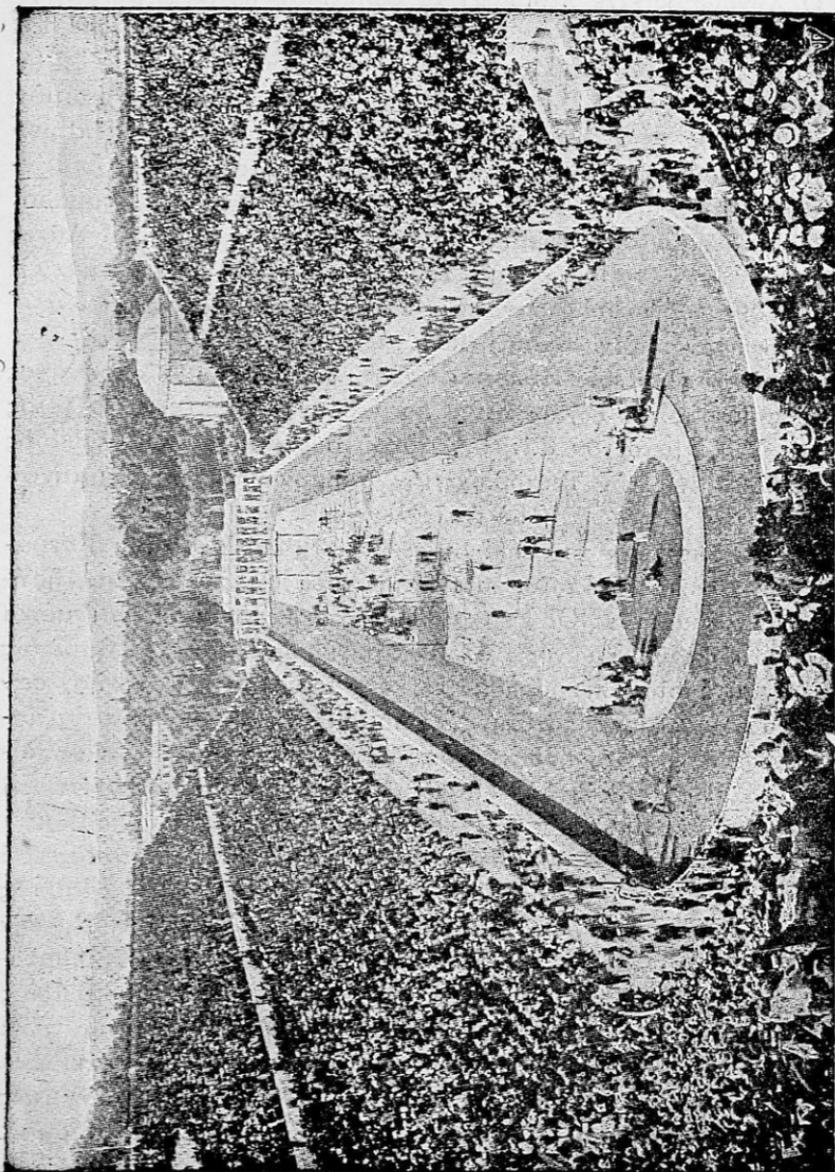
Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Ἀντωνίνων ἔζησεν εἰς τὰς Ἀθήνας δὲ περίφημος διὰ τὸν πλοῦτόν του καὶ τὴν ἐλευθεριότητά του Ἀθηναῖος φιλόσοφος Ἡρώδης Ἀττικός. Τούτου ὁ πατὴρ εἶχεν εὖρεθησαυρὸν εἰς τὴν οἰκίαν του. Τὸν θησαυρὸν τοῦτον ὁ Ἡρώδης μετεχειρίσθη διὰ νὰ στολίσῃ καὶ τὴν Ἑλλάδα ὅλην, ἀλλ' ἰδίως τὰς Ἀθήνας, μὲ λαμπρὰ οἰκοδομήματα. Κατεσκεύασεν εἰς πλείστας πόλεις τῆς Ἑλλάδος ὑδραγωγεῖα καὶ ἄλλης πρακτικῆς χρή-

Εἰκ. 7. Ναὸς τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς ἐν Ἀθήναις.

σεως ἔργα, προσέτι δὲ εἰς τὴν Κόρινθον ᾠδεῖον, εἰς τοὺς Δελφοὺς στάδιον καὶ εἰς τὰς Θερμοπύλας λουτρόα. Εἰς δὲ τὰς Ἀθήνας κατεσκεύασεν τὸ παναθηναϊκὸν στάδιον ἐκ λίθου πεντελησίου (τὸ σημερινὸν στάδιον ἀνηγέρθη ἐπὶ τῶν θεμελίων ἐκείνου δαπάνῃ τοῦ ὁμογενοῦς Γ. Ἀβέρωφ) καὶ εἰς τὰς νοτιοδυτικὰς ὑπορείας τῆς ἀκροπόλεως μεγαλοπρεπὲς ᾠδεῖον, τοῦ ὁποῦτου ἡ ὄροφὴ ἦτο ἐκ κέδρου.

Κόμμοδος. Ὁ Μᾶρκος Αὐρήλιος διέπραξε τὸ σφάλμα παρὰ τὴν συνήθειαν τῶν Ἀντωνίνων νὰ ἀφήσῃ τὸν θρόνον εἰς τὸν υἱόν του Κόμμοδον. Οὗτος ὑπῆρξε τύραννος αἱματηρὸς καὶ ἀπέθανε δολοφονηθεὶς (197). ✕

Εικ. 8. Το Στάδιον.

5. ΟΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ ΑΠΟ ΤΟΥ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΑΝΤΩΝΙΝΩΝ.

Ὁ Αὐγούστος εἶχε περιβάλλει τὸ ρωμαϊκὸν κράτος μὲ ζώνην στρατιωτικὴν ἀποτελουμένην ἐκ σειρᾶς μονίμων στρατοπέδων διὰ νὰ ἀναγκαιώσῃ τοὺς βαρβάρους, οὕτω δὲ ὁ λοιπὸς κόσμος ζῆ ἔν εἰρήνῃ καὶ εὐτυχίᾳ. Ἐπὶ τὴν εὐτυχίαν αὐτὴν ἔθετεν εἰς πειρασμὸν τοὺς ἀπλήστους λείας βαρβάρους. Ἐνεκα τούτου οὗτοι δὲν ἔπαυον νὰ προσβάλλουν τὰ ρωμαϊκὰ σύνορα. Οἱ περισσότερον ἐπικίνδυνοι ἐξ αὐτῶν ἦσαν οἱ Γερμανοὶ εἰς τὸν Ῥήνον, οἱ Κουάδοι καὶ οἱ Μαρκομάννοι (Βόημοι) εἰς τὸν ἄνω Δούναβιν, οἱ Δάκες εἰς τὸν κάτω Δούναβιν καὶ οἱ Πάρθοι εἰς τὸν Εὐφράτην. Οἱ πόλεμοι ὅθεν ἐξηκολούθησαν καὶ ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας, ἀλλ' οὗτοι δὲν ἦσαν πλέον κατακτητικοί, ἀλλ' ἀμυντικοί.

Οἱ εἰς τὸν Ῥήνον πόλεμοι. Ἐπὶ Αὐγούστου ὁ στρατηγὸς Δροῦσος διαβὰς τὸν Ῥήνον κατέκτησεν ἅλην τὴν μέχρις Ἄλβιος χώραν. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ὁ διάδοχός του Οὐάρος περιεκυκλώθη εἰς τὸν Τευτοβούργιον δρυμὸν ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ Ἀρμίνιου καὶ κατεσφάγη μὲ τρεῖς λεγεῶνας.

Τὴν καταστροφὴν τοῦ Οὐάρου ἐξεδικήθη ἐπὶ Τιβερίου ὁ στρατηγὸς Γερμανικός, ὁ ὁποῖος κατενίκησε τοὺς Γερμανοὺς καὶ ἠρήμωσε τὴν χώραν των. Οἱ Γερμανοὶ ἔκτοτε ἔμειναν ἡσυχοὶ μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Νέρωνος. Ἀλλὰ τότε ἐπωφελοῦμενοι ἀπὸ τὰς ταραχάς, αἱ ὁποῖαι ἐπεκράτησαν εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν, ἤρχισαν πάλιν νὰ εἰσβάλλουν εἰς αὐτήν. Ὁ Δομιτιανὸς (81—90) τοὺς κατεπολέμησεν. Ἐκεῖνος ὅμως, ὁ ὁποῖος εἰρήνευσε τὴν χώραν, εἶναι ὁ Τραϊανός. Οὗτος διὰ διαφόρων ὀχυρωματικῶν ἔργων ἐπὶ τοῦ Ῥήνου ἠνάγκασε τοὺς Γερμανοὺς νὰ ἡσυχάσουν.

Οἱ εἰς τὸν ἄνω Δούναβιν πόλεμοι. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου οἱ Κουάδοι καὶ οἱ Μαρκομάννοι, λαοὶ τῆς Βοημίας, ὤρμησαν κατὰ τῆς Ἰταλίας. Ὁ τρόμος εἰς τὴν Ῥώμην ὑπῆρξε μέγας. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐπώλησε καὶ αὐτὰ τὰ αὐτοκρατορικὰ κοσμήματα χάριν τῆς στρατολογίας καὶ ἀνέλαβεν ὁ ἴδιος τὴν διοίκησιν τοῦ στρατοῦ. Ἐπὶ τέλους τοὺς ἀπέκρουσε καί, ἵνα τοῦ λοιποῦ ἐπιβλέπῃ αὐτοῦς, ὠχύρωσε τὴν πόλιν τῆς Βιέννης.

Οἱ εἰς τὸν ἄνω Δούναβιν πόλεμοι. Πέραν τοῦ Δουνάβεως εἰς τὴν σημερινὴν Τρανσυλβανίαν καὶ Ρουμανίαν ἔζη λαὸς ἄγριος, οἱ Δάκες. Οὗτοι εἰσέδυσαν εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν ἐπὶ Δομιτιαν-

νοῦ. Ὁ Τραϊανὸς ἀπεφάσισε νὰ ἐπιτεθῆ κατ' αὐτῶν. Ὁ πόλεμος διήρκεσε ὃ ἔτη (101—106). Ἡ πρωτεύουσα τῶν Δακῶν ἐκυριεύθη, ὁ βασιλεὺς τῶν Δεκέβαλος ἠττοκτόνησεν, ἡ δὲ χώρα τῶν ἔγινε ρωμαϊκὴ ἐπαρχία. Ἐδῶ ὁ Τραϊανὸς ἐγκατέστησε πολλοὺς ἀποίκους Ρωμαίους, οἱ ὅποιοι ἔδωσαν τὸ ὄνομά τῶν καὶ τὴν γλῶσσάν τῶν εἰς τὸν σημερινὸν ρουμανικὸν λαόν.

Οἱ εἰς τὴν Ἀνατολὴν πόλεμοι. Οἱ Πάρθοι διαρκῶς ἐξήτουν νὰ διαβοῦν τὸν Εὐφράτην. Εἶχον νικήσει τὸν Κράσσον καὶ ἔπειτα τὸν Ἀντώνιον. Ἀλλὰ καὶ ὅταν ἐνικῶντε δὲν ἀπεθαρρύνοντο. Οἱ Ῥωμαῖοι λοιπὸν διαρκῶς εὕρισκοντο εἰς πόλεμον μετ' αὐτούς. Ὁ Βεσπασιανός, ὁ Τραϊανός καὶ ὁ Μάρκος Αὐρήλιος ἐπολέμησαν ἐναντίον τῶν. Ἡὐνῶουν ὅμως τοὺς Πάρθους καὶ αἱ πολλαὶ ἐπαναστάσεις, αἱ ὅποιαι ἐγίνοντο εἰς τὴν Ἀνατολὴν, ἡ σπουδαιότερα τῶν ὁποίων ὑπῆρξεν ἡ τῶν Ἰουδαίων. Οὗτοι ἐνικήθησαν ἐπὶ Βεσπασιανοῦ ὑπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Τίτου. Τότε ἐκυριεύθη ἡ Ἱερουσαλὴμ κατόπιν πολιορκίας, ὁ δὲ Ἰουδαϊκὸς λαὸς κατεδικάσθη εἰς διασποράν.

6. Ἡ στρατιωτικὴ ἀναρχία.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κομμόδου ἐπηκολούθησεν εἰς αἰὼν ἀδιεξόδου συγχύσεως. Οἱ αὐτοκράτορες εἶχον συνήθειαν νὰ δίδουν τὴν ἡμέραν τῆς ἀνακηρύξεώς τῶν χρηματικὴν δωρεάν εἰς τοὺς στρατιώτας, οἱ ὅποιοι τοὺς ἀνεκήρυσσον. Οἱ στρατοὶ λοιπὸν ἤθελον ἕκαστος νὰ ἀνακηρύξῃ αὐτὸς τὸν αὐτοκράτορα διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς ἑαυτὸν τὴν δωρεάν. Ἐνεκα τούτου ἀνεκηρύσσοντο συγχρόνως πολλοὶ αὐτοκράτορες. Μεταξὺ αὐτῶν ἐπηκολούθουν ἔπειτα πόλεμοι καὶ ἐπὶ τέλους αὐτοκράτωρ παρέμενεν ὁ τελευταῖος ἐπιζήσας. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀναρχίαν αὐτὴν ἡ αὐτοκρατορία ἐξηθροῦτο καὶ τὰ σύνορα ὑπεχώρουν εἰς τὰς ἐφόδους τῶν βαρβάρων. Ἡ περίοδος αὕτη ὠνομάσθη **στρατιωτικὴ ἀναρχία** (193—270).

Διάδοχος τοῦ Κομμόδου ὑπῆρξεν ὁ **Περτινάξ**, υἱὸς ξυλεμπόρου. Τοῦτον εἶχον ἐκλέξει οἱ πραιτωριανοί, ἀλλ' οἱ ἴδιοι μετὰ τρεῖς μῆνας τὸν ἐφόνευσαν, διότι εὕρισκον αὐτὸν πολὺ αὐστηρόν.

Μετὰ τοῦτον τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα ἐξετέθη εἰς πλειστηριασμόν. Ἀνεκηρύχθη δὲ αὐτοκράτωρ ὁ **Δίδιος Ἰουλιανός**, ὁ ὅποιος προσέφερε τὰ περισσότερα, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἠδύνατο νὰ πληρώσῃ τὸ ὑποσχεθὲν ποσὸν ἐφονεύθη μετὰ δύο μῆνας.

Συγχρόνως οί στρατοί τῆς Βρετανίας, τῆς Ἰλλυρίας καὶ τῆς Συρίας ἀνεκήρυξαν ἕκαστος ἓνα αὐτοκράτορα καὶ ἐβάδιζον πρὸς τὴν Ρώμην. Ὅλων τούτων ἐπεκρότησεν ὁ **Σεπτίμιος Σεβῆρος**. Οὗτος ὑπῆρξεν αὐτοκράτωρ πολὺ ἐνεργητικός. Ἀποκατέστησε τὴν τάξιν εἰς τὰς ἐπαρχίας καὶ εἰς τὰ σύνορα καὶ κατεπολέμησε τοὺς Πάρθους καὶ τοὺς Σκώτους.

Ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν υἱὸς τοῦ **Καρακάλλας** ἦτο πολὺ ἀκόλαστος. Ἄλλ' ὅμως ἐπ' αὐτοῦ χάριν ἀξιήσεως τοῦ φόρου τῶν κληρονομιῶν, τὸν ὁποῖον ἐπλήρωνον μόνον οἱ Ρωμαῖοι πολῖται, ἐξεδόθη διάταγμα ἀπονέμον τὰ δικαιώματα τοῦ Ρωμαίου πολίτου εἰς ὅλους τοὺς ὑπηκόους τῆς αὐτοκρατορίας.

Μετὰ τὸν Καρακάλλαν ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ ὑπὸ τοῦ στρατοῦ Ἰδεΐης τις συγγενὴς αὐτοῦ, ὁ ὁποῖος ὠνομάσθη **Ἐλεγάβαλος**, διότι πρὶν ἦτο ἱερεὺς εἰς τὴν Συρίαν τοῦ Θεοῦ Ἐλ Γαβὰλ (ἡλίου). Οὗτος ἔζη βίον θηλυπρεπῆ. Ἐνεδύετο ὡς γυνὴ καὶ περιεκυκλοῦτο ἀπὸ κουρεῖς καὶ χορευτάς. Ἄλλ' ἐπὶ τέλους ἐφρονεύθη ὑπὸ τῆς ἀνακτορικῆς φρουρᾶς.

Ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν **Ἀλέξανδρος Σεβῆρος** ὑπῆρξεν αὐτοκράτωρ φιλόσοφος καὶ καρτερικός, ἀλλ' ἐδολοφονήθη ὑπὸ τοῦ Θρακῆς ἀξιωματικοῦ **Μαξιμίνου**, ὁ ὁποῖος καὶ ἔλαβε τὴν θέσιν του, ἀλλὰ δὲν ἠξιώθη νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Ρώμην. Τόση δὲ ἦτο ἡ τότε ἐπικρατήσασα σύγχυσις, ὥστε ἐπὶ τινα χρόνον (254—268) ὑπῆρχον συγχρόνως εἰς διάφορα μέρη τῆς αὐτοκρατορίας 29 αὐτοκράτορες. Ἐκ τούτου ἡ ἐποχὴ αὕτη ὠνομάσθη **ἐποχὴ τῶν τριάνοντα τυράννων**.

7. Αἱ βαρβαρικαὶ ἐπιδρομαί.

Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς στρατιωτικῆς ἀναρχίας τὰ σύνορα τοῦ κράτους ἦ ἔμενον ἀφρουρήγῃ ἢ ἐφρουροῦντο ἀπὸ τοὺς χειροτέροισι στρατοῦς. Ἐκ τούτων ἐπωφεληθήσαν οἱ βάρβαροι διὰ νὰ εἰσβάλουν εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν.

Γερμανικαὶ ἐπιδρομαί. Οἱ εἰς τὸν ἄνω Δούναβιν Γερμανοὶ διήλθον τὴν Ἑλβετίαν καὶ ἐπροχώρησαν εἰς τὴν Ἰταλίαν μέχρι Μεδιολάνου καταστρέφοντες τὰ πάντα κατὰ τὴν διάβασίν των.

Ὡσαύτως οἱ Φράγκοι, οἱ ὁποῖοι κατόικουν εἰς τὸν κάτω ροῦν τοῦ Ρήνου, διεπέρασαν τὸν ποταμὸν τοῦτον, ἐληλάτησαν ὅλην τὴν Γαλιатиαν καὶ εἰσέβαλον εἰς τὴν Ἰσπανίαν.

Ἐπιδρομαὶ τῶν Γότθων. Οἱ Γότθοι ἐλθόντες ἀπὸ τὰς ὄχθας τοῦ Βιστούλα ἐπέρασαν τὸν Δούναβιν καὶ ἐληλάτησαν τὴν Μοισίαν (σημερινὴν Σερβίαν καὶ Βουλγαρίαν) καὶ τὴν Θράκην (251). Ἐκτοτε δὲν ἔπαυσαν σχεδὸν κατ' ἔτος νὰ ἐπέρχονται καὶ νὰ λεηλατοῦν τὰς χώρας αὐτάς, ὡς καὶ τὴν Μακεδονίαν καὶ Ἰλλυρίαν. Τὸ 267 δὲ προσθέτως μὲ ἄπειρα πλοιάρια μικρὰ κατέλαβον τὸ Βυζάντιον καὶ τὴν Χρυσόπολιν, εἰσέπλευσαν εἰς τὴν Προποντίδα, ὅπου καὶ κατέστρεψαν τὴν Κύζικον καὶ διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου διεπέρασαν εἰς τὸ Αἰγαῖον καὶ ἐληλάτησαν τὰς ἀκτὰς αὐτοῦ. Μία δὲ μοῖρα αὐτῶν κατέστρεψε πολλὰς πόλεις τῆς Πελοποννήσου, εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ ἐκυρίευσεν τὰς Ἀθήνας.

Τὴν μεσημβρινὴν Ἑλλάδα τότε ἔσωσε ὁ Ἀθηναῖος ἱστορικός **Δέξιππος**, ὁ ὁποῖος ἦτο ἄρχων εἰς τὰς Ἀθήνας. Αὐτὸς κατάρθωσε νὰ συγκεντρώσῃ δύο χιλιάδας περίπου πολίτας καὶ νὰ ἀναγκάσῃ τοὺς Γότθους νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν Ἀττικὴν, ἄλλοι μὲν διὰ θαλάσσης, ἄλλοι δὲ διὰ ξηρᾶς. Ὅσοι ἔφυγον διὰ ξηρᾶς κατεδιώχθησαν ὑπὸ τῶν ἐξεγεροθέντων ἤδη ἄλλων Ἑλλήνων, ἐπὶ τέλους δὲ κατεστράφησαν εἰς τὴν Μακεδονίαν ὑπὸ τοῦ ἐπελθόντος κατ' αὐτῶν ρωμαϊκοῦ στρατοῦ. Καὶ ὅσοι ἔφυγον διὰ θαλάσσης τὴν ἰδίαν τύχην ἔλαβον, διότι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κατεστράφησαν ὑπὸ τοῦ ρωμαϊκοῦ στόλου.

Καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴν ὅμως αὐτὴν οἱ βάρβαροι δὲν ἤρηγαν νὰ ἐπανέλθουν. Τὸ 270 καὶ πάλιν ἐπανῆλθον διὰ θαλάσσης καὶ ἐληλάτησαν τὰς ἀκτὰς τοῦ Αἰγαίου. Ἀλλὰ οἱ περισσότεροι κατεστράφησαν, ἄλλοι μὲν ἀπὸ τὸν ρωμαϊκὸν στόλον, ὅσοι δὲ ἀπεβιβάσθησαν εἰς διάφορα μέρη καὶ ἀπὸ τοὺς ἐντοπίους καὶ ἀπὸ τὸν ρωμαϊκὸν στρατόν.

Ἐπιδρομαὶ τῶν Περσῶν. Τὸ βασίλειον τῆς Παλμύρας. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 2ου αἰῶνος οἱ Πέρσαι ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν Ἀρταξέρξου τινός, ὁ ὁποῖος ἰσχυρίζετο ὅτι κατήγετο ἀπὸ τὸν τελευταῖον βασιλέα Δαρεῖον, ἐπανεστάτησαν κατὰ τῶν Πάρθων, κατέλυσαν τὴν ἀρχὴν αὐτῶν καὶ ἵδρυσαν τὸ δεύτερον Περσικὸν κράτος. Ὁ διάδοχος τοῦ Ἀρταξέρξου Σαπῶρ ἤρχισεν ἐναντίον τῶν Ρωμαίων σειρὰν μακρῶν πολέμων. Διέβη εἰς τὴν Συρίαν, ἠχμαλώτισεν αὐτὸν τὸν τότε αὐτοκράτορα Βαλεριανόν, ὁ ὁποῖος ἠθέλησε νὰ τὸν στραματῆσῃ, καὶ ἐληλάτησε τὴν Συρίαν καὶ τὴν Καππαδοκίαν.

Ἡ αὐτοκρατορία τότε ἐσώθη ἀπὸ τὸν βασιλέα τῆς Παλμύρας Ὀδέναθον, ὁ ὁποῖος ἐπιτεθεὶς κατὰ τῶν Περσῶν ἐνίκησεν ἐπανειλημμένους αὐτοὺς καὶ τοὺς κατεδίωξε μέχρι τῆς Κτησιφῶντος (262).

Ἡ **Παλμύρα** ἦτο πόλις τῆς Ἀραβίας ἐξελληνισθεῖσα ὑπὸ τῶν Σελευκιδῶν, ἡ ὑπηρεσία δὲ αὐτῆ τὴν ὁποίαν ὁ βασιλεὺς τῆς Ὀδέναθος προσέφερεν εἰς τὸ ρωμαϊκὸν κράτος, τὴν ἀνύψωσε πολὺ. Ὁ Ὀδέναθος ἀνεκηρύχθη στρατηγὸς τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἐτιμήθη μὲ τὸ ἀξίωμα τοῦ Αὐγούστου καὶ τοῦ Καίσαρος.

Ἡ διαδεχθεῖσα αὐτὸν σύζυγός του **Ζηνοβία**, ἡ ὁποία ὑπῆρξε πολυθρύλητος διὰ τὸ κάλλος, τὴν σύνεσιν καὶ τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν της, ἐσκέφθη νὰ ἀναστηλώσῃ τὸ βασιλεῖον τῶν Σελευκιδῶν. Εἶχε σύμβουλον καὶ ὑπουργὸν τὸν Ἑλληνα τὴν καταγωγὴν, τὴν παιδείαν καὶ τὸ φρόνημα Λογγῖνον. Ἐπωφεληθεῖσα λοιπὸν ἀπὸ τὴν ἐξάρθρωσιν τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους κατώρθωσε νὰ γίνῃ κυρία ὅλης τῆς Συρίας, τῆς Αἰγύπτου καὶ τῶν περισσοτέρων χωρῶν τῆς Μ. Ἀσίας. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ἡ στρατιωτικὴ ἀναρχία εἰς τὴν Ρώμην εἶχε λήξει, ἀνῆλθον δὲ ἐπὶ τοῦ θρόνου οἱ Ἰλλυριοὶ αὐτοκράτορες. Ἐν τῷ λοιπὸν ἡ Ζηνοβία ἐμελέτα νὰ ἐκτείνῃ τὸ κράτος της εἰς τὴν λοιπὴν Μ. Ἀσίαν, ἐξεστράτευσεν ἐναντίον της ὁ αὐτοκράτωρ Αὐρηλιανός. Τὰ στρατεύματα τῆς Ζηνοβίας ἐνικήθησαν ἐπανειλημμένως, ἡ δὲ Παλμύρα μετὰ μικρὰν πολιορκίαν ἐκυριεύθη. Καὶ ὁ μὲν Λογγῖνος ἐθανατώθη, ἡ δὲ Ζηνοβία ἀπήχθη εἰς τὴν Ρώμην, διὰ νὰ κοσμήσῃ τὸν θρόνον τοῦ νικητοῦ αὐτοκράτορος. Ὀλίγον ἀργότερα ἔπειτα ἀπὸ μίαν ἐπανάστασιν ἡ Παλμύρα κατεστράφη ὑπὸ τῶν Ρωμαίων καὶ οἱ κάτοικοί της ὅλοι ἐσφάγησαν.

8. Οἱ Ἰλλυριοὶ αὐτοκράτορες.

Μετὰ τὴν στρατιωτικὴν ἀναρχίαν ἀνῆλθον εἰς τὸν θρόνον ἀναγορευθέντες ὑπὸ τοῦ στρατοῦ αὐτοκράτορες, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τῆς ἐλευθέρωσιν τοῦ κράτος ἀπὸ τῶν βαρβάρων καὶ ἀποκατέστησαν εἰς αὐτὸ τὴν τάξιν. Ὅλοι αὐτοὶ ἦσαν στρατηγοὶ ἐξ Ἰλλυρίας, ἐκ τῆς ὁποίας ἐστρατολογοῦντο οἱ καλύτεροὶ στρατοὶ τῆς Ρώμης, καὶ διὰ τοῦτο ὠνομάζοντο **Ἰλλυριοὶ αὐτοκράτορες**,

Τοιοῦτος ὑπῆρξε πρῶτος ὁ **Κλαύδιος**, ὁ ἐπονομασθεὶς γοιθικός. Οὗτος νίκησας δύο φορές τοὺς Γότθους, οἱ ὁποῖοι εἶχον

εἰσβάλλει εἰς τὸ κράτος, ἀπεμάκρυνεν αὐτοὺς πέραν τοῦ Δουνάβειως (268—270). Μετὰ τὸν Κλαύδιον ἀποθανόντα ἀνεκηρύχθη ὑπὸ τῶν λεγεώνων ὁ **Αὐρηλιανὸς** (270—275). Οὗτος κατεπολέμησε τοὺς Φράγκους καὶ τὴν βασίλισσαν τῆς Παλμύρας Ζηνοβίαν, περιέβαλε δὲ τὴν Ρώμην μὲ τείχος τεράστιον, τὸ ὁποῖον ὠνομάσθη **αὐρηλιανόν**.

Ὁ διάδοχός του **Πρόβος** (276—282) ὡσαύτως κατώρθωσε νὰ ἀπαλλάξῃ τὴν Ρώμην ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Φράγκων καὶ τῶν ἄλλων γερμανικῶν λαῶν. Ἐνεκα τῆς αὐστηρότητός του ὅμως πρὸς τοὺς στρατιώτας ἐδολοφονήθη ὑπ' αὐτῶν.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πρόβου ἐπηκολούθησαν τρία ἔτη ἐμφυλίων ταραχῶν καὶ ἐπὶ τέλος ἐγένεν αὐτοκράτωρ ὁ **Διοκλητιανὸς** (285—305), στρατηγὸς ἐκ Δαλματίας. Οὗτος ἦτο υἱὸς δούλων, διελθὼν δὲ δι' ὄλων τῶν στρατιωτικῶν βαθμῶν εἶχε γίνῃ διοικητὴς τῶν πραιτωριανῶν καὶ ἐπὶ τέλος κατώρθωσε νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὸν θρόνον. Εἰς τοῦτον ὀφείλεται ὁ νέος ὄργανισμὸς τῆς αὐτοκρατορίας, ἡ **τετραρχία**.

Ἡ αὐτοκρατορία, ἀξηθηεῖσα μὲ νέας ἐπαρχίας εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὸν Δούναβιν καὶ εἰς τὴν Βρεττανίαν, ἀπετέλει κράτος ἀπέραντον, δύσκολον πρὸς φύλαξιν καὶ διοίκησιν. Ἡ δυσκολία δὲ αὐτῆ ἠϋξάνετο ἐκ τῆς ἑλλείψεως μέσων συγκοινωνίας. Ἡ διαίρεσις λοιπὸν τῆς αὐτοκρατορίας διὰ τὴν ἄμυναν καὶ τὴν διοίκησιν αὐτῆς ἦτο ἐπιβεβλημένη.

Πρὸς τοῦτο ὁ Διοκλητιανὸς ἐξέλεξεν ὡς συνάροχοντα τὸν ἀρχαῖον συναγωνιστὴν του **Μαξιμιανόν**. Οἱ δύο οὗτοι αὐτοκράτορες ἔλαβον τὸν τίτλον τοῦ Αὐγούστου καὶ ἐγκατεστάθησαν, ὁ μὲν Διοκλητιανὸς εἰς τὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ Νικομήδειαν, ὁ δὲ Μαξιμιανὸς εἰς τὸ ἐν τῇ Δύσει Μεδιόλανον. Ἡ Ρώμη ὡς πρωτεύουσα ἐγκατελείφθη, διότι οἱ αὐτοκράτορες ἔπρεπε νὰ εἶναι πλησίον τῶν ἀπειλουμένων συνόρων. Ἀλλὰ καὶ οὕτω διηρημένη ἡ αὐτοκρατορία ἦτο ἀκόμη δυσδιοίκητος. Προσέλαβον λοιπὸν δύο βοηθοὺς, οἱ ὁποῖοι προωρίζοντο καὶ ὡς διάδοχοι αὐτῶν εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν, καὶ εἰς αὐτοὺς ἔδωκαν τὸν τίτλον τοῦ Καίσαρος. Τοιοῦτοι ἔγιναν ὁ **Κωνσταντῖος** ὁ **Χλωρὸς** καὶ ὁ **Γαλέριος**. Καὶ εἰς μὲν τὸν Κωνσταντίον ὠρίσθη ὡς ἔδρα ἡ Αὐγούστα Τριβηρῶν (παρὰ τὸν παραπόταμον τοῦ Ρήνου Μωσέλαν), εἰς δὲ τὸν Γαλέριον τὸ Σίρμιον (παρὰ τὸν Σαῦον ποταμόν, πλησίον τοῦ Βελιγραδίου). Ὑπῆρχον λοιπὸν τέσσαρες δεσπόται, δύο

Αύγουστοι καὶ δύο **Καίσαρες**, μετέσσαρας κυβερνήσεις καὶ τέσσαρας πρωτευούσας. Εἰς ὅλους ὅμως ἐπέβαλλε τὴν θέλησίν του ὁ πρῶτος Αὐγούστος καὶ εἰς αὐτὸν ἐπεφυλάχθη τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέγη τοὺς Καίσαρας. Αὐτὴ ἢ διαίρεσις, ἢ ὁποῖα ὀνομάζεται **τετραρχία**, ἐπέφερεν ὁμολογουμένως τὴν εἰρήνην τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν συνόρων.

Ἄλλὰ δὲν ἠρκέσθη εἰς ταύτην ὁ Διοκλητιανός. Συγχρόνως μετέβαλε τελείως τὸν χαρακτῆρα τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώματος. Κατήργησε δηλ. τοὺς ἀκόμη σφριζομένους τύπους τῆς ἐλευθέρου πολιτείας. Ἡ ἀρχὴ δὲν ἀνατίθεται πλέον ἔστω καὶ κατὰ τύπους ὑπὸ τοῦ δήμου εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ ἐκλέγει αὐτοδικαίως τὸν διάδοχόν του.

Μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς αὐτοκρατορίας καὶ τὴν εἰρήνευσιν αὐτῆς ὁ Διοκλητιανός ἐπεισε τὸν συνάρχοντα Μαξιμιανὸν νὰ παραιτηθῶν, διὰ νὰ ἴδουν τὰ ἀποτελέσματα τοῦ νέου συστήματος τῆς διοικήσεως τῆς αὐτοκρατορίας.

Εὐ. Σ 7

##

Ο ΒΙΟΣ ΤΩΝ ΡΩΜΑΙΩΝ ΕΠΙ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

1. Τὸ πολίτευμα.

Ἡ αὐτοκρατορία εἰς τὴν Ῥώμην δὲν ἐγκατεστάθη δι' ἐπαναστάσεως ριζικῆς. Τὸ ὄνομα τῆς δημοκρατίας δὲν κατηργήθη. Ἄλλ' ἡ ἐξουσία, ἡ ὁποία πρὶν ἦτο μοιρασμένη εἰς πολλὰ πρόσωπα, τοὺς ἄρχοντας, καὶ ἡ ὁποία ἐδίδετο μόνον δι' ἓν ἔτος, τώρα εἶναι συγκεντρωμένη ἰσοβίως εἰς ἓνα μόνον ἄνδρα, τὸν **αὐτοκράτορα**. Αὐτὸς προϊστάται τῆς συγκλήτου, στρατολογεῖ καὶ διευθύνει τοὺς στρατοὺς, ἐπιβάλλει φόρους, εἶναι ἀνώτατος δικαστής, ἀνώτατος ἀρχιερεὺς καὶ ἔχει ὅλην τὴν δύναμιν τῶν δημάρχων. Αὐτὸς τέλος ἀντιπροσωπεύει τὸν ρωμαϊκὸν λαόν, ὁ ὁποῖος παρεχώρησεν εἰς αὐτὸν ὅλην τὴν δύναμιν του. Εἶναι ἐπομένως ὄχι βεβαίως κατὰ τύπους ἀλλὰ κατ' οὐσίαν ἀπύλυτος ἄρχων, ἐφ' ὅσον ζῆ.

Μετὰ τὸν θάνατον ὅμως αὐτοῦ ἡ σύγκλητος ἐξ ὀνόματος τοῦ λαοῦ ἐξετάζει καὶ κρίνει τὸν βίον του. Ἐὰν ἀποδοκιμασθῇ ὅλαι του αἱ πράξεις ἀκυροῦνται, τὰ ἀγάλματά του συντρίβονται καὶ τὸ ὄνομά του ἐξαλείφεται ἐκ τῶν μνημείων. Ἐὰν τοῦναντίον αἱ πράξεις του ἐπιδιοκιμασθοῦν (τὸ ὁποῖον σχεδὸν πάντοτε συνέβαινεν), ἡ σύγκλητος ἀποφαίνεται, ὅτι ὁ ἀποθανὼν αὐτοκράτωρ κατετάχθη εἰς τὰς τάξεις τῶν θεῶν. Ἡ εἰς τοὺς θεοὺς αὐτῆ κατὰτάξις ὀνομάζετο **ἀποθέωσις**.

Οἱ περισσότεροι αὐτοκράτορες κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἔγιναν μετὰ τὸν θάνατόν των θεοί. Ἀνηγέρθησαν εἰς αὐτοὺς ναοὶ καὶ ὠρίσθη τάξις ἱερέων διὰ νὰ ἀπονέμη εἰς αὐτοὺς λατρείαν. Ὅλοι οἱ ἄρχοντες, ὅλοι οἱ πολῖται, ὅλοι οἱ ὑπήκοοι ὄφειλον νὰ ἀποδίδουν λατρείαν εἰς τὴν μνήμην τῶν αὐτοκρατόρων. Τοῦτο ἀπέτελει ὑπόσχεσιν πίστεως πρὸς τὴν αὐτοκρατορικὴν ἀρχήν, συνάμα δὲ καὶ τὸν ἠθικὸν δεσμόν, ὁ ὁποῖος ἦγωνεν ὅλα τὰ μέρη τῆς αὐτοκρατορίας εἰς μίαν κοινὴν λατρείαν. Ἦτο λοιπὸν ἡ ἰδρυσις τῆς νέας αὐτῆς λατρείας μᾶλλον πολιτικὴ πράξις.

Ἡ διαδοχὴ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώματος δὲν ἦτο κληρονομική. Μέχρι τοῦ Διοκλητιανοῦ ἡ ἀρχὴ ἀνετίθετο κατὰ τύπους εἰς τὸν αὐτοκράτορα ὑπὸ τοῦ δήμου. Κατ' οὐσίαν ὅμως ὁ αὐτοκράτωρ

ᾠριζε τὸν διάδοχόν του, τὸν ὁποῖον προσελάμβανε καὶ ὡς συνάροντα καὶ υἱοθέτει, ἂν δὲν ἦτο φυσικὸς τοῦ υἱός. Τὸ αὐθαίρετον τοῦτο δικαίωμα τοῦ αὐτοκράτορος νὰ ὀρίξη τὸν διάδοχόν του ἐπισημοποίησεν ὁ Διοκλητιανὸς καταργήσας τὸν τύπον τῆς ἀναθέσεως τῆς ἀρχῆς εἰς τὸν νέον αὐτοκράτορα ὑπὸ τοῦ δήμου.

Ἡ ρωμαϊκὴ **σύγκλητος** ἀπέμεινε ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας, ὅ,τι ἦτο πάλαι ποτέ, σῶμα συμβουλευτικὸν ἀποτελούμενον ἐκ τῶν πλουσιωτέρων καὶ ἐπιφανέστερων πολιτῶν, χωρὶς καμίαν ἰσχύν. Ὁ αὐτοκράτωρ συνεβουλεύετο αὐτήν, ἀλλὰ δὲν ὑπήκουεν εἰς τὰ κελεύσματά της.

Ὁ **λαὸς** τέλος εἶχε χάσει ὅλην του τὴν δύναμιν ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας. Αἱ ἐκκλησίαι ἀπὸ τοῦ Τιβερίου εἶχον καταργηθῆ.

2. Διοίκησις τῶν ἐπαρχιῶν.

Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν κατακτήσεων 300—400 εὐγενεῖς οἰκογένειαι τῆς Ρώμης ἐκυβέρον καὶ ἐξεμεταλλεύοντο τὸν λοιπὸν κόσμον. Ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας ὅλαι αἱ ἐπαρχίαι ἀνῆκον εἰς τὸν αὐτοκράτορα ὡς ἀντιπρόσωπον τοῦ ρωμαϊκοῦ λαοῦ. Οὗτος ἔστειλεν εἰς ἐκάστην δύο ἀντιπροσώπους. Ὁ εἷς διώκει τὸν στρατόν, ἐκυβέρεται τὴν χώραν καὶ ἐδίκαζε τὰς σπουδαίας ὑποθέσεις. Ὁ ἄλλος ἐφρόντιζε διὰ τὴν εἰσπραξίν τῶν φόρων. Ὑπὸ τοὺς πανισχύρους ὅμως τούτους ἀντιπροσώπους τοῦ αὐτοκράτορος οἱ ὑποταγμένοι λαοὶ ἐξηκολούθουν νὰ αὐτοδιοικοῦνται. Ὁ αὐτοκράτωρ εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἐπεμβαίη εἰς τὰς ἐσωτερικὰς ὑποθέσεις τῶν. Ἀλλὰ συνήθως δὲν ἔκαμνε χρῆσιν τοῦ δικαιώματος τούτου. Ἀπῆτει παρ' αὐτῶν μόνον νὰ μὴ πολεμοῦν μεταξύ τῶν καὶ νὰ πληρώνουν τακτικῶς τοὺς φόρους.

Ἐκ τῆς διοικήσεως αὐτῆς οἱ κάτοικοι τῶν ἐπαρχιῶν ἦσαν πολὺ εὐχαριστήμενοι. Ἐξηκολούθουν μὲν νὰ εἶναι ὑπήκοοι, ἀλλ' ἀντὶ πολλῶν ἑκατοντάδων κυριῶν, οἱ ὁποῖοι ἐπλούτουν ἐξ αὐτῶν καὶ ἀδιακόπως ἀνενεοῦντο, εἰς τὸ ἐξῆς ἓνα μόνον κύριον εἶχον, τὸν αὐτοκράτορα, ὃ ὁποῖος ἐνδιεφέρετο διὰ τὴν καλὴν οἰκονομικὴν τῶν κατάστασιν, διὰ νὰ εἰσπράττωνται εὐκόλως οἱ φόροι. Ἐνεκα τούτου δὲ καὶ ἐπροστάτευεν αὐτοὺς καὶ ἐναντίον τῶν ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν καὶ ἰδίως ἐναντίον τῶν ἰδίων του ὑπαλλήλων. Ὅταν οἱ ἐπαρχιωταὶ εἶχον παράπονα διὰ βιαιότητος ἢ κλοπὰς τῶν κυβερνητῶν τῶν, ἀνεφέροντο εἰς τὸν αὐτοκράτορα καὶ ἐλάμβανον

δικαιοσύνην. Ἐγνώριζον ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἐδέχετο τὰ παράπονα τῶν ὑπηκόων κατὰ τῶν ἀντιπροσώπων του. Τοῦτο ἦτο ἀρετὸν διὰ τὸ νὰ φοβίζει τοὺς κακοὺς κυβερνήτας καὶ νὰ ἐνθαρρύνῃ τοὺς ὑπηκόους.

3. Τὰ γράμματα.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ
ΤΖΥΒΕΣ

Τὰ γράμματα ἐπὶ τῶν ἐμφυλίων πολέμων. Κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον οἱ Ῥωμαῖοι δὲν εἶχον μορφώσει φυσικὴν λογοτεχνίαν, ἀλλὰ μετέφραζον ἢ ἐμιμοῦντο τοὺς Ἕλληνας συγγραφεῖς. Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν οἱ Λατῖνοι συγγραφεῖς ἐξακολουθοῦν νὰ εἶναι ἀκόμη μαθηταὶ τῶν Ἑλλήνων, υἱοθετοῦν τὰς ιδέας των, καὶ μιμοῦνται τοὺς τύπους των. Ἀλλὰ τινὲς ἐξ αὐτῶν παράγουν καὶ ἔργα πρωτότυπα.

Τοιοῦτοι ὑπῆρξαν ὁ ρήτωρ *Κικέρων*, οἱ ἱστορικοὶ *Σαλλούστιος* καὶ *Καῖσαρ* καὶ οἱ ποιηταὶ *Λουκρήτιος* καὶ *Κάτουλλος*.

Τὰ γράμματα ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας. Ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἰδίως ἐπὶ τοῦ Αὐγούστου ἀνεδείχθησαν πολλοὶ Ῥωμαῖοι συγγραφεῖς μάλιστα δὲ ποιηταί. Διὰ τοῦτο δὲ ἡ ἐπὶ τοῦ Αὐγούστου περίοδος θεωρεῖται ὡς ὁ χρυσοῦς αἰὼν τῆς Ῥωμαϊκῆς λογοτεχνίας.

Ἐκ τῶν ποιητῶν τῆς περιόδου αὐτῆς ἐπιφανέστεροι εἶναι ὁ *Βεργίλιος*, ὁ *Ὀράτιος* καὶ ὁ *Ὀβίδιος*. Ἐκ δὲ τῶν πεζογράφων σπουδαιότεροι εἶναι οἱ ἱστορικοὶ *Τίτος Λίβιος* καὶ *Τάκιτος*, ὁ ρήτωρ *Σενέκας*, ὁ φιλόσοφος *Σενέκας* καὶ ἄλλοι.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἤκμασαν προσέτι καὶ περίφημοι Ἕλληνες συγγραφεῖς. Τοιοῦτοι ἦσαν ὁ *Πλούταρχος*, ὁ *Δίων* ὁ Χρυσόστομος, οἱ ἱστορικοὶ *Ἀππιανὸς* καὶ *Ἀρριανὸς*, ὁ φιλόσοφος σατυρικός *Δουκιανὸς*, ὁ γεωγράφος *Πτολεμαῖος* καὶ ὁ ἱατρὸς *Γαληνός*. Ἑλληνιστὶ δὲ ἔγραψεν ὡσαύτως ὁ φιλόσοφος αὐτοκράτωρ *Μάρκος Αὐρήλιος*.

Αἱ φιλοσοφικαὶ καὶ ῥητορικαὶ σχολαί. Εἰς τὴν ἀκμὴν τῶν γραμμάτων κατὰ τὸν 1ον καὶ 2ον αἰῶνα μ. Χ. συνετέλεσαν μάλιστα αἱ τότε ἀκμαζούσαι φιλοσοφικαὶ καὶ ῥητορικαὶ σχολαί.

Αἱ Ἀθηναίαι ἐξηκολούθουν πάντοτε νὰ εἶναι τὸ κέντρον τῆς παιδείας καὶ εἰς τὰς σχολὰς αὐτῶν ἐδίδασκον πάντοτε φιλόσοφοι ὄνομαστοί. Ἔνεκα τούτου συνέρρεον ἐκεῖ ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη πολλοὶ σπουδασταί. Τὰ ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας δὲ ἔτη τῆς εἰρήνης καὶ τῆς εὐτυχίας ἔφεραν καὶ τὴν ἀκμὴν τῶν σχολῶν τῶν Ἀθη-

νων. Ἰδίως ὅμως αὐται ἔφθασαν εἰς μεγίστην ἀκμήν, ἀφ' ὅτου διωργανώθησαν, ὅπως τὰ σημερινὰ πανεπιστήμια, ὑπὸ τοῦ φιλοσόφου αὐτοκράτορος Μάρκου Αὐρηλίου.

Ἄλλ' ἡ ἑλληνικὴ παιδεία δὲν περιεκλείετο μόνον ἐντὸς τῆς Ἀττικῆς. Εἰς τὴν **Ἀλεξάνδρειαν** ὑπῆρχε κατ' ἀρχὰς τὸ περίφημον **μουσεῖον** αὐτῆς, εἰς τὸ ὁποῖον ἐξηκολούθει νὰ ἀκμαῖζῃ ἡ σχολὴ τῶν γραμματικῶν καὶ ἡ τῶν μαθηματικῶν, ἰδίως τῆς ἀστρονομίας. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν πυρπόλησιν τοῦ μουσείου αἱ σχολαὶ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐξηκολούθουν νὰ διατηροῦν τὸ φῶς τῆς παιδείας. Καὶ εἰς ἄλλας δὲ πόλεις τῆς Ἀνατολῆς ὑπῆρχον ἐπίσημοι σχολαί, εἰς τὴν **Μυτιλήνην**, εἰς τὴν **Ρόδον**, εἰς τὴν **Πέργαμον**, εἰς τὴν **Ταρσόν** καὶ μακρὰν τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν **Μασσαλίαν**, εἰς τὴν **Καρχηδόνα** καὶ εἰς τὴν **Ρώμην**.

Ἐκτὸς τῶν ἑλληνικῶν τούτων σχολῶν ὑπῆρχον καὶ λατινικαί. Πολλαὶ πόλεις τῆς Δύσεως ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων ἴδρυσαν τοιαύτας διὰ τοὺς πλουσίους νέους καὶ ἐπλήρωνον δι' αὐτὰς διδασκάλους ἰδίως τῆς ρητορικῆς καὶ φιλοσοφίας.

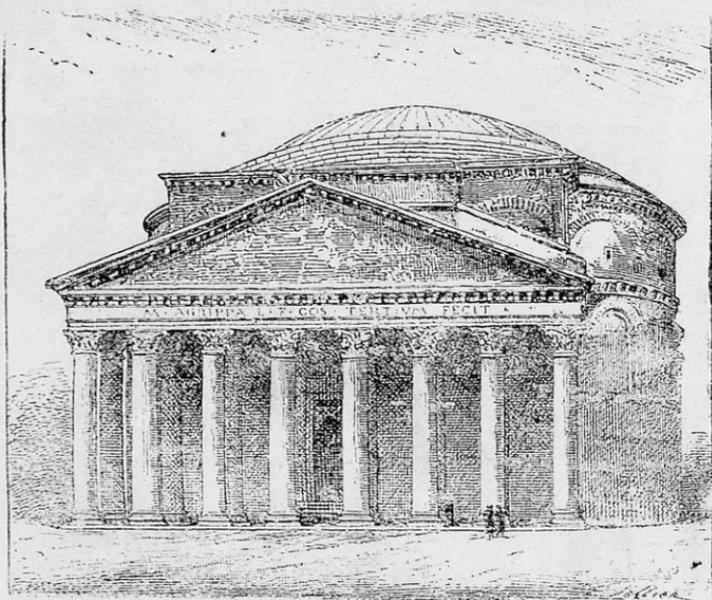
4. Αἱ τέχναι.

Ὅπως καὶ κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον, ἡ γλυπτικὴ καὶ ἡ ζωγραφικὴ δὲν ἔκαμαν μεγάλας προόδους. Ἡ ρωμαϊκὴ τέχνη περιορίζεται κυρίως εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν. Ἀπὸ τῆς προηγουμένης περιόδου οἱ Ρωμαῖοι εἶχον ἀρχίσει νὰ στολίζουσαν τὴν Ρώμην μὲ μεγάλα καὶ πολυτελῆ δημόσια οἰκοδομήματα. Τὰ περισσότερα ὅμως μνημεῖα αὐτῆς ἀνηγέρθησαν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην.

Ἐπὶ Πομπηίου ἀνηγέρθη τὸ **θέατρον**, ὑπὸ τοῦ Καίσαρος δὲ ἐκτίσθησαν τὰ μνημεῖα, τὰ ὁποῖα περιέβαλλον τὴν ἑξ αὐτοῦ ὀνομασθεῖσαν **ιοῦλειον ἀγορὰν**. Πρὸ πάντων ὅμως ὁ Αὐγούστος εἰργάσθη διὰ τὸν καλλωπισμὸν τῆς πόλεως. Ἐπ' αὐτοῦ ἀνοικοδομήθησαν 82 ἐρειπωμένα ἱερὰ καὶ ἰδρῦθησαν 16 νέα. Ἐκτίσθη τὸ μέγα θέατρον τοῦ **Μαρκέλλου**, ἡ ἀγορὰ τοῦ **Αὐγούστου**, καὶ ἡ **ιοῦλιανὴ βασιλικὴ** (στοὰ, εἰς τὴν ὁποίαν συνεκεντρώθησαν οἱ ἔμποροι) καὶ τέλος τὸ ἀκόμη σωζόμενον **Πάνθειον**, ἱεραμεγέθους στρογγύλος ναὸς στεγασμένος μὲ μέγαν θόλον.

Ὡσαύτως κατὰ τοὺς δύο πρώτους αἰῶνας τῆς αὐτοκρατορίας ἀνηγέρθη εἰς τὴν Ρώμην μέγας ἀριθμὸς νέων μνημείων.

Ἐπὶ τοῦ Παλατίνου ἔκτισεν ὁ Καλιγούλας μέγα ἀνάκτορον. Παρὰ τοὺς πρόποδας δὲ αὐτοῦ ὁ Νέρων ἔκτισε τὸν **χρυσοῦν οἶκον**, ἀπέραντον ἀνάκτορον μὲ κήπους ὑπερμεγέθεις καὶ μετ' ἑμίαν μεγάλην λίμνην. Τοῦτο κατεδαφισθὲν ἀντικατέστησεν ὁ Δομιτιανὸς μὲ νέον ἀνάκτορον. Ἐπὶ δὲ τοῦ ἐδάφους, τὸ ὁποῖον κατεῖχον οἱ κῆποι τοῦ Νέρωνος, ἀνήγειρεν ὁ Βεσπασιανὸς τὸ ἀκόμη σφζόμενον **Κολοσσαῖον**, ὑπερμεγέθεις ἀμφιθέατρον, προωρισμέ-

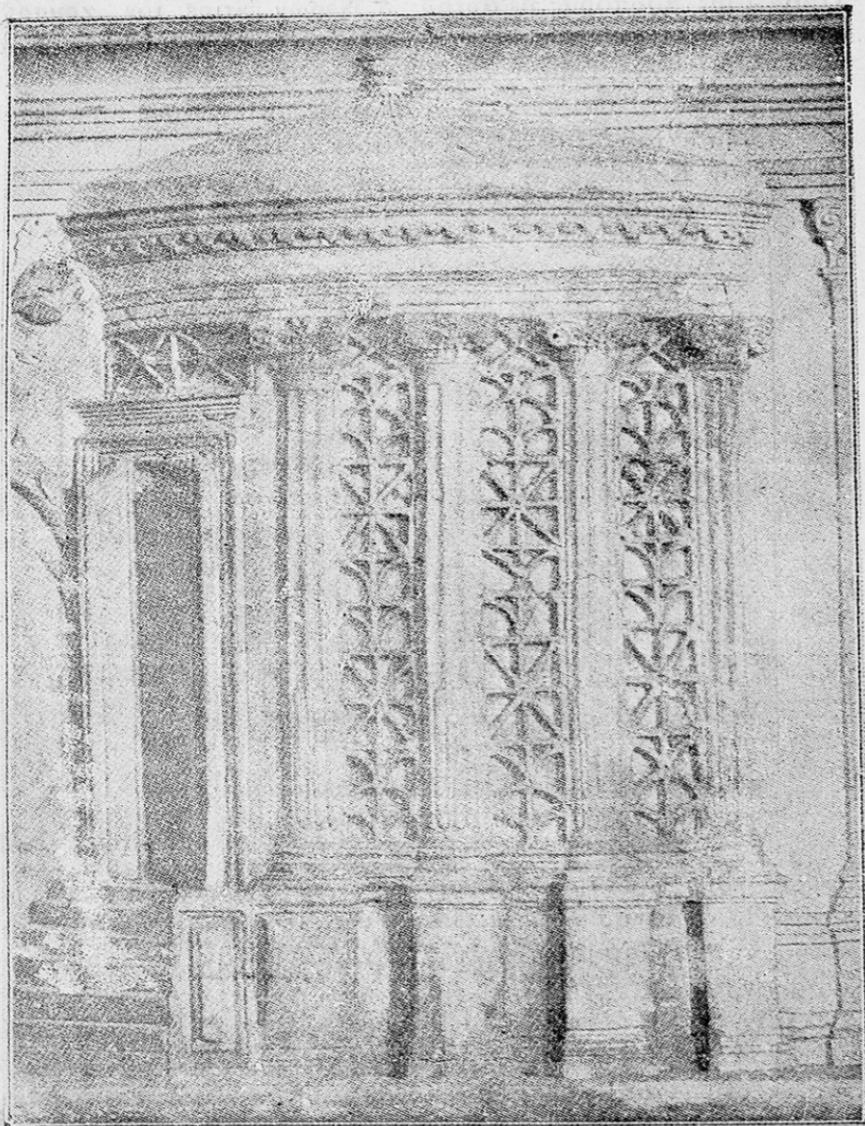

Εἰκ. 9. Τὸ Πάνθεον.

νον διὰ τοὺς ἵπποδρομικοὺς ἀγῶνας. Ἐκεῖ ὡσαύτως ὁ Βεσπασιανὸς εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἀλώσεως τῆς Ἱερουσαλήμ ἀνήγειρε τὴν **ἀψίδα τοῦ Τίτου** μὲ ἀνάγλυφα, τὰ ὁποῖα ἀναπαρίστανον τὸν θρίαμβον τοῦ στρατηγοῦ.

Ὁ Τραϊανὸς ὡσαύτως κατεσκεύασεν εἰς τὴν Ρώμην τὴν δω-
 νυμόν του ἀγοράν. Εἰς αὐτὴν ὑπῆρχε θριαμβευτικὴ ἀψίς, ἡ δὲ
 ἀνδριάς τοῦ Τραϊανοῦ, βασιλικὴ, βιβλιοθήκη, ναὸς καὶ ὁ μέγας
 κίων τοῦ Τραϊανοῦ μὲ ἀνάγλυφα, τὰ ὁποῖα παρίστανον σκη-
 νὰς ἀπὸ τὸν πόλεμον τῶν Δακῶν.

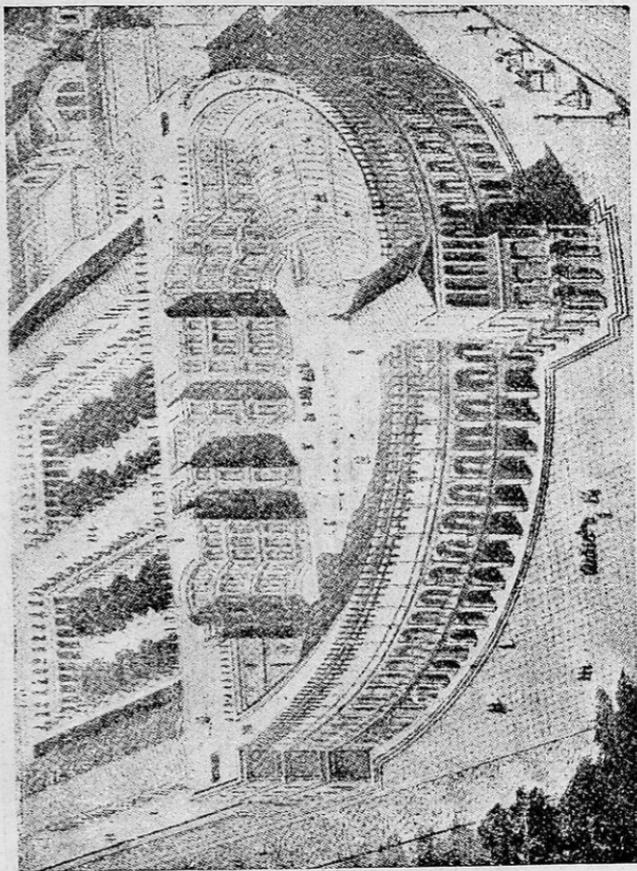
Ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων ἔκτισθη ὡσαύτως εἰς τὸ πεδίον τοῦ
 Ἄρεως μέγας ἀριθμὸς στοῶν. Εἰς τὴν ἄλλην δὲ ὄχθην τοῦ Τι-

Είχ. 10. Στρογγύλος ναός τῆς Ἑστίας ἐν Ρώμῃ ἐξ ἀναγλύφου
τῆς Φλωρεντίας.

βέρεως οικόδομησε τὸ κερύφημον μανσῶλειόν του ὁ Ἄδριανός.

Κατεσκευάσθησαν ὡσαύτως τότε ὑδραγωγεῖα καὶ πολλὰ δημόσια λουτρά, τὰ ὁποῖα ὠνομάζοντο *θέρμαι*. Τὸ μεγαλύτερον ἐκ τούτων ἦσαν αἱ *θέρμαι τοῦ Καρακάλλα*, αἱ ὁποῖαι, ἐκτὸς τοῦ

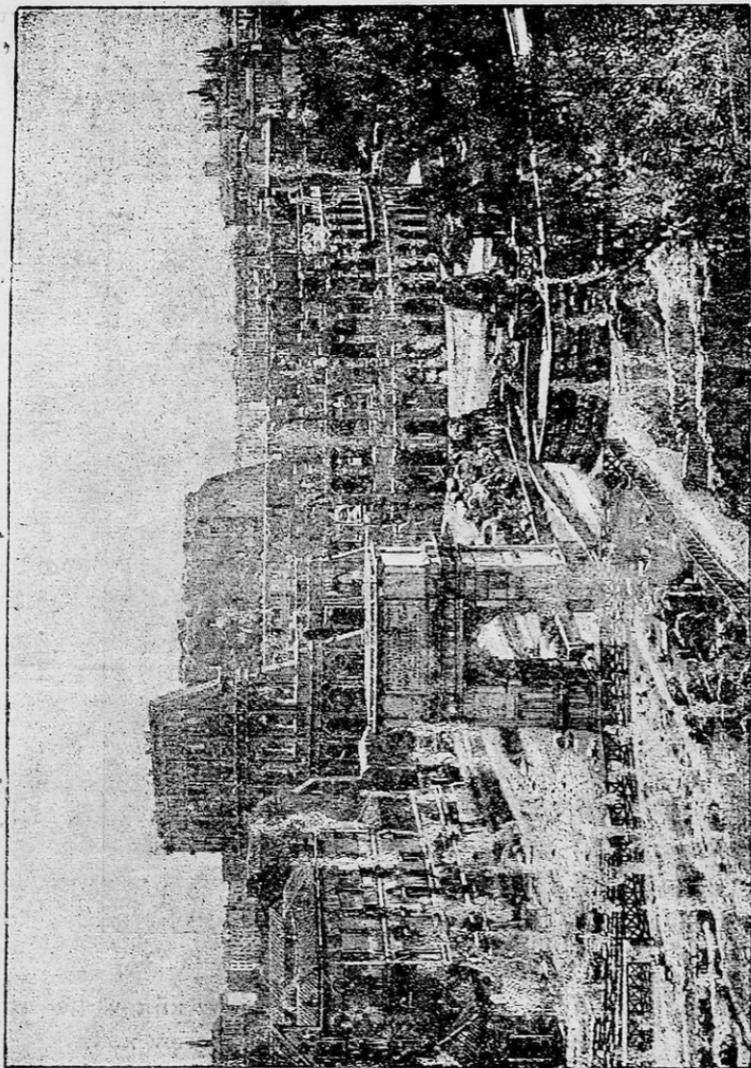

Εἰκ. 11. Θέατρον τοῦ Πομπηίου.

κυρίου οἰκοδομήματος, περιελάμβανον μέγαν ἐκῆπον μὲ στοάς, βιβλιοθήκας, γυμναστήρια, αἰθούσας συζητήσεων κ.λ.π.

Ὅχι δὲ μόνον ἡ Ῥώμη, ἀλλὰ καὶ ἡ Ἰταλία καὶ αἱ ἐπαρχίαι ἐπληρώθησαν μνημείων ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων. Εἰς ὅλην τὴν αὐτοκρατορίαν ἐκτίσθησαν γέφυραι, ὑδραγωγεῖα, ἵπποδρομοὶ, θέατρα, ναοί, βασιλικαὶ καὶ θριαμβευτικαὶ ἀψίδες.

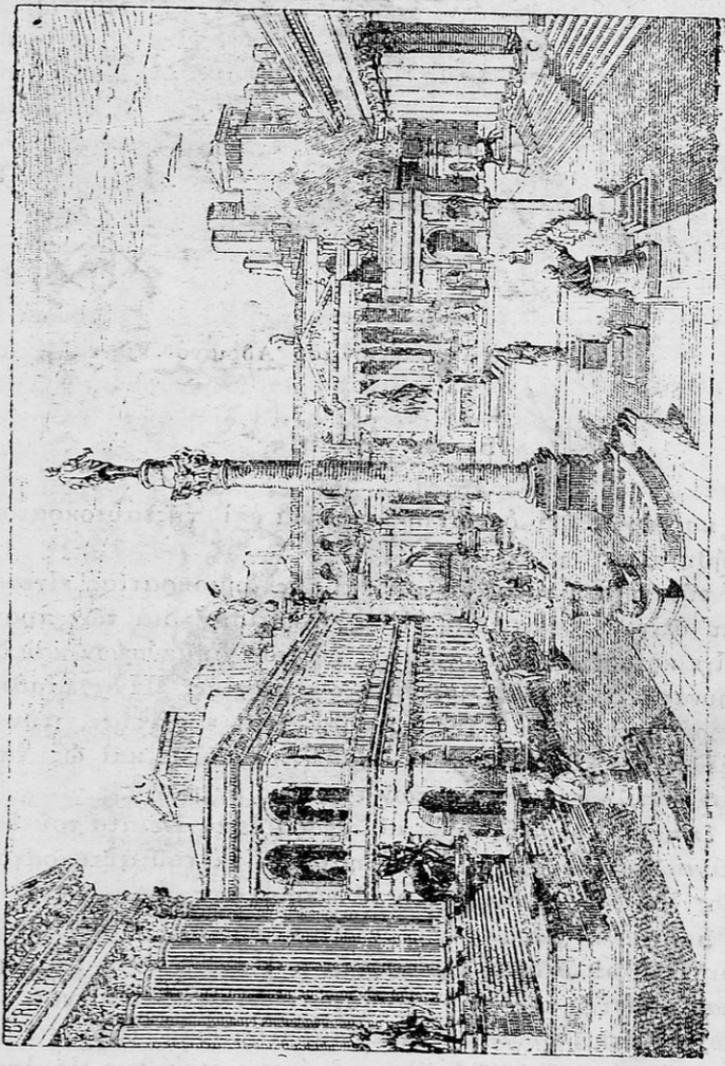
“Όλα αὐτὰ τὰ ἔργα τῆς ρωμαϊκῆς τέχνης φέρουν τὸν χαρα-

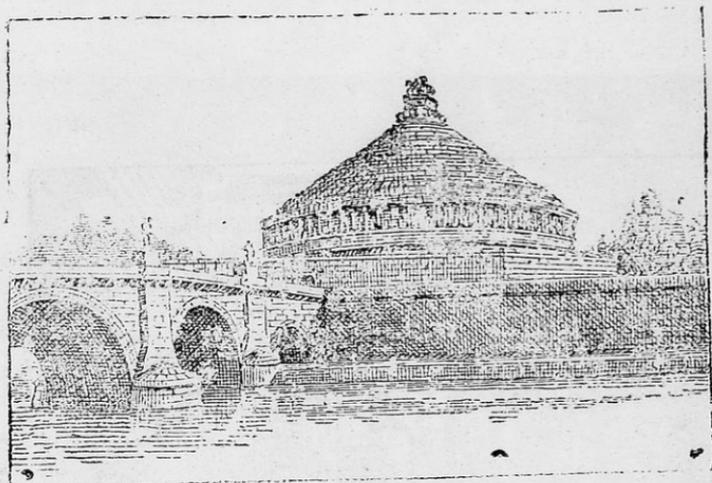
Εἰκ. 12. Ἐὶ τὸ Κολοσσαῖον.

κτῆρα τῆς πρακτικότητος καὶ εἶναι μεγάλα, ἰσχυρὰ [καὶ στερεά],
ὡς ἡ ρωμαϊκὴ ἀρχή.

Τ. Α. Ζ. 40

Εικ. 13. Η αγορά του Τραϊανού.

Εἰκ. 14. Τὸ μασώλειον τοῦ Ἀδριανοῦ.

5. Τὰ ἤθη.

Ἡ κοινωνία. Ἡ ῥωμαϊκὴ κοινωνία ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας μετεβλήθη πολὺ.

Ἡ εὐγένεια ἦ τόσον ἰσχυρὰ ἐπὶ τῆς δημοκρατίας εἶχεν ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐξαφανισθῆ. Εἶχε δεκατισθῆ διὰ τῶν προγραφῶν, εἶχε καταστραφῆ οικονομικῶς διὰ τῶν δημεύσεων καὶ διότι δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ ληστεύῃ τὰς ἐπαρχίας. Ἦναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ τὴν θέσιν τῆς εἰς μίαν νέαν εὐγένειαν, τὴν τῶν ὑπαλλήλων. Ἐκ τούτων πολλοὶ ἦσαν ἐπαρχιώται καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὤφειλον τὴν τύχην των εἰς τοὺς ἡγεμόνας.

Οἱ **ἱππεῖς** ἐξηκολούθουν τὰ διάφορα ἐπαγγέλματα τοῦ ἐμπορίου καὶ τοῦ χρηματιστοῦ, ἀλλ' ἐξηρωτῶντο ἐκ τοῦ αὐτοκράτορος, ὁ ὁποῖος ἠδύνατο νὰ περιορίζῃ τὰ κέρδη των.

Αἱ μεγάλοι περιουσίαι λοιπὸν ἦσαν σπάνιαι κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν, ἡ δὲ αὔξησης τῆς τρυφῆς καὶ τῆς πολυτελείας ἤλάττωνε κατ' ἐκάστην τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν. Αἱ ἀναφερόμεναι κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἀσωτεῖαι, συμπόσια τερατώδη, ἐπαύλεις ὑπερμεγέθεις, ἀπειρον πλῆθος δούλων, ἀνήκουν συνήθως εἰς ἀπελευθέρους εὐνοουμένους τῶν αὐτοκρατόρων.

Ὁ **λαὸς** τέλος εἶχε καταντήσῃ ὄχλος ἐπαιτῶν. Ὑπῆρχον εἰς

τὴν Ῥώμην κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν 300 χιλ. Ῥωμαῖοι πολῖται. Ἄλλ' οὗτοι ἦσαν Ῥωμαῖοι μόνον κατ' ὄνομα. Καταγόμενοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐξ ἀπελευθέρων, διετήρουν ὅλα τὰ ἐλαττώματα τῶν δούλων. Οἱ περισσότεροι δὲν εἰργάζοντο καὶ δὲν ἐθεώρουν ἐντροπὴν νὰ ἐπαιτοῦν. Ἐξῶν ἐκ τῶν δωρεὰν διανομῶν οἴτου καὶ χρημάτων, τὰς ὁποίας ἔκαμνον οἱ αὐτοκράτορες. Καὶ αὐτοὶ οἱ ἀσχοῦντες ἐπάγγελμά τι ἢ ἔχοντες περιουσίαν τινὰ δὲν ἐδί-σταζον νὰ αὐξάνουν τὰ ἔσοδά των προσκολλώμενοι εἰς τὴν ἀκο-λουθίαν τῶν πλουσίων. Ἐκάστην πρωΐαν ἐπολιόρχουν τὰ **ἀγρια**, ὅπου ἐδίδετο εἰς αὐτοὺς κύνιστρον μὲ τροφίμα.

Ὁ βίος εἰς τὴν Ῥώμην. Ἐπὶ δημοκρατίας οἱ Ῥωμαῖοι ἔζων βίον πολιτικὸν πολὺ ἐνεργητικὸν καὶ βίον οἰκογενειακὸν πολὺ αὐστηρόν. Ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας βίος πολιτικὸς δὲν ὑπῆρ-χεν. Ἡ θέλησις τοῦ μονάρχου ἀντικαθίστα τὴν τῆς συγκλήτου καὶ τῆς ἐκκλησίας. Ἐξ ἄλλου ἡ διαφθορὰ τῶν ἡθῶν κατέστρεψε τὸν οἰκογενειακὸν βίον. Τὴν ἔλλειψιν πολιτικῆς δράσεως ἐζήτουν νὰ ἀναπληρώσουν διὰ τῶν ἀσχολιῶν τοῦ κοινωνικοῦ βίου, τὸν δὲ ἀρχαῖον οἰκογενειακὸν βίον ἀντικατέστησε βίος τῆς ἀσκόπου περιπλανήσεως ἔξω τοῦ οἴκου καὶ τῶν ἡδονῶν.

Οἱ ἄεργοι λοιπὸν πλούσιοι ἀνταπέδιδον ἐπισκέψεις, προσεκά-λουν ἀλλήλους εἰς γεύματα πολυδάπανα καὶ εἰς ἐορτάς, εἰς τὰς ὁποίας ἐλάμβανον μέρος καὶ αἱ γυναῖκες, ἐταξίδευον καὶ μετέβαι-νον εἰς θαλάσσια λουτρὰ ἢ ἐξοχάς. Ὁ λαὸς πάλιν συνεσωρεύετο εἰς τὰ καπηλεῖα, ὅπου ἐμεθύσκετο ὑπὸ τὸν θόρυβον ἀνατολικῶν μουσικῶν καὶ θεώμενος ἀκροβάτας καὶ χορευτάς.

Ὅλοι ἔδιδον συνεντεύξεις εἰς τοὺς περιπάτους, ὅπου ἐσχημά-τιζον κύκλους καὶ ἐφλυάρουν. Οἱ περίπατοι οὗτοι ἐγίνοντο ἢ εἰς τοὺς κήπους, οἱ ὁποῖοι ἐκάλυπτον τὰς δύο ὄχθας τοῦ Τιβέρεως καὶ τὰς κατωφερείας τῶν λόφων, ἢ εἰς τὰς στοάς, αἱ ὁποῖαι εἶ-χον ἰδρυθῆ εἰς τὸ πεδῖον τοῦ Ἄρεως.

Ἰδιαιτέραν κλίσιν εἶχον οἱ Ῥωμαῖοι εἰς τὰς **θέσμας** (δημό-σια λουτρὰ), εἰς τὰς ὁποίας μετέβαινον ὄχι μόνον διὰ νὰ λού-ωνται; ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ συναντῶνται μεταξύ των. Ὑπῆρχον ἐκεῖ αἴθουσαι ὀπλασκίας καὶ διαλέξεων, προσέτι δὲ αἰδοῖοι, κουρεῖς κ. ἄ.

Κυρίως ὅμως ὁ Ῥωμαϊκὸς λαὸς εὐχαριστεῖτο μὲ τὰ δημόσια θεάματα, τὰ ὁποῖα κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἠϋξήθησαν κατα-πληχτικῶς. Αἱ διὰ τὰ θεάματα καὶ τὰς ἐορτάς ἀφιερωμένοι ἡμέ-

ραι εἶχον ἀνέλθει εἰς 165. Τὰ θεάματα κατήντησαν πάθος διὰ τὸν ῥωμαϊκὸν λαόν, ἰδίως δὲ αἱ ἀρματοδρομαίαι, αἱ θηριομαχίαι καὶ οἱ ἀγῶνες τῶν μονομάχων. Αἱ δραματικαὶ παραστάσεις δὲν ἦσαν πολὺ εὐχάριστοι εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Ἦσαν πολὺ λεπταὶ δι' αὐτούς. Διὰ τοῦτο ἐπροτίμων τοὺς μίμους (ὡς αἱ σημεριναὶ κωμικαὶ φάρσαι) καὶ τὴν παντομίμαν, σπανιώτερον δὲ τὰς μουσικὰς συναυλίας.

6. Ἡ Ἐρησκεία.

Ἡ ἀπιστία, ἡ ὁποία εἶχεν εἰσδύσει εἰς τὴν Ῥώμην ἀπὸ τῆς κατακτῆσεως τῆς Ἀνατολῆς, κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη εἶχεν αὐξηθῆ τεραστῶς. Ἡ ἀρχαία θρησκεία κατέρρεεν.

Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία καὶ ἰδίως ἡ τῶν στωϊκῶν προσεπάθει νὰ ἀντικαταστήσῃ αὐτὴν διὰ τῆς ἠθικῆς. Ἡ φιλοσοφία τῶν στωϊκῶν ὑπέρτατον ἀγαθὸν ἐθεώρει τὴν ἀρετὴν, ὅλα δὲ τὰ λοιπὰ ἀγαθὰ, πλοῦτον, δόξαν, κάλλος, ὑγείαν περιεφρόνει. Ἀλλ' ἡ διδασκαλία τῶν στωϊκῶν ἦτο γνωστὴ μόνον εἰς τοὺς μορφωμένους ἀνθρώπους. Ἐπὶ τοῦ πλήθους ἔμενον ἄνευ ἀποτελέσματος, διότι ἀπηυθύνετο εἰς τὴν διάνοιαν καὶ ὄχι εἰς τὴν καρδίαν. Ἐπομένως ὁ λαός, ἀφ' οὗ ἔπαυσε νὰ πιστεύῃ εἰς τοὺς ἀρχαίους θεοὺς, ἔμεινε χωρὶς ἠθικὸν στήριγμα.

Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἄνθρωποι ἐρχόμενοι ἐξ Ἰουδαίας ἐγκωμιάζον τὰ θέλητρα μιᾶς νέας θρησκείας, ἡ ὁποία ἐστηρίζετο εἰς τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν πλησίον καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὸ ἀγαθόν. Ἡ θρησκεία αὕτη ἐκήρυττε τὴν ἰσότητα τῶν ἀνθρώπων ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ὑπαρξίν ζωῆς μετὰ θάνατον, ὅπου θὰ ἀνταμειφθοῦν οἱ ἀγαθοί, οἱ ὁποῖοι ἔπασγον εἰς τὸν ἐδῶ βίον. Ἡ θρησκεία αὕτη ἦτο ἡ τοῦ Χριστοῦ. Αὕτη ὀλίγον κατ' ὀλίγον μετεμόρφωσε καὶ ἀνέτρεψε τὸν ἀρχαῖον κόσμον.

* 7. Ὁ Χριστιανισμός.

Ὁ Χριστός. Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐγεννήθη εἰς τὴν Παλαιστίνην, εἰς τὴν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας, κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Αὐγούστου. Τὸ μεγαλειότερον μέρος τοῦ βίου του διῆλθεν ἀφανῆς εἰς Ναζαρετ τῆς Γαλιλαίας, ἄλλης ἐπαρχίας τῆς Παλαιστίνης. Τριακονταετῆς δέ, κατὰ τὸ 15ον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Τιβερίου, ἐξῆλθεν ἐκ τῆς ἀφανείας. Ἐπὶ τρία καὶ ἥμισυ ἔτη διέτρεξε τὴν

αλληλ...

Παλαιστίνην διδάσκων εἰς τοὺς Ἰουδαίους καὶ κηρύττων, ὅτι εἶναι ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, Θεὸς ὁ ἴδιος, ἀπεσταλμένος ὑπὸ τοῦ πατρὸς του, ἵνα σώσῃ τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τοῦ προποταρικοῦ ἁμαρτήματος. Τὸ πάσχα ὕμως τοῦ ἔτους 33 συνελήφθη εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ κατὰ διαταγὴν τοῦ συνεδρίου τῶν Ἰουδαίων (ἀνώτατον θρησκευτικὸν συνέδριον ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως). Δικασθεὶς ἀμέσως ὑπὸ τοῦ συνεδρίου κατεδικάσθη εἰς θάνατον ὡς βλασφημῶν, διότι ἔλεγεν ἑαυτὸν υἱὸν Θεοῦ. Ἡ ἀπόφασις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐκτελεσθῇ χωρὶς τὴν συναίνεσιν τοῦ Ῥωμαίου κυβερνήτου Πιλάτου. Οὗτος, ἂν καὶ ἀνεγνώρισε τὴν ἀθωότητα τοῦ Ἰησοῦ, ὑπέκωρησε πρὸ τῶν κραυγῶν τῶν Ἰουδαίων. Ὁ Ἰησοῦς ἐσταυρώθη ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ, λόφου παρὰ τὴν Ἱερουσαλήμ.

Ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία καὶ ἡ διάδοσις αὐτῆς. Τὴν διδασκαλίαν καὶ τὸν δημόσιον βίον τοῦ Ἰησοῦ ἐκθέτουν εἰς τὰ εὐαγγέλια οἱ μαθηταὶ του. Ὁ Ἰησοῦς ἐδίδασκεν, ὅτι τὸ πρῶτον καὶ μέγιστον καθῆκον τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νὰ ἀγαπᾷ τὸν Θεόν, τὸ δεύτερον δὲ νὰ ἀγαπᾷ τὸν πλησίον του ὡς ἑαυτόν. Ἐδίδασκεν ὅτι ὁ ἀνθρώπος καὶ ὅταν ὑβρισθῇ ὀφείλει νὰ συγχωρῇ ἐξ ὅλης καρδίας τὸν ὑβριστήν, ὅτι δὲν πρέπει μόνον νὰ μὴ ἀνταποδίδῃ κακὸν ἀντὶ κακοῦ, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀγαπᾷ καὶ νὰ εὐεργετῇ τοὺς κακοποιοῦντας αὐτόν. Ἐδίδασκεν ὅτι ὁ ἀνθρώπος ὀφείλει νὰ εἶναι καθαρὸς τὴν καρδίαν, δηλ. νὰ προσέχη ὄχι μόνον εἰς τὰς πράξεις του ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς σκέψεις του, ὅτι ἡ ἐλεημοσύνη, ἡ ταπεινότης, ἡ ὑπομονή, ἡ πενία, ἡ ἀγάπη τῆς δικαιοσύνης θὰ ἀνταμειφθοῦν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, τοῦ κοινοῦ πατρὸς ὅλων τῶν ἀνθρώπων. Ἐμπροσθεν αὐτοῦ ὅλοι οἱ ἀνθρώποι εἶναι ἴσοι. Δὲν διέκρινεν οὔτε πλουσίους οὔτε πτωχοὺς, οὔτε ἐλευθέρους οὔτε δούλους, οὔτε Ἕλληνας οὔτε Ἰουδαίους, οὔτε βαρβάρους, ἀλλὰ μόνον ἀνθρώπους καλῆς θελήσεως.

Ἡ διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ ἦτο ἀντίθετος πρὸς τὰς ιδέας τῶν συγχρόνων του. Ἐξύψωνε τὴν πτωχείαν, τὴν φιλανθρωπίαν, τὴν ἰσότητα, τὴν ἀδελφότητα, ἀρετὰς ἀγνώστους μέχρι τοῦδε. Τοῦναντίον μάλιστα οἱ ἀρχαῖοι εἶχον ὡς ἀρχήν, ὅτι ἡ ἰσχὺς καὶ ὁ πλοῦτος ἐπρώτεον μεταξὺ ὅλων τῶν ἀγαθῶν, ἢ πτωχεία ἦτο τὸ χεῖριστον τῶν κακῶν, ὅτι ὁ νικημένος εἶναι νομίμως κτῆμα τοῦ νικητοῦ, ἐπομένως ὅτι εἶναι φυσικὸν νὰ ὑπάρχουν κύριοι καὶ δούλοι, ὅτι τέλος ἡ ἐκδίκησις εἶναι ἡδονὴ τῶν θεῶν.

Ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ἰδιεδόθη διὰ τοῦ κηρύγματος. Ὁ Ἰησοῦς τρεῖς ἡμέρας μετὰ τὸν θάνατόν του ἀναστὰς ἐνεφανίσθη εἰς τοὺς μαθητὰς του καὶ εἶπεν εἰς αὐτοὺς «πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη». Οἱ μαθηταὶ του ἔγιναν ἀπόστολοι τοῦ εὐαγγελίου καὶ διεσπάρησαν διὰ νὰ διαδώσουν αὐτό. Ἡ χριστιανικὴ πίστις ἐξηπλώθη μὲ μεγάλην ταχύτητα. Δώδεκα ἔτη μετὰ τὴν καταδίκην τοῦ Ἰησοῦ ἐσημειώθη εἰς τὴν Ρώμην ἡ παρουσία ὁμίλου χριστιανῶν. Τὴν ἐξάπλωσιν αὐτὴν διηκούλουν δύο τινά, ἡ ἐξάπλωσις εἰς ὅλον τὸν κόσμον τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἔδωκεν εἰς τὴν νέαν θρησκείαν θαυμάσιον ὄργανον διαδόσεως, τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, καὶ ἡ ὁωμαϊκὴ κυριαρχία, ἡ ὁποία εἶχε καταλύσει τὰ ὄρια μεταξὺ τῶν λαῶν.

Οἱ διωγμοὶ κατὰ τῶν χριστιανῶν. Τὸ ὁωμαϊκὸν κράτος ἦτο πολὺ ἀνεξίθρησκον. Ὅταν κατέκτα τοὺς διαφόρους λαοὺς, ἐδέχετο τοὺς θεοὺς των. Ἐπὶ τοῦ Αὐγούστου εἶχεν ἰδρυθῆ ὁ ναὸς τοῦ Πανθέου διὰ νὰ δέχεται αὐτοὺς. Ἄλλ' ἔκτος τῆς λατρείας τῶν θεῶν, εἰς τοὺς ὁποίους δὲν ἐπίστευον πλέον οἱ Ῥωμαῖοι, εἶχεν ἐγκατασταθῆ καὶ ἡ λατρεία τῶν αυτοκρατόρων θεῶν, ἡ ὁποία εἶχε τοὺς ἱερεῖς τῆς καὶ τὰς τελετὰς τῆς. Ἡ ἀπόδοσις δὲ τιμῶν εἰς τοὺς αυτοκράτορας θεοὺς ἐθεωρεῖτο πρῶξις πίστεως εἰς τὴν αυτοκρατορίαν. Τὸ ἐναντίον ἐθεωρεῖτο ὡς ἐγκλημα καθοσιώσεως.

Ἄλλ' οἱ χριστιανοὶ ἐχώριζον τὰ θεῖα ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα. Ὁ Χριστὸς εἶπεν «Ἀπόδοτε τὰ τοῦ Καίσαρος τῷ Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ». Συμφώνως λοιπὸν μὲ τὸ παράγγελμα αὐτὸ οἱ χριστιανοί, ἂν καὶ καθ' ὅλα τὰ ἄλλα ἦσαν πιστοὶ ὑπήκοοι, ἠρνοῦντο νὰ ἀποδώσουν εἰς τοὺς αυτοκράτορας τιμὰς ὀφειλομένας εἰς μόνον τὸν Θεόν. Ἐνεκα τούτου δὲν ἐπετρέπετο εἰς αὐτοὺς νὰ ἀσχοῦν ἐλευθέρως τὰ τῆς λατρείας των καὶ ἐκ τούτου προῆλθον οἱ κατ' αὐτῶν διωγμοί. Ὑπολογίζουσιν ὅτι οἱ γενόμενοι διωγμοὶ ἦσαν δέκα.

Ὁ πρῶτος διωγμὸς, ὁ ὁποῖος ἐγένετο ἐπὶ Νέρωνος, δὲν εἶχεν ἀκόμη θρησκευτικὸν χαρακτῆρα. Ὁ Νέρων κατηγορήσε τοὺς χριστιανούς, ὅτι εἶχον πυρπολήσει τὴν Ῥώμην καὶ ἔκαυσε αὐτοὺς ζῶντας ἢ ἔσχιψεν εἰς τὰ θηρία. Θρησκευτικὸν χαρακτῆρα ἔλαβον οἱ διωγμοὶ ἀπὸ τοῦ Δομιτιανοῦ. Ἐκτοτε οἱ χριστιανοὶ κατεδικάζοντο ἐπὶ ἀσεβείᾳ, διότι δημοσίᾳ ἐφάνερον τὴν ἐχθρότητα των πρὸς τὴν ἐπίσημον λατρείαν.

Ἄλλ' οἱ διωγμοὶ παρήγαγον ἀποτέλεσμα ἀντίθετον πρὸς τὸ περιμενόμενον. Ἄντὶ νὰ ἐλαττώσουν, ἠῤῥξαν τὸν ἀριθμὸν τῶν χριστιανῶν. Εἰς ὅλην τὴν αὐτοκρατορίαν ὅσον εἶχε διαδοθῆ ὁ χριστιανισμὸς, ὥστε εἰς ὅλας τὰς πόλεις αὐτῆς ὑπῆρχον χριστιανοὶ ἀποτελοῦντες σύλλογον, ὃ ὁποῖος ὠνομάζετο **ἐκκλησία**. Αἱ διάφοροι δὲ χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι εὐρίσκοντο εἰς σχέσεις πρὸς ἀλλήλας. Ἐπομένως ἀπετέλουν ὅλα ἰσοῦ ἀπέραντον σύλλογον ἀνθρώπων ἀφωσιωμένων εἰς τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν. Εἰς αὐτοκράτωρ ἐννοήσας πόση δύναμις ὑπῆρχεν εἰς τὸν χριστιανισμὸν ἠθέλησε νὰ τὸν μεταχειρισθῆ καὶ ἀνεγνώρισεν ἐπισήμως τὴν ὑπαρξίν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Οὗτος ἦτο ὁ **Κωνσταντῖνος**.

β') ἴδρυνε νέαν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους, τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ γ') ὠργάνωσε τὴν αὐτοκρατορικὴν ἀρχήν.

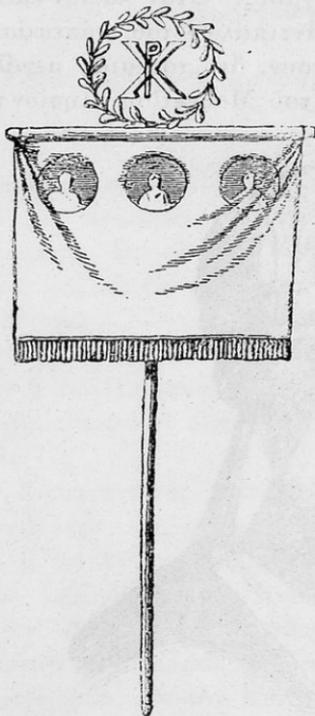
Ἐπίσημος ἀναγνώρισις τοῦ χριστιανισμοῦ. Ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε μητέρα χριστιανήν, τὴν ἁγίαν Ἑλένην καὶ ἐπομένως ἐγνώριζε τὴν ἔκτασιν, τὴν ὁποίαν εἶχε λάβει ὁ χριστιανισμὸς παρ' ὅλους τοὺς ἐναντίον αὐτοῦ διωγμούς. Ὅταν λοιπὸν ἔμελλε νὰ ἀγωνισθῇ ἐναντίον τῶν ἰσχυρῶν ἀντιπάλων του, ἀπεφάσισε νὰ στηριχθῇ ἐπὶ τῶν χριστιανῶν. Λέγουν, ὅτι πρὸ μιᾶς μεγάλης μάχης, τὴν ὁποίαν συνῆψεν ἐναντίον τοῦ Μαξεντίου πλησίον τῆς

Εἰκ. 15. Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας.

Ῥώμης, εἶδεν ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ ἐν μεσημβρία φωτεινὸν σταυρὸν μὲ τὴν ἐπιγραφὴν «ἐν τούτῳ νίκα». Τὸ βέβαιον εἶναι, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος διὰ νὰ ἐνθαρρύνῃ τοὺς ἐν τῷ στρατῷ του πολυαριθμούς χριστιανούς νὰ ἀγωνισθοῦν προθύμως ὑπὲρ αὐτοῦ, διέταξε νὰ κατασκευασθῇ εἰδικὴ σημαία μὲ μονόγραμμα ἐκ τῶν γραμμάτων Χ καὶ Ρ, τὰ ὁποῖα ἐδήλωνον τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ καὶ ἀπετέλουσαν τὸ σύμβολον τῶν χριστιανῶν. Ἡ σημαία αὕτη ἀπετελεῖτο ἀπὸ ἐν δόρυ διασταυρούμενον μὲ ξύλον ἐγκάρσιον, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐκρέματο ὕφασμα πορφυροῦν χρυσοκέντητον. Ἐπὶ

τῆς κορυφῆς δὲ τοῦ δόρατος ἦτο προσηρητημένον ἐντὸς στεφάνου τὸ μονόγραμμα Χ καὶ Ρ. Ἡ σημαία αὕτη ὠνομάσθη **λάβαρον**. Τοῦ λοιποῦ δὲ οὕτω κατεσκευάζοντο αἱ χριστιανικαὶ ἰσημαῖαι, αἱ ὁποῖαι ἔφερον προσέτι κεντημένας τὰς εἰκόνας τοῦ βασιλέως καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ. Ἡ πρῶξις αὕτη τοῦ Κωνσταντίνου ἐνεθουσίασε τὸν στρατὸν του, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπετελεῖτο

Εἰκ. 16. Λάβαρον.

ἐκ χριστιανῶν καὶ ἐκέρδισε τὴν μάχην κατὰ τοῦ Μαξεντίου, ἡ ὁποία ἔκαμεν αὐτὸν κύριον τῆς Ῥώμης. Ἐκτοτε ὁ Κωνσταντίνος προσεκολλήθη εἰς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν. Ἀλλὰ ἔν ἐβαπτίσθη παρὰ μόνον ὅταν ἔμελλε νὰ ἀποθάνῃ. Ὅταν ἔγινε μονοκράτωρ, ἐνήργησε μὲ μεγάλην πολιτικὴν σύνεσιν. Διετήρησε τὸν τίτλον τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως καὶ ἔκτισε ναοὺς εἰς τοὺς ἀρχαίους θεοὺς. Συγχρόνως ὁμοῦς ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς χριστιανοὺς νὰ ἀσκοῦν ἐλευθέρως τὰ τῆς λατρείας των καὶ ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς ὅλα τὰ πολιτικὰ δικαιώματα, τὰ ὁποῖα εἶχον ἀφαιρεθῆ ἅπ' αὐτῶν κατὰ τοὺς διωγμούς. Δὲν ὑπῆρχε πλέον διαφορὰ μεταξὺ χριστιανῶν καὶ εἰδωλολατρῶν, ὅπως ὠνομάζοντο ὑπὸ τῶν χριστιανῶν οἱ μένοντες πιστοὶ εἰς τὴν παλαιὰν θρησκείαν. Ὅλοι ἠδύναντο νὰ καταλάβουν ὅλας τὰς δημοσίας θέσεις καὶ αἱ ἐκκλησῖαι τῶν χριστιανῶν ἐθεωροῦντο ὡς ἄσυλα, ὅπως καὶ οἱ ναοὶ τῶν εἰδωλολατρῶν. Τὴν ἀρχὴν αὐτὴν τῆς ἀνεξίθρησκείας καθιέρωσεν ὁ Κωνσταντίνος δι' ἐνὸς διατάγματος, τὸ ὁποῖον ὠνομάζεται **διάταγμα τοῦ Μεδιολάνου** (313). Ὁ Κωνσταντίνος ὁμοῦς δὲν ἠρκέσθη εἰς τὴν ἀναγνώρισιν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, ὡς θρησκείας δυναμένης νὰ ἀσκῆται ἐλευθέρως εἰς τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος. Διέταξε προσέτι νὰ μὴ ἐργάζωνται τὰ δικαστήρια κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Κυριακῆς καὶ ἀνεγνώρισεν τοὺς ἐπισκόπους τῆς νέας θρησκείας ὡς λειτουργοὺς τῆς πολι-

τείας, ἔκαμε δηλ. τὸν χριστιανισμόν ἐπίσημον θρησκείαν τοῦ κράτους.

Ἄλλ' οἱ χριστιανοὶ μετὰ τὴν ἐπικράτησίν των διηρέθησαν. Ἐνεφανίσθησαν μεταξύ αὐτῶν αἰρέσεις, δηλ. δοξασίαι ἀντίθετοι πρὸς τὰ δόγματα τῆς νέας πίστεως. Ἡ περιφημοτέρα ἐξ αὐτῶν ὑπῆρξεν ἡ τοῦ Ἄρειου, ὁ ὁποῖος δὲν ἐδέχετο ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι ἴσος μὲ τὸν πατέρα Θεόν.

Αἱ διαιρέσεις αὐταὶ ἀνησύχουν τὸν αὐτοκράτορα. Συνεκάλεσε λοιπὸν εἰς τὴν Νίκαιαν σύνοδον τῶν ἐπισκόπων διὰ τὰ καθορισθοῦν ὀριστικῶς τὰ ἄρθρα τῆς χριστιανικῆς πίστεως (325). Ἡ σύνοδος αὐτὴ ἀπετελέσθη ἐκ 318 ἐπισκόπων καὶ ἐπιφανῶν ἐν γένει κληρικῶν καὶ ὠνομάσθη **πρώτη οἰκουμενικὴ σύνοδος**. Ὑπὸ τῆς συνόδου αὐτῆς παρισταμένου τοῦ ἰδίου τοῦ αὐτοκράτορος κατὰ τὰς συζητήσεις καθορίσθησαν τὰ 7 πρῶτα ἄρθρα τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως. Ἡ αἵρεσις τοῦ Ἄρειου κατεδικάσθη, ἀνετέθη δὲ εἰς τὸν αὐτοκράτορα νὰ κάμη σεβαστὴν τὴν ἀληθῆ χριστιανικὴν διδασκαλίαν, ἡ ὁποία ὠνομάσθη **ὀρθοδοξία**.

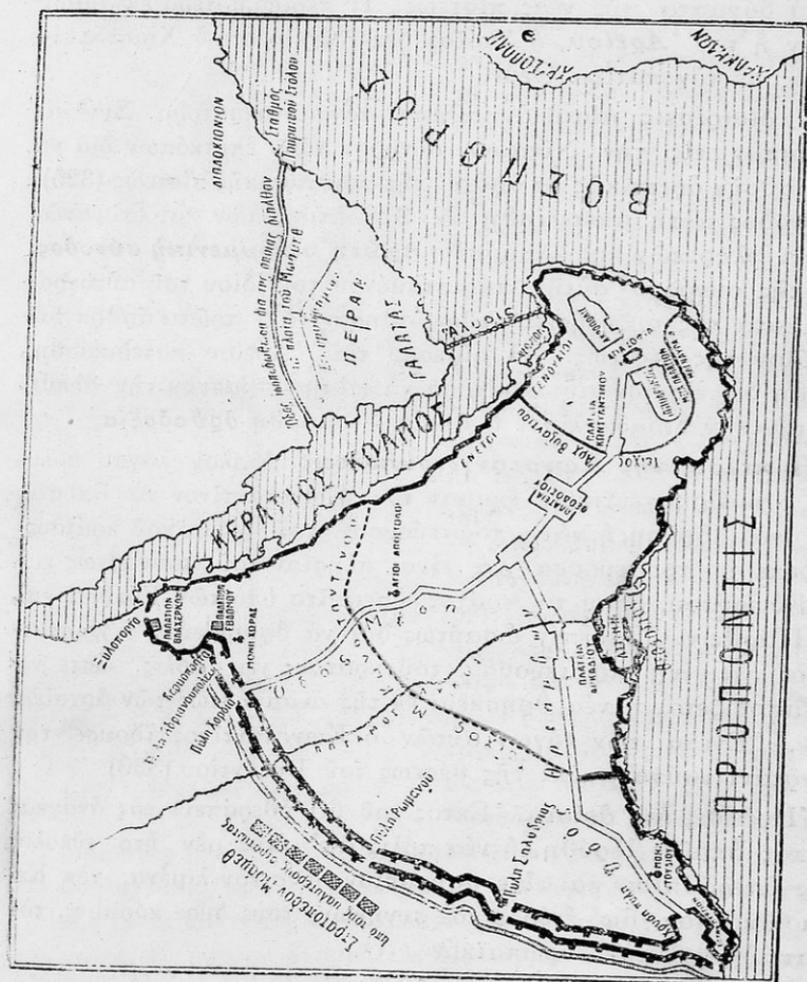
Ἡ κτίσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Διπλοῖ λόγοι, πολιτικοὶ καὶ θρησκευτικοί, ἔκαμαν τὸν Κωνσταντῖνον νὰ ἀποφασίσῃ νὰ ἰδρῦσῃ ἡ νέαν πρωτεύουσαν τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ἐπρεπε ἡ πρωτεύουσα νὰ εἶναι πλησίον τοῦ Δουναβέως καὶ τοῦ Εὐφράτου, ὅπου τὸ κράτος ἠπειλεῖτο ὑπὸ τῶν Γότθων καὶ τῶν Πάρθων. Ἐπρεπεν ὡσαύτως διὰ τὰ θριαμβεῦση ὁ χριστιανισμὸς νὰ γίνῃ πρωτεύουσα τοῦ κράτους νέα πόλις, ὥστε νὰ μὴ ἐμποδίζεται ἡ νέα θρησκεία ἐκ τῆς ἀναμνήσεως τῶν ἀρχαίων θεῶν. Ἐνεκα τῶν λόγων αὐτῶν ὁ Κωνσταντῖνος ἰδρυσεν τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ τῆς θέσεως τοῦ Βυζαντίου (330).

Ἡ θέσις ἦτο ἀρίστη. Ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἐθεράπευε τὰς ἀνάγκας διὰ τὰς ὁποίας ἰδρῦθη, ἡ νέα πόλις ἀφ' ἑνὸς μὲν ἦτο εὐκὸλος πρὸς ὑπεράσπισιν καὶ εἶχε θαυμάσιον φυσικὸν λιμένα, τὸν Κεράτιον κόλπον, ἀφ' ἑτέρου δὲ συνήγωνε τοὺς δύο κόσμους, τὸν ἄσιατικὸν καὶ τὸν εὐρωπαϊκόν.

Ἡ πόλις ἐκτίσθη κατὰ τὸν ῥωμαϊκὸν τρόπον μὲ ὑδραγωγεία, θέρμας, ἀνάκτορα, ἀγοράν, ἵππόδρομον καὶ ναοὺς εἰδωλολατρικοὺς καὶ χριστιανικοὺς. Ὁ Κωνσταντῖνος ὠργάνωσε προσέτι ἐκεῖ βιβλιοθήκας καὶ ἐστόλισε τὴν πόλιν μὲ ἔργα τέχνης ἐκ τῆς Ἑλλάδος. Τέλος ἐκάλεσε νὰ μετοικήσουν εἰς τὴν νέαν πόλιν

πολλούς εὐγενεῖς Ῥωμαίους καὶ ἔφερε πολλοὺς κατοίκους ἐκ τῶν γειτονικῶν χωρῶν.

Ἡ πόλις εὐθὺς ἀνεπτύχθη θαλασσίως. Συνεκέντρωσεν εἰς

Εἰκ. 17. Ἡ Κωνσταντινούπολις.

ἑαυτὴν τὸ ἐμπόριον τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἔγινε τόσον ἰσχυρὰ καὶ πλουσία, ὥστε νὰ δυνηθῇ νὰ ἀντισταθῇ ἐπὶ 11 καὶ πλέον αἰῶνας εἰς ὅλας τὰς ἀδιακόπους ἐπιδρομὰς τῶν βαρβάρων.

Ἡ ὁργάνωσις τῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ διοργάνωσις τοῦ

ῥωμαϊκοῦ κράτους εἰς ἀπόλυτον μοναρχίαν εἶχεν ἀρχίσει ἀπὸ τοῦ Διοκλητιανοῦ. Ταύτην συνεπλήρωσεν ὁ Κωνσταντῖνος. Ἀπὸ τοῦ Διοκλητιανοῦ οἱ τύποι τῆς δημοκρατίας κατηργήθησαν. Ἡ ἀρχὴ δὲν ἀνετίθετο πλέον, ἔστω καὶ κατὰ τύπους, εἰς τὸν αὐτοκράτορα ὑπὸ τοῦ δήμου, ἀλλ' αὐτὸς ἐξέλεγε τὸν διάδοχόν του. Ἀπὸ τοῦ Κωνσταντίνου ὅμως πλέον ὁ αὐτοκράτωρ δὲν ἀσκεῖ τὴν ἀρχὴν ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ θεωρεῖται ὅτι κατέχει αὐτὴν ἐλέω Θεοῦ, τοῦ ὁποίου εἶναι ἡ ἐνσάρκωσις ἐπὶ τῆς γῆς. Τὸ πρόσωπόν του εἶναι ἱερόν. Οἱ ὑπήκοοι ὀμιλοῦν πρὸς αὐτὸν γονατίζοντες.

Τὰς πολιτικὰς καὶ στρατιωτικὰς ὑποθέσεις τοῦ κράτους ὅλας διευθύνουν πέντε ὑπουργοί, οἱ ὁποῖοι ἀπαρτίζουν τὸ ἱερόν συνέδριον καὶ ἔχουν τὴν κεντρικὴν κυβένησιν. Ἐξ αὐτῶν δὲ ἐκπέμπονται ὅλαι αἱ διαταγαὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας, ὅπου ἐκτελοῦνται ὑπὸ ὑπαλλήλων, οἱ ὁποῖοι ἔχουν ἕκαστος εἰδικὴν ἐξουσίαν. Τὴν πολιτικὴν καὶ δικαστικὴν ἐξουσίαν εἶχον εἰς αὐτὰς οἱ διοικηταὶ τῶν ἐπαρχιῶν. Τὴν στρατιωτικὴν ἐξουσίαν εἰδικοὶ ἄρχοντες ἐκτῶν ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ. Τὴν οἰκονομικὴν διαχείρισιν ἄλλοι ὑπάλληλοι.

Διὰ τὴν συντήρησιν ὅμως καὶ τοῦ προσωπικοῦ τῆς αὐλῆς καὶ τῶν ὑπαλλήλων τώρα ὑπῆρχεν ἀνάγκη περισσοτέρων χρημάτων ἢ ἄλλοτε. Ἐπρεπε λοιπὸν νὰ ἐπιβληθοῦν φόροι βαρύτεροι. Οἱ κυριώτεροι ἐκ τούτων ἦσαν ὁ φόρος ἐπὶ τῶν γαιῶν καὶ ὁ φόρος ἐπὶ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας.

Ἡ εἰσπραξίς τῶν φόρων εἰς ἕκαστην πόλιν ἦτο ἀνατεθειμένη εἰς συμβούλιον, τοῦ ὁποίου τὰ μέλη ἦσαν ὑπεύθυνα διὰ τὴν πληρωμὴν τοῦ καθωρισμένου φόρου. Πᾶν ἔλλειμμα ἐπεβάρουνεν αὐτοῦς. Ἀλλ' οὕτως ἡ ὑπηρεσία αὐτή, ἡ ὁποία πρὶν ἐθεωρεῖτο τιμὴ, κατήντησε βάρος, τὸ ὁποῖον ὅλοι προσεπάθουν νὰ ἀποφύγουν. Ἐνεκα τούτου ἀργότερα ὑπεχρεώθησαν διὰ νόμου ὅλοι οἱ ἰδιοκτῆται νὰ εἶναι μέλη τοῦ συμβουλίου.

Τὸ ἔργον τοῦ Κωνσταντίνου. Ὁ Κωνσταντῖνος ἀπέθανε μετὰ βασιλείαν 30 ἐτῶν καὶ εἰς ἡλικίαν 63 ἐτῶν. Κατὰ τὸ διάστημα τῆς βασιλείας του ὁ ἀρχαῖος κόσμος μετέβαλεν ὄψιν καὶ ἰδέας. Ἐνεκα τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ αἱ σχέσεις τῶν ἀνθρώπων μεταξὺ των καὶ ἡ νομοθεσία τοῦ κράτους μετερρυθμίσθησαν συμφώνως πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ εὐαγγελίου.

Ἐξαιρετικῶς ὅμως διὰ τὸν ἑλληνισμόν ἡ βασιλεία τοῦ Κων-

σταντίνου ἔχει μεγάλην σημασίαν. Διὰ τῆς ἰδρύσεως τῆς νέας πρωτευούσης τοῦ κράτους ἐν μέσῳ χωρῶν ἑλληνικῶν ἐδημιουργήθη ἡ **ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία τῆς Κωνσταντινουπόλεως** καὶ παρεσκευάσθη ἡ ἐπὶ χίλια καὶ πλέον ἔτη νέα ἱστορικὴ σταδιοδρομία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους.

Διὰ ταῦτα ἡ μὲν ἑλληνικὴ ἱστορία ὠνόμασεν αὐτὸν **μέγαν**, ἡ δὲ χριστιανικὴ ἐκκλησία κατέταξεν αὐτὸν καὶ τὴν μητέρα του μεταξὺ τῶν ἁγίων.

2. Οἱ διάδοχοι τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ἡ ἀπόπειρα ἀναστηλώσεως τῆς εἰδωλολατρείας.

Ἡ αὐτοκρατορία, ὅπως ὀργανώθη ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου, ἔγινε κράτος πολὺ συγκεντρωτικόν. Ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει κυβέρνησις διηύθυνεν ὅλας τὰς ὑποθέσεις τοῦ κόσμου. Ἐν τούτοις αὐτὸς ὁ Κωνσταντῖνος, μέλλων νὰ ἀποθάνῃ, ἐνόμισεν ὅτι εἷς μόνος ἄνθρωπος δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ διευθύνῃ ὅλον τὸ ἀπέραντον κράτος. Ὅθεν διεμοίρασεν αὐτὸ μεταξὺ τῶν τριῶν υἱῶν τοῦ Κωνσταντίνου, Κώνσταντος καὶ Κωνσταντίνου. Ἀλλ' οὕτως οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι καὶ πάλιν ἐπανελήφθησαν. Κατ' αὐτοὺς ὅλα σχεδὸν τὰ ἄρρενα μέλη τοῦ οἴκου τοῦ Κωνσταντίνου ἐφονεύθησαν ἢ ἀπέθανον. Ὁ θρόνος λοιπὸν περιήλθεν εἰς τὸν μόνον ἐπιζήσαντα ἀνεψιὸν τοῦ Ἰουλιανὸν (330). Τὸ δὲ χειρότερον κατὰ τοὺς ἐμφυλίους τούτους πολέμους διαταράχθη καὶ πάλιν ἡ εἰρήνη τῆς ἐκκλησίας. Οἱ ἀρειανοὶ εἶχον ἐπιτύχει τὴν ὑποστήριξιν τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου καὶ οὕτως οἱ χριστιανοὶ διηρόθησαν εἰς δύο ἀντίπαλα στρατόπεδα. Ὁ Ἰουλιανὸς δὲ κατόπιν ἐπεχείρησε νὰ ἀναστηλώσῃ τὴν εἰδωλολατρείαν.

Ὁ Ἰουλιανὸς εἶχε γεννηθῆ εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ εἶχε μητρικὴν του γλῶσσαν τὴν ἑλληνικὴν, ἐξ ἄλλου εἶχε ζήσει πολὺ εἰς τὰς Ἀθήνας ἀσχολούμενος εἰς τὴν σπουδὴν τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ φιλολογίας. Ἐνεκα τούτου εἶχε θελαχθῆ ἀπὸ τὸ κάλλος τῶν μνημείων καὶ τῶν ἀγαλμάτων τοῦ ἀρχαίου θρησκευματος καὶ εἶχε παρασυρθῆ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας δῆτορας νὰ πιστεύσῃ ὅτι ὁ χριστιανισμὸς ἦτο ἡ αἰτία τῆς παρακμῆς τοῦ κράτους ἐπὶ τῶν ἐμφυλίων πολέμων καὶ ὅτι ὁ κόσμος μόνον διὰ τῆς παλινορθώσεως τοῦ ἀρχαίου βίου καὶ τῆς ἀρχαίας θρησκείας ἦτο δυνατὸν νὰ ἀναμορφωθῇ.

μ

“Όταν λοιπόν οί εμφύλιοι πόλεμοι ἔφεραν αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον ἔσπευσε νὰ ἔξομόσῃ τὸν χριστιανισμόν. Ἦνοιξε τοὺς ἐγκαταλειμμένους ναοὺς τῶν ἀρχαίων θεῶν καὶ ἐπανάφερον ὅλας τὰς τελετὰς τῆς ἀρχαίας λατρείας. Οἱ χριστιανοὶ ὠνόμασαν αὐτὸν ἀποστάτην καὶ παραβάτην. Ὁ Ἰουλιανὸς ὅμως δὲν ἐπροχώρησεν εἰς αἵματηροὺς διωγμούς. Ἀπηγόρευσε μόνον εἰς τοὺς χριστιανοὺς τὴν διδασκαλίαν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ ἀπέκλεισεν αὐτοὺς ἀπὸ τὰς δημοσίας ὑπηρεσίας διὰ νὰ περιορίσῃ τὴν ἐπιρροήν των. Ἄλλ’ ἡ ἀπόπειρα τοῦ Ἰουλιανοῦ δὲν ἐπέτυχεν. Ἡ ἀρχαία θρησκεία δὲν ἦτο πλέον δυνατόν νὰ ἀναζήσῃ. Ἄλλως τε ὁ Ἰουλιανὸς μόνον τρία ἔτη ἐβασίλευσεν. Εἷς τινὰ ἔκστρατείαν κατὰ τῶν Περσῶν ἀπέθανε τὸ 363.

3. Ἐγκατάστασις βαρβάρων εἰς τὴν Αὐτοκρατορίαν.

Ὁ Ἰουλιανὸς ἀπέθανε χωρὶς κληρονόμους. Ὁ στρατὸς τότε ἐξέλεξε ὡς αὐτοκράτορα τὸν Ἰλλυριὸν στρατηγὸν **Οὐαλεντιανόν**· οὗτος δὲ ἀνεκήρuxe ὡς συνάροχοντα τὸν ἀδελφόν του **Οὐάλεντα**. Ὁ Οὐαλεντιανὸς τὴν διοίκησιν τῆς Δύσεως ἐκράτησεν ὁ ἴδιος. Τὴν διοίκησιν τῆς Ἀνατολῆς ἐπέτρεψεν εἰς τὸν ἀδελφόν του Οὐάλεντα.

Ἐπὶ τοῦ Οὐάλεντος ἤρχισεν ἡ λεγομένη **μεγάλῃ μεταστάσει τῶν ἐθνῶν**, ἡ ὅποια ἐπέφερε τὴν διάλυσιν τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους. Οἱ **Οὔννοι**, λαὸς ἄγριος καὶ πολεμικός, ἐλθόντες ἐκ τῆς Ἀσίας προσέβαλον τοὺς Γότθους (λαὸν γερμανικόν), οἱ ὅποιοι ἦσαν ἐγκατεστημένοι εἰς τὰς πρὸς βορρᾶν τοῦ Δουνάβεως πεδιάδας καὶ εἶχον προσέλθει εἰς τὸν χριστιανισμόν. Οἱ Γότθοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀντισταθοῦν εἰς τοὺς Οὔννους. Μέρος αὐτῶν, οἱ λεγόμενοι **Βησιγότθοι** (δυτικοὶ Γότθοι), ἀπεφάσισαν νὰ μεταναστεύσουν πρὸς Ν. Ἐλαβον λοιπὸν τὴν ἄδειαν τοῦ Οὐάλεντος καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν μεταξὺ τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ Αἴμου κάτω Μοισίαν (σημερινὴν Βουλγαρίαν). Ἄλλ’ οἱ αὐτοκρατορικοὶ ὑπάλληλοι ἐπίεζον αὐτοὺς καὶ ἔνεκα τούτου οἱ Γότθοι ἐπανεστάτησαν. Ὁ Οὐάλης ἐπελθὼν κατ’ αὐτῶν ἐνίκηθη παρὰ τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ καταφυγὼν εἰς τινὰ καλύβην ἐκάθη εἰς αὐτὴν ὑπὸ τῶν Γότθων. Οἱ Γότθοι ἤδη νικηταὶ ἐληλάτησαν τὴν Θράκην, τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Θεσσαλίαν. Τότε ὁ διαδεχθεὶς ἐν τῇ Δύσει τὸν ἀποθανόντα Οὐαλεντιανὸν υἱὸς του **Γρα-**

τιανός προσέλαβεν ὡς συνάρχοντα τὸν ἕξ Ἰσπανίας στρατηγὸν **Θεοδόσιον** καὶ ἀνέθεσεν εἰς αὐτὸν τὴν διοίκησιν τῆς Ἀνατολῆς.

Ὁ Θεοδόσιος ἔλθὼν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην πρῶτον ἐφρόντισε νὰ ἀναδιοργανώσῃ τὸν στρατὸν καὶ νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς αὐτὸν θάρρος. Κατόπιν ἤρχισε προσβολὰς ἐναντίον τῶν Γότθων καὶ ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ περιορισθοῦν πάλιν εἰς τὴν πρὸς νότον τοῦ Δουνάβεως χώραν. Συγχρόνως δὲ προσέλαβε πολλοὺς ἕξ αὐτῶν μὲ τοὺς ἀρχηγούς των ἐπὶ μισθῷ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ κράτους ὡς συμμάχους· καὶ ἀπετέλεσεν ἕξ αὐτῶν σῶμα 40 χιλ. βαρβάρων, τὸ ὁποῖον ἐγκατέστησεν εἰς τὰς παρὰ τὰ σύνορα ἐπαρχίας. Τοῦτο ὅμως προητοίμασε τὴν ὁδὸν εἰς τὰς κατόπιν μεγάλας ἐπιδρομὰς τῶν βαρβάρων.

4. Θεοδόσιος ὁ μέγας καὶ ὁ τελικὸς θρίαμβος τοῦ χριστιανισμοῦ.

Καὶ μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἀπολείας τοῦ Ἰουλιανοῦ οἱ χριστιανοὶ ἐξηκολούθουν νὰ εἶναι διηρημένοι μεταξὺ των. Καὶ ἕξ αὐτῶν τῶν αὐτοκρατόρων ὁ μὲν Οὐαλεντινιανὸς ἦτο ὀρθόδοξος, ὁ δὲ Οὐάλης ἀρειανός. Ἔνεκα τούτου εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐπ' αὐτοῦ οἱ ὀρθόδοξοι κατεπίεζοντο. Ὁ Θεοδόσιος ἐτάχθη μὲ τὸ μέρος τῶν ὀρθοδόξων καὶ ἐδημοσίευσεν διάταγμα, διὰ τοῦ ὁποίου αἱ ἀποφάσεις τῆς Νικαίας ἐλάμβανον ἰσχὴν νόμου καὶ ἐγίνοντο ὑποχρεωτικαὶ δι' ὅλους τοὺς χριστιανούς. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐνεφανίσθη νέα αἵρεσις, ἡ τοῦ **Μακεδονίου**, ἡ ὁποία ἠρνεῖτο τὴν θεότητα τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ὁ Θεοδόσιος συνεκάλεσε νέαν σύνοδον (381) εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἡ ὁποία κατέδικασε τὴν αἵρεσιν τοῦ Μακεδονίου καὶ συνεπλήρωσε τὸ σύμβολον τῆς πίστεως προσθέσασα τὰ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ λοιπὰ μέχρι τέλους ἄρθρα αὐτοῦ. Καὶ δὲν ἠρκέσθη εἰς ταῦτα μόνον ὁ αὐτοκράτωρ. Ἐκλείσει προσέτι τὰς ἐκκλησίας ὄλων τῶν αἰρετικῶν καὶ πολυειδῶς κατεπίεσεν αὐτούς.

Ὀλίγα ἔτη μετὰ ταῦτα συνέβη ἡ περίφημος μετάνοια τοῦ Θεοδοσίου. Ὁ συνάρχων τοῦ Θεοδοσίου Γρατιανὸς εἶχε φονευθῆ εἰς τινα στάσιν ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν του, ὁ δὲ Θεοδόσιος ἐκστρατεύσας εἰς τὴν Δύσιν ἐτιμώρησε τοὺς στασιαστὰς καὶ παρεχώρησε τὴν ἀρχὴν εἰς τὸν ἀδελφὸν τοῦ Γρατιανοῦ **Οὐαλεντινιανὸν τὸν Β'**. Ἐν ᾧ λοιπὸν εὗρίσκετο εἰς Μεδιόλανον, πρὸς τακτοποίησιν

πραγμάτων τῆς Δύσεως, ἀναγγέλλεται εἰς αὐτὸν ὅτι ὁ λαὸς τῆς Θεσσαλονίκης ἐστασίασε κατὰ τῆς ἐκ Γότθων φρουρᾶς τῆς πόλεως καὶ ἐφόνευσε τὸν ἀρχηγὸν αὐτῆς καὶ πολλοὺς ἀξιωματικούς. Ὁ Θεοδόσιος παραφευθεὶς ἐκ τῆς ὀργῆς διατάσσει ἀμέσως νὰ σφάξουν ὅλους τοὺς Θεσσαλονικεῖς. Τὴν ἀπόφασιν αὐτὴν τοῦ αὐτοκράτορος οἱ Γότθοι ἐξετέλεσαν χωρὶς βραδύτητα καὶ μὲ πολλὴν σκληρότητα. Προεκάλεσαν ἀγῶνας ἱπποδρομικούς. Ἐν ᾧ δὲ ὁ λαὸς ἀθεῖτο αὐτούς, οἱ Γότθοι περιεκύκλωσαν τὸ ἱπποδρόμιον καὶ ἐφόνευσαν ὅλους τοὺς ἐντὸς αὐτοῦ Θεσσαλονικεῖς ἀνερχομένους εἰς 7 χιλιάδας.

Ἡ σφαγὴ αὐτὴ προεκάλεσε τὴν κατάπληξιν ὅλων, ὅτε δὲ ὁ Θεοδόσιος προσῆλθεν εἰς τὸν καθεδρικὸν ναὸν τοῦ Μεδιολάνου νὰ λειτουργηθῆ ὁ τότε ἐπίσκοπος Ἀμβρόσιος ἀπηγόρευσε εἰς αὐτὸν τὴν εἴσοδον. Μόλις δὲ μετὰ ὀκτὼ μῆνας ἐπετράπη εἰς αὐτὸν νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἀφ' οὗ δημοσίᾳ ὡμολόγησε τὴν μετάνοιάν του. Βλέπομεν οὕτω πόσῃ δύναμιν ἤρχισε νὰ λαμβάνῃ ὁ κλῆρος τῶν χριστιανῶν.

Μετὰ τὰ γεγονότα αὐτὰ (391) ὁ Θεοδόσιος ἤρχισε νὰ καταδιώκῃ καὶ τοὺς εἰδωλολάτρας. Ἀπηγόρευσε εἰς αὐτοὺς νὰ προσφέρουν θυσίας καὶ ἐκλείσει τοὺς ναοὺς αὐτῶν. Τότε οἱ στρατιῶται ἐξωθούμενοι ἀπὸ τοὺς μοναχοὺς ἤρχισαν νὰ κατεδαφίζουν τοὺς ἀρχαίους ναοὺς, νὰ ἀνατρέπουν τοὺς βωμοὺς καὶ νὰ συντρίβουν τὰ ἀγάλματα τῶν θεῶν. Τότε ἐσβέσθη τὸ πῦρ τοῦ ναοῦ τῆς Ἐστίας εἰς τὴν Ῥώμην καὶ ἀπηγορεύθη εἰς τὸ ἐξῆς ἡ τέλεσις τῶν ὀλυμπιακῶν ἀγώνων εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ὁ χριστιανισμὸς λοιπὸν διὰ τοῦ Θεοδοσίου εἶχεν ὀριστικῶς θριαμβεύσει. Διὰ τοῦτο δὲ ὁ Θεοδόσιος, καὶ ὠνομάσθη **μέγας**

5. Ὅριστικὴ διαίρεσις τῆς αὐτοκρατορίας.

Ὁ Θεοδόσιος ὀλίγων χρόνων πρὸ τοῦ θανάτου του ἔγινε μονοκράτωρ. Φονευθέντος τοῦ συνάρχοντός του Οὐαλεντινιανοῦ ἐκ τινος στάσεως ὁ Θεοδόσιος ἐπῆλθε κατὰ τῶν στασιαστῶν, ἐνίκησεν αὐτοὺς καὶ ἦνωσεν ὑπὸ τὸ σκῆπτρόν του ὅλην τὴν αὐτοκρατορίαν (394). Ὁ ἴδιος ὅμως ἀποθνήσκων μετὰ τινος μῆνας (395) διήρесе τὸ κράτος. Ἀφῆκε τὸ μὲν ἀνατολικὸν εἰς τὸν πρεσβύτερον υἱόν του Ἀρκάδιον, τὸ δὲ δυτικὸν εἰς τὸν νεώτερον Ὀνώριον. Καὶ τὸ μὲν δυτικὸν μόλις ἐπέζησεν ἓνα ἀκόμη

αἰῶνα. Κατεκλύσθη ὑπὸ τῶν εἰσβαλόντων εἰς αὐτὸ βαρβάρων
καὶ κατελύθη τὸ 476. Τὸ ἀνατολικὸν ὅμως, ἐπειδὴ ἀπετελέσθη
ἐκ χωρῶν ἑλληνικῶν, ἔγινε κατὰ μικρὸν κράτος ἑλληνικὸν καὶ
διετήρησεν ἐπὶ μίαν χιλιετηρίδα τὴν λαμπάδα τοῦ πολιτισμοῦ,
καθ' ὃν χρόνον εἰς τὴν Δύσιν ἐπεκράτει τὸ σκότος τοῦ μεσαίωτος.

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΡΩΜΑΪΚΗ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ

ΜΕΡΟΣ Β΄.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

“Όταν κατεκτήθησαν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων αἱ ἀπὸ τοῦ Ἐδριατικοῦ πελάγους μέχρι τοῦ Εὐφράτου ποταμοῦ χῶραι τῆς Ἀνατολῆς, αὗται ὅλαι ἦσαν ἑλληνικαί. Αἱ ἀρχαῖαι ἑλληνικαὶ ἀποικίαι κατ’ ἀρχάς, αἱ κατακτήσεις τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ τὰ κράτη τῶν διαδόχων κατόπιν μὲ τὴν διάδοσιν εἰς τὴν Ἀνατολὴν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ εἶχον ἐξελληνίσει αὐτήν.

Καὶ ἐπὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς δὲ κυριαρχίας ὁ ἑλληνισμὸς τῶν χωρῶν τούτων ἐνισχύθη πολὺ, διότι οἱ Ῥωμαῖοι ὄχι μόνον δὲν ἐπολέμησαν τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμόν, ἀλλὰ καὶ υἱοθέτησαν καὶ ἐκαλλιέργησαν αὐτόν. Τέλος εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀνατολῆς πάρα πολὺ συνετέλεσεν ἡ διάδοσις εἰς αὐτὴν τοῦ Χριστιανισμοῦ, διότι ἡ γλῶσσα, μὲ τὴν ὁποίαν ἐδιδάχθη ἡ νέα θρησκεία καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ἐγράφησαν τὰ ἱερά αὐτῆς βιβλία ἦτο ἡ ἑλληνική.

Δι’ ὅλους λοιπὸν αὐτοὺς τοὺς λόγους ὁλόκληρον τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους εἶχε γίνεи τελείως ἑλληνικόν. Διὰ τὸ γίνεи τὸ τμῆμα τοῦτο καὶ πολιτικῶς κράτος ἑλληνικὸν δὲν ἐχρειάζετο παρὰ τὸ ἔχει ἐν πολιτικὸν κέντρον. Τὸ κέντρον τοῦτο ἐσχηματίσθη μὲ τὴν κτίσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ τὴν μετάθεσιν εἰς αὐτὴν τῆς πρωτεύουσας

τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ἐπομένως ὡς ἀρχὴν τοῦ νέου τούτου ἑλληνικοῦ κράτους δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὸ ἔτος 330, κατὰ τὸ ὁποῖον (1 Μαΐου) ἐτελέσθησαν τὰ ἐγκαίνια τῆς Νέας Ῥώμης, ὅπως κατ' ἀρχαῖς ὠνομάσθη ἡ Κωνσταντινούπολις.

Ἀμέσως ὅμως μετὰ τὴν μετάθεσιν τῆς πρωτευούσης του δὲν παρουσιάζεται τὸ ἀνατολικὸν μέρος τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ὡς καθαρῶς ἑλληνικόν.

Ἐφ' ὅσον ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι συνενωμένον μὲ τὸ δυτικὸν παρουσιάζεται ὡς ῥωμαϊκόν. Ὁ ἑλληνικὸς χαρακτήρ αὐτοῦ παρουσιάζεται μόνον ἂφ' οὗ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου ἐχωρίσθη ὀριστικῶς ἀπὸ τὸ δυτικόν. Ἐκτοτε ἔχει μὲν ἐπὶ τινα ἀκόμη χρόνον τὸ νέον τοῦτο κράτος ὡς ἐπίσημον γλῶσσαν τὴν λατινικὴν, ἀλλ' ἐπειδὴ ὅλος ὁ πληθυσμὸς αὐτοῦ εἶναι ἑλληνικὸς καὶ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν λαλεῖ, ἀναγκάζεται καὶ τὸ ἐπίσημον κράτος ὀλίγον κατ' ὀλίγον νὰ ὑποχωρῇ, μέχρι οὗ κατὰ τὸ τέλος τοῦ 7ου αἰῶνος καὶ τοῦτο τελείως ἐξελληνίσθη.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι καὶ μετὰ τὸν τέλειον ἐξελληνισμὸν αὐτοῦ τὸ ἐπίσημον κράτος ἐξακολουθεῖ νὰ ἔχῃ τὸ ῥωμαϊκὸν ὄνομα καὶ ἐπισήμως οἱ αὐτοκράτορες ἐξακολουθοῦν νὰ ὀνομάζωνται αὐτοκράτορες Ῥωμαίων. Τοῦτο ὅμως δὲν ἔχει καμμίαν πραγματικὴν σημασίαν. Ἄλλως τε οἱ ἴδιοι οἱ πληθυσμοὶ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ὀνομάζουν ἑαυτοὺς Ῥωμαίους, διότι ἡ λέξις **Ἕλλην** εἶχε χάσει τὴν σημασίαν της καὶ ἐσήμαινε τὸν ὀπαδὸν τῆς παλαιᾶς θρησκείας, μόνις δέ, ἂφ' οὗ παρῆλθε πολὺς χρόνος, ἀπέκτησεν ἐκ νέου τὴν παλαιὰν σημασίαν.

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΟΥ ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ

1. Οἱ διάδοχοι τοῦ Μ. Θεοδοσίου.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μ. Θεοδοσίου ἐπὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀνῆλθεν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἄρκάδιος (395—408). Οὗτος ἦτο 18 ἐτῶν καὶ ἐβασίλευσε μόνον κατ' ὄνομα. Πραγματικῶς τὴν ἀρχὴν εἶχον κατ' ἀρχὰς μὲν οἱ σύμβουλοί του κατόπιν δὲ ἡ βασίλισσα Εὐδοξία.

Τὸν Ἄρκάδιον διεδέχθη ὁ υἱὸς αὐτοῦ Θεοδόσιος Β' (408—450), ὁ ὁποῖος ἐλέγετο μικρὸς κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν μέγαν αὐτοῦ πάππον, ἡλικίας 8 ἐτῶν. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν οὗτος ἐπετροπεύετο ὑπὸ τοῦ χρηστοῦ πολιτικοῦ ἀνδρὸς Ἀνθεμίου, κατόπιν δὲ ὑπὸ τῆς ἀδελφῆς του Πουλχερίας, ἡ ὁποία ἦτο μὲν μεγαλύτερα αὐτοῦ κατὰ δύο μόνον ἔτη ἀλλὰ πολὺ συνετὴ καὶ ἐπιδειξία. Αὐτὴ δὲ ἐξηκολούθησε νὰ κυβερνᾷ τὸ κράτος καὶ μετὰ τὴν ἐνηλικίωσιν τοῦ Θεοδοσίου, διότι οὗτος εἶχε πολὺ ἀσθενῆ χαρακτηριστῆρα.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοδοσίου ἀνῆλθεν ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτὴ ἡ Πουλχερία, ἡ ὁποία ἔλαβε σύζυγον καὶ συμβασιλέα τὸν στρατηγὸν Μαρκιανὸν (450—457). Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μαρκιανοῦ κατέλαβε τὸν θρόνον διὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ ἐκ Γότθων στρατοῦ Ἄσπαρ ὁ χιλιάρχος Λέων ὁ Θραξ (457—474). Αὐτὸς δὲ πρῶτος ἐστέφθη βασιλεὺς ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου καὶ ἔκτοτε ἐθεωρήθη ἀπαραίτητον νὰ ἐπικυροῦται ἡ ἀναγόρευσις τῶν αὐτοκρατόρων ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας.

Ὁ Λέων ἀποθνήσκων ἀφῆκε τὴν βασιλείαν εἰς τὸν ἐκ τῆς θυγατρὸς του Ἀριάδνης ἔγγονον Λέοντα τὸν Β'. Ἐπειδὴ ὁμοῦ οὗτος ἦτο παῖς, ἔγινε συμβασιλεὺς του ὁ πατὴρ του Ζήνων, ὁ ὁποῖος καὶ ἔμεινε μόνος βασιλεὺς, ὅτε μετὰ 10 μῆνας ἀπέθανεν ὁ υἱὸς του (474—491). Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Ζήνωνος ἡ χήρα βασίλισσα Ἀριάδνη ἔλαβε σύζυγον καὶ ἔκαμεν αὐτοκράτορα τὸν αὐλικὸν ἀξιωματικὸν Ἀναστάσιον (481—518). Μετὰ δὲ τὸν θάνατον αὐτοῦ ὁ στρατὸς ἀνηγόρευεν αὐτοκράτορα τὸν Ἰου-

στῖνον τὸν Α' (518—527), ὁ ὁποῖος ἦτο μὲν γενναῖος ἀξιωματικός ἀλλ' ὄλως διόλου ἀμαθής.

Οὗτος δὲ μετὰ 9 ἔτη ἀποθνήσκων ἀφῆκε τὸν θρόνον εἰς τὸν ἀνεψιὸν του τὸν περίφημον **Ἰουστινιανὸν τὸν Α'**.

Τῆς περιόδου ταύτης τὸ σπουδαιότερον γεγονός εἶναι αἱ βαρβαρικαὶ ἐπιδρομαί, αἱ ὁποῖαι ἐπέφεραν τὸν τέλειον χωρισμὸν τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ.

2. Αἱ βαρβαρικαὶ ἐπιδρομαί.

Ἐπιδρομαὶ τῶν Γότθων. Ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὰς βορείους ἐπαρχίας τοῦ κράτους οἱ **Βησιγότθοι**. Οὗτοι μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐπανεστάτησαν καὶ με ἀρχηγὸν τὸν γενναῖον **Ἀλάριχον** εἰσώρμησαν εἰς τὴν Θράκην (396) καὶ ἐπροχώρησαν μέχρι τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, κατόπιν δὲ ἐστράφησαν πρὸς Ν. εἰς τὴν μισημβρινὴν Ἑλλάδα ἀρπάζοντες καὶ λεηλατοῦντες τὰ πάντα. Ἰδίως ἐπέφεραν μεγάλας καταστροφὰς εἰς τὰ μνημεῖα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς τέχνης καὶ πρὸ πάντων εἰς τὸν ἐν Ἐλευσίνι ναὸν τῆς Δήμητρος, διότι οἱ Γότθοι ἦσαν Χριστιανοὶ ἀρειανοί, παρεκινήθησαν δὲ εἰς τοῦτο ἀπὸ φανατικῶν ἱερεῖς καὶ μοναχοῦς καὶ ἰδικούς των καὶ ἐντοπίους.

Ἀπέναντι τοῦ κινδύνου τούτου τὸ ἀνατολικὸν κράτος εὐρίσκετο εἰς οἰκτρὰν στρατιωτικὴν κατάστασιν. Ὁ στρατὸς του ἀπετελεῖτο ἀπὸ μισθοφόρους βαρβάρους Γερμανοὺς καὶ ἰδίως Γότθους, οἱ ὁποῖοι δὲν ὑπήκουον μὲ προθυμίαν εἰς τὰς διαταγὰς τῆς Κυβερνήσεως προκειμένου μάλιστα νὰ ἐπιτεθοῦν ἐναντίον ὁμοφύλων των. Εἰς τὴν δεινὴν αὐτὴν περίστασιν ἔσωσε τὸ κράτος ὁ σύμβουλος τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ δυτικοῦ κράτους **Στελίχων**. Οὗτος ἦλθε μὲ στόλον καὶ στρατὸν εἰς τὴν Πελοπόννησον ἐναντίον τοῦ Ἀλαρίχου καὶ ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ φύγῃ διὰ τοῦ Ῥίου εἰς τὴν Αἰτωλίαν καὶ ἀπὸ ἐκεῖ εἰς τὴν Ἡπειρον. Ὁ Στελίχων κατεδίωξεν αὐτὸν καὶ ἐκεῖ καὶ θὰ τὸν κατέστρεφεν, ἂν δὲν ἐπενέβαιναν ἡ κυβέρνησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ σύμβουλοι τοῦ Ἀρχαδίου, ἐπειδὴ ἐφοβοῦντο τὴν ἀνάμειν τοῦ Στελίχωνος εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς, διώρισαν τὸν Ἀλάριχον διοικητὴν καὶ ἀρχιστράτηγον τοῦ Ἰλλυρικοῦ (ὅλης τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου πλὴν τῆς Θράκης καὶ τῆς Μοισίας) καὶ διέταξαν τὸν

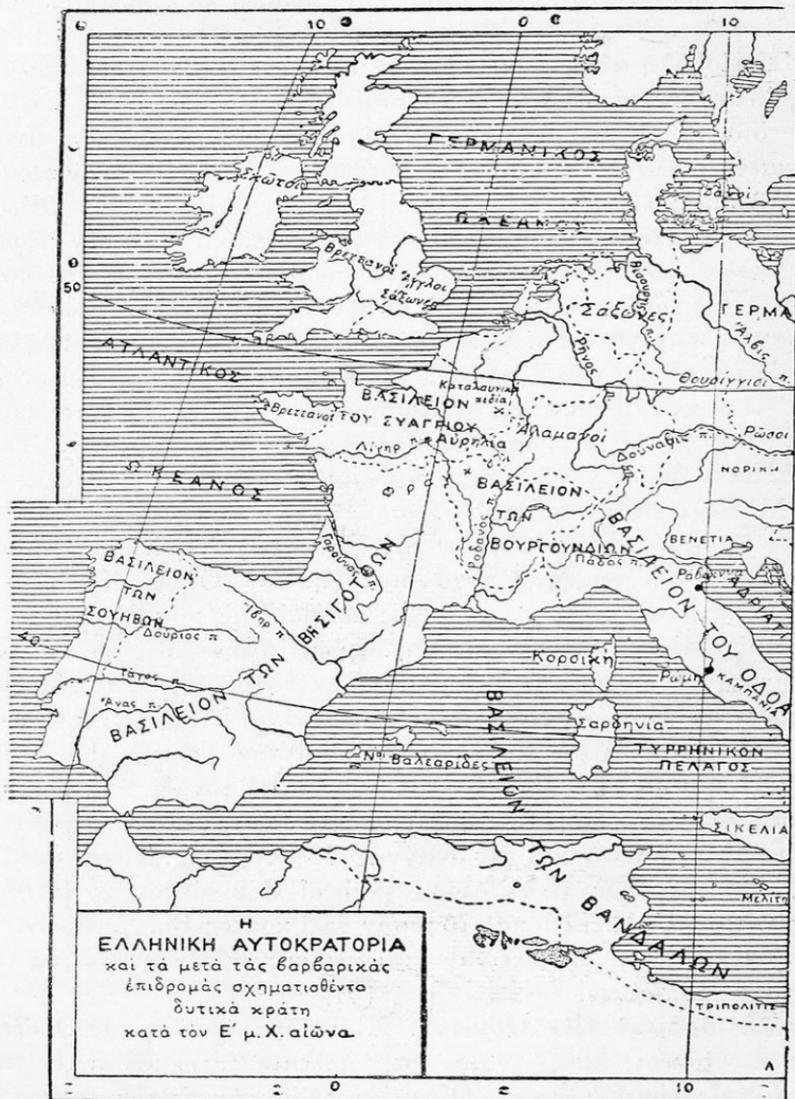
Στελίχωνα νὰ ἀπομακρυνθῆ ἐκ τῆς χερσονήσου. Ὁ Στελίχων τότε ἠναγκάσθη νὰ ἀποχωρήσῃ, ὁ δὲ Ἀλάριχος εἰσώρμησεν εἰς τὴν Ἄνω Ἰταλίαν. Ἐκεῖ ἐνικήθη μὲν ὁ Ἀλάριχος ὑπὸ τοῦ Στελίχωνος, ἀλλὰ μόνον διὰ χρημάτων ἐπέισθη νὰ ἀποχωρήσῃ ἐκ τῆς Ἰταλίας.

Ἡ εἰσβολὴ αὕτη τῶν Γότθων εἰς Ἰταλίαν ἐπέφερε μεγάλας μεταβολὰς ἔνεκα τῆς τότε μεταναστεύσεως τῶν λαῶν. Ὁ Στελίχων διὰ νὰ ἀποκρούσῃ τὸν Ἀλάριχον ἀπὸ τῆς Ἰταλίας εἶχεν ἀνακαλέσει ὅλα τὰ ῥωμαϊκὰ στρατεύματα, τὰ ὁποῖα ἦσαν πέραν τῶν Ἀλπεων εἰς τὴν Γαλατίαν, Ἰβηρίαν καὶ Βρετανίαν. Οἱ εἰς τὰ σύνορα τότε γερμανικοὶ λαοί, ἐπειδὴ ἐπέιζοντο ὑπὸ τῶν σλαυϊκῶν καὶ ἄλλων λαῶν, τοὺς ὁποίους ἀπώθουν οἱ Οὔννοι, εἰσώρμησαν εἰς τὰς χώρας ταύτας. Καὶ οἱ μὲν **Βουργούνδιοι** ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν νοτιοδυτικὴν Γαλατίαν, οἱ δὲ **Σουῆβοι**, **Βανδῆλοι** καὶ **Ἀλανοὶ** εἰς τὴν Ἰβηρίαν, οἱ **Ἀλαμανοὶ** εἰς τὴν σημερινὴν Ἑλβετίαν καὶ Ἀλσατίαν, οἱ **Φράγκοι** εἰς τὴν βορειοανατολικὴν Γαλατίαν καὶ οἱ **Ἄγγλοι καὶ Σάξωνες** εἰς τὴν Βρετανίαν. Οὕτω τὸ δυτικὸν ῥωμαϊκὸν κράτος περιορίσθη εἰς μόνην τὴν Ἰταλίαν.

Μῦ ὅλα ταῦτα ἡ Ἰταλία, χάριν τῆς ὁποίας ἐγκατελείφθησαν αἱ ἄλλαι χῶραι, δὲν διέφυγε τὰς ἐπιδρομὰς. Ὁ Στελίχων συκοφαντηθεὶς ἐδολοφονήθη κατὰ διαταγὴν τοῦ Ὀνωρίου. Ἐκ τούτου λαβὼν ἀφορμὴν ὁ Ἀλάριχος εἰσέβαλε μὲ τοὺς Γότθους του καὶ πάλιν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐληλάτησεν αὐτὴν καὶ ἐκυρίευσεν καὶ αὐτὴν τὴν Ῥώμην. Ὁ Ὀνώριος εἶχεν ἀποσυρθῆ εἰς τὴν ὄχυσαν Ῥάβενναν. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ἀπέθανεν ὁ Ἀλάριχος, ὁ δὲ διαδεχθεὶς αὐτὸν Ἀδόλφος ἔλαβε σύζυγον τὴν ἀδελφὴν τοῦ Ὀνωρίου Πλακιδίαν καὶ εἰρήνευσεν μὲ αὐτὸν ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ τοῦ ἐπιτραπῆ νὰ κατακτήσῃ ὅσας ἤθελε δυνηθῆ χώρας εἰς τὴν πέραν τῶν Ἀλπεων Γαλατίαν καὶ νὰ ἀναγνωρισθῆ νόμιμος κύριος αὐτῶν.

Πράγματι δὲ ὁ Ἀδόλφος καὶ οἱ Βησιγότθοι κατέκτησαν τὴν νότιον Γαλατίαν καὶ ἴδρυσαν ἐκεῖ κράτος Βησιγοτθικόν, τὸ ὁποῖον κατόπιν ἐπεξέτειναν καὶ πέραν τῶν Πυρρηναίων εἰς τὴν βόρειον Ἰσπανίαν.

Ἐπιδρομαὶ τῶν Οὔννων. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Οὐάλεντος οἱ Οὔννοι, λαὸς ἄγριος καὶ πολεμικός, ὤρμησαν ἐκ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην. Οὗτοι διεσπάρησαν εἰς τὴν σημερινὴν Ῥωσίαν καὶ ἀπώθησαν τοὺς ἐκεῖ κατοικοῦντας διαφόρους σλαυϊκοὺς καὶ γερμανικοὺς λαοὺς.

Εικ. 18. Χάρτης της Αυτοκρατορίας και των μετά τας βαρβαρικές

Ξηπιδρομάς σχηματισθέντων δυτικῶν κρατῶν κατὰ τὸν δὺν αἰῶνα μ. Χ.

Τώρα εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 5ου αἰῶνος οἱ Οὐννοι ἐνωμένοι μετ' ἀρχηγὸν τὸν Ἀτίλαν, ὤρμησαν εἰς τὴν κατὰ κτησιν τοῦ κόσμου καὶ ἐξέτειναν τὸ κράτος των μέχρι τοῦ κάτω Δουνάβεως, τοῦ Ἀδρίου καὶ τοῦ Ῥήνου.

Πρῶτον τὸ κράτος τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπέστη πλείστας ἐπιδρομὰς καὶ ἐνικήθη πολλάκις ὑπ' αὐτῶν. Ὁ τότε αὐτοκράτωρ τῆς Ἀνατολῆς Θεοδοσίος ὁ Β' ἠναγκάσθη νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην ταπεινωτικὴν, διὰ τῆς ὁποίας ὑπεχρεώθη νὰ πληρώσῃ ἀρκετὸν χρηματικὸν ποσὸν καὶ παρεχώρησεν εἰς τὸν Ἀτίλαν μέρος τῆς σημερινῆς Βουλγαρίας καὶ Σερβίας.

Μετὰ ταῦτα ὁ Ἀτίλας ἀπεφάσισε νὰ ἐπιτεθῆ ἔναντιον τῶν Βησιγόθων, οἱ ὅποιοι εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν νότιον Γαλατίαν καὶ τὴν βόρειον Ἰσπανίαν, κατόπιν δὲ νὰ ἐπέλθῃ καὶ κατὰ τῆς Ἰταλίας. Μὲ 700 χιλ. βαρβάρους διέβη τὸν Ῥήνον καὶ καταστρέφων τὰ πάντα ἐπροχώρησε μέχρι τῆς Ὀρλεάνης. Τοῦ δυτικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἐβασίλευε τότε ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Ὀνωρίου *Ὀυαλεντινιανὸς Γ'.*

Ὁ συνετὸς καὶ γενναῖος στρατηγὸς τούτου Ἀέτιος μετ' ὁρμαϊκὸν καὶ τὸ βησιγοθικὸν στρατὸν ἔσπευσε πρὸς συνάντησιν τοῦ Ἀτίλα. Εἰς μεγάλην δὲ μάχην εἰς τὰ *Καταλαννικὰ* πεδία (μεταξὺ Μόρη καὶ Σηκουάνα) (453) ὁ Ἀτίλας ἐνικήθη καὶ ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὸν Ῥήνον.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος (454) ἐκινήθη καὶ πάλιν πρὸς δυσμὰς μετ' ἀπειρον πλῆθος βαρβάρων καὶ τῶρα εἰσέβαλε κατ' εὐθείαν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ὁ Ἀέτιος μετ' ὁρμαϊκὸν στρατὸν δὲν ἐτόλμησε νὰ ἀντιπαραταχθῆ κατ' αὐτοῦ. Ἐν τούτοις ὁ Ἀτίλας προχωρήσας μέχρι τῶν τειχῶν τῆς Ῥώμης ὠπισθοχώρησεν, ἴσως ἕνεκα ἀσθενείας, ἣ ὁποία ἐνέσκηψεν εἰς τὸν στρατὸν του. Εὐτυχῶς ὁ Ἀτίλας, μόλις ἐπέστρεψεν ἐκ τῆς εἰς Ἰταλίαν ἐκστρατείας, ἐδολοφονήθη ὑπὸ τῆς θυγατρὸς εὐγενοῦς τινος Βησιγόθου, τὴν ὁποίαν διὰ τῆς βίας ἔλαβεν εἰς γάμον, κατ' αὐτὴν τὴν πρώτην νύκτα τοῦ γάμου του. Ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀτίλα ὅλη ἡ Εὐρώπη ἀνέπνευσεν. Μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ τὸ οὐννικὸν κράτος διελύθη. Οἱ διάφοροι γερμανικοὶ καὶ σλαβικοὶ λαοὶ ἀπεστάτησαν, αἱ δὲ οὐννικαὶ φυλαὶ διηρέθησαν.

Βανδαλικά ἐπιδρομαί. Οἱ Βανδῆλοι εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Ἐξ αὐτῆς δὲ τὸ 429 μετ' ἀρχηγὸν τὸν *Γιζέριχον* ἐπέρασαν εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ κατέλαβον ὅλας τὰς ἐκεῖ ὤ-

μαϊκάς χώρας. Ἐκτοτε οἱ Βανδῆλοι ὀρμώμενοι ἕξ αὐτῶν ἕκα-
μον διαρκῶς πειρατικάς ἐπιδρομάς εἰς τὰ παράλια τῆς Ἰταλίας
καὶ εἰς ὅλην τὴν Μεσόγειον. Τὸ 455 δὲ ἐπωφελοῦμενοι ἐκ τῶν
φιλονεικιῶν αἱ ὁποῖαι ὑπῆρχον εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Ῥώμης, ἔνεκα
τοῦ θανάτου Οὐαλεντινιανοῦ τοῦ Γ', ἐπῆλθον μετὰ μεγάλου πει-
ρατικοῦ στόλου εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐκυρίευσαν καὶ ἐληλάτησαν
τὴν Ῥώμην (βανδαλισμοὶ) καὶ ἀπῆγαγον πλῆθος αἰχμαλώτων.

Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ἀνατολῆς Λέων ὁ Α' ἐπεχείρησε (467)
μεγάλην ἐκστρατείαν κατ' αὐτῶν. Ἄλλ' οἱ Βανδῆλοι μὲ στόλον
πυρφόρων πλοίων κατέστρεψαν τὸ περισσότερον μέρος τοῦ αὐτο-
κρατορικοῦ στόλου καὶ ἡ ἐκστρατεία ἀπέτυχεν.

Ἀποτελέσματα τῶν ἐπιδρομῶν. Μετὰ τὴν ἀποχώρησιν
τῶν Βανδῆλων ἐκ τῆς Ἰταλίας κύριοι αὐτῆς ἔγιναν οἱ ἄρχηγοὶ
τοῦ ἐκ Γερμανῶν μισθοφορικοῦ στρατοῦ. Οὗτοι ἀνεβίβαζον ἐπὶ
τοῦ θρόνου τῆς Ῥώμης οἰονδήποτε ἤθελον, ἐζήτουν ὅμως πάν-
τοτε καὶ τὴν ἐπικύρωσιν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτοκράτο-
ρος, ἡ ὁποία κατ' ἀνάγκην ἐδίδοτο. Ἐπὶ τέλους εἰς ἄρχηγὸς τῶν
βαρβάρων αὐτῶν μισθοφόρων, ὁ **Ὀδόακρος**, καθήρσε τὸν
τελευταῖον αὐτοκράτορα τῆς Ῥώμης **Ῥωμόλον Αὐγουστύλον**,
ἀνεκηρύχθη βασιλεὺς καὶ ζητήσας τὴν ἄδειαν τοῦ αὐτοκράτορος
τῆς Ἀνατολῆς ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν τῆς Ἰταλίας ἐπ' ὀνόματι
αὐτοῦ (476).

Τὸ ἔτος τῆς καθαιρέσεως τοῦ Ῥωμόλου Αὐγουστύλου θεω-
ρεῖται ὡς τὸ ἔτος τῆς καταλύσεως τοῦ δυτικοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους.
Τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι ἀπολύτως ἀληθές. Τὸ δυτικὸν Ῥωμαϊκὸν
κράτος ἐκτὸς μὲν τῆς Ἰταλίας εἶχε καταλυθῆ πρὸ πολλοῦ, εἰς τὴν
Ἰταλίαν δὲ ὁ Ὀδόακρος ἐξηκολούθει νὰ ἀναγνωρίζῃ τὴν ἐπικυ-
ριαρχίαν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτοκράτορος. Καὶ ὅτε δὲ
μετὰ 31 ἔτη ἄλλος βάρβαρος, ὁ **Θευδερίχος**, ἡμεγῶν τῶν Ὀστρο-
γόθων, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἐγκατεστημένοι μεταξὺ Δουνάβου καὶ
Ἰλλυρίας, ἐνίκησε καὶ ἐφόνευσεν τὸν Ὀδόακρον, ἀνέλαβε καὶ οὗ-
τος τὴν διοίκησιν τῆς Ἰταλίας ἐν ὀνόματι τοῦ αὐτοκράτορος.
Ἄργότερα δὲ ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Θευδερίχου ὁ αὐτοκράτωρ
Ἰουστινιανὸς κατέλυσε καὶ τούτων τὴν ἀρχὴν καὶ ἐπὶ τινὰ χρό-
νον ἐκυβέρνησεν ἅπ' αὐθείας τὴν Ἰταλίαν. Ἄλλ' ἐπειδὴ μετὰ τὸ
476 οὐδεὶς πλέον αὐτοκράτωρ διωρίσθη εἰς τὴν Ῥώμην, τὸ 476
ἐθεωρήθη ὡς τὸ ἔτος τῆς καταλύσεως τοῦ δυτικοῦ Ῥωμαϊκοῦ
κράτους.

Οὕτως αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν βαρβάρων διὰ τὴν Δύσειν ἀποτελέσματα εἶχον α') τὴν κατάλυσιν τοῦ δυτικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους καὶ β') τὴν εἰς τὰς χώρας αὐτοῦ ἴδρυσιν πλείστων βαρβαρικῶν κρατῶν γερμανολατινικῶν ἢ καθαρῶς γερμανικῶν.

Εἰς τὴν ἑλληνικὴν Ἀνατολὴν, ἐκτὸς τῆς εἰσβολῆς τῶν Βησιγόθων, ἐπιδρομῶν τινῶν τῶν Οὐννων εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ εἰς τὰς βορείους ἐπαρχίας τοῦ κράτους, καμμίαν ἄλλην βλάβην δὲν ἐπέφεραν· τοῦναντίον αὕτη ἐκ τῆς καταστροφῆς τοῦ δυτικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ὠφελήθη, διότι τὸ κράτος περιορίσθη μόνον εἰς αὐτὴν καὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἔλαβε μορφήν ἑλληνικὴν.

Ἄλλὰ αἱ βαρβαρικαὶ ἐπιδρομαὶ εἶχον καὶ ἄλλο σπουδαῖον ἀποτέλεσμα διὰ τὴν Ἀνατολὴν καὶ διὰ τὴν ἄλλην Εὐρώπην κατόπιν, ὅτι ἤνοιξαν τὴν ὁδὸν εἰς ἄλλας μεγάλας μεταναστεύσεις λαῶν ἐκ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην. Τὰ ἔχνη τῶν Οὐννων ἠκολούθησαν πολλοὶ ἄλλοι ἄσιατικοὶ βάρβαροι λαοί, οἱ ὁποῖοι ἐκ διαλειμμάτων μέχρι τοῦ 13ου καὶ 14ου αἰῶνος ἐπέδραμον ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς. Πρῶτοι δὲ ἐμφανίζονται οἱ **Βούλγαροι**, λαὸς τουρκικῆς ἢ οὐννικῆς φυλῆς.

Οἱ Βούλγαροι κατὰ τὰ μέσα τοῦ 9ου αἰῶνος ἐπροχώρησαν ἀπὸ τῆς ἐσωτερικῆς Ἀσίας εἰς τὰς περὶ τὸν Δνεῖστερον χώρας τῆς σημερινῆς νοτιοδυτικῆς Ρωσίας. Ἀπὸ ἐδῶ δὲ ἀπὸ τοῦ Ζήνωνος ἔκαμνον ἐπιδρομὰς εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας τοῦ κράτους. Αἱ ἐπιδρομαὶ αὗται ἐπὶ τοῦ Ἀναστασίου ἐπεξετάθησαν μέχρι τῶν προθύρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Διὰ νὰ προφυλάξῃ δὲ τὴν πρωτεύουσαν ἀπὸ τῶν βαρβάρων τούτων ὁ Ἀναστάσιος ἔκτισε μέγα τεῖχος, τὸ ὁποῖον ἔξετείνετο ἀπὸ τῆς εἰς τὴν Προποντίδα Σηλυβρίας μέχρι τῆς εἰς τὸν Εὐξείνιον πόλεως τῶν Δέρον.

Ο ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΣ ΚΑΙ Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΟΥ

1. Ὁ Ἰουστινιανός.

Ὁ ἔξελληνισμὸς τοῦ ἀνατολικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, ὃ ὁποῖος εἶχεν ἀρχίσει ἀπὸ τὸ 395 ἔσταμάτησε μὲ τὴν ἀνάβασιν εἰς τὸν θρόνον τοῦ **Ἰουστινιανοῦ** τὸ 527. Αὐτὸς εὐθὺς ἀφ' οὗ ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον, ἔβαλεν εἰς τὸν νοῦν του νὰ ἀποκτήσῃ τὴν δόξαν τῶν παλαιῶν ῥωμαίων αὐτοκρατόρων καὶ νὰ δώσῃ εἰς τὸ κράτος τὰ παλαιὰ σύνορα τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους.

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἦτο ἀνὴρ μετρίου ἀναστήματος μὲ κανονικὰ χαρακτηριστικὰ καὶ ῥωμαλέος, συνάμα δὲ πεπαιδευμένος, συνετός, μετριοπαθής, ἐργατικός. Πρὸ πάντων ἦτο ὁμως πολὺ φιλόδοξος. Ἦθελε νὰ κάμῃ μεγάλα ἔργα διὰ νὰ δοξασθῇ. Καὶ πραγματικῶς τὸ κατώρθωσε διότι εἶχε θαυμαστὴν ἐπιτηδειότητα νὰ εὐρίσκη δι' ἕκαστον ἔργον τὸν κατάλληλον ἄνθρωπον. Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ στρατηγοὶ Βελισσάριος καὶ Ναρσῆς, ὁ νομομαθὴς Τριβωνιανός, οἱ ἀρχιτέκτονες Ἀνθέμιος καὶ Ἰσιδωρος καὶ ἄλλοι. Εἰς τὴν λαμπρότητα ὁμως τῆς βασιλείας του πολὺ συνετέλεσε καὶ ἡ σύζυγός του **Θεοδώρα**. Ἡ Θεοδώρα ἦτο ταπεινῆς καταγωγῆς, ἀλλ' εἶχεν εὐφυΐαν μεγάλην καὶ ἐγένεν ὁ πιστότερος σύμβουλος τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Τὸ κυριώτερον ἀπὸ τὰ σχέδια τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἦτο νὰ δώσῃ εἰς τὸ κράτος τὰ παλαιὰ σύνορα τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ἐπρεπε λοιπὸν πρὸς τοῦτο νὰ κατακτήσῃ τὴν Ἰταλίαν, τὴν ὁποίαν εἶχον καταλάβει οἱ Γότθοι. Ἀλλὰ διὰ νὰ κατορθώσῃ τοῦτο ἔπρεπε νὰ εἶναι ἡσυχος ἀπὸ τὴν Ἀνατολήν. Τὸ νέον περσικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον εἶχε σχηματισθῇ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 2ου αἰῶνος, πάντοτε ἠνώχλει τὴν αὐτοκρατορίαν. Ὁ Ἰουστινιανὸς λοιπὸν ἔστειλε μὲ στρατὸν τὸν στρατηγὸν Βελισσάριον ἐναντίον τῶν Περσῶν. Ὁ Βελισσάριος ἐνίκησε τοὺς Πέρσας καὶ ἔκαμε μὲ αὐτοὺς εἰρήνην, διὰ τῆς ὁποίας ἐξησφαλίζοντο τὰ σύνορα τοῦ κράτους.

Ὀλίγον χρόνον ὁμως μετὰ τὸν περσικὸν πόλεμον (532) ἐξεργάγη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν στάσις, ἣ ὁποία ὀλίγον ἔλειψε

νὰ ἀνατρέψῃ τὸν Ἰουστινιανὸν ἐκ τοῦ θρόνου, ἡ στάσις τοῦ Νίκα.

2. Ἡ στάσις τοῦ Νίκα.

Ὅπως εἰς τὴν Ῥώμην, ἐτελοῦντο εἰς τὸν ἵππόδρομον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀρματοδρομαίαι καί, ὅπως ἔκει, μεταξὺ τῶν παρακολουθούτων αὐτὰς θεατῶν εἶχον σχηματισθῆ φατρίαί, ὀνομασμένοι ἀπὸ τὰ χρώματα τῶν ἀρματηλατῶν **Πράσινοι** καὶ **Βένετοι**. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὅμως αἱ φατρίαὶ αὐταὶ τοῦ ἵπποδρόμου συνεμορφώθησαν μὲ τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ ὀργανώθησαν εἰς δημοτικοὺς ὀργανισμούς, οἱ ὅποιοι ὀνομάσθησαν **δῆμοι**. Οἱ δῆμοι οὗτοι εἶχον τοὺς δημάρχους των καὶ δὲν περιορίζοντο μόνον εἰς τὰς διενέξεις τῶν ἀρματοδρομιῶν, ἀλλ' ἀνελάμβανον καὶ δημοσίας λειτουργίας καὶ ἀπετέλουν εἶδος πολιτοφυλακῆς, αὐτοὶ δὲ καὶ ἀντεπροσώπευον τὸν λαὸν καὶ ἐξέφραζον εἰς τὸν μονάρχην εἰς τὸν ἵππόδρομον τὰ παράπονα τοῦ λαοῦ καὶ παρενέβαινον εἰς τὰς δημοσίας ὑποθέσεις. Κατήντησαν δηλ. φατρίαὶ πολιτικάι. Αἱ φατρίαὶ αὐταὶ τὸ 532 ἀπήτησαν εἰς τὸν ἵππόδρομον παρὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὴν παῦσιν μισητῶν τινῶν ὑπουργῶν. Ὁ αὐτοκράτωρ ἠρνήθη καὶ τότε αἱ φατρίαὶ διεσκορπίσθησαν εἰς τὴν πόλιν, ἐξηρέθισαν τὸν λαὸν καὶ ἐσήκωσαν μεγάλην στάσιν. Ἡ στάσις αὕτη ὀνομάσθη **στάσις τοῦ Νίκα**, διότι οἱ στασιασταὶ εἶχον ὡς σύνθημα τὴν κραυγὴν «Νίκα».

Κατὰ τὴν στάσιν τὸ πλῆθος ἔθεσε πῦρ εἰς τὸ ἐπαρχεῖον καὶ αἱ φλόγες μετεδόθησαν ἀπὸ τὸν ἄνεμον καὶ ἔκαυσαν μέγα μέρος τῆς πόλεως. Ἐκ τῆς πυρκαϊᾶς αὐτῆς ἐκάη καὶ ὁ ἀρχαῖος ναὸς τῆς ἁγίας Σοφίας. Ὁ αὐτοκράτωρ τότε ἐφοβήθη καὶ ἔσπευσε νὰ παύσῃ τοὺς μισητοὺς εἰς τὸν λαὸν ὑπουργοὺς. Ἄλλ' ὅλοι του αἱ παραχωρήσεις ἀπέβησαν μάταιαι. Μатаία ἐπίσης ἀπέβη καὶ ἡ προσωπικὴ ταπείνωσις τοῦ ἰδίου εἰς τὸν ἵππόδρομον, ὅταν ἐπεχείρησε νὰ ὀμιλήσῃ εἰς τὸ πλῆθος. Τὸ πλῆθος τὸν ἀπεδοκίμασε μὲ κραυγὰς καὶ συριγμούς. Οἱ στασιασταὶ μάλιστα κατόπιν ἀνηγόρευσαν αὐτοκράτορα ἓνα ἀνεψιὸν τοῦ Ἀναστασίου τὸν Ὑπάτιον. Τότε ὁ Ἰουστινιανὸς ἀηληπίσθη καὶ ἀπεφάσισε νὰ φύγῃ. Ἀλλὰ τὸν ἔσωσεν ἡ Θεοδώρα. Αὐτὴ μόνη ἀντετάχθη εἰς τὴν γνώμην τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τοῦ εἶπε τὸ περίφημον «καλὸν σάβανον εἶναι ἡ πορφύρα». Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον μὲ τὴν

ἀποφασιστικότητά της ἡ Θεοδώρα ἔσωσε τὸν θρόνον τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Αὕτη ὅμως συγχρόνως συνεννοήθη μὲ τοὺς στρατηγούς Βελισσάριον καὶ Μοῦνδον, πῶς νὰ καταπαύσουν τὴν στάσιν. Οἱ δύο στρατηγοὶ ἐπωφεληθέντες ἀπὸ μίαν συγκέντρωσιν τῶν στασιαστῶν εἰς τὸν ἵππόδρομον, ἔσπευσαν ἐκεῖ μὲ 3 χιλ. πιστοὺς στρατιώτας, εἰσελθόντες δὲ εἰς τὸν ἵππόδρομον ἐπετέθησαν κατὰ τῶν στασιαστῶν καὶ ἐφόνευσαν ἐξ αὐτῶν τοὺς περισσοτέρους. Ἡ στάσις κατεπνίγη εἰς τὸ αἷμά της. Ἐκτότε δὲ καὶ ἡ δύναμις τῶν φατριῶν τοῦ ἱπποδρόμου ἐθραύσθη.

3. Οἱ πόλεμοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Ἄφ' οὗ ὁ Ἰουστινιανὸς ἐξησφάλισε τὰ σύνορα τοῦ κράτους μὲ τὸν περσικὸν πόλεμον καὶ ἔστειρώθη ἐπὶ τοῦ θρόνου μὲ τὴν καταστολὴν τῆς στάσεως τοῦ Νίκα, ἐπεδόθη εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν σχεδίων του.

Κατὰ πρῶτον ἔστρεψε τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν Ἀφρικήν, τὴν ὁποίαν εἶχον καταλάβει οἱ Βανδῆλοι καὶ ἔστειλεν ἐναντίον αὐτῶν τὸν Βελισσάριον μὲ στρατὸν καὶ στόλον. Ὁ Βελισσάριος ἐνίκησε τοὺς Βανδήλους καὶ ὑπήγαγε τὴν χώραν εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν, τὸν δὲ βασιλέα τῶν Βανδήλων ἔφερεν αἰχμάλωτον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν (534).

Μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Ἀφρικῆς ὁ Ἰουστινιανὸς ἔστειλε τὸν Βελισσάριον εἰς τὴν Ἰταλίαν (535). Καὶ ἐδῶ ὁ Βελισσάριος ἐνίκησε τοὺς Γότθους, οἱ ὅποιοι κατεῖχον αὐτὴν καὶ κατέλαβε μέγα μέρος τῆς Ἰταλίας καὶ αὐτὴν τὴν Ῥώμην. Ἐν ᾧ ὅμως ἦτο ἔτοιμος νὰ κυριεύσῃ ὅλην τὴν Ἰταλίαν, ἀνακαλεῖται ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, διότι ἄλλη ἀνάγκη παρουσιάσθη εἰς τὴν Ἀνατολήν. Οἱ Πέρσαι παρὰ τὰς συνθήκας εἶχον εἰσβάλει εἰς τὴν Συρίαν καὶ ἐκυριεύσαν αὐτὴν (540). Ὁ πόλεμος λοιπὸν εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐχαλαρώθη. Μετ' ὀλίγον ὁ Βελισσάριος, ἀφ' οὗ ἐνίκησε τοὺς Πέρσας ἐπανῆλθε πάλιν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἀλλὰ δὲν κατορθῶναι νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὸν πόλεμον, διότι δὲν εἶχεν ἀρκετὸν στρατὸν μαζύ του. Ἐπὶ τέλους ὁ Ἰουστινιανὸς στέλλει εἰς τὴν Ἰταλίαν νέον στρατὸν μὲ ἄλλον μεγάλον στρατηγόν, τὸν Ναρσῆν. Οὗτος μετὰ πολλὰς μάχας κατώρθωσε νὰ καταλύσῃ τὸ κράτος τῶν Γότθων καὶ νὰ κάμῃ τὴν Ἰταλίαν ἐπαρχίαν τοῦ κράτους (555). Συγχρόνως μὲ τὴν κατάκτησιν τῆς Ἰταλίας ὁ Ἰουστινιανὸς κατώρθωσε νὰ καταλάβῃ καὶ τὴν μεσημβρινὴν Ἰσπανίαν.

Ἄλλα καὶ οἱ Πέρσαι, ἀφοῦ καὶ δευτέραν φορὰν ἐνικήθησαν ἀπὸ τὸν Βελισσάριον, δὲν ἠσύχασαν. Τὸ 549 ἤρχισαν νέον πόλεμον, ὃ ὁποῖος διήρκεσεν 7 ἔτη. Ἐπὶ τέλους ὁμως τὸ 556 ἠναγκάσθησαν νὰ εἰρηνεύσουν.

Τὰ ὄνειρα τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶχον ἐκπληρωθῆ. Ἡ αὐτοκρατορία ἀπέκτησε σχεδὸν τὰ παλαιὰ ὄρια τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους.

Ἄλλα οἱ κατακτητικοὶ πόλεμοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἠμπόδισαν τὴν ὑπεράσπισιν τῶν βορείων συνόρων τοῦ κράτους. Εἶνε ἀληθές ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς χάριν αὐτῶν εἶχεν οἰκοδομήσει ὀλόκληρον σειρὰν φρουρίων. Ἄλλα ἐντὸς τῶν φρουρίων τούτων δὲν ὑπῆρχεν ἀρκετὸς ἀριθμὸς στρατιωτῶν. Ἐνεκα τούτου Βούλγαροι καὶ Σλαῦοι κάμνουν συχνὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὸ κράτος καὶ προξενοῦν πολλὰς ζημίας εἰς αὐτό.

4. Εἰρηνικὰ ἔργα τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Οἱ ἐξωτερικοὶ πόλεμοι δὲν ἠμπόδισαν τὸν Ἰουστινιανὸν νὰ φροντίζη συγχρόνως καὶ διὰ τὰ ἐσωτερικὰ πράγματα τῆς αὐτοκρατορίας. Καταγίνεται εἰς μεγάλα εἰρηνικὰ ἔργα, τὰ ὁποῖα ἐδόξασαν τὴν βασιλείαν του περισσότερο ἴσως ἀπὸ τὰ πολεμικά. Ἐκ τούτων τὸ λαμπρότερον εἶναι τὸ νομοθετικόν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν εἰς τὴν νομοθεσίαν ἐπεκράτει μεγάλη σύγχυσις. Ἄλλοι μὲν ἐκ τῶν νόμων ἀνέτρεχον εἰς τὴν δημοκρατικὴν ἐποχὴν τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἄλλους ἐξέδωκαν αὐτοκράτορες ἐθνικοὶ, ἄλλους ὑπηγόρευσαν Ἕλληνες ἐπίσκοποι εἰς αὐτοκράτορας χριστιανούς. Ἐπομένως ἄλλοι μὲν νόμοι εἶχον καταργηθῆ, ἄλλοι εἶχον περιπέσει εἰς ἀχρηστίαν, ἄλλοι εἶχον σωροὺς ἐρμηνειῶν. Τὴν σύγχυσιν αὐτὴν ὁ Ἰουστινιανὸς ἀπεφάσισε νὰ θεραπεύσῃ καὶ τὸ ἔργον τοῦτο ἀνέθεσεν εἰς δέκα νομοδιδασκάλους ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Τριβωνιανοῦ. Οὗτοι ἐξεκαθάρισαν τοὺς νόμους καὶ τὰ διάφορα νομικὰ συγγράμματα καὶ ἔκαμαν τρεῖς νομικὰς συλλογὰς, τὸν **κώδικα**, τοὺς **πανδέκτας** καὶ τὰς **εἰσηγήσεις**. Αἱ συλλογαὶ αὗται ἐγράφησαν σύμφωνα μὲ τὰς ἰδέας τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἰς τὴν λατινικὴν γλῶσσαν. Ἄλλα οὔτε ὁ λαός, οὔτε οἱ δικασταὶ ἐγνώριζον πλέον λατινικά. Δι' αὐτὸ καὶ ἀμέσως μεταφράσθησαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν. Αὐτοὶ δὲ οἱ νέοι νόμοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ (**Νεαροὶ**) ἐξ ἀρχῆς συνετάχθησαν ἑλληνιστί.

Ἄλλο σπουδαῖον ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶναι τὰ πολλὰ:

κτίρια, τὰ ὅποια ἔκαμε. Φρούρια, πόλεις, ναοὶ καὶ μοναστήρια ἐκτίσθησαν εἰς πολλὰ μέρη τοῦ κράτους. Ἀπὸ ὅλα τὰ κτίσματα τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὸ λαμπρότερον εἶναι ὁ μέγας ναὸς τῆς **ἀγίας Σοφίας** εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ ναὸς αὐτὸς ἦτο ἀφιερωμένος ὄχι εἰς ἀγίαν ὀνομαζομένην Σοφίαν, ἀλλὰ εἰς τὴν Σοφίαν τοῦ Θεοῦ. Κατὰ πρῶτον εἶχε κτισθῆ ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου. Κατόπιν ἐπὶ Κωνσταντίνου εἶχεν ἀνοικοδομηθῆ εὐρυχωρότερος. Ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Β' ἐκτίσθη ἐκ νέου, διότι εἶχε καὶ προηγουμένως ὑπὸ τοῦ ὄχλου, ὅτε ἐξωρίσθη ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος. Καὶ πάλιν ἐκάη κατὰ τὴν στάσιν τοῦ Νίκα. Τώρα ὁ Ἰουστινιανὸς ἀνοικοδόμησεν αὐτὸν ἐκ βάθρων μεγαλύτερον καὶ λαμπρότερον. Ἀρχιτέκτονες τοῦ ναοῦ ἦσαν ὁ Ἀνθέμιος ὁ Τραλλιανὸς καὶ ὁ Ἰσίδωρος ὁ Μιλήσιος. Ἐκτίσθη δὲ εἰς 6 ἔτη καὶ ἔδαπανήθησαν 320 περίπου ἑκατομμύρια **σημερινῶν** χρυσῶν δραχμῶν διὰ τὰ κτισθῆ καὶ στολισθῆ.

Ὁ Ἰουστινιανὸς προσέτι ἐφρόντισε διὰ τὴν βιομηχανίαν καὶ τὸ ἐμπόριον καὶ ἰδίως διὰ τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὸ κράτος τῆς καλλιεργείας τῆς μετάξης. Ἔως τότε ἡ μέταξα ἐκόστιζε πολὺ ἀκριβὰ, διότι παρήγετο μόνον εἰς τὴν Κίναν καὶ ἡ μεταφορὰ τῆς ἐχρειάζετο πολλὰ ἔξοδα. Ἀλλὰ οἱ Κινέζοι δὲν ἄφηνον τὰ ἔξαχθοῦν ἐκ τῆς Κίνας ἀγὰ μεταξοσκώληκος. Ὁ Ἰουστινιανὸς λοιπὸν διὰ τὰ ἐπιτύχη τὸν σκοπὸν του μετεχειρίσθη πανουργίαν. Δύο Ἕλληνες μοναχοὶ μετέβησαν εἰς τὴν Κίναν. Ἐκεῖ ἔμαθον πῶς καλλιεργεῖται ὁ μεταξοσκώληξ καὶ, ὅταν ἐφευγον, ἔκρουσαν ἀγὰ αὐτοῦ ἐντὸς τῶν σωληνωτῶν θάβδων των καὶ τὰ ἔφερον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐδῶ ἐκαλλιέργησαν τὸν σπόρον καὶ ἐδίδαξαν καὶ ἄλλους τὸν τρόπον τῆς καλλιεργείας του. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἤρχισεν ἡ καλλιέργεια τῆς μετάξης εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας, ἡ ὅποια ἔφερον εἰς αὐτὰς πολὺν πλοῦτον.

5. Τὸ ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἀποθνήσκων τὸ 565 ἀφῆκεν εἰς τοὺς διαδόχους του τὸ κράτος πολὺ ἐξησθενημένον. Ἡ ἀνάκτησις τῆς Ἀφρικῆς, τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ἰσπανίας ἐξήντησε τοὺς πόρους τοῦ κράτους καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν ἠδυνήθη τούτο τὰ ἀσφαλισθῆ ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν βορείων βαρβάρων καὶ τῶν Περσῶν. Τὰ ἄπειρα καὶ δαπανηρὰ οἰκοδομικὰ ἔργα ἐξήντησαν

νισμού. Αἱ νομικαὶ συλλογαὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐρρῶθιμισαν ἐπὶ αἰῶνας τὰς νομικὰς σχέσεις ὅλου τοῦ πολιτισμένου κόσμου. Ὁ ὑπ' αὐτοῦ τέλος κτισθεὶς μέγας ναὸς τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ὄχι μόνον εἶναι τὸ ὠραιότερον τῆς τέχνης ἔργον ὀλοκλήρου τοῦ μέσου αἰῶνος, ἀλλὰ καὶ ἔγινε τὸ σύμβολον τῆς πολιτικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους ἐνότητος.

6. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Α' μέχρι τοῦ Ἡρακλείου, ἐπὶ τῆς δυναστείας τοῦ ὁποίου τὸ κράτος ἔλαβεν ὀριστικῶς τὸν ἐλληνικὸν του χαρακτῆρα, ἀνῆλθον εἰς τὸν θρόνον 4 ἄνδρες: Ὁ Ἰουστίνος Β', ἀνεψιὸς τοῦ Ἰουστινιανοῦ (565—578), ὁ ὑπὸ τοῦ Ἰουστίνου ἀναδειχθεὶς συνάρχων του στρατηγὸς **Τιβέριος** ὁ **Θράξ** (578—582) καὶ οἱ δύο ἀνίκανοι νὰ ἐξακολουθήσουν τὸ ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὁ γαμβρὸς τοῦ Τιβερίου **Μαυρίκιος** ὁ **Καππαδόκης** (582—602), εἷς ἐκ τῶν ἐγκρίτων βασιλέων τοῦ κράτους καὶ τέλος κατόπιν στρατιωτικῆς στάσεως ὁ **Φωκάς**, ἀνίκανος καὶ τυραννικὸς βασιλεὺς πληρώσας τὸ κράτος συμφορῶν. Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν τὸ ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ πρὸς ἀνόρθωσιν τοῦ ἀρχαίου ὁμαίκοῦ κράτους ἀνατρέπεται. Οἱ Λογγοβάρδοι, ἔθνος γερμανικὸν ἐκ τῶν χωρῶν τοῦ Δουνάβεως, ἔκαμαν ἐπιδρομὴν εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν καὶ ἴδρυσαν ἐκεῖ κράτος βαρβαρικόν. Ἡ ἐξουσία τῶν βασιλέων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὀλίγον κατ' ὀλίγον περιορίζεται εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν. Ἐπομένως ἀπὸ τῆς περιόδου αὐτῆς δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι τὸ ἀνατολικὸν κράτος περιορίζεται εἰς τὰ φυσικὰ του ὄρια. Ἐξ ἄλλου ἀπὸ τῆς περιόδου αὐτῆς ἡ λατινικὴ γλῶσσα ἐκτοπίζεται ὑπὸ τῆς ἐλληνικῆς καὶ ἐγκαταλείπεται ἡ ἰδέα, ὅτι ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ κράτους πρέπει νὰ εἶναι ἡ λατινικὴ.

Ἄλλα δὲ σπουδαῖα γεγονότα τῆς ἐποχῆς αὐτῆς εἶναι αἱ ἀβαροσλαβικαὶ ἐπιδρομαὶ καὶ οἱ περσικοὶ πόλεμοι.

Ἀβαροσλαβικαὶ ἐπιδρομαί. Ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐνεφανίσθη εἰς τὰς πέραν τοῦ Δουνάβεως χώρας νέα φυλὴ βαρβαρικὴ, οἱ **Ἀβαροι**, μογγολικῆς καταγωγῆς, ὡς οἱ Οὐννοι, ἐλθόντες ἐκ τῆς Ἀσίας. Οἱ Ἀβαροι οὗτοι ὑπέταξαν τοὺς Βουλγάρους τῆς νοτιοδυτικῆς Ρωσίας καὶ ὅλους τοὺς σλαβικοὺς λαοὺς τοῦ Δουνάβεως καὶ κατέλαβον τὰς χώρας τῶν Λογγοβάρδων, οἱ

ὁποῖοι ἐτράπησαν πρὸς τὴν Ἰταλίαν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἴδρυσαν κράτος ἰσχυρότατον, τὸ ὁποῖον ἐξετείνεται ἀπὸ τὸν Εὐ-
ξεινον Πόντον μέχρι τῆς Βιέννης.

Οἱ Ἄβαροι λοιπὸν οὗτοι μὲ τὰς ὑποτεταγμένας ἄλλας βαρ-
βαρικὰς φυλάς διέβαινον τὸν Δούναβιν καὶ ἔκαμνον κατὰ τοὺς
χρόνους τούτους συχνὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὰς ἐπαρχίας τοῦ ἑλλη-
νικοῦ κράτους.

Οἱ περσικοὶ πόλεμοι. Ἡ εἰρήνη, τὴν ὁποῖαν τὸ 556 οἱ
Πέρσαι εἶχον κάμει μὲ τὸν Ἰουστινιανόν, διελύθη ἐπὶ Ἰουστί-
νου τοῦ Β'.

Οἱ Πέρσαι ἤρχισαν πάλιν τὰς ἐπιδρομὰς των εἰς τὸ ἑλληνικὸν
κράτος. Ὁ πόλεμος ἐναντίον αὐτῶν διαρκεῖ πολλὰ ἔτη. Οἱ Πέρ-
σαι κυριεύουσι τὴν Συρίαν, τὴν Παλαιστίνην, τὴν Αἴγυπτον,
προχωροῦν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ φθάνουσι μέχρι τῆς Χαλκηδό-
νος ἀπέναντι τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀπέναντι τοῦ κινδύνου
τούτου ὁ Φωκᾶς οὐδὲν δύναται νὰ πράξῃ. Τότε οἱ συνειτώτεροι
ἐκ τῶν ἐν τῇ πρωτεύουσῃ ἀπετάθησαν εἰς τὸν Ἐξαρχον τῆς
Ἀφρικῆς Ἡράκλειον καὶ παρεκάλεσαν αὐτὸν νὰ ἔλθῃ εἰς βοή-
θειαν τῆς πόλεως. Ὁ Ἡράκλειος ἔστειλε τὸν ὁμώνυμον υἱόν του
μὲ ἰσχυρὸν στρατὸν καὶ στόλον. Μόλις ἔφθασεν ὁ Ἡράκλειος εἰς
τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀναγορεύεται βασιλεύς, ὁ δὲ Φωκᾶς φο-
νεύεται ὑπὸ τοῦ λαοῦ (610).

Ο ΗΡΑΚΛΕΙΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΕΡΣΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

1. Ὁ Ἡράκλειος.

Ὁ Ἡράκλειος ἦτο ἀνὴρ ὠραῖος καὶ ὀυμάλεος, εἶχεν ἰσχυρὰν θέλησιν καὶ προσέτι ἔξοχα στρατηγικά προτερήματα. Ὅταν ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον (610) ἡ κατάστασις τοῦ κράτους ἦτο σχεδὸν ἀπελπιστικὴ.

Εἰς τὴν Ἰταλίαν οἱ Λογγοβάρδοι ὄλονεν ἔξετείνοντο εἰς τὴν μέσην καὶ τὴν κάτω Ἰταλίαν. Τὴν ἑλληνικὴν χειρσόνησον ἐλεηλάτουν Ἀβαροὶ καὶ Σλαῦοι. Εἰς τὴν Ἀσίαν τέλος οἱ Πέρσαι ἔσπειρον παντοῦ τὸν τρόμον καὶ ἠπειλοῦν νὰ κατακτῆσουν ὅλον τὸ κράτος. Τὸ 611 κατέλαβον τὴν Ἀντιόχειαν, τὴν Ἀπάμειαν καὶ τὴν Καισάρειαν. Τὸ 613 κατέλαβον τὴν Δαμασκὸν καὶ τὸ ἐπόμενον ἔτος τὴν Ἱερουσαλήμ. Ἡ ἱερὰ πόλις ἐπυροπλήθη, οἱ κάτοικοί της ἐσφάγησαν ἢ μετωκίσθησαν εἰς Περσίαν, ὁ Πατριάρχης Ζαχαρίας μὲ τὸν τίμιον καὶ ζωοποιὸν σταυρὸν μετεφέρθη εἰς Κτησιφῶντα. Τὸ 615 ἐφθασαν μέχρι τῆς Χαλκηδόνος. Τὸ 619 ἐκυρίευσαν τὴν Ἀγκυραν καὶ τέλος τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ τὴν Αἴγυπτον, ἡ ὁποία ἦτο ὁ σιτοβολῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Ἡράκλειος ὁμως δὲν ἀπηλπίσθη. Ἠσχισεν ἀμέσως νὰ παρασκευάζεται. Ὁ στρατὸς εὐρίσκετο εἰς μεγάλην παραλυσίαν καὶ ἀπὸ τὰς ἐπιτυχίας τῶν Περσῶν εἶχε γάσει τὸ θάρρος του. Ὁ Ἡράκλειος λοιπὸν πρῶτον ἠσχολήθη νὰ ἐμψυχώσῃ καὶ διοργανώσῃ αὐτόν. Εἰς αὐτὸ τὸν βοηθεῖ ὁ τότε Πατριάρχης Σέργιος καὶ ὁλος ὁ κλήρος. Θέτουν εἰς τὴν διάθεσίν του ὅλους τοὺς θησαυροὺς τῶν μοναστηρίων καὶ τῶν ἐκκλησιῶν. Συγχρόνως δὲ φανατίζουσι τὸν λαὸν καὶ ἐξηγοῦν εἰς αὐτόν, ὅτι ὁ πόλεμος γίνεται διὰ νὰ ἀνακτῆσουν τὸν τίμιον σταυρὸν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ πόλεμος λαμβάνει μορφήν θρησκευτικοῦ πολέμου. Καὶ ὁ Ἡράκλειος ἦτο κατάλληλος διὰ νὰ ἀναλάβῃ τὸν τοιοῦτον πόλεμον. Ἦτο φανατικὸς χριστιανὸς καὶ εἶχε μεγάλην εἰβλάβειαν εἰς μίαν εἰκόνα τῆς Παναγίας, τὴν ὁποίαν πάντοτε εἶχε μαζύ του εἰς τοὺς πολέμους. Τὸν φανατισμὸν του δὲ αὐτὸν ἔξευρε νὰ μεταδίδῃ καὶ εἰς τοὺς στρατιώτας του.

Συγχρόνως μὲ τὴν προετοιμασίαν τοῦ στρατοῦ ὁ Ἡράκλειος κατέγινεν εἰς τὸ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰ νῶτά του ἀπὸ τοὺς Ἀβάρους καὶ Σλαύους. Μὲ τοὺς Ἀβάρους ἔκαμεν εἰρήνην. Εἰς τοὺς Σέρβους καὶ Κροάτας ἐπέτρεψε νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς τὰς σημερινὰς χώρας των διὰ νὰ τοῦ χρησιμεύσουν πρὸς ἀντιπερισπασμὸν κατὰ τῶν Ἀβάρων.

Ἐφ' οὗ λοιπὸν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡτοιμάσθη ὁ Ἡράκλειος, ἀφήνει εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὡς ἀντιβασιλέα τὸν ἀνήλικον υἱὸν του Κωνσταντῖνον καὶ ὡς κηδεμόνα αὐτοῦ τὸν Πατριάρχην Σέργιον καὶ τὸν Ὑπουργὸν Βῶνον, τὴν ἀνοιξὶν δὲ τοῦ 622 ἐκστρατεύει κατὰ τῶν Περσῶν.

2. Τὰ τέσσαρα πρῶτα ἔτη τοῦ πολέμου.

Ὁ Ἡράκλειος διὰ νὰ συναντήσῃ τὸν ἐχθρὸν δὲν εἶχε νὰ κόμῃ μακρὰν ὁδόν. Ἀπέναντι τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὅλοι οἱ λόφοι τῆς ἀσιατικῆς παραλίας ἐκαλύπτοντο ἀπὸ περσικὰ τάγματα. Ἄλλ' ὁ Ἡράκλειος ἐγνώριζεν, ὅτι μὲ τὸν μικρὸν καὶ φοβισμένον ἀκόμῃ στρατὸν του δὲν ἠδύνατο νὰ πολεμήσῃ μὲ τοὺς ἐχθροὺς ἐπερχόμενος κατὰ μέτωπον. Ἀπεφάσισε λοιπὸν νὰ θέσῃ εἰς ἐνέργειαν σχέδιον τολμηρὸν. Μὲ τὸν στόλον του ἔπλευσεν εἰς τὰ νότια παράλια τῆς Μ. Ἀσίας, τὰ ὁποῖα δὲν κατεῖχοντο ἀκόμῃ ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς, εἰς τὰ παράλια τῆς Κιλικίας καὶ ἐκεῖ ἀπεβίβασε τὸν μικρὸν στρατὸν του εἰς τὸν κόλπον τῆς Ἰσοῦ. Ὅτι προέβλεψεν ὁ Ἡράκλειος συνέβη. Οἱ Πέρσαι βλέποντες ὅτι ἀπειλοῦνται τὰ νῶτά των καὶ ὅτι κινδυνεύει ἡ συγκοινωνία μὲ τὴν χώραν των ἠναγκάσθησαν νὰ ἐκκενώσουν τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ νὰ σπεύσουν ἐναντίον τοῦ Ἡρακλείου. Ἐκεῖ εἰς τὰ στενὰ τοῦ Ταύρου συνήφθη ἡ πρώτη μάχη μεταξὺ Ἡρακλείου καὶ Περσῶν. Οἱ Ἕλληνες βοηθούμενοι ἀπὸ τὴν τοποθεσίαν καὶ ἐνθαρρυνόμενοι ἀπὸ τὸν βασιλέα των, ὁ ὁποῖος ἐμάχετο μεταξὺ αὐτῶν, νικοῦν τοὺς Πέρσας καὶ τρέπουν αὐτοὺς εἰς φυγὴν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον μὲ τὴν πρώτην αὐτὴν μάχην κατώρθωσεν ὁ Ἡράκλειος νὰ ἀπελευθερώσῃ ὅλην τὴν Μ. Ἀσίαν. Μετὰ τοῦτο ἐπέρασε τὰς πεδιάδας τῆς Καππαδοκίας καὶ ἀφήσας τὸν στρατὸν του νὰ διαχειμῶσῃ πλησίον εἰς τὸν Ἄλυν ποταμὸν ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος (623) ὁ Ἡράκλειος ἀντὶ νὰ τραπῇ, ὅπως

ἦτο φυσικόν, πρὸς τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον διὰ νὰ ἀπελευθερώσῃ καὶ αὐτὰς ἀπὸ τὴν περσικὴν κυριαρχίαν, μετέφερε τὸν πόλεμον εἰς αὐτὸ τὸ περσικὸν κράτος. Ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν μὲ 5 χιλ. ἄνδρας ἐπλευσε παραλιακῶς πρὸς τὸ ἀνατολικὸν μέρος τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ ἀπεβίβασθη εἰς τὴν Τραπεζοῦντα. Ἐκεῖ συναθροίζει τὸν ὑπόλοιπον στρατὸν του, παραλαμβάνει πολλοὺς ἐπικούρους, ἰδίως Ἀρμενίους καὶ ὀρμᾶ ἐντὸς τοῦ περσικοῦ κράτους.

Ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν **Χοσρόης** τόσον ἐταράχθη ἐκ τούτου, ὥστε ἐτράπη εἰς φυγὴν πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κράτους τοῦ ἀφήνων πόλεις καὶ φρούρια εἰς τὴν διάκρισιν τῶν Ἑλλήνων. Ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς εἰσβάλλει εἰς τὴν Μηδίαν καὶ κυριεῦει τὴν πρωτεύουσαν Γάζαν καὶ ἄλλας πολλὰς πόλεις. Ἐκδικούμενος δὲ διὰ τοὺς χριστιανικοὺς ναοὺς ποὺ κατέστρεψαν οἱ Πέρσαι, ἀναποδίδει τὰ ἴσα καὶ ἐπιστρέφει φορτωμένος λάφυρα τὸν χειμῶνα τοῦ ἔτους ἐκείνου εἰς τὰς χώρας τοῦ Καυκάσου πρὸς διαχείμασιν.

Τὴν ἀνοιξιν τοῦ ἐπομένου ἔτους (624) ὁ Ἡράκλειος εἰσέβαλε καὶ πάλιν εἰς τὰς περσικὰς χώρας. Ὁ Χοσρόης ἔστειλεν ἐναντίον του τρεῖς στρατοὺς ἐκ διαφόρων διευθύνσεων διὰ νὰ τὸν περικυκλώσουν. Ἄλλ' ὁ Ἡράκλειος κατῴρθωσε νὰ καταστρέψῃ κάθε ἓνα χωριστά.

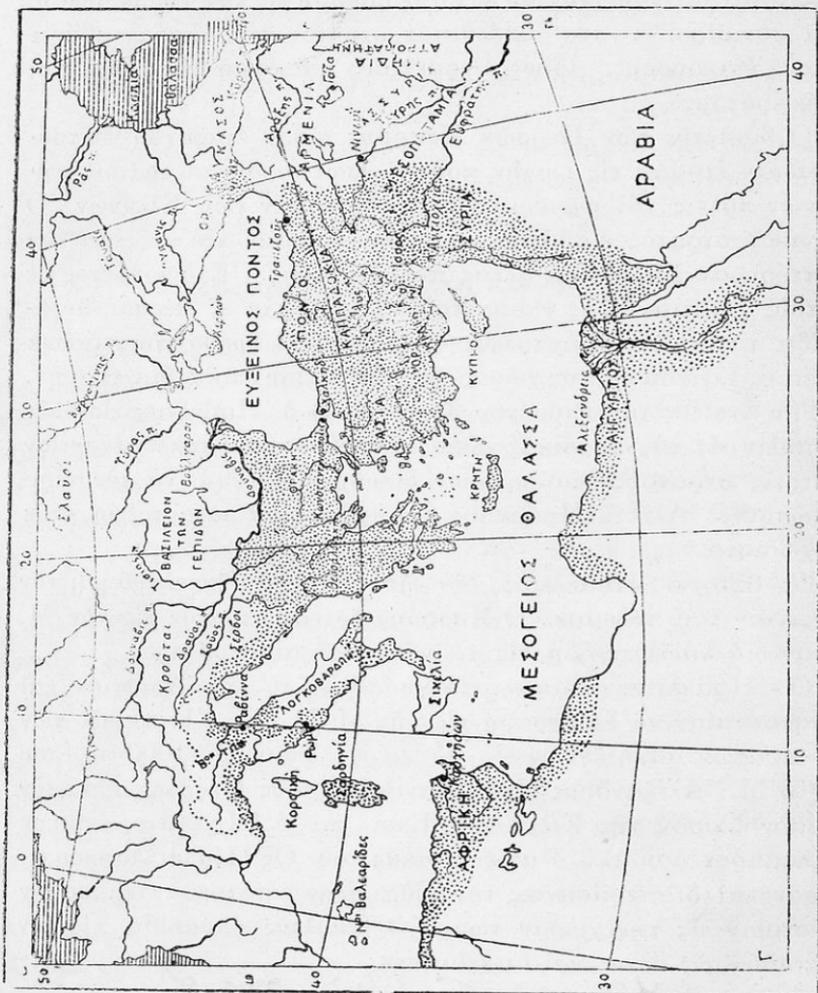
Τὸ 625 ὁ Ἡράκλειος δὲν ἠδυνήθη νὰ ἔξακολουθήσῃ τὸν ἐπιθετικὸν του πόλεμον. Ὁ Χοσρόης ἔστειλε στρατὸν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν διὰ νὰ ἐνεργήσῃ εἰς τὰ νῶτα τοῦ αὐτοκράτορος.

Ὁ Ἡράκλειος λοιπὸν ἠναγκάσθη ἀπὸ τὴν Ἀρμενίαν καὶ Μεσοποταμίαν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Ἡ μεταξὺ τῶν δύο στρατῶν μάχη ἔγινεν εἰς τὸ μέρος ὅπου πρὸ 1000 περίπου ἔτων ὁ Μ. Ἀλέξανδρος εἶχε κατανικήσει τοὺς Πέρσας, παρὰ τὸν ποταμὸν Σάρον τῆς Κιλικίας. Ἐκεῖ καὶ ὁ Ἡράκλειος ἐνίκησε τὴν λαμπροτέραν ἀπὸ ὅλας τὰς νίκας του. Οἱ Πέρσαι διεσκορπίσθησαν καὶ διαπεράσαντες τὸν Εὐφράτην ἐπέστρεψαν εἰς κακὴν κατάστασιν εἰς τὴν χώραν των. Ὁ βασιλεὺς ἐπορεύθη εἰς τὴν Καππαδοκίαν, ὅπου καὶ διεχείμασεν.

3. Ἡ πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ὁ Χοσρόης μὲ ὅλας τὰς ἦττας του δὲν κατεβλήθη. Παρασκεύασε τρεῖς μεγάλας στρατιάς. Ἐκ τούτων ἡ μία ἦτο προωρι-

σμένη νὰ μένη εἰς τὴν Περσίαν διὰ νὰ ὑπερασπίζεται τὴν χώραν, ἢ δευτέρα ἔμελλε νὰ ἀντιταχθῆ κατὰ τοῦ Ἡρακλείου, ἢ δὲ τρίτη ἐστάλη εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν διὰ νὰ προχωρήσῃ μέχρι Χαλκηδόνος καὶ ἀπειλήσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐπειδὴ δὲ μόνος ὁ περ-

Εἰκ. 20. Χάρτης τῶν ἐπὶ τοῦ Ἡρακλείου περισικῶν πολέμων.

σικὸς στρατὸς δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιτεθῆ κατ' αὐτῆς, συνεννοήθη μὲ τὸν Χαγάνον τῶν Ἀβάρων, ἵνα συγχρόνως καὶ ἐκεῖνος πολι-
 ορκήσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ἡ θέσις τοῦ Ἡρακλείου ἔγινε δύσκολος. Ἐν ᾧ ἠτοιμάζετο

διὰ νέαν εἰσβολὴν εἰς τὸ περσικὸν κράτος, μανθάνει ὅτι ἡ Κωνσταντινούπολις πολιορκεῖται ὑπὸ τῶν Ἀβάρων - καὶ ὅτι οἱ Πέρσαι εὐρίσκονται ἀπέναντι αὐτῆς ἐπὶ τῆς Ἀσιατικῆς παραλίας. Νὰ σπεύσῃ εἰς βοήθειαν τῆς κινδυνευούσης πόλεως δὲν ἠδύνατο, διότι τότε ὄλαι αἱ δυνάμεις τῶν Περσῶν θὰ ἠλευθεροῦντο καὶ θὰ ἐπέπιπτον κατ' αὐτῆς. Ἀπεφάσισε λοιπὸν νὰ μείνῃ εἰς τὸν Ἄλυν ποταμὸν, νὰ στείλῃ δὲ μόνον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν μικρὰν ἐπικουρίαν ἀπὸ 12 χιλ. ἀνδρας. Εἶχεν ἄλλως τε πεποιθήσιν εἰς τὸν ὑπουργὸν Βῶνον καὶ εἰς τὸν Πατριάρχην Σέργιον, τοὺς ὁποίους εἶχεν ἀφήσει ἐπιτρόπους του εἰς τὴν πόλιν.

Πράγματι οὗτοι ὄχι μόνον ἀπέρριψαν τὰς προτάσεις τῶν Ἀβάρων περὶ παραδόσεως τῆς πόλεως, ἀλλὰ καὶ ἠτοιμάσθησαν δι' ἀντίστασιν. Ὁ μὲν Βῶνος ἐτακτοποίησε τὰ πάντα πρὸς ἀποκρουσιν πάσης ἐφόδου, ὁ δὲ Σέργιος δὲν ἔπαυσε νὰ προτρέπῃ τὸ πλῆθος νὰ ἀγωνισθῇ γενναίως καὶ ἐνέβαλεν εἰς αὐτὸ τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ πολιορκία τῆς πόλεως Θεοτόκος θὰ βοηθήσῃ αὐτήν. Τότε ἔγινεν ὁ λεγόμενος ἀκάθιστος ὕμνος (χαιρετισμοί), ὁ ὁποῖος ψάλλεται ἀκόμη τὴν μεγάλην τεσσαρακοστήν. Οὕτως οἱ Ἕλληνες κατώρθωσαν νὰ ἀποκρούσουν ὄλας τὰς ἐφόδους τῶν Ἀβάρων. Οὗτοι δὲ βλέποντες τὸ μάταιον τῆς πολιορκίας ἔφυγον, ἀφ' οὗ ἔκαυσαν τὰς πολιορκητικὰς τῶν μηχανάς.

Ἡ Κωνσταντινούπολις ἐσώθη. Τὴν σωτηρίαν τῆς ταύτης οἱ κάτοικοι ἀπέδωκαν εἰς τὴν πρόστάσιν τῆς πόλεως Θεοτόκου, πρὸς τιμὴν δὲ αὐτῆς ἔγινε τότε τὸ ἐπινίκιον:

«Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήρια
»ὡς λυτρωθεῖσα τῶν δεινῶν εὐχαριστήρια
»ἀναγράφω Σοι ἡ πόλις Σου, Θεοτόκε . . . κλπ.» ✕

4. Κατασύντριψις τῶν Περσῶν.

Καθ' ὃν χρόνον ἐπολιορκεῖτο ἡ Κωνσταντινούπολις, ὁ Ἡράκλειος ἀπὸ τὸ στρατόπεδον τοῦ Ἄλως ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐπειθεῖ τὰ συμβαίνοντα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἠπέλει τὰ ἐνδότερα τοῦ περσικοῦ κράτους. Ἀφ' οὗ ὅμως οἱ Ἀβάραι ἠναγκάσθησαν νὰ λύσουν τὴν πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἔστρεψε καὶ πάλιν τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν καταπολέμησιν τοῦ περσικοῦ κράτους. Ἐκ μέρους τοῦ περσικοῦ στρατοῦ, ὁ

ὅποιος εὐρίσκετο εἰς τὴν Χαλκηδὸνα, ὃ Ἡράκλειος δὲν εἶχε καμμίαν ἀνησυχίαν.

Ἐκ τῶν δύο ἄλλων περσικῶν στρατῶν ὃ εἰς ἦτο προωρισμένος διὰ τὴν ἀμυναν τῆς χώρας, ὃ δὲ ἄλλος διὰ νὰ ἐπιτηρῇ τὸν Ἡράκλειον. Ἐναντίον τοῦ τελευταίου ὃ αὐτοκράτωρ ἔστειλε τὸν ἀδελφόν του Θεόδωρον, ὃ ὅποιος καὶ κατετρόπωσε αὐτόν. Ὁ ἴδιος δὲ ἐξεπόρθησεν ὅσα φρούρια κατεῖχοντο ἀκόμη εἰς τὴν Ἀρμενίαν καὶ Μεσοποταμίαν ὑπὸ τῶν Περσῶν διὰ νὰ ἔχῃ τὰ νῶτά του ἐξησφαλισμένα.

Τὴν ἀνοιξιν τοῦ ἐπομένου ἔτους (627) εἰσβάλλει εἰς τὴν Μηδίαν καὶ τὴν Ἀσσυρίαν. Ἐδῶ ἐκυρίευσε πολλὰς πόλεις καὶ φρούρια, ὅπου εὗρεν ἀμυθῆτους θησαυρούς. Τέλος δὲ συνῆψε ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς ἄλλοτε μεγάλης πόλεως Νινευῖ μεγάλην μάχην πρὸς τὸν περσικὸν στρατὸν καὶ κατετρόπωσε αὐτόν.

Ὁ Χοσρόης ἔφυγεν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κράτους, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ συγκροτήσῃ νέον στρατόν. Ὁ λαὸς ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἰδίου υἱοῦ του Σιρόου ἐπανεστάτησε καὶ ἐφόνευσε αὐτόν. Ὁ Σιρόης καταλαβὼν τὸν θρόνον ἐζήτησεν ἀμέσως εἰρήνην ἀπὸ τὸν Ἡράκλειον. Ὁ Ἡράκλειος παρεχώρησεν αὐτὴν (628) μὲ ὄρους πολὺ ἐπιεικεῖς.

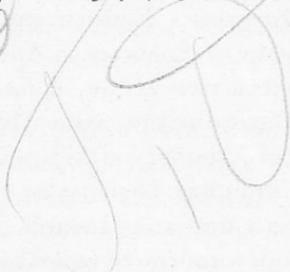
Κατὰ τούτους ὅρια τοῦ περσικοῦ κράτους ἐγένοντο, ὅπως πρὶν, ὃ Ἀράξης πρὸς Β. καὶ ὃ Εὐφράτης πρὸς Ν., ἀπεδόθησαν δὲ εἰς τοὺς ἡμετέρους ὅλοι οἱ αἰχμάλωτοι καὶ προσέτι ὃ τίμιος Σταυρός, τὸν ὅποιον οἱ Πέρσαι εἶχον ἀρπάσει ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα.

Μετὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης ὃ Ἡράκλειος ἐπέστρεψε διὰ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας εἰς τὴν πρωτεύουσαν. Κληρὸς καὶ λαὸς ἔσπευσαν νὰ προὑπαντήσουν τὸν νικητὴν αὐτοκράτορα ἐπὶ τῆς ἀσιατικῆς ὄχθης τοῦ Βοσπόρου. Συνοδευόμενος δὲ ὑπὸ τούτων διεπέρασε τὸν Βόσπορον καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν θριαμβευτικῶς, ἐν ᾧ ἄνδρες προπορευόμενοι ἐκράτουν τὸν τίμιον σταυρόν, τὸ ἐνδοξότατον τρόπαιον τῶν κατορθωμάτων του. Τοῦτον ὃ Ἡράκλειος ἔφερε τὸ ἐπόμενον ἔτος (629) εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν καὶ ἔστησεν εἰς τὴν προτέραν του θέσιν τὴν 14 Σεπτεμβρίου, ἡμέραν καθ' ἣν εἶχε γίνοι καὶ ἡ πρώτη ἀνύψωσις αὐτοῦ, ὅτε εὐρέθη ὑπὸ τῆς μητρὸς τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, τῆς ἁγίας Ἐλένης.

Ἀπὸ τὸ κατόρθωμα τοῦτο τῆς κατασυντριβῆς τοῦ δευτέρου

περσικοῦ κράτους ὁ Ἡρακλεῖος ἀπέκτησε μεγάλην δόξαν. Πρόεσβεις ἐκ τῆς ἀπωτάτης Ἀνατολῆς καὶ ἀπωτάτης Δύσεως, τῶν βασιλέων τῆς Ἰνδικῆς καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας ἦλθον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν διὰ νὰ συγχαροῦν τὸν νικητὴν αὐτοκράτορα. Πραγματικῶς τὸ κατόρθωμα τοῦ Ἡρακλείου ἦτο πολὺ μέγαλον. Παρέλαβεν οὗτος κράτος συντετριμμένον καὶ ὕλικῶς καὶ ἠθικῶς καὶ ὅμως κατώρθωσε νὰ δώσῃ εἰς αὐτὸ τόσον θάρρος καὶ τόσῃν πεποίθησιν, ὥστε νὰ κάμῃ θαύματα. Τὰ κατορθώματα τοῦ Ἡρακλείου μόνον μὲ τὰ κατορθώματα τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ὁ ὅποιος κατασυνέτριψε τὸ πρῶτον περσικὸν κράτος, ἠμποροῦν νὰ συγκριθοῦν.

Ἄλλ' ἡ εἰρήνη, ἣ ὁποία μὲ τόσα αἵματα ἐξηγοράσθη, δὲν ἔμελλε νὰ διαρκέσῃ πολὺ. Μετ' ὀλίγον νέος φοβερὸς ἐχθρὸς παρουσιάζεται, οἱ Ἄραβες. #T.O

ΟΙ ΑΡΑΒΕΣ

1. Ὁ Μωάμεθ.

Οἱ Ἄραβες ἀνθρωπολογικῶς μὲν ἀνήκουν εἰς τὴν λευκὴν ἢ καυκασίαν φυλὴν, γλωσσικῶς δὲ εἰς τὴν σημιτικὴν. Οἱ Ἄραβες ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων κατοικοῦν εἰς τὴν ἀραβικὴν χερσόνησον καὶ εἰς τὰς πρὸς Α. τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης ἐρήμους. Πρὶν ἐμφανισθῆ ὁ Μωάμεθ ἐπίστευον εἰς ἓνα ὑπέρτατον θεὸν ὀνομαζόμενον Ἄλλάχ, εἰς τὸν ὁποῖον ὅμως οὐδεμίαν ἀπέδιδον λατρείαν. Ἐκάστη φυλὴ αὐτῶν ἐλάτρευε διάφορα εἴδωλα μὲ μορφὴν ἀνθρώπων ἢ διαφορῶν ζώων. Ὅλοι δὲ ἐλάτρευον οὐρανοπετῆ τινα λίθον, ὁ ὁποῖος ἐφυλάσσετο εἰς τὸν ἐν τῇ πόλει Μέκκα ἀρχαιοτάτον ναὸν (Κααβᾶ). Περὶ τοῦ ναοῦ τούτου ἐπίστευον οἱ Ἄραβες ὅτι εἶχε κτισθῆ ὑπὸ τοῦ Ἀβραάμ, τὸν ὁποῖον καὶ οἱ Ἄραβες ἐθεώρουν γενάρχην των. Ἐπίστευον δηλ., ὅτι κατήγοντο ἀπὸ τοῦ Ἰσμαήλ, υἱοῦ τοῦ Ἀβραάμ καὶ τῆς Ἄγαρ. Ἐνεκα δὲ τούτου ὀνομαζόντο καὶ Ἀγαρηνοὶ καὶ Ἰσμηλιταί. Ὑπῆρχον ὅμως καὶ τινες ἐκ τῶν Ἀράβων, οἱ ὁποῖοι προσῆλθον εἰς τὸν Ἰουδαϊσμόν, ἄλλοι δὲ εἰς τὸν Χριστιανισμόν. Ὅλους συνήνωσεν εἰς μίαν θρησκείαν ὁ Μωάμεθ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 7ου αἰῶνος.

Ὁ Μωάμεθ ἐγεννήθη εἰς τὴν Μέκκαν τὸ 571 ἐξ οἰκογενείας ἐπιφανοῦς μὲν, ἀλλὰ πτωχῆς Ἐπειδὴ ἔχασε τοὺς γονεῖς του εἰς μικρὰν ἡλικίαν, ἠναγκάσθη νὰ γίνῃ ποιμὴν. Εἰς ἡλικίαν 24 ἐτῶν εἰσῆλθεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν πλουσίας τινὸς χήρας, ἡ ὁποία ἔστοιλε κατ' ἔτος καραβάνια εἰς τὴν Συρίαν. Τὴν χήραν ταύτην κατόπιν ἔλαβε σύζυγον, εἰς τὸν γάμον δὲ τούτον ὁ Μωάμεθ ὄφειλε καὶ τὴν οἰκονομικὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ τὴν τύχην του. Ὡς ἔμπορος περιῆλθεν ὅλην τὴν Ἀραβίαν καὶ ἦλθεν εἰς συνάφειαν μὲ τοὺς εἰς αὐτὴν Χριστιανούς καὶ Ἰουδαίους καὶ ἐγνώρισε τὰς θρησκείας των. Ἐκτοτε κατέγινεν εἰς θρησκευτικὰς μελέτας, πρὸς τὰς ὁποίας ἐκ φύσεως εἶχε κλίσιν καὶ συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ διδάξῃ εἰς τοὺς ὁμοεθνεῖς του τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις, τὰς ὁποίας αὐτὸς εἶχε μορφώσει. Ὅταν λοιπὸν ἔγινε 40

ετών, παρουσιάσθη εἰς τὴν Μέκκαν ὡς προφήτης κηρύττων, ὅτι ὁ Θεὸς διὰ τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριὴλ ἀπεκάλυψεν εἰς αὐτὸν νέαν θρησκείαν. Πολλοὶ ἰδίως ἐκ τῶν κατωτέρων τάξεων ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν. Εἰς τοῦτο συνετέλεσε καὶ ἡ ἐπιληψία, ἐκ τῆς ὁποίας ἔπασχε. Πολλάκις δηλ. κατελαμβάνετο ἀπὸ νευρικὰς κρίσεις, κατὰ τὰς ὁποίας ἐρρίγει, ὡς ἐὰν εἶχε πυρετόν, ἀνέστρεφε τοὺς ὀφθαλμούς, ἐξέβαλλεν ἀφροὺς ἐκ τοῦ στόματος καὶ ἔτριζε τοὺς ὀδόντας. Ὅλα ταῦτα ἐθεωρήθησαν ὅτι προέρχονται ἐκ τοῦ ὅτι συνωμίλει μὲ τὸν Ἀρχάγγελον. Ὅταν ὀλίγον κατ' ὀλίγον οἱ ὀπαδοὶ του ἠϋξήθησαν, οἱ ἰσχυρότεροι Μεκκανοὶ ἠπειλήσαν νὰ τὸν φονεύσουν. Ὁ Μωάμεθ ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ ἐκ τῆς Μέκκας καὶ μετέβη εἰς τὴν ἀντίτζηλον τῆς Μέκκας πόλιν τὴν Μέδιναν (622).

Ἡ φυγὴ αὕτη τοῦ Μωάμεθ (ἐγίρα) ἐθεωρήθη κατοπιν ὑπὸ τῶν Μουσουλμάνων ὡς σπουδαῖον γεγονός, διότι διὰ ταύτης ἐσώθη ὁ προφήτης.

Διὰ τοῦτο τὸ ἔτος, κατὰ τὸ ὁποῖον ἐγινεν αὕτη, ἐλήφθη ὑπ' αὐτῶν ὡς ἀρχὴ χρονολογίας καὶ αὐτῆς κάμνουν μέχρι σήμερον χοῦσιν ὅλοι οἱ Μωαμεθανοί. Εἰς τὴν Μέδιναν ὁ Μωάμεθ προσεἴλκυσε πολλοὺς ὀπαδοὺς καὶ ἴδρυσεν ἐκεῖ κράτος θρησκευτικόν. Κατόπιν ἐκήρυξε τὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν Μεκκανῶν. Ὁ πόλεμος διήρκεσε πολλὰ ἔτη. Ἐπὶ τέλους (630) οἱ Μεκκανοὶ ἀνεγνώρισαν αὐτὸν ὡς προφήτην καὶ ἄρχοντα.

Ἀφ' οὗ ὁ Μωάμεθ ἐγινε κύριος τῆς Μέκκας, ὅλη ἡ Ἀραβία προσῆλθεν εἰς τὴν θρησκείαν αὐτοῦ. Ἀπετέλεσεν οὕτω κράτος, τοῦ ὁποίου θρησκευτικὸς καὶ πολιτικὸς ἀρχηγὸς ἦτο ὁ Μωάμεθ. Ὅλιγον χρόνον μετὰ τοῦτο ὁ Μωάμεθ ἀπέθανε τὸ 632.

2. Ἡ διδασκαλία τοῦ Μωάμεθ.

Θεμελιῶδες δόγμα τῆς νέας θρησκείας ἦτο «εἰς θεὸς ὑπάρχει καὶ ὁ Μωάμεθ εἶναι ὁ προφήτης του». Ὁ Μωάμεθ δηλ. ἐδίδασκε τὸ ἐνιαῖον τῆς θεότητος, μὴ δεχόμενος τὸ δόγμα τῶν χριστιανῶν περὶ τοῦ τρισυποστάτου αὐτῆς. Ὁ Θεὸς οὗτος, ἔλεγεν, εἶναι ὁ ἀποκαλυπτόμενος εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην διὰ τῶν προφητῶν καὶ εἰς τὸ Εὐαγγέλιον διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὸν ὁποῖον ἐπίσης ἐθεώρει ἓνα ἐκ τῶν προφητῶν. Ἐπειδὴ οἱ Ἰουδαῖοι καὶ οἱ Χριστιανοὶ διέστρεψαν τὴν ἀληθῆ περὶ Θεοῦ πίστιν, ὁ Θεὸς ἔστειλεν αὐτὸν (τὸν Μωάμεθ) νέον, τελευταῖον ἐκ

των προφητῶν, ἵνα φωτίση τοὺς ἀνθρώπους. Ὁ Μωάμεθ ἐδίδασκε προσέτι, ὅτι ὑπάρχει μέλλουσα ζωὴ καὶ ἐσχάτη κρίσις. Κατὰ ταύτην οἱ πιστεύοντες εἰς τὴν θρησκείαν τοῦ Μωάμεθ (μουσλίμ ἢ μουσουλμάνοι) θὰ κριθοῦν κατὰ τὰς πράξεις των καὶ οἱ μὲν δίκαιοι θὰ ἀπολαύσουν αἰωνίαν ζωὴν εὐτυχῆ εἰς τὸν Παράδεισον, οἱ δὲ ἁμαρτωλοὶ θὰ τιμωρηθοῦν, ἀλλὰ προσωρινῶς. Αἰωνία κόλασις ἀναμένει μόνον τοὺς ἀπίστους. Οὗτοι, καὶ ἂν εἶναι ἀγαθοί, θὰ τιμωροῦνται αἰωνίως διὰ τὴν ἀπιστίαν των. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀπιστία τῶν λαῶν προέρχεται ἀπὸ τύφλωσιν, καθήκον τῶν μουσουλμάνων εἶναι νὰ τοὺς φέρουν καὶ διὰ τοῦ ξίφους ἀκόμη εἰς τὴν ἀληθῆ πίστιν (Ἰσλάμ). Διὰ τοῦτο κατ'εὐθείαν εἰς τὸν παράδεισον μετέβαινον ἐκεῖνοι οἱ πιστοί, οἱ ὁποῖοι ἐπιπτον ἐν πολέμῳ χάριν τῆς διαδόσεως τοῦ Ἰσλάμ. Ἄνεκτοὶ ὀπισθόθεν ἐν μέσῳ τῶν μουσουλμάνων ἦσαν μόνον οἱ Χριστιανοὶ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι. Οὗτοι, ἐπειδὴ ἐπίστευον εἰς τὸν Θεόν, ἀλλ' ὄχι καὶ εἰς τὸν Μωάμεθ, πρέπει νὰ προσάγωνται εἰς τὸ Ἰσλάμ διὰ τοῦ λόγου καὶ ὄχι διὰ τοῦ ξίφους. Ἡ διδασκαλία τοῦ Μωάμεθ ἐγράφετο ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν του, ἐν ᾧ οὗτος ἐδίδασκεν.

Μετὰ τὸν θάνατόν του δὲ οἱ διάδοχοί του ἐσύναξαν καὶ ἐτακτοποίησαν ὅσα εἶχον γραφῆ καὶ ἀπετέλεσαν ἐν βιβλίον, τὸ **Κοράνιον**, τὸ ὁποῖον ἔκτοτε παρέμεινεν ἀναλλοίωτον ὡς ἱερὸν βιβλίον ὄλων τῶν Μωαμεθανῶν.

3. Αἱ ἀραβικαὶ κατακτήσεις.

Ὁ Μωάμεθ, ἂν οὐ ἔγινε κύριος ὅλης τῆς Ἀραβίας, συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ ὑποτάξῃ ὄλον τὸν κόσμον διὰ νὰ διαδώσῃ εἰς αὐτὸν τὸ Ἰσλάμ. Ἀλλὰ δὲν ἐπρόφθασε νὰ θέσῃ εἰς ἐνέργειαν τὸ σχέδιόν του, διότι ἀπέθανε τὸ 632. Τοῦτο ἐπεχείρησαν οἱ διάδοχοί του.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μωάμεθ ἀρχηγὸς τῶν Ἀράβων ἦ Χαλίφης (διάδοχος τοῦ προφήτου), ὡς ἔλεγον οἱ μωαμεθανοί, ἐξελέχθη ὑπὸ τῶν ἀρχηγῶν τῶν ἀραβικῶν φυλῶν ὁ ἀπὸ τῆς δευτέρας γυναικὸς πενθερὸς τοῦ Μωάμεθ **Ἀβού Βεκίρ**. Ἐπὶ τῆς διετοῦς αὐτοῦ ἀρχῆς οἱ Ἀραβες ἐκυρίευσαν μερικὰ φρούρια εἰς τὴν Παλαιστίνην, μεταξὺ δὲ αὐτῶν καὶ τὴν Γάζαν. Ἰδίως ὁμως οἱ κατακτητικοὶ πόλεμοι τῶν Ἀράβων ἀρχίζουσιν ἀπὸ τοῦ **Ωμάρ**, ὁ ὁποῖος ἐξελέχθη χαλίφης μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀβού-Βεκίρ.

Ἐπ' αὐτοῦ οἱ Ἀραβες ἐπετέθησαν συγχρόνως ἐναντίον τῶν Περσῶν καὶ ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων. Ὁ πόλεμος ἐναντίον τῶν Περσῶν διήρκεσε 5 ἔτη. Τὸ περσικὸν κράτος κατελύθη μαζὶ δὲ μετ' αὐτὸ καὶ ἡ Ζωρραστρική θρησκεία. Οἱ νικηταὶ Ἀραβες ἐπέβαλον τὸν Ἰσλαμισμὸν εἰς ὅλην τὴν περσικὴν χώραν. Ὅσοι Πέρσαι ἠθέλησαν νὰ μείνουν πιστοὶ εἰς τὴν πάτριον θρησκείαν κατέφυγον εἰς τὰς Ἰνδίας.

Συγχρόνως μὲ τὴν εἰσβολὴν εἰς τὴν Περσίαν οἱ Ἀραβες εἰσέβαλον εἰς τὴν Συρίαν. Κατὰ πρῶτον ἐκυρίευσαν τὴν Δαμασκὸν (635). Ὁ Ἡράκλειος ἔσπευσεν αὐτοπροσώπως εἰς τὴν Συρίαν μὲ μέγαν στρατόν. Ἄλλ' ἡ ὁρμὴ τῶν Ἀράβων ἦτο ἀκάθεκτος. Ὁ Ἡράκλειος ἐνικήθη ἐπανειλημμένως καὶ μόλις κατώρθωσε νὰ σώσῃ ἕκ τῆς Ἱερουσαλήμ τὸν τίμιον Σταυρόν. Ἡ ἁγία πόλις μετὰ γενναίαν ἀντίστασιν ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῆ. Μέχρι τοῦ 639 τέλος ὅλη ἡ Συρία καὶ ἡ Μεσοποταμία περιήλθον εἰς χεῖρας τῶν Ἀράβων. Μετ' τὴν ἰδίαν ταχύτητα κατεκτήθη κατόπιν ὑπὸ τῶν Ἀράβων καὶ ἡ Αἴγυπτος διὰ τοῦ στρατηγοῦ Ἀμοῦ (640—641). Εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας οἱ κατακτηταὶ ἐδεικνύοντο ἐπιεικεῖς. Ὅσοι προσήρχοντο εἰς τὸν Ἰσλαμισμὸν ἐγίνοντο ἴσοι μὲ τοὺς ἀρχαίους μουσουλμάνους. Δὲν ἠνάγκαζον ὅμως αὐτοὺς νὰ γίνουιν μουσουλμάνοι. Ἐσέβοντο τὰς ἐκκλησίας καὶ τὰς συναγωγὰς τῶν καὶ ἐπέτρεπον εἰς αὐτοὺς ἐλευθέρως νὰ ἀσκοῦν τὰ τῆς λατρείας τῶν. Ἠρκοῦντο δὲ μόνον εἰς μετρίαν φορολογίαν, τὸν λεγόμενον κεφαλικὸν φόρον.

Οὕτως εἰς διάστημα 10 ἐτῶν οἱ Ἀραβες ἔγιναν κύριοι ὅλου τοῦ περσικοῦ κράτους, τῆς Συρίας καὶ τῆς Αἰγύπτου, αἱ ὁποῖαι ἦσαν αἱ πλουσιώτεραι χῶραι τῆς Ἀνατολῆς. Ἄλλ' αἱ ἀραβικαὶ κατακτήσεις δὲν ἔσταμάτησαν ἕως ἐδῶ. Οἱ τέσσαρες πρῶτοι χαλίφαι ἐκλεγόμενοι ὑπὸ τῶν ἀραβικῶν φυλῶν ἠδρευον εἰς τὴν Μεδίναν, ὅπου ὁ Μωάμεθ εἶχεν ἀποθάνει. Ἐξῶν δὲ βίον ἀπλοῦν.

Ἀλλὰ περὶ τὰ μέσα τοῦ 7ου αἰῶνος ὁ στρατὸς τῆς Συρίας ἐπανεστάτησε καὶ ἀνεκέρυξε χαλίφην τὸν διοικητὴν τῆς Δαμασκοῦ **Μωαβίαν** ἕκ τῆς μεγαλυτέρας οἰκογενείας τῆς Μέκκας, τῶν **Ομεϊαδῶν**.

Ὁ Μωαβίας ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Δαμασκὸν καὶ ἤρχισε νὰ ζῆ βίον πολυτελῆ κατὰ τὸν τρόπον τῶν βασιλέων τῆς Ἀνατολῆς. Ἐκτοτε τὸ ἀξίωμα τοῦ χαλίφου, τὸ ὅποιον ἕως τότε ἦτο αἰρετόν,

εἰσώρμησαν καὶ εἰς τὴν Γαλλίαν, ἀλλ' ἐδῶ ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τῶν Φράγκων.

Πρὸς Α. Δὲ οἱ Μουσουλμάνοι ὑπέταξαν τὰς ὄρεινὰς χώρας τὰς σήμερον ὀνομαζομένας Ἀφγανιστάν καὶ Τουρκεστάν καὶ ἔφθασαν μέχρι τοῦ Ἰνδοῦ ποταμοῦ.

Οὕτω κατὰ τὸ μέσον τοῦ 7ου αἰῶνος οἱ Μουσουλμάνοι εἶχον σχηματίσει αὐτοκρατορίαν, ἣ ὁποία ἐξετείνετο ἀπὸ τοῦ Ἰνδοῦ μέχρι τοῦ Ἀτλαντικοῦ ὠκεανοῦ. Περιελάμβανεν αὕτη τὴν χώραν τοῦ Τίγρητος καὶ τοῦ Εὐφράτου, τὴν ἀφρικανικὴν ἀκτὴν τῆς Μεσογείου καὶ τὴν Ἰσπανίαν.

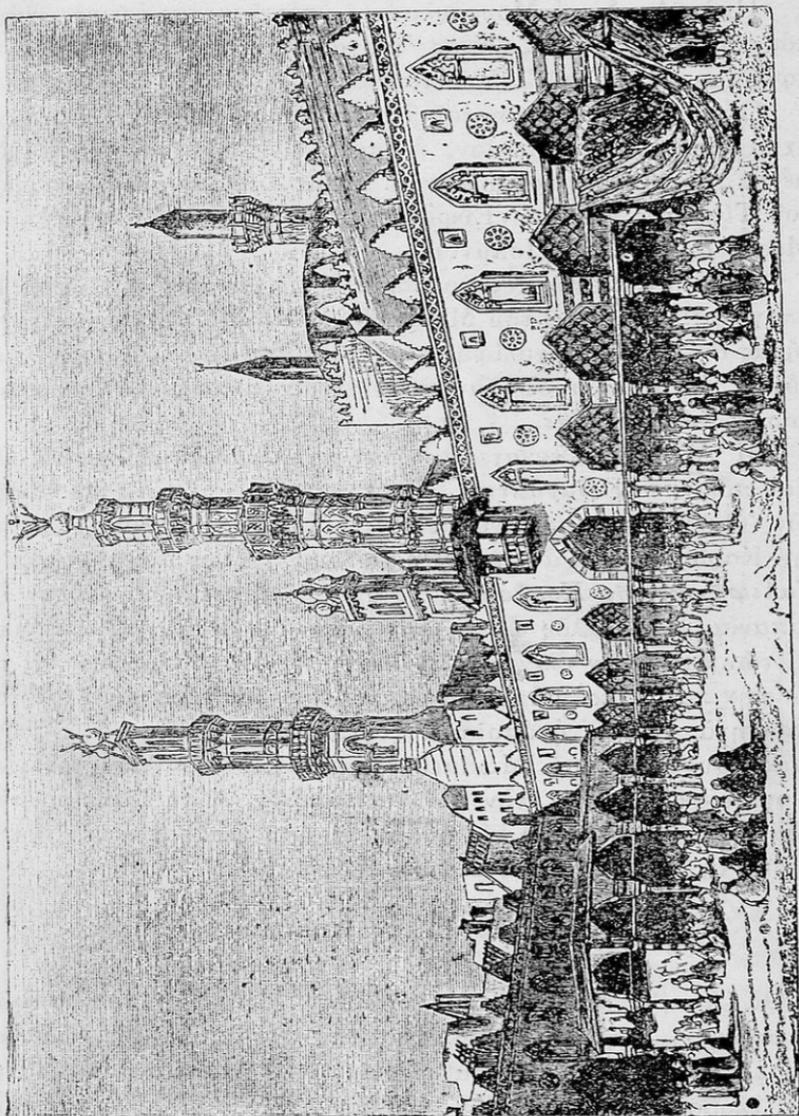
Ἄλλ' ἡ ἀραβικὴ αὐτοκρατορία δὲν διετηρήθη ἠνωμένη. Εἰς ἀπόγονος τοῦ θεοῦ τοῦ Μωάμεθ, ὁ Ἀβου Ἀββās, ἐπαναστατήσας ἀνεγνωρίσθη χαλίφης καὶ διὰ δόλου ἐφόνευσε τοὺς Ὁμεϊάδας. Ἐθεμελίωσε δὲ νέαν οἰκογένειαν χαλιφῶν, ἣ ὁποία ὠνομάσθη Ἀββασίδαι.

Οἱ Ἀββασίδαι ἐγκατεστάθησαν παρὰ τὸν Εὐφράτην εἰς μίαν νέαν πόλιν, τὴν Βαγδάτην. Τότε νεανίας τις ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν Ὁμεϊαδῶν καταφυγὼν εἰς τὴν Ἰσπανίαν ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Κορδούην καὶ ἀνεκηρύχθη χαλίφης. Οὕτως ἔλαβεν ἀρχὴν τὸ Χαλιφᾶτον τῆς Κορδοῦης, τὸ ὁποῖον περιελάμβανεν ὅλην τὴν Ἰσπανίαν. Ἐξ ἄλλου εἰς τὸ Χαλιφᾶτον τῆς Βαγδάτης οἱ διοικηταὶ τῶν ἐπαρχιῶν ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἠρνοῦντο ὑπακοὴν εἰς τὸν χαλίφην καὶ ἐκάστη ἐπαρχία ἀπετέλεσε βασιλείον ἀνεξάρτητον. Στρατηγὸς δὲ τις, ὁ ὁποῖος ἰσχυρίζετο ὅτι κατήγετο ἐκ τῆς Φατιμᾶς, θυγατρὸς τοῦ Μωάμεθ, ἵδρυσεν εἰς τὴν Αἴγυπτον νέαν οἰκογένειαν χαλιφῶν, τὴν τῶν Φατιμαδῶν. Αὕτη ἔκαμε πρωτεύουσαν μίαν νέαν πόλιν, ἣ ὁποία ἰδρῦθη ἐκεῖ μετὰ τὴν κατὰ κτησιν τῆς Αἰγύπτου, τὸ Κάιρον (Νικόπολις).

4. Ὁ ἀραβικὸς πολιτισμὸς.

Οἱ Ἀραβες πρὸ τῶν κατακτήσεων ἔζων βίον πολὺ ἀπλοῦν καὶ πτωχόν. Ἀφ' οὗ ὅμως ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰς πλουσίας χώρας τῆς Συρίας, τῆς Βαβυλωνίας, τῆς Αἰγύπτου, τῆς Ἰσπανίας, ἔλαβον τὰς συνηθείας καὶ τὸν πολιτισμὸν τῶν κατακτηθέντων λαῶν καὶ ἰδίως τῶν Ἑλλήνων καὶ Περσῶν. Ὁ ἀραβικὸς λοιπὸν πολιτισμὸς δὲν εἶναι ἄλλο τι παρὰ ὁ πολιτισμὸς τῶν λαῶν τῆς ἀνατολῆς τῶν συνηνωμένων ὑπὸ τὴν δεσποτείαν τῶν Ἀράβων Μουσουλμάνων.

Ἡ σημασία δ' αὐτοῦ ἔγκειται κυρίως εἰς τοῦτο, ὅτι ὁ πολιτισμὸς οὗτος μετεδόθη εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς τοὺς ὑπὸ τὸ ἀπέραντον

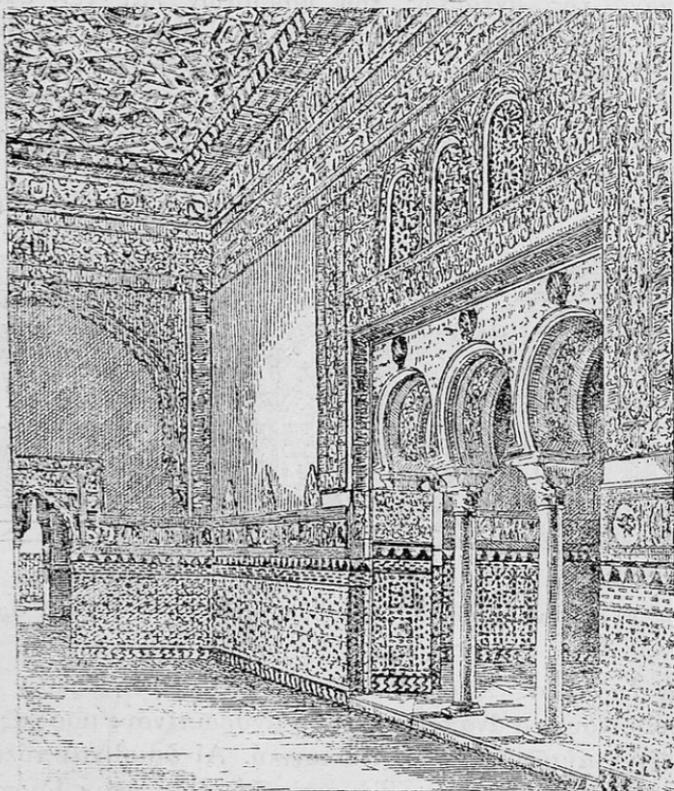

Εἰκ. 22. Τέμενος τοῦ Καίου.

κράτος τῶν Ἀράβων καὶ ἐγνωρίσθη εἰς τὴν Εὐρώπην.

Εἰς τὴν Βαβυλωνίαν, τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον οἱ γεωργοὶ ἐγνωρίζον τὴν τέχνην νὰ διευθετοῦν τὸ ὕδωρ καὶ νὰ πο-

τίζουν τοὺς ἀγρούς. Οἱ Μουσουλμάνοι μετέφερον αὐτὴν εἰς ὅλας τὰς ὑπ' αὐτῶν κατακτηθεῖσας χώρας καὶ ἰδίως εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Ὡσαύτως εἰς τὰς διαφόρους χώρας τῆς Ἀνατολῆς ὑπῆρχον φυτὰ πολὺ διάφορα. Μετέφερον αὐτὰ ἀπὸ τοῦ ἑνὸς ἄκρου εἰς τὸ ἄλλο τοῦ ἔμμουσουλμανικοῦ κόσμου. Μετέφερον τὸν φοῖνικα μέχρι τῆς Βαγδάτης καὶ τῆς Ἰσπανίας. Ἐφερον τὸ ζαχαροκάλαμον καὶ

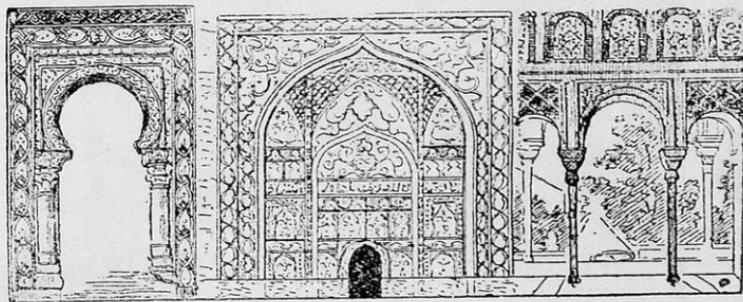
Εἰκ. 23. Αἴθουσα τοῦ Ἀλκαζάρ τῆς Σεβίλλης.

τὴν ὄρυζαν ἐκ τῶν Ἰνδιῶν εἰς τὰς χώρας τῆς Μεσογείου, τὴν Αἴγυπτον, τὴν Ἰσπανίαν καὶ τὴν Ἰταλίαν. Μετέφερον τὸν βάμβακα εἰς τὴν Συρίαν καὶ βραδύτερον εἰς τὴν Ἰταλίαν. Καὶ ἐν γένει ἐγκλιμάτισαν εἰς τὴν Εὐρώπην πολλὰ φυτὰ τῆς Ἀνατολῆς. Ὡσαύτως εἰς τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον οἱ Ἀραβες εἶχον εὖρει βιομηχανίας εἰδῶν πολυτελείας πολὺ ἀρχαίας. Ταύτας οὐ-

τοὶ ἐτελειοποίησαν. Περίφημα ἔγιναν τὰ λινὰ ὑφάσματα τῆς Δαμασκοῦ, τὰ λεπτὰ τῆς Μοσουλῆς (μουσουλῖναι), τὰ βαμβακερὰ τῆς Περσίας, οἱ περσικοὶ μάλλινοι τάπητες καὶ τὰ ἐπὶ τῶν ὑφασμάτων κεντήματα μὲ χρυσόν, μὲ ἄργυρον καὶ μέταξαν. Ὡσαύτως περίφημα ἔγιναν τὸ ὄπλα τῆς Δαμασκοῦ, τὰ ἔγχειρίδια τῆς Τολέδης, τὰ δέρματα τοῦ Μαρόκου καὶ τῆς Κορδοῦης. Ὡσαύτως ἡ βιομηχανία τῆς ζακχάρεως, τῶν ἡδυπότων καὶ τῶν ζακχαροπικτων καρπῶν καὶ τῶν γλυκυσμάτων, ἐπίσης τῶν μύρων.

Τὰς ἐπιστήμας οἱ Ἀραβες παρέλαβον παρὰ τῶν Ἑλλήνων, ταύτας δὲ ἀνέπτυξαν πολὺ καὶ ἰδίως τὴν Ἀστρονομίαν, τὴν Γεωμετρίαν καὶ τὴν Ἀλγεβραν. Ἡ λογοτεχνία τῶν τέλος καὶ ἰδίως ἡ ποίησις εἶναι θαυμασία.

Ἐκ τῶν τεχνῶν οὔτε ἡ γλυπτικὴ οὔτε ἡ ζωγραφικὴ ἀνεπτύ-

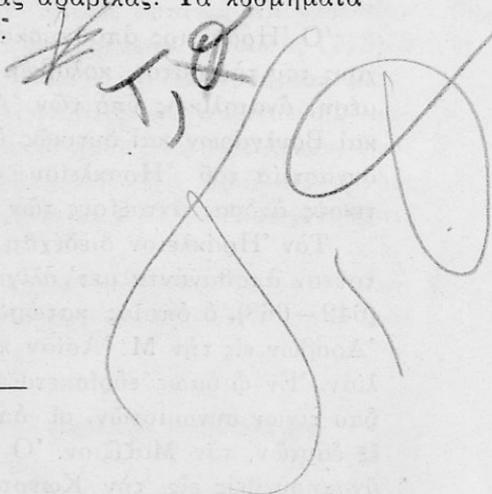
Εἰκ. 24
Ἄψις ἐν σχήματι πετάλου.

Εἰκ. 25. Πύλη μὲ
ἀραβουργήματα.

Εἰκ. 26.
Στοιὰ ἀραβικῆ.

χθησαν ὑπὸ τῶν Ἀράβων. Ἡ θρησκεία ἀπηγόρευεν εἰς τοὺς μουσουλμάνους νὰ ἀναπαριστάνουν ἀνθρωπίνους μορφάς. Ἡ μεγάλη τέχνη αὐτῶν ἦτο ἡ ἀρχιτεκτονικὴ. Αἱ ἀραβικαὶ πόλεις ἦσαν ὅμοιαι μὲ τὰς ἑλληνικάς. Τὰ μνημεῖά τῶν ἦσαν ἰδίως τεμένη (τζαμιά) καὶ ἀνάκτορα. Ἐπειδὴ ὅμως τὰ περισσότερα ἦσαν κατασκευασμένα μὲ πλίνθους καὶ μὲ ἄσβεστον, ὀλίγα περιεσώθησαν εἰς ἡμᾶς. Τὰ ἀρχαιότερα εἶναι τὸ **τέμενος τοῦ Ὁμάρ** εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ κτισθὲν κατὰ τὸ τέλος τοῦ 7ου αἰῶνος, τὸ **τέμενος τῆς Κορδοῦης** τοῦ 9ου αἰῶνος καὶ τὸ ὠραιότατον **τέμενος τοῦ Καΐρου** τοῦ 10ου αἰῶνος. Τὰ ἀνάκτορα τῶν χαλιφῶν ἦσαν ὅμοια πρὸς τὰ βυζαντινὰ καὶ περσικά, ὑπερτέρου ὅμως αὐτὰ ὡς πρὸς τὸν πλοῦτον καὶ τὴν πολυτέλειαν. Τὰ ἀρχαιότερα

Είναι τὸ Ἄλκαζαρ τῆς Σεβίλλης καὶ ἡ Ἀλάμπρα τῆς Γρενά-
δας. Τὰ ἀραβικὰ μνημεῖα εἶναι ἕλαφρὰ καὶ κομψά. Οἱ κίονές
των, ὅμοιοι μὲ τοὺς περσικοὺς, εἶναι ὑψηλοὶ καὶ λεπτοί, συν-
νοῦνται δὲ μὲ ἀψίδας ἐξόχους. Οἱ τοῖχοι δὲ καὶ αἱ πύλαι τῶν
μνημείων εἶναι στολισμένοι μὲ ζωγραφίας, αἱ ὁποῖα παριστά-
νουν στεφάνους ἐκ φυλλωμάτων καὶ μορφὰς γεωμετρικὰς συμ-
πελεγμένας, ἔχουσι δὲ καὶ ἐπιγραφὰς ἀραβικὰς. Τὰ κοσμήματα
ταῦτα ὀνομάζονται ἀραβουργήματα.

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

T.Φ

1. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἡρακλείου.

Ὁ Ἡράκλειος ἀποθνήσκων τὸ 641 ἀφῆκεν εἰς τοὺς διαδόχους του τὸ κράτος ῥολοβωμένον καὶ ἀπειλούμενον ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη, ἀνατολικῶς ὑπὸ τῶν Ἀράβων, βορείως ὑπὸ τῶν Σλαύων καὶ Βουλγάρων καὶ δυτικῶς ὑπὸ τῶν Λογγοβάρδων. Εὐτυχῶς ἡ δυναστεία τοῦ Ἡρακλείου ἀνέδειξε πολιτικούς καὶ στρατιωτικούς ἀνδρας ἀνταξίους τῶν περιστάσεων.

Τὸν Ἡράκλειον διεδέχθη ὁ υἱὸς του **Κωνσταντῖνος Γ'** καὶ τοῦτον ἀποθανόντα μετ' ὀλίγους μῆνας ὁ υἱὸς του **Κώνστας Β'** (642—668), ὁ ὁποῖος κατώρθωσε νὰ σταματήσῃ τὴν ὀρμὴν τῶν Ἀράβων εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ τῶν Λογγοβάρδων εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἐν ᾧ ὅμως εὗρίσκετο εἰς τὴν Σικελίαν, δολοφονεῖται ἐκεῖ ὑπὸ τινων συνωμοτῶν, οἱ ὁποῖοι ἀνεκήρυξαν αὐτοκράτορα ἕνα ἐξ ἑαυτῶν, τὸν Μαζίζιον. Ὁ υἱὸς τοῦ Κωνσταντῖνου Κωνσταντῖνος ἀνακηρυχθεὶς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν αὐτοκράτωρ σπεύδει μετὰ στόλου εἰς τὴν Σικελίαν, τιμωρεῖ τοὺς συνωμότας καὶ φονεῖ τὸν Μαζίζιον. Ὁ **Κωνσταντῖνος Δ'**, ὁ ὁποῖος ὠνομάσθη **Πωγωνᾶτος**, διότι, ὅτε ἐπανῆλθεν ἐκ τῆς Σικελίας, ἤρχισε νὰ ἀναφαίνεται ὁ πῶγων του, ἐβασίλευσεν ἀπὸ τοῦ 668 μέχρι τοῦ 685. Ἀνεδείχθη δὲ καὶ πολιτικὸς συνετὸς καὶ στρατηγὸς ἱκανός.

Τὸν Κωνσταντῖνον Δ' διεδέχθη ὁ υἱὸς του **Ἰουστινιανὸς Β'** ὁ τελευταῖος τῆς δυναστείας τοῦ Ἡρακλείου. Ἐπειδὴ ἦτο τύραννος ὤμος, ἐξεγείρει ἐξ ἀρχῆς τὴν ἀγανάκτησιν καὶ τὸ μῖσος τοῦ λαοῦ. Ἐνεκα τούτου μετὰ δεκαετῆ βασιλείαν (695) ἐρρινοκοπήθη καὶ ἐξωρίσθη εἰς Χερσῶνα.

Εἰς τὸν θρόνον ἀνῆλθεν ὁ στρατηγὸς Λεόντιος καὶ μετὰ νέαν στρατιωτικὴν στάσιν ὁ Τιβέριος Γ'.

Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ἰουστινιανὸς εἰς Χερσῶνα προσεταιρίζεται ὀπαδοὺς βαρβάρους καὶ ἐπελθὼν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως κυριεῖ αὐτὴν καὶ καταλαμβάνει ἐκ νέου τὸν θρόνον (706). Τώρα ὁ Ἰουστινιανὸς δεικνύεται ἀκόμη ὠμότερος τύραννος. Εἰς οὐδὲν ἄλλο ἀσχολεῖται παρὰ εἰς τὸ νὰ τιμωρῇ ἀγρίως τοὺς συν-

τελέσαντας πρότερον εἰς τὴν καθάρεισίν του, στέλλει δὲ εἰς τὴν Χερσῶνα ὀλόκληρον στόλον διὰ νὰ τιμωρήσῃ τοὺς κατοίκους αὐτῆς, διότι δὲν τὸν ἐπεριποιήθησαν κατὰ τὴν ἐκεῖ διαμονὴν του. Ὁ στόλος ὅμως φθάσας εἰς Χερσῶνα ἀποστατεῖ, ἀναγορεύει βασιλέα τὸν ἐκεῖ ἐξορίστον **Φιλιπικόν** καὶ φέρει αὐτὸν εἰς Κωνσταντινούπολιν (711). Τότε ὁ Ἰουστινιανὸς ἐγκαταλείφθεις ὑφ' ὄλων φονεύεται. Ἀλλὰ καὶ ὁ Φιλιππικὸς μετὰ διετῆ βασιλείαν καθαιρεῖται ὡς ἀνίκανος καὶ ἀναγορεύεται βασιλεὺς (713) ὁ πρωτοασηκῆτις (βασιλικὸς ἀρχιγραμματεὺς) **Ἀναστάσιος Β'**.

Ἀλλὰ καὶ τοῦτον μετὰ τρία ἔτη ἀνατρέπει στρατιωτικῆ στασίς καὶ ἀναβιβάζει εἰς τὸν θρόνον ἄσημόν τινα ὑπάλληλον, Θεοδόσιον Γ' (716). Τέλος ὁ ἐκ νέου ἐμφανισθεις ἀραβικὸς κίνδυνος ἀναβιβάζει εἰς τὸν θρόνον **Λέοντα Γ'** τὸν **Ἰσαυρον**, ὅστις σφύζει τὸ κράτος.

Τὰ σπουδαιότερα κατὰ τὴν περίοδον ταύτην γεγονότα εἶναι αἱ σλαυϊκαὶ καὶ βουλγαρικαὶ ἐπιδρομαὶ καὶ ἰδίως οἱ πρὸς τοὺς Ἀραβας πόλεμοι.

2. Αἱ σλαυϊκαὶ καὶ βουλγαρικαὶ ἐπιδρομαί.

Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἡ προσοχὴ τοῦ κράτους ἦτο ὅλη ἐστραμμένη πρὸς ἀνατολὰς πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ ἀραβικοῦ κινδύνου. Συγχρόνως ὅμως καὶ ἄλλοι κίνδυνοι ἠπείλουν τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας τοῦ κράτους. Ἐπὶ Κωνσταντίνου Δ' οἱ ἐγκατεστημένοι εἰς πολλὰ μέρη τοῦ κράτους **Σλαῦοι** ἐπετέθησαν κατὰ τῆς δευτέρας πρωτευούσης τοῦ κράτους, τῆς Θεσσαλονίκης. Εὐτυχῶς ὅλαι αἱ ἔφοδοί των ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς πόλεως.

Μόλις ὅμως τὸ κράτος ἀπηλλάγη ἀπὸ τοῦ σλαυϊκοῦ κινδύνου, νέοι ἐχθροὶ εἰσβάλλουν εἰς αὐτὸ ἀπὸ βορρᾶ, οἱ **Βούλγαροι**. Οὗτοι εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὰς παρὰ τὸν Δνεῖστερον χῶρας τῆς νοτιοδυτικῆς Ρωσίας. Ἀπὸ ἐκεῖ κατὰ τὰ τέλη τοῦ 5ου αἰῶνος ἔκαμαν τὰς πρώτας ἐπιδρομὰς των εἰς τὸ ἑλληνικὸν κράτος.

Κατόπιν ὑπειάχθησαν ὑπὸ τῶν Ἀβάρων, με αὐτοὺς δὲ ἔλαβον μέρος εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ Ἡρακλείου πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐπιδρομῆς ταύτης οἱ Ἀβάροι ἐξησθένισαν καὶ τὸ κράτος των περιορίσθη εἰς τὴν σημερινὴν Οὐγγαρίαν καὶ Αὐστρίαν. Οἱ ὑπ' αὐτοὺς βάρβαροι λαοὶ ἐπα-

νεστάτησαν, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ οἱ Βούλγαροι. Μοῖρα τῶν Βουλγάρων τότε ὑπὸ τὸν Ἀσπαροῦχ διέβη τὸν Δούναβιν καὶ ἐγκαταστάθη εἰς τὴν κάτω Μοισίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἤδη ἦσαν ἐγκατεστημένοι διάφοροι σλαυϊκαὶ φυλαί. Ὁ Κωνσταντῖνος μὴ δυνηθεὶς νὰ τοὺς ἐκδιώξῃ ἠναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ με αὐτούς. Ἐκτοτε ἡ χώρα αὕτη ἔλαβε τὸ ὄνομα **Βουλγαρία**. Οἱ Βούλγαροι ἀνεμίχθησαν με τοὺς ἐδῶ Σλαύους, ὡς ὀλιγώτεροι δὲ καὶ ἀπολίτιστοι ἐξεσλαυίσθησαν.

3. Οἱ πρὸς τοὺς Ἀραβας ἀγῶνες.

Ὁ φεβερῶτερος κίνδυνος, ὁ ὁποῖος ἠπείλησε τὸ κράτος κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἦτο ὁ ἐκ μέρους τῶν Ἀράβων.

Οἱ Ἀραβες, ἀφ' οὗ ἔγιναν κύριοι τῆς Συρίας καὶ τῆς Αἰγύπτου, δὲν ἠσύχασαν, ἀλλ' ἐξηκολούθησαν τὰς ἐπιθέσεις κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Ἐπὶ Κώνσταντος κατασκευάζουν στόλον καὶ κυριεύουν τὴν Κύπρον καὶ τὴν Ῥόδον.

Συγχρόνως εἰσβάλλουν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ κυριεύουν πολὺ μέρος αὐτῆς. Ὁ Κώνστας τότε ἐπιτεθεὶς κατ' αὐτῶν κατορθώνει νὰ τοὺς ἀποκρούσῃ καὶ τοὺς ἐκδιώξῃ ἐκ τῆς Μ. Ἀσίας.

Α' πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων.

Οἱ Ἀραβες ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Δ' ἐπῆλθον κατὰ τοῦ κράτους ὀρμητικώτεροι. Τώρα εἶχεν ἀνακηρυχθῆ εἰς τὴν Δαμασκὸν χαλίφης ὁ Μωαβίας καὶ οὗτος ἀπεφάσισε νὰ κτυπήσῃ αὐτὴν τὴν Κωνσταντινουπόλιν. Ἔστειλε λοιπὸν μέγαν στόλον ἐναντίον αὐτῆς, συγχρόνως δὲ καὶ ἰσχυρὸν στρατὸν κατὰ ξηρὰν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν διὰ νὰ ὑποστηρίξῃ τὰς ἐνεργείας τοῦ στόλου. Οὕτως ἡ πόλις ἐπολιορκήθη ὑπὸ τῶν Ἀράβων καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν.

Ἡ πολιορκία αὕτη διήρκεσεν 7 ἔτη (671—678). Οἱ πολιορκούμενοι ἀντέταξαν ἰσχυρὰν ἄμυναν καὶ κατώρθωσαν νὰ ἀποκρούσουν ὅλας τὰς ἐφόδους τῶν ἐχθρῶν. Εἰς τὴν ἐπιτυχῆ αὐτὴν ἄμυναν τῆς πόλεως συνετέλεσε καὶ τὸ λεγόμενον **ἑλληνικὸν ἢ ὑγρὸν πῦρ**. Τὸ πῦρ τοῦτο εἶχεν ἐπινοηθῆ κατὰ τὰς ἀρχάς τοῦ βου αἰῶνος ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου Πρόκλου, τῶρα δὲ ἐτελειοποιήθη ὑπὸ

τοῦ ἐκ Συρίας μοναχοῦ **Καλλινίκου**. Συνέκειτο ἐξ εὐφλέκτων ὑλῶν καὶ ἐξεσφενδονίζετο κατὰ τῶν ἐχθρικῶν πλοίων ἢ διὰ σιφώνων χαλκῶν ἢ δι' εἶδους τινὸς χειροβομβίδων. Ἡ σύνθεσις δὲ αὐτοῦ παρέμεινε μυστική εἰς τοὺς Ἑλληνας ἐπὶ αἰῶνας παρ' ὅλας τὰς προσπάθειάς τῶν κατασκόπων. Ἐπὶ τέλους ἡ πολιορκία ἀπέτυχεν ἐντελῶς. Ἀφ' οὗ εἰς τὴν τελευταίαν μάχην τὸ περισσότερο μέρος τοῦ ἀραβικοῦ στόλου κατεστράφη, οἱ Ἀραβες ἠναγκάσθησαν νὰ λύσουν τὴν πολιορκίαν.

Καὶ κατὰ τὴν ἐπιστροφήν των ὅμως τὰ μὲν λείψανα τοῦ στόλου κατεποντίσθησαν ὑπὸ τρικυμίας, ὁ δὲ στρατός, ὁ ὁποῖος ἀπεχώρησε διὰ ξηρᾶς, κατεδιώχθη καὶ κατεστράφη ὑπὸ τοῦ αυτοκρατορικοῦ στρατοῦ.

Ὁ Μωαβίας ἠναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον εἰρήνην ταπεινωτικήν.

Διὰ ταύτης ὑπεχρεώθη νὰ πληρώσῃ βαρεῖαν πολεμικὴν ἀποζημίωσιν καὶ ὑπεβλήθη εἰς ἐτήσιον φόρον ὑπὸ τύπον δώρου.

Ἡ νίκη τοῦ Κωνσταντίνου κατὰ τῶν Ἀράβων ἔχει μεγάλην σημασίαν. Αὕτη ὄχι μόνον τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀλλὰ καὶ ὅλον τὸν εὐρωπαϊκὸν κόσμον ἔσωσεν ἀπὸ τὸν κίνδυνον νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὸν ἰσλαμισμόν. Διὰ τοῦτο δὲ δικαίως οἱ μὲν κάτοικοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔσπευσαν νὰ ἀπονεύμουν εὐχαριστήρια εἰς τὴν πολιοῦχον τῆς πόλεως Θεοτόκον καὶ νὰ συνδέσουν τὴν ἐορτὴν αὐτὴν μετὰ τὴν τοῦ Ἀκαθίστου ὕμνου, οἱ δὲ εὐρωπαῖοι ἡγεμόνες, ὡς ἄλλοτε διὰ τὸν Ἡράκλειον, ἔσπευσαν νὰ στείλουν πρέσβεις εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, διὰ νὰ συγχαροῦν τὸν Κωνσταντῖνον.

Β' πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων.

Οἱ Ἀραβες μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς πρώτης πολιορκίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν παρήτησαν τὰ κατακτητικὰ των σχέδια. Καὶ πρῶτον μὲν ἐπὶ Λεοντίου (697) κατώρθωσαν νὰ κυριεύσουν ὀριστικῶς τὴν βόρειον Ἀφρικὴν, τὴν ὁποίαν πολλάκις μέχρι τοῦδε ματαίως ἐπεχείρησαν νὰ καταλάβουν. Ἐπειτα ἐπὶ Ἀναστασίου ἔστρεψαν τὰ βλέμματά των πάλιν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἤρχισαν νὰ παρασκευάζουν διὰ τοῦτο μέγαν στρατὸν καὶ στόλον. Ὁ Ἀναστάσιος πληροφορηθεὶς τὰς παρασκευὰς τῶν Ἀράβων προητοίμασεν ἐκ τῶν ἐνόνητων τὴν ἄμυναν τῆς πρωτευ-

ούσης. Διόρισε στρατηγὸν τῆς Ἀνατολῆς Λέοντα τὸν Ἰσαυρον. Συνεκέντρωσεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν ὅσα ἠδύνατο τρόφιμα. Τέλος ἔστειλε στόλον μὲ στρατὸν εἰς τὰ παράλια τῆς Φοινίκης διὰ νὰ ἐπιπέσῃ αἰφνιδίως κατὰ τοῦ ἐκεῖ ἐτοιμαζομένου ἀραβικοῦ στόλου καὶ κατακάψῃ αὐτόν. Ἄλλ' ὁ στρατὸς κατὰ τὸ ταξίδιον στασιάζει καὶ φονεύει τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἐκστρατείας. Κατόπιν ἀνακηρύττει αὐτοκράτορα ἐπαρχιακόν τινα ὑπάλληλον Θεοδοσίον καὶ ἔρχεται εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Ἀναστάσιος μετὰ μικρὰν ἀντίστασιν ἔφυγεν ἀφήσας τὴν πόλιν εἰς χεῖρας τῶν στασιαστῶν. Τὸ κράτος τότε περιῆλθεν εἰς ἀπελπιστικὴν θέσιν. Ἐκ τῶν συνεχῶν τελευταίων μεταβολῶν εὐρίσκετο εἰς τελείαν παραλυσίαν. Ἀναρχία φοβερὰ ἐπεκράτει εἰς ὅλους τοὺς κλάδους τῆς διοικήσεως καὶ ἡ πειθαρχία τοῦ στρατοῦ ἐξέλιπεν. Τὸ δὲ χειρότερον οἱ Ἀραβες συμπληρώσαντες πλέον τὰς παρασκευάς των εἰσέβαλον εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Μ. Ἀσίας καὶ ἐπολιόρκησαν τὸ Ἀμόριον τῆς Φρυγίας, τὸ ὁποῖον θὰ ἐξησφάλιζεν εἰς αὐτοὺς τὴν κατοχὴν ὀλοκλήρου τῆς Μ. Ἀσίας. Εἰς τὴν κρίσιμον ἐκείνην περίστασιν ἔσωσε τὸ κράτος ὁ στρατηγὸς τῆς Ἀσίας **Λέων ὁ Ἰσαυρος**.

Ὁ Λέων εὐθύς ἔξ ἀρχῆς δὲν εἶχεν ἀναγνωρίσῃ τὸν Θεοδοσίον ὡς αὐτοκράτορα. Ἄλλ' ἀψηχολημένος νὰ σώσῃ τὸ Ἀμόριον ἀπὸ τῶν Ἀράβων δὲν ἐπῆλθεν ἀμέσως κατὰ τῶν στασιαστῶν. Ἀφ' οὗ ὅμως ἐξησφάλισεν αὐτό, σπεύδει εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, κατατροπώνει τὸν ἀντεπεξεληθόντα κατ' αὐτοῦ στρατὸν τοῦ Θεοδοσίου, ἀναγορεύεται αὐτοκράτωρ (717) καὶ ἐτοιμάζεται διὰ τὴν ἐπικειμένην πολιορκίαν.

Ὅντως δὲν παρήλθον ἕξ μῆνες καὶ ὁ ἀραβικὸς στρατὸς, ὁ ὁποῖος εἶχε διαχειμάσει εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, διαβαίνει παρὰ τὴν Ἀβυδὸν τὸν Ἑλλήσποντον καὶ περὶ τὰ μέσα Αὐγούστου τοῦ 717 στρατοπεδεύει πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀμέσως δὲ κατόπιν καταπλέει πρὸ αὐτῆς μέγας ἀραβικὸς στόλος. Ἀλλὰ τὴν ἀμυναν τῆς πόλεως διευθύνει ὁ Λέων μὲ σύνεσιν καὶ δραστηριότητα. Διὰ τοῦ ὕγρου πυρὸς ἐπιφέρει μεγάλας καταστροφὰς εἰς τὸν στόλον τῶν ἐχθρῶν καὶ λύει συχνὰ τὸν ἀποκλεισμόν. Οὕτω τὰ τρόφιμα ἦσαν ἀφθονα εἰς τὴν πόλιν. Τοῦναντίον οἱ πολιορκηταὶ ὑπεφερον τὰ πάνδεινα καὶ ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν τροφῶν καὶ ἀπὸ τὸν βαρὺν χειμῶνα. Ἐπὶ τέλους, ἀφ' οὗ ἐνικήθησαν ἐπανειλημένως ὑπὸ τοῦ Λέοντος καὶ κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν, οἱ Ἀραβες ἀναγκάζονται μετὰ πολιορκίαν ἑνὸς ἔτους, τὸν Αὐγου-

στον τοῦ 718 νὰ ἐπιβιάσουν τὸν ὑπολειφθέντα στρατὸν τῶν ἐπὶ τοῦ στόλου καὶ νὰ ἀποπλεύσουν.

Ἄλλὰ καὶ τὰ λείψανα αὐτὰ τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου κατὰ τὸ ταξίδιον κατελήφθησαν ὑπὸ τρικυμίας καὶ κατεστράφησαν.

Διὰ τῆς ἀποτυχίας τῆς δευτέρας πολιορκίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων δὲν ἐσώθη μόνον ἡ Κωνσταντινούπολις καὶ τὸ ἑλληνικὸν κράτος. Ἐσώθη καὶ ὁ χριστιανισμὸς καὶ ὁ εὐρωπαϊκὸς πολιτισμὸς.

Δι' αὐτῆς ἡ ὁρμὴ τῶν Ἀράβων, ἡ ὁποία εἶχε φθάσει εἰς τὸ ὑψιστον σημεῖον, ἐσταμάτησε. Διὰ τοῦτο δὲ δικαίως ἡ μὲν ὀρθόδοξος ἐκκλησία συνέδεσε τὴν μνήμην τοῦ εὐτυχοῦς αὐτοῦ γεγονότος μὲ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ Ἀκαθίστου ὕμνου, ὁ δὲ Πάπας Γρηγόριος ἔστειλε τὰς εἰκόνας τοῦ Λέοντος εἰς ὅλους τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δύσεως.

Εἰς τὸν Λέοντα ὅμως δὲν ὀφείλεται μόνον ἡ σωτηρία τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἡ ἀνακοπὴ τῆς ὁρμῆς τοῦ ἰσλαμισμοῦ. Ὁ Λέων ἀκόμη ἔθεσε τὰς βάσεις τῆς ἀναδιοργανώσεως τῆς αὐτοκρατορίας, ἡ ὁποία εἶχε γίνει πλέον τελείως ἑλληνική. Ἄλλὰ πρὶν ἐξετάσωμεν τὸ ἔργον τοῦ Λέοντος καὶ τῆς δυναστείας του, καιρὸς εἶναι νὰ ἴδωμεν ὁποῖα ἦτο ἡ ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία κατὰ τοὺς χρόνους τούτους καὶ ὁποῖος ὁ πολιτισμὸς αὐτῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΚΑΤΑ ΤΑΣ ΑΡΧΑΣ ΤΟΥ 8ου ΑΙΩΝΟΣ

1. Ὁ χαρακτήρ τοῦ κράτους.

Ἡ μεταβολή τοῦ ἀνατολικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους εἰς ἑλληνικόν ἤρχισεν ἀπὸ τὸν χωρισμὸν τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἐπὶ Ἀρκαδίου κατὰ τὸ τέλος τοῦ 4ου αἰῶνος καὶ συνεπληρώθη ἐπὶ τῆς δυναστείας τοῦ Ἡρακλείου κατὰ τὸ τέλος τοῦ 7ου αἰῶνος. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο τὸ ἀνατολικὸν ῥωμαϊκὸν κράτος παύει ὀλίγον κατ' ὀλίγον νὰ ἔχη ῥωμαϊκὸν χαρακτήρα καὶ γίνεται χριστιανικὸν ἑλληνικόν, τὸ ὁποῖον, ἐπειδὴ ὅλαι του αἱ δυνάμεις συγκεντροῦνται περὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὀνομάζεται καὶ **Βυζαντικόν**.

Ὅντως εἰς αὐτὸ τώρα τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον καταλαμβάνει τὴν πρωτεύουσαν θέσιν εἰς τὴν φιλολογίαν καὶ τὴν τέχνην, εἰς ὅλας τὰς συνηθείας τῆς ζωῆς καὶ πρὸ πάντων εἰς τὴν γλῶσσαν.

Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἣ ὁποία εἶναι ἡ κοινὴ γλῶσσα τῶν κατοίκων τῆς αὐτοκρατορίας, γίνεται καὶ ἡ ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ κράτους. Ὅλα τὰ αὐτοκρατορικὰ διατάγματα καὶ αἱ πράξεις τῆς κυβερνήσεως συντάσσονται ἑλληνιστί. Ὅσαύτως ὁ αὐτοκράτωρ ἀντὶ τῶν ἀρχαίων ῥωμαϊκῶν τίτλων προσλαμβάνει τὴν ἑλληνικὴν ὀνομασίαν «πιστὸς ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ βασιλεύς». Εἰς δὲ τὴν διοίκησιν καὶ τὸν στρατὸν οἱ λατινικοὶ τίτλοι ἐξελληνίζονται ἢ ἀντικαθίστανται ὑπὸ τῶν ἑλληνικῶν. Ἡ αὐτοκρατορία ἐξακολουθεῖ μὲν νὰ ὀνομάζεται Ῥωμαϊκή, ἀλλ' ἡ λέξις **ῥωμαῖος** ἐσήμαινε πλέον **Ἕλλην**.

Κατὰ τὸν αὐτὸν ὅμως χρόνον, κατὰ τὸν ὁποῖον τὸ κράτος ἐξελληνίζεται, καταλαμβάνει ἡ θρησκεία ἰδιάζουσας θέσιν καὶ εἰς τὸν δημόσιον βίον καὶ εἰς τὴν κοινωνίαν. Οἱ πόλεμοι τοῦ Ἡρακλείου λαμβάνουν θρησκευτικὸν χαρακτήρα, τὰ δὲ θεολογικὰ ζητήματα ἐνδιαφέρουν ὄχι μόνον τὸν κληρὸν, ἀλλὰ καὶ τοὺς αὐτοκράτορας καὶ τὸν λαόν. Ἡ ὀρθοδοξία ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων συγγέεται μὲ τὴν ἐθνικότητα. Ὁ πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τὴν κατάληψιν τῶν Πατριαρχείων Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων ὑπὸ τῶν Ἀράβων, ἀπομένει ὁ μό-

νος ἀρχηγὸς τῆς ἐκκλησίας τοῦ κράτους καὶ καθίσταται πολὺ μεγάλη προσωπικότης, ἡ δὲ ἐπιρροή του εἰς τὴν Κυβέρνησιν εἶναι πολὺ ἰσχυρά.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ αὐτοκρατορία ἀπέκτησε δύο ἰσχυρὰ στηρίγματα, τὸ ὁποῖα ἐξασφαλίζουν τὴν ὑπαρξίν της καὶ δίδουν εἰς αὐτὴν ἐπὶ αἰῶνας τὸν ἰδιάζοντα χαρακτῆρά της, τὸν **Ἑλληνισμόν** καὶ τὴν **Ὁρθοδοξίαν**.

Εἶναι ἀληθές ὅτι τὰ ὅρια αὐτῆς περιορίσθησαν. Αἱ κατακτήσεις τοῦ Ἰουστινιανοῦ χάνονται. Εἰς τὰς πρὸς Ν. τοῦ Δουναβέως χώρας ἐγκαθίστανται Σλαῦοι καὶ Βούλγαροι. Οἱ Ἄραβες κατακοῦν τὴν Συρίαν, τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Ἀφρικὴν. Ἄλλ' οὕτως ἡ αὐτοκρατορία ἀποκτᾷ πολὺ περισσοτέραν συνοχὴν καὶ γίνεται ἱκανὴ νὰ ζήσῃ καὶ νὰ σταδιοδρομήσῃ ἐπὶ μακρὸν χρόνον.

2. Τὸ πολίτευμα.

→ 69 - 76

Τὸ πολίτευμα τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας παρήχθη ἀπὸ τοῦ ῥωμαϊκοῦ, ὅπως τοῦτο ἐξειλίχθη κατὰ τοὺς χρόνους τῆς αὐτοκρατορίας.

Ὁ αὐτοκράτωρ εἶναι ἀπόλυτος μονάρχης. Ἄλλ' ἀπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου δὲν ἔχει πλέον τὴν ἀρχὴν ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ θεωρεῖται ὅτι κατέχει αὐτὴν ἐλέω Θεοῦ, τοῦ ὁποίου αὐτὸς εἶναι ἡ ἐνσάρκωσις ἐπὶ τῆς γῆς. Διὰ τοῦτο ὁ βασιλεὺς θεωρεῖται ἐκλεκτὸς τοῦ Θεοῦ καὶ προστάτης καὶ ὑπέροχος τῆς ἐκκλησίας.

Κατὰ ταῦτα ἡ αὐτοκρατορικὴ ἰσχὺς εἰς τὸ μεσαιωνικὸν κράτος εἶναι ἱερὰ καὶ ἀπεριόριστος. Ὁ μόνος ὀπωσδήποτε περιορισμὸς αὐτῆς εἶναι **ἡ κοινὴ γνώμη**. Αὕτη ἐκδηλοῦται διὰ τῆς **συγκλήτου**, ἡ ὁποία ἀποτελεῖται ἀπὸ τοὺς ἀνωτέρους πολιτικοὺς καὶ στρατιωτικοὺς ἀρχοντας τοῦ κράτους, διὰ τῆς **ἐκκλησίας**, διὰ τῶν **δήμων** εἰς τὸν ἱππόδρομον, διὰ τῶν ἀναφορῶν τῶν ἐπαρχιῶν καὶ πρὸ πάντων τοῦ **στρατοῦ**. Ἄλλ' οἱ ἐκ μέρους τῆς συγκλήτου καὶ τῆς ἐκκλησίας περιορισμοὶ ἦσαν μᾶλλον ἠθικοί. Μόνον οἱ ἐκ μέρους τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ στρατοῦ περιορισμοὶ ἦσαν ὀπωσδήποτε οὐσιώδεις, διότι ὁ λαὸς καὶ μάλιστα ὁ στρατὸς εἶχε εἰς χεῖράς του ὄπλον ἰσχυρόν, τὰς στάσεις.

Τὸ ἱερὸν καὶ ἀπαραβίαστον τῆς αὐτοκρατορικῆς ἰσχύος συμβολίζεται προσέτι διὰ τῆς μεγαλοπρεποῦς ἐξωτερικῆς παραστά-

σεως. Τοῦτο ἄλλως τε ἦτο ἀναγκαῖον καὶ διὰ τοὺς περίε βαρβάρους λαούς, οἱ ὅποιοι εὐκόλως ἐξεθαμβοῦντο ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴν ἐμφάνισιν τῆς αὐτοκρατορικῆς δυνάμεως. Παρουσιάζετο λοιπὸν ὁ αὐτοκράτωρ ὡς ἡ ζῶσα ἐνσάρκωσις τοῦ Θεοῦ φορῶν ἐνδυμασίαν πολυτελεῆ, ἡ ὁποία ἔλαμπεν ἀπὸ τὰ διάφορα χρώματα, ἀπὸ τὸν χρυσὸν καὶ ἀπὸ τοὺς πολυτίμους λίθους. Ἡ ἐνδυμασία τῶν αὐτοκρατόρων ἦτο σχεδὸν ὁμοία μὲ τὴν σημερινὴν ἀρχιερατικὴν στολὴν. Ἐφόρου δηλ. χιτῶνα, ὁ ὁποῖος ἔφθανε μέχρι τῶν ποδῶν (στιχάριον) μὲ ζώνην εἰς τὸ μέσον, ἐπ' αὐτοῦ δὲ μακρὰν γλαμύδα (σάκκος), ἐπὶ τῶν ὤμων πλατεῖαν ταινίαν (ὠμοφόριον), εἰς τὴν κεφαλὴν στέμμα μὲ σταυρὸν (μίτρα) καὶ εἰς τοὺς πόδας ὑποδήματα κόκκινα μὲ χρυσοκεντήτους ἀετούς. Ἐκτὸς τούτων ὡς σύμβολα τῆς ἐξουσίας τῶν ἐκράτου εἰς τὴν δεξιὰν σκῆπτρον καὶ εἰς τὴν ἀριστερὰν σφαῖραν, ἡ ὁποία παρίστα τὴν γῆν. Εἰς τὰς ἐορτὰς καὶ τὰς πανηγύρεις καὶ τὰ συμπόσια καὶ τὰς παρουσιάσεις ξένων ἡγεμόνων καὶ πρέσβων ἐπεκράτει αὐστηρὰ ἐθιμοτυπία, ἡ ὁποία ἔδιδεν εἰς αὐτὰς πολλὴν μεγαλοπρέπειαν. Κατ' αὐτὰς ὁ αὐτοκράτωρ ἐν μέσῳ τῶν ἀναλαμπῶν τῶν στολῶν, τὰς ὁποίας φοροῦν ὅλοι οἱ περὶ αὐτόν, ἐν μέσῳ τῆς μυθώδους πολυτελείας τῶν ἀνακτόρων, μεγαλοπρεπῆς καὶ ἐξαστροφῆς ἐκ τῆς ἐνδυμασίας του παρουσιάζεται ἐπὶ τοῦ θρόνου του ὡς ὃν ὑπεράνθρωπον.

Ἡ διαδοχὴ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώματος καὶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπως καὶ εἰς τὴν Ῥώμην, δὲν ἦτο ἀπαραιτῆτος κληρονομικὴ. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὅμως τὸ κληρονομικὸν τῆς βασιλείας ἔγινε συνήθεια ἕνεκα τῆς ἱερότητος, τὴν ὁποίαν προσέλαβε τὸ ἀξίωμα.

Κανονικῶς, ὅταν ὁ θρόνος ἐχῆρσεν, ἡ ἐκλογὴ νέου βασιλέως ἐγίνετο ὑπὸ τῆς συγκλήτου. Ἀλλὰ καὶ ὁ λαὸς πολλάκις μὲν ἀνηγόρευεν αὐτὸς τὸν αὐτοκράτορα, πάντοτε ὅμως ἐπεκύρωσε τὴν ὑπὸ τῆς συγκλήτου ἐκλογὴν. Πολλάκις δὲ ἕνεκα πολιτικῆς ἀνάγκης ἀνηγόρευε καὶ ὁ στρατὸς τὸν αὐτοκράτορα.

Εἴτε ὅμως κληρονομικῶς δικαιώματι εἴτε δι' ἐκλογῆς ἀνηγορεύετο ὁ νέος αὐτοκράτωρ, ἔπρεπε νὰ γίνῃ καὶ θρησκευτικὴ στέφισ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου εἰς τὸν ναὸν τῆς ἁγίας Σοφίας.

3. Ἡ θρησκεία.

Ἡ διοικήσις τῆς ἐκκλησίας καὶ ἡ ἐν τῷ κράτει θέσις

αὐτῆς.—Ὁ ἑλληνισμὸς προσέφερεν εἰς τὸν χριστιανισμὸν δύο ἀνυπολογίστου ἀξίας ὑπηρεσίας: α') παρέσχεν εἰς αὐτὸν θαυμάσιον ὄργανον διαδόσεως, τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, β') παρέσχεν εἰς αὐτὸν ἔξοχον ὀργανισμόν, τὸν ἀστικὸν ὀργανισμόν τῶν ἑλληνικῶν πόλεων.

Ὅντως ὁ χριστιανισμὸς ὠργανώθη εὐθύς ἐξ ἀρχῆς δημοκρατικῶς, ὅπως ἦσαν ὠργανωμένοι αἱ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἑλληνικαὶ πόλεις. Ἐκάστης πόλεως οἱ Χριστιανοὶ ἀπειλοῦν **ἐκκλησίαν**, ἡ ὁποία, ὡς καὶ τὸ ὄνομά της δηλοῖ, δὲν ἦτο ἄλλο τι, εἰ μὴ ἡ ἐκκλησία τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν δήμων. Ἐκάστη ἐκκλησία ἐξέλεγεν ἐκ τῶν συγκροτούμενων αὐτὴν χριστιανῶν ἄνδρας τινάς, οἱ ὅποιοι ὀνομαζόμενοι **πρεσβύτεροι** ἐτέλουν τὰς ἱεροτελεστίας, διεχειρίζοντο ἐν συμβουλίῳ τὰ κοινὰ πράγματα τῆς ἐκκλησίας καὶ ἔκρινον ὅλας τὰς μεταξὺ χριστιανῶν διαφοράς, ὅσας οὗτοι δὲν ἠθέλουν νὰ ὑποβάλουν εἰς τὴν κρίσιν δικαστοῦ ἐιδωλολάτρου. Τὸ συνέδριον δηλ. τοῦτο τῶν πρεσβυτέρων ἀντεστοίχει πρὸς τὴν βουλὴν τῶν ἑλληνικῶν ἀστικῶν θεσμῶν. Τοῦ συνεδρίου τούτου προϊστατο ὁ καλούμενος **ἐπίσκοπος**, ὁ ὁποῖος ἐξελέγετο διὰ τῆς ἐλευθέρας ψήφου τῆς ὅλης ἐκκλησίας καὶ ἀντεστοίχει πρὸς τοὺς ἄρχοντας τῶν ἑλληνικῶν πολιτευμάτων. Καὶ εὐθύς μὲν ἐξ ἀρχῆς ὅλαι αἱ ἐκκλησῖαι συνεννοοῦντο μεταξὺ τῶν δι' ἐπιστολῶν ἢ δι' ἀπεσταλμένων. Βραδύτερον ὅμως κατὰ τὰ τέλη τοῦ 2ου αἰῶνος μ. Χ. ἠσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην νὰ συνδεθοῦν μεταξὺ τῶν στενότερον δι' **ἐπαρχιακῶν συνόδων**. Οἱ ἐπίσκοποι τῶν διαφόρων ἐκκλησιῶν συνήρχοντο τακτικῶς τὸ ἔαρος καὶ τὸ φθινόπωρον εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς ἐπαρχίας καὶ ἐξέδιδον ἀποφάσεις καλουμένας κανόνας, διὰ τῶν ὁποίων ἐρροθμίζοντο τὰ κυριώτερα τῆς πίστεως καὶ τῆς διοικήσεως τῆς ἐκκλησίας.

Τέλος ἀπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ὑπεράνω τῶν τοπικῶν αὐτῶν συνόδων ἐτέθησαν αἱ λεγόμεναι **Ὀικουμενικαὶ σύνοδοι**, συνέδρια δηλ. περιλαμβάνοντα ἀντιπροσώπους ὅλων τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, τὰ ὁποῖα συνεκαλοῦντο ὁσάκις ἔκτακτοι ἀνάγκαι τῆς ἐκκλησίας ἀπῆτουν τοῦτο. Οὕτως ὅλη ἡ χριστιανικὴ ἐκκλησία κατήντησε νὰ γίνῃ μία μεγάλη ὁμοσπονδία πολιτειῶν.

Ἀργότερα οἱ ἐπίσκοποι τῶν ἐπαρχιακῶν πόλεων ὑπετάχθησαν εἰς τὸν ἐπίσκοπον τῆς πρωτεύουσας τῆς ἐπαρχίας (μητροπόλεως), ὁ ὁποῖος ὀνομάσθη **μητροπολίτης**. Πάλιν δὲ μερικαὶ

μητροπόλεις ἕνεκα τοῦ μεγαλιτέρου πλήθους τῶν εἰς αὐτὰς χριστιανῶν ἢ ἕνεκα τῶν μεγαλυτέρων μαρτύρων καὶ ἁγίων, τοὺς ὁποίους ἀνέδειξαν, ἐθεωρήθησαν ἑνώτεροι τῶν ἄλλων καὶ ὠνομάσθησαν **ἀποστολικάι**. Τοιοῦται ἦσαν αἱ τῆς **Ῥώμης**, τῶν **Ἱεροσολύμων**, τῆς **Ἀντιοχείας**, τῆς **Ἀλεξανδρείας** καὶ τῆς **Κωνσταντινουπόλεως**. Τούτων οἱ ἐπίσκοποι προσέλαβον καὶ τὸν τίτλον τοῦ πατριάρχου.

Πρῶτος δὲ μεταξὺ αὐτῶν ἐθεωρεῖτο ὁ τῆς Ῥώμης (Πάπας), διότι ἡ Ῥώμη ἦτο ἡ ἀρχαία πρωτεύουσα τοῦ κράτους.

Κατὰ ταῦτα ὁ πρῶτος τοῦ χριστιανισμοῦ ὄργανισμὸς ἦτο δημοκρατικὸς. Καὶ εἰς μὲν τὴν Δύσειν ἡ ἐκκλησία ἔχασε τελείως τὸν χαρακτῆρα τοῦτον καὶ κατέληξεν εἰς τὴν ἀπόλυτον κυριαρχίαν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης. Μάλιστα ἀδιακόπως οἱ κατὰ καιροὺς Πάπαι ἐζήτουν νὰ ἐπιβάλουν τὴν κυριαρχίαν των αὐτὴν καὶ εἰς τὰς ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλ' αὐταὶ οὐδέποτε ὑπέκυψαν εἰς τὰς ἀξιώσεις ταύτας τῶν Παπῶν. Δὲν συνέβη ὅμως ὁμοίως καὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν. Εἶναι ἀληθές, ὅτι καὶ ἐδῶ ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας ἡ ἐκκλησία ἔλαβεν ἀριστοκρατικὸν χαρακτῆρα. Οὐδέποτε ὅμως μέχρι σήμερον ἀπέβαλε τὰς δημοκρατικὰς τῆς ἀρχῆς.

Ὡς ὅντως μεταξὺ τῶν πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς ὁ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὡς ἐπίσκοπος τῆς πρωτεύουσας τοῦ κράτους, κατέλαβεν ἐξέχουσάν τινα θέσιν. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ βου αἰῶνος ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ **Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου**. Ἡ δύναμις τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου ηὔξηθη ἀκόμη περισσότερον κατὰ τὸν 8ον αἰῶνα, ὅτε μετὰ τὴν κατάληψιν ὑπὸ τῶν Ἀράβων τῆς Συρίας, Παλαιστίνης καὶ Αἰγύπτου ἀπέμεινεν οὗτος ὁ μόνος πατριάρχης εἰς τὸ κράτος. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ τοῦ κράτους ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως δὲν κατεῖχε μικρὰν θέσιν. Αὐτὸς ἔχρει τὸν αὐτοκράτορα καὶ ἐδέχετο τὴν διαβεβαίωσιν αὐτοῦ, ὅτι θὰ προστατεύσῃ τὴν ὀρθοδοξίαν καὶ θὰ σέβεται τὰ προνόμια τῆς ἐκκλησίας. Διὰ τοῦ κλήρου δὲ ἐξήσκει μεγάλην ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ ὄχλου τῆς πρωτεύουσας.

Καὶ ἡ ἐξωτερικὴ δὲ παράστασις τοῦ πατριάρχου ἐφάνερωνε τὴν δύναμίν του. Κατόφκει εἰς μέγαρον πολυτελέστατον πλησίον εἰς τὸ ἱερὸν παλάτιον. Εἶχε τὰ φορεῖά του καὶ τὰ πολυτελῆ ἄροματά του διὰ τὰς μεγάλας τελετάς. Ἐσύχναζεν εἰς τὸν ἵππόδρομον, ἐφιλοξενεῖτο εἰς τὸ ἱερὸν παλάτιον καὶ ἀνταπέδιδε τὴν φι-

λοξενίαν παραθέτων πολυτελῆ γέυματα εἰς τὸ πατριαρχικὸν μέγαρον. Ἐφόρει πῖλον πορφυροῦν μὲ χρυσοπαρῦφους ταινίας, ὅπως αὐτοὶ οἱ βασιλεῖς.

Ἦτο λοιπὸν ἡ δύναμις τοῦ πατριάρχου, τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἐκκλησίας, ὡς ἀντίρροπον πρὸς τὴν τοῦ βασιλέως τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ κράτους καὶ ἐχρησίμευεν ὡς φραγμὸς περιορίζων τὴν παντοδυναμίαν τῆς αὐτοκρατορικῆς ἀπολυταρχίας.

Ἡ λατρεία.—Ἡ λατρεία κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τοῦ χριστιανισμοῦ ἦτο ἀπλουστάτη. Οἱ χριστιανοὶ συνηθοῦζοντο εἰς οἰκίας ἐπὶ τούτῳ ὠρισμένας καὶ ἐκεῖ ἀπέτεινον μικρὰν καὶ ἀπλὴν δέησιν πρὸς τὸν Θεόν. Ἐκεῖ συνάμα ἔφερον καὶ ἐκουσίας προσφοράς, μὲ τὰς ὁποίας ἐγίνοντο κοινὰ δείπνα τῶν χριστιανῶν ὀνομαζόμενα **ἀγάπαι**. Ἀφ' οὗ ὅμως ὁ χριστιανισμὸς ἐξηπλώθη καὶ παρουσιάσθη ἡ ἀνάγκη νὰ προσελκυσθοῦν ὄχλοι συνηθισμένοι εἰς ποικίλους τύπους λατρείας, ὠργανώθη καὶ ἡ λατρεία συστηματικώτερον καὶ ἐπιδεικτικώτερον. Ἰδρύθησαν λοιπὸν τότε ἰδιαιτέρα οἰκοδομήματα διὰ τὴν κοινὴν λατρείαν. Τὰ οἰκοδομήματα δὲ ταῦτα ἐκοσμήθησαν μὲ εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας, τῶν Μαρτύρων καὶ τῶν πρωταγωνιστῶν τῆς θρησκείας. Οἱ λειτουργοὶ τῆς ἐκκλησίας ὑπεβλήθησαν εἰς ἱεραρχίαν καὶ ἐνεδύθησαν μὲ ἐνδύματα μεγαλοπρεπῆ. Αἱ θρησκευτικαὶ ἀκολουθίαι ἐγίναν μακρότεραι καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐορτῶν ἠὲξήθη. Ἐκτὸς τῶν Κυριακῶν καὶ τῶν μεγάλων ἐορτῶν (Χριστουγέννων, Ἀναστάσεως κ.λ.) καθ' ἡμέραν ἐτελεῖτο ἡ μνήμη ἑνὸς ἢ περισσοτέρων ἁγίων.

Ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὅμως ἡ λατρεία δὲν ἀπηυθύνετο μόνον πρὸς τὸν Θεόν, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἁγίους καὶ εἰς αὐτὰς τὰς εἰκόνας των, πολλὰς τῶν ὁποίων ἐθεώρουν θαυματουργούς. Ὡσαύτως θαυματουργὸς δύναμις ἀπεδόθη καὶ εἰς τὰ ὄργανα τῶν παθῶν τοῦ Σωτῆρος καὶ εἰς τὰ λείψανα τῶν μαρτύρων καὶ τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας. Μὲ τὴν πάροδον δὲ τοῦ χρόνου θαυματουργὸς δύναμις ἀπεδόθη καὶ εἰς τὰς μαντείας καὶ τὰς ἐπωδούς.

Οὕτω τὴν πίστιν διεδέχθη ἡ δεισιδαιμονία, ἡ ὁποία ἐφθειρε τὸ ἠθικὸν ἐλατήριον τοῦ ἔθνους, τὴν θρησκείαν.

Ὁ μοναχισμὸς.—Κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ χριστιανισμοῦ πολλοὶ ἄνθρωποι παρακινούμενοι ἀπὸ τὸν ζῆλον νὰ ἐκπληρώσουν αὐστηρότερον τὰς παραγγελίας τῆς νέας θρησκείας ἀπεχώρουν ἀπὸ τὰς φροντίδας τοῦ κόσμου καὶ ἔζων βίον μακρῶν

τῶν πόλεων εἴτε μόνοι εἴτε πολλοὶ ὁμοῦ. Ὁ μοναχικὸς αὐτὸς καὶ ἀσκητικὸς βίος μὲ τὰς ἐξόχους ἀρετάς, πού ἀνέπτυξαν πολλοὶ ἐκ τῶν μοναχῶν καὶ ἀσκητῶν τούτων, συνετέλεσεν ὄχι ὀλίγον εἰς τὴν στερέωσιν τῆς πίστεως. Ἄλλὰ καὶ πολλὰ ἄλλα ἀγαθὰ προέκυψαν ἀπὸ τὸν θεσμόν τοῦτον.

Πολλὰ ψυχὰι πληγωμένοι ἀπὸ τὰς περιπετείας τοῦ βίου εὖρον θεραπείαν εἰς τὰ μοναστήρια. Πολλάκις οἱ πτωχοὶ καὶ οἱ ὀδοιπόροι εἰς αὐτὰ εὔρον καταφύγιον. Ἐν καιρῷ πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν ἀνωμαλιῶν εἰς αὐτὰ κατέφυγον τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι. Κατὰ τοὺς τελευταίους δὲ χρόνους αὐτὰ ἀνεδείχθησαν οἱ προμαχῶνες τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας ἡμῶν.

Παρ' ὅλα ταῦτα ὁ μοναχισμὸς εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐξώκειλεν εἰς πολλὰ ἄτοπα. Τὰ μοναστήρια ἐπολλαπλασιάσθησαν καὶ ἐπλουτίσθησαν διὰ πολλῶν κινητῶν καὶ ἀκινήτων ἀφιερωμάτων τῶν εὐσεβῶν. Ὁ βίος εἰς αὐτὰ ἔπαυσε νὰ εἶναι ἀσκητικὸς καὶ ἀπηλλαγμένος ἀπὸ τὰς ματαιότητας τοῦ κόσμου, τὸ δὲ χειρότερον χιλιάδες νέων συνέροον κατ' ἔτος εἰς αὐτὰ ὄχι ἔνεκα εὐσεβείας, ἀλλὰ διὰ νὰ ζοῦν βίον χωρὶς ἀσχολίας καὶ ἐνίοτε ἀκόλαστον. Ἐκ δὲ τούτου τὸ μὲν δημόσιον ταμεῖον ἔστερεῖτο πόρων, διότι τὰ κτήματα τῶν μοναστηρίων ἔμενον ἀφορολόγητα, ἢ δὲ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία, ἢ γεωργία καὶ ἢ βιομηχανία ἔστεροῦντο βραχιόνων.

4. Τὰ στρατιωτικά.

Ἡ στρατιολογία.—Ὅπως ἐπὶ τῆς ὁωμαϊκῆς ἐποχῆς ὁ στρατὸς συνεκροτεῖτο ἐν μέρει ἐκ τῶν κατοίκων τῆς αὐτοκρατορίας. Κατ' ἀρχὴν πᾶς πολίτης ὑπεχρεοῦτο εἰς στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν ἀπὸ τοῦ 18ου ἔτους τῆς ἡλικίας του μέχρι τοῦ 40ου. Ἄλλ' οἱ στρατοὶ, τοὺς ὁποίους παρεῖχεν ἡ ἐγχωρία αὕτη στρατιολογία, ἦσαν ἀνίσου ποιότητος. Οἱ τραχεῖς χωρικοὶ τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας, οἱ ὁμαλέοι ὄρεινοὶ τῆς Καππαδοκίας, τῆς Ἰσσυρίας καὶ τῆς Ἀρμενίας ἦσαν θαυμάσιοι στρατιῶται. Κατετάσσοντο ὅμως εἰς τὸν στρατὸν καὶ ἄλλοι μικροτέρας ἀξίας. Διὰ τοῦτο λίαν ἐνωρὶς ἡ αὐτοκρατορικὴ κυβέρνησις ἐδέχθη, ὅπως ἀντὶ στρατιωτικῆς ὑποχρεώσεως καταβάλλεται ὑπὸ τῶν τοιούτων φόρος τις. Ἐξ ἄλλου παρὰ πολλὰ ἐξαιρέσεις ἀπὸ τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας φαίνεται, ὅτι παρεχωροῦντο ὑπὸ διαφόρους δικαιολογίας.

Οὕτως ἐξηροῦντο οἱ ἀνήκοντες εἰς βασιλικὰς ὑπηρεσίας, οἱ ἀσχολούμενοι εἰς τὴν ἀλιείαν τῶν πορφυρούχων κογχυλίων καὶ εἰς τινὰ μέρη οἱ γεωργοὶ διὰ τὸ μὴ ἐλαττωθῆ ἢ καλλιέργεια τῶν κτημάτων. Ἐπειτα ἡ στρατιωτικὴ ὑποχρέωσις δὲν ἦτο προσωπική. Ἐπομένως οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν ἀνωτέραν καὶ μέσην κοινωνικὴν τάξιν δὲν ἐστρατεύοντο, εἰ μὴ ἂν ἦσαν ἀξιωματικοί. Οἱ ἄλλοι ἔδιδον εἰς τὸν στρατὸν ἀντικαταστάτας.

Ἐνεκα τῶν λόγων τούτων ἡ ἐθνικὴ στρατολογία δὲν ἐπῆρκει διὰ τὰς στρατιωτικὰς ἀνάγκας τοῦ κράτους. Παρέστη λοιπὸν ἀνάγκη νὰ ἐνισχύεται ὁ ἐθνικὸς στρατὸς διὰ μισθοφόρων. Τοιούτους δὲ ἐπρομηθεύοντο ἀπὸ τοὺς εἰς τὰ σύνορα βαρβάρους, οἱ ὅποιοι προθύμως προσέφερον ἀντὶ μισθοῦ τὰς ὑπηρεσίας των. Ὁ βασιλεὺς ἀντήμειβεν αὐτοὺς καλῶς, διένεμε δὲ εἰς αὐτοὺς προθύμως ἐκτὸς τοῦ μισθοῦ καὶ γαίας ὑπὸ τὸν ὄρον τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας.

Ὁ ὄπλισμός καὶ ἡ ποιότης τοῦ στρατοῦ. Ὁ οὕτως ἀποτελούμενος στρατὸς δὲν ἦτο πολυάριθμος. Εἰς τὰς μεγαλυτέρας ἐκστρατείας δὲν ὑπερέβη τὰς 200 χιλ. ἀνδρῶν. Ἄλλ' ὅμως ἦτο ἐκλεκτός. Ἀπετελεῖτο ἀπὸ πεζικὸν καὶ ἱππικόν. Ὁ ὄπλισμός του ἦτο ὁ αὐτὸς μὲ τὸν ῥωμαϊκόν. Ἀπετελεῖτο ἐκ τοῦ θώρακος (λωφίκιον), τῆς περικεφαλαίας (κασίς), τῶν κνημίδων, τῆς ἀσπίδος (σκουτάριον), τοῦ ξίφους (σπαθίον) καὶ μικρᾶς λόγχης (κοντάριον). Ἐκτὸς τῶν οὕτω βαρέως ὄπλισμένων πεζῶν καὶ ἱππέων ὑπῆρχον καὶ εἰς τὸ πεζικόν καὶ εἰς τὸ ἱππικόν οἱ ἐλαφρῶς ὄπλισμένοι, οἱ τοξόται.

Ὁ στρατὸς μὲ τὴν τραχεῖαν καὶ συνεχῆ ἀσκήσιν εἶχε γίνει θαυμάσιον ὄργανον πολεμικὸν σταθερὸν καὶ εὐκαμπτον. Πρὸ πάντων ὅμως ἔκαμνεν αὐτὸν ἀήττητον τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα. Εἶχον τὴν πεποίθησιν οἱ στρατιῶται ὅτι μάχονται ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Παναγίας καὶ ἐκ τούτου ἦντλον θάρρους μέγιστον.

Ὁ στρατὸς τῶν συνόρων καὶ ἡ ἀμυνα τῆς χώρας. Ἐκτὸς τοῦ κινητοῦ τούτου στρατοῦ, ὁ ὅποῖος ἐχρησίμευε διὰ τὰς ἐκστρατείας, ὑπῆρχε καὶ ὁ στρατὸς τῶν συνόρων. Διὰ τὴν ἀμυναν τῆς χώρας οἱ Ἕλληνες ἐξ ἀρχῆς ἐμιμήθησαν τοὺς Ῥωμαίους. Ἐγκατέστησαν μονίμως κατὰ μῆκος τῶν συνόρων ἰσχυρὰ σώματα στρατοῦ, εἰς τὰ ὁποῖα ἐνεπιστεύθησαν τὴν ἀμυναν αὐτῶν. Οἱ φρουροὶ οὗτοι τῶν συνόρων (ἄκρων) ὠνομάζοντο **ἀκροῖται**. Οὗ-

τοι ὡς ἀνταμοιβὴν τῆς στρατιωτικῆς των ὑπηρεσίας ἐλάμβανον γαίας, εἰς τὰς ὁποίας ἐγκαθίσταντο μὲ τὰς οἰκογενείας των. Ἀπέβαινον λοιπὸν οὗτοι στρατιῶται καὶ ἄποικοι. Τὸ κύριον ἔργον των ἦτο νὰ κατέχουν τοὺς ὄχθρους τόπους, τοὺς πύργους καὶ τὰς ἀκροπόλεις, διὰ τῶν ὁποίων ἦτο σκεπασμένη ὅλη ἡ χώρα. Τὰ φρούρια ταῦτα ὑπῆρχον μὲν ἀπὸ τῆς ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς, τώρα ὅμως ἐπολλαπλασιάσθησαν. Ταῦτα ἐσχημάτιζον τὰ μὲν κατοπινῶν δὲ ἀλληλοδιαδόχους φραγμοὺς καὶ προσέφερον ἐν περιπτώσει ἐπιδρομῆς ἄσυλον εἰς τοὺς πληθυσμούς.

Εἰς τὰ φρούρια λοιπὸν ταῦτα στηριζόμενοι οἱ στρατοὶ τῶν συνόρων ἐπέβλεπον τοὺς ἐχθρούς, ἀπέκρουον τὰς ἐπιδρομὰς καὶ ὑπεστήριζον τὴν χώραν, ἄλλοτε μὲν ἐπιτιθέμενοι, ἄλλοτε δὲ ἀμυνόμενοι. Ἡ βυζαντινὴ ἐποποιΐα ἔχει δοξάσει τὸν ἐλεύθερον βίον τῶν ἀκριτῶν τῆς Ἀσίας εἰς τὸ ποίημα τοῦ **Διγενῆ Ἀκρίτα**, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὸ πρότυπον τῶν ἡρώων τούτων. Εἰς αὐτὸ ἐξυμνεῖται ἡ ἀνδρεία τῶν ἀκριτῶν, ὁ πατριωτισμὸς των καὶ ἡ συνειδήσις τῆς ἀνεξαρτησίας των.

Ἐκτὸς ὅμως τῶν φρουρίων τούτων τῶν συνόρων καὶ ὄλαι αἱ μεγάλαι πόλεις ἦσαν καλῶς ὠχυρωμέναι. Περιεβάλλοντο ὑπὸ ὑψηλῶν καὶ παχέων τειχῶν, τὰ ὁποῖα ἐνισχύοντο ὑπὸ ἰσχυρῶν πύργων οἰκοδομημένων κατὰ διαστήματα. Ὁ ὅλος περίβολος εἶχε σχῆμα τετραγωνικὸν ἢ σχεδὸν κυκλωτερές. Ἐμπροσθεν δὲ αὐτοῦ συνήθως ὑπῆρχεν εὐρεῖα τάφος.

Ἰδέαν τῶν τειχῶν τούτων δύνανται νὰ δώσουν εἰς ἡμᾶς τὰ παλαιὰ μοναστήρια, ἰδίως τὰ τοῦ ἁγίου Ὁρους. Μὲ τοιοῦτα τείχη ἦσαν ὠχυρωμέναι ὄλαι αἱ μεγάλαι πόλεις τῆς αὐτοκρατορίας, ἡ Ἀντιόχεια, ἡ Θεσσαλονίκη κλπ. καὶ πρὸ πάντων ἡ Κωνσταντινούπολις.

Τὸ Ἡ **ὀχύρωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως**. Τὸ μεγαλύτερον προπύργιον τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας ἦτο ἡ καρδιά αὐτῆς, ἡ θεοφύλακτος πόλις. Πολλάκις κατὰ τὴν ὑπερχιλιετῆ ἱστορίαν του τοῦ κράτους ὄλον ἐχάθη καὶ περιορίσθη εἰς μόνην αὐτήν. Ἐν τούτοις αὕτη κατώρθωσε νὰ ἀνακτήσῃ καὶ σώσῃ αὐτό. Ὅλαι αἱ ἀδιάκοποι τῶν βαρβάρων ἐπιδρομαὶ ἐθραύοντο πρὸ τῶν τειχῶν της.

Ὅντως ἡ ὀχύρωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦτο θαυμάσια. Ὅλιγον μετὰ τὴν ἴδρυσιν αὐτῆς ὁ πληθυσμὸς της ηὔξηθη τόσον, ὥστε τὰ τείχη τοῦ Κωνσταντινίου δὲν ἠδύναντο νὰ περιλάβουν αὐτόν.

Διὰ τοῦτο ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Β' (408—450) ἔγιναν νέα εὐ-
ρύτερα τείχη. Ταῦτα ὄχι μόνον ἠδύναντο νὰ περιλάβουν πληθυ-
σμὸν ἑνὸς ἑκατομμυρίου ψυχῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκτίσθησαν μὲ τοιοῦ-
τον τρόπον, ὥστε νὰ κάμουν τὴν πόλιν ἀπόρθητον ἀπὸ ξηρᾶς,
ἐπιπέθην αὕτη ἠδύναντο νὰ κινδυνεύσῃ. Ὁ ἀπὸ ξηρᾶς ἐρχόμενος
ἐχθρὸς κατὰ πρῶτον εὐρίσκετο ἐνώπιον βαθείας τάφρου, τῆς
ὁποίας ἢ πρὸς τὴν πόλιν πλευρὰ ὑπερησπίζετο διὰ θωρακίου.
Μετὰ τὴν τάφρον ὑπῆρχε γῶρος ἐλευθέρου, εἰς τὸν ὁποῖον ἤμυ-
νετο ἡ πρώτη γραμμὴ τῶν ὑπερασπιστῶν.

Ἐπειτα ὠρθοῦτο ὑψηλὸν καὶ παχὺ τεῖχος, μετὰ τὸ ὁποῖον
ὑπῆρχεν ἔκτασις εὐρεία, ἱκανή, ὥστε νὰ κινῆται ἐλευθέρως ὁ
στρατὸς εἰς αὐτήν. Τέλος ἠκολούθει τεῖχος κατὰ $1 \frac{1}{2}$ ὑψηλότερον
καὶ κατὰ δύο παχύτερον τοῦ πρώτου μὲ 24 πύργους ἐπ' αὐτοῦ.
Ἀπὸ τοῦ μέρους τῆς θαλάσσης τὰ τείχη ἦσαν ἀπλά. Ἡ εἴσοδος
ὅμως τοῦ Κερατίου κόλπου ἐφράσσετο διὰ βαρείας ἀλύσου. Τὰ
τείχη ταῦτα τοῦ Θεοδοσίου ἐπιμελῶς διατηρούμενα, ἀνανεούμενα
καὶ συμπληρούμενα διετηρήθησαν μέχρι τῶν ἐσχάτων χρόνων
τῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἐν μέρει σφῶνται ἀκόμη, διότι καὶ οἱ
Τουρκοὶ ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐφρόντιζον περὶ τῆς διατηρήσεως αὐτῶν
ἐν καλῇ καταστάσει. Ἀποτελοῦσι δὲ ἐν ἑκ τῶν ὠραιότερων μνη-
μείων τῆς στρατιωτικῆς ἀρχιτεκτονικῆς ὄλων τῶν χρόνων (εἰκ. 17).

Τεράστια τέλος ὑπόγειοι δεξαμεναὶ σκεπασμένα μὲ θόλους,
τοὺς ὁποίους ὑπεβάσταζον ἑκατοντάδες κίονων, ἀπέκλειον τὸν
φόβον νὰ ἐξαναγκασθῶν ποτε οἱ πολιορκούμενοι εἰς παραδόσιν
ὑπὸ τῆς δίψης.

Ὁ στόλος. Ἀπὸ τοῦ ΣΤ' μέχρι τοῦ Η' αἰῶνος ὁ στόλος τῆς
αὐτοκρατορίας ἐδέσποζε τῶν ἀνατολικῶν θαλασσῶν καὶ μέχρι τῆς
ἐμφάνισεως τῶν Ἀράβων ἦτο ὁ μόνος στόλος τῆς μεσογείου. Τὰ
πληρώματα αὐτοῦ ἀπετελοῦντο ἐκ τῶν θαλασσινῶν λαῶν τῶν
Ἀσιατικῶν ἀκτῶν, τῶν νήσων καὶ τῆς μεσημβρινῆς Ἑλλάδος. Οἱ
δὲ ναύσταθμοὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦσαν πάντοτε γεμάτοι
ἀπὸ ναυπηγήσιμον ξυλείαν καὶ ἀπὸ τὰ ὑλικά τὰ χρήσιμα διὰ τὴν
κατασκευὴν καὶ τὸν ἐξοπλισμὸν τῶν πολεμικῶν πλοίων.

Τὰ μεγαλύτερα πολεμικὰ πλοῖα ἦσαν οἱ **κάραβοι**. Τὰ συνη-
θέστερα ὅμως καὶ σπουδαιότερα ἦσαν οἱ **δρομώνες** μὲ πλήρωμα
300 ἀνδρῶν, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ 70 στρατιῶται. Πλὴν αὐτῶν
ὑπῆρχον καὶ ἄλλα ἐλαφρότερα πλοῖα, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐπέβαινον
130—160 ἀνδρες.

Τὰ πλοῖα ταῦτα εἶχον ὄπλισμὸν θαυμασίον, ὃ ὁποῖος ἐνε-
σχέτο πολὺ ἀπὸ τὸ ὑγρὸν πῦρ.

5. Τὰ οἰκονομικά.

Ὁ πλοῦτος τῆς αὐτοκρατορίας προήρχετο ἐκ δύο πηγῶν α')
ἐκ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας καὶ β') ἐκ τῆς γεωργίας.

Ἐμπόριον, βιομηχανία. Ὡς ἐκ τῆς γεωγραφικῆς θέσεώς
της, ἡ ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία ἦτο προωρισμένη διὰ τὴν ἀνά-
πτυξιν μεγάλου ἐμπορίου. Εὐρίσκετο εἰς τὸ σημεῖον, ὅπου συνε-
νοῦνται ἡ Ἀσία καὶ ἡ Εὐρώπη καὶ ὅπου κατέληγον ὄλαι αἱ τότε
μεγάλαι ἐμπορικαὶ ὁδοί.

Ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐκ Θεσσαλονίκης ἀνεχώρουν αἱ
ὁδοί, αἵτινες ὠδήγουν κατὰ μῆκος τῶν ποταμῶν τῆς Θράκης καὶ
τῆς Μακεδονίας πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ Δουνάβεως καὶ πρὸς τοὺς
λαοὺς τοὺς κατοικοῦντας ἐκεῖ καὶ πέραν ἀκόμη εἰς τὴν κεντρικὴν
Εὐρώπην. Ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὁμοίως ἤρχιζεν ἡ μεγάλη
ὁδός, ἡ ὁποία ἀκολουθοῦσα τὴν γραμμὴν τῆς μεγάλης Ἐγνατίας
ὁδοῦ διέσχιζε τὴν Ἑλληνικὴν Χερσόνησον ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυ-
σμάς καὶ ἔφθανε μέχρι τοῦ Δυρραχίου συνδέουσα τὴν Ἀδριατι-
κὴν μὲ τὸν Βόσπορον. Εἰς τὸν Εὐξείνιον Πόντον ἡ αὐτοκρατορία
διὰ μὲν τῶν λιμένων τῆς Κριμαίας εὐρίσκετο εἰς τὴν ἔξοδον τῶν
ποταμίων ὁδῶν τοῦ Δνειπέρου καὶ τοῦ Τανάϊδος, αἱ ὁποῖαι εἰσ-
δύουν εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ῥωσίαν, διὰ δὲ τῆς χώρας τῶν Λα-
ζῶν (Κολχίδος) καὶ τῆς Τραπεζοῦντος ἦτο κυρία τῶν ὁδῶν, αἵτι-
νες ὠδήγουν εἰς τὴν κεντρικὴν Ἀσίαν. Εἰς τὴν Συρίαν ἐτελειώ-
νον αἱ ὁδοὶ τῶν караβανίων, τὰ ὁποῖα συνέδεον τὴν ἐσχάτην
Ἀνατολὴν μὲ τὴν κοιλάδα τοῦ Εὐφράτου καὶ μὲ τὸν ἑλληνικὸν
κόσμον. Ἡ Ἀλεξάνδρεια τέλος καὶ οἱ λιμένες τῆς Ἐρυθρᾶς θα-
λάσσης ἦσαν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν θαλασσίων ὁδῶν, αἵτινες ὠδήγουν
ἀφ' ἐνὸς μὲν εἰς τὴν Αἰθιοπίαν καὶ τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ἀφρι-
κῆς, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν Κεϋλάνην, ὅπου συνεσσωρεύοντο τὰ
πλοῦτη τοῦ Ἰνδοῦ ποταμοῦ καὶ τῆς ἄπω Ἀνατολῆς.

Εἰς ὅλας τὰς ἀκτὰς τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου τὸ κράτος
εἶχε λιμένας θαυμασίους, κέντρα διὰ τὰς ἀνταλλαγὰς, ὅπου συν-
έθρεον ἐμπορεύματα καὶ ἔμποροι τοῦ κόσμου ὅλου. Τοιοῦτοι
ἦσαν :

Ἡ Ἀλεξάνδρεια τῆς Αἰγύπτου, ἡ ὁποία ἐξῆγε τὰ πλούσια

δημητριακά τῆς κοιλάδος τοῦ Νείλου καὶ ἐδέχετο διὰ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης τὰ προϊόντα τῆς Αἰθιοπίας, τῆς Ἀφρικῆς, τῆς Εὐδαίμονος Ἀραβίας, τῶν Ἰνδιῶν καὶ τῆς Κίνας, τὰ ἀρώματα, τοὺς πολυτίμους λίθους καὶ τὰ σπάνια μέταλλα.

Οἱ λιμένες τῆς Συρίας, ὅπου τὰ καραβάνια ἔφερον τὴν ἀκατέργαστον μέταξαν τῆς Κίνας καὶ τὰ πλούτη τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἐλάμβανον ὡς ἀντάλλαγμα τὰ προϊόντα τῆς Συριακῆς βιομηχανίας, ὑάλινα σκευή, λεπτὰ ὑφάσματα, κεντήματα, κομφοτεχνήματα, προσέτι κοράλλια καὶ οἴνους.

Οἱ λιμένες τῆς Μ. Ἀσίας **Ταρσός**, **Ἀτιάλεια**, **Ἐφεσος**, **Σμύρνη**, **Φώκαια** καὶ εἰς τὸν Εὐξείνιον Πόντον ἡ **Τραπεζοῦς** καὶ ἡ **Χερσῶν**. Ἡ Χερσῶν ἰδίως εἶχε τὸ μονοπώλιον τοῦ ἐμπορίου μὲ τοὺς Πετсенέγους, Χαζάρους καὶ Ῥώσους. Αὐτοὶ ἐκόμιζον ἐκεῖ τὰ γουναρικά, τὸ χαβιάριον καὶ τὸν σίτον καὶ ἠγόραζον τὰ προϊόντα τῆς ἑλληνικῆς βιομηχανίας, πολύτιμα κομφοτεχνήματα καὶ πλούσια ὑφάσματα.

Ἐπὶ τῶν ἀκτῶν τῆς μεσημβρινῆς Ἑλλάδος τὸ **Ναύπλιον**, ἡ **Κόρινθος**, αἱ **Πάτραι**, αἱ **Ἀθῆναι**, ἡ **Χαλκίς**. Εἰς αὐτὰς ἤρχοντο νὰ ἀγοράζουν τὰ μεταξωτὰ τὰ κατασκευαζόμενα εἰς τὰ ἐργοστάσια τῆς Πελοποννήσου, τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Βοιωτίας.

Εἰς τὸ Ἰόνιον πέλαγος, ὁ **Αὐλών**, τὸ **Δυρράχιον** καὶ ἡ **Κέρκυρα**.

Ἡ **Θεσσαλονίκη** ἦτο τὸ σπουδαιότερον οἰκονομικὸν κέντρον τοῦ κράτους μετὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐξ αὐτῆς κατ' ἀνάγκην διήρχετο ὅλον τὸ ἐμπόριον, τὸ ὅποιον ἐκ τῆς Ἀδριατικῆς κατηρθύνετο πρὸς τὸν Βόσπορον καὶ αὐτὴ ἦτο ἡ φυσικὴ ὁδὸς τῆς ἐξαγωγῆς διὰ τοὺς σλαβικοὺς λαοὺς. Κατ' ἔτος περὶ τὰ τέλη Ὀκτωβρίου, δηλ. κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἀγίου Δημητρίου, ἐγίνετο ἐκεῖ εἰς τὰς πεδιάδας τοῦ Ἀλιάκμονος περιφέρημος ἐμπορικὴ πανήγυρις. Εἰς αὐτὴν συνηντῶντο Ἕλληνες καὶ Σλαῦοι, Ἰταλοὶ καὶ Ἴσπανοί, Κελτοὶ καὶ ἄνθρωποι ἐκ τῶν ἀπομεμακρυσμένων ἀκτῶν τοῦ ὠκεανοῦ. Τὰ ἐκεῖ ἰδρῶμενα πρῶχειρα καταστήματα ἦσαν πλήρη διαφόρων ἐμπορευμάτων.

Τέλος ἡ **Κωνσταντινούπολις** ἦτο ὁ τόπος, εἰς τὸν ὁποῖον συνεκεντροῦτο τὸ ἐμπόριον ὅλου τοῦ κόσμου. Τὰ ἐμπορικὰ καταστήματα αὐτῆς κατὰ μῆκος τῆς μεγάλης ὁδοῦ τῆς ὀνομαζομένης Μέσης ἦσαν τι ἀπαράβλητον. Εἰς αὐτὰ ἦσαν συσσωρευμένα τὰ προϊόντα τῶν βιομηχανιῶν τῆς πολυτελείας, ὑφάσματα πο-

λύτιμα με χρώματα άπαστρέπτοντα, με πλούσια κεντήματα εκ χρυσοῦ, θαυμάσια έργα χρυσοχοϊκῆς, κομφοτεχνήματα εξ έλεφαντοστοῦ με λεπτοτάτας γλυφάς, ἢ εκ χαλκοῦ στολισμένου με άργυρον ἢ εκ χρυσοῦ στολισμένου με σμάλτον. Ἐδῶ ὑπὸ τὰς στοᾶς ἢ εἰς τὰς πλατείας εργαζόμενοι καὶ πωλοῦντες εἰς τὸ ὕπαιθρον ὑπῆρχον άνθρωποι διαφόρων επαγγελμάτων, χρυσοχοί, δερματοπῶλαι, κηροποιοί, άρτοποιοί, ἔμποροι ὕφασμάτων, μαλλίου καὶ βάμβακος, ἵππων καὶ ἰχθύων, άρωμάτων κλπ. Πλήθος δὲ άπειρον θορυβοῦν ἐπλήρου τὴν μεγάλην πόλιν εξ ὄλων τῶν μερῶν τῆς αὐτοκρατορίας καὶ εξ ὄλων τῶν πέριξ λαῶν τῆς Ἐνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως.

Εἰς τὴν πρόοδον καὶ τὴν ἔκτασιν τοῦ ἔμπορίου τούτου κατ' ἐξοχὴν συνετέλεσεν ὁ πολεμικὸς στόλος τῆς αὐτοκρατορίας. Οὗτος ἐπὶ αἰῶνας ὑπῆρξεν ὁ ἀδιαφιλονίκητος κύριος τῆς Μεσογείου, ὁ άγρυπνος φύλαξ ὁ παρέχων εἰς τοὺς πλέοντας ἐκεῖ ασφάλειαν. Διὰ τοῦτο οἱ Ἕλληνες ἔμποροι ἐπεξέτεινον τὸ πεδῖον τῶν ἐμπορικῶν τῶν ἐπιχειρήσεων μέχρι τῶν ἑσχατιῶν τῆς Μεσογείου. Τοὺς εὐρίσκομεν μέχρι τοῦ 7ου αἰῶνος εἰς τὴν Ἀφρικὴν, εἰς τὴν Σικελίαν, εἰς τὴν Ἰταλίαν μέχρι τοῦ βάθους τοῦ Ἀδριατικοῦ κόλπου. Τοὺς συναντῶμεν εἰς τὴν Ἰσπανίαν καὶ τὴν Γαλλίαν. Εἰς ὅλας ταύτας τὰς χώρας εἶχον ἀποικίας ἐμπορικὰς σπουδαίας. Ἡ Μεσόγειος λοιπὸν ἦτο ὅλη ἑλληνικὴ θάλασσα. Τοιαύτη δὲ ἦτο ἡ οἰκονομικὴ θέσις τῆς αὐτοκρατορίας, ὥστε τὰ νομίσματά της ἔθεωροῦντο παγκόσμια καὶ ἐγίνοντο δεκτὰ εἰς ὅλας τὰς ἀγοράς τοῦ κόσμου.

Γεωργία. Δευτέρα πηγὴ πλούτου τῆς αὐτοκρατορίας ἦτο ἡ γεωργία, διότι τὸ μέγα πλῆθος τοῦ λαοῦ τῶν ἐπαρχιῶν ἦτο ἀφωσιωμένον εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς.

Εἰς τὴν γεωργίαν καθ' ὅλον τὸν βίον τῆς αὐτοκρατορίας παρατηροῦμεν δύο τάσεις. Ἡ μία τείνει νὰ ἐξαφανίσῃ τὴν μικρὰν ἐλευθέραν ἰδιοκτησίαν, τὴν ὁποίαν βαθμηδὸν ἀπορροφῶν οἱ μεγάλοι ἰδιοκτῆται. Ἡ ἄλλη τείνει νὰ κάμῃ τοὺς ἐλευθέρους χωρικοὺς δουλοπαροίκους, δηλ. γεωργοὺς προσκολλημένους κληρονομικῶς εἰς τὸ ἔδαφος, τὸ ὁποῖον ἐκαλλιέργουν. Τοῦ κακοῦ τῆς δουλοπαροικίας τὰ αἷτια χρονολογοῦνται ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Διοκλητιανοῦ. Ἡ εἰσπραξις καὶ ἡ παράδοσις εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔγγείου φόρου καὶ τοῦ κεφαλικοῦ ἀνέκαθεν ἦτο ἀνατεθειμένη εἰς τοὺς ἀρχοντας τῶν κοινοτήτων ὑπ' εὐθύνην των.

Όταν όμως ήρχισαν αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν βαρβάρων, ἕνεκα τῶν δηλώσεων οἱ μικροὶ ἰδιοκτῆται δὲν ἠδύναντο νὰ πληρώσουν τοὺς φόρους. Ἦναγκάζοντο λοιπὸν νὰ πωλοῦν εἰς τοὺς πλουσίους γείτονας τῶν ἢ καὶ νὰ ἐγκαταλείπουν τὰ κτήματά των καὶ νὰ φεύγουν.

Ἄλλ' ἡ δραπέτευσις τῶν γεωργῶν δὲν ἐσύμφερεν εἰς τὴν κυβέρνησιν. Ἐπέτρεπε λοιπὸν αὕτη εἰς τοὺς κοινοτικοὺς ἄρχοντας καὶ εἰς τοὺς μεγάλους ἰδιοκτῆτας νὰ ἐπαναφέρουν διὰ τῆς βίας τοὺς δραπέτας καὶ νὰ ἐμποδίζουσιν τὴν ἀναχώρησίν των. Παρήχθη κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ ἀρχὴ ὅτι οἱ γεωργοὶ ἦσαν ἀναποσπάστως προσηρτημένοι εἰς τὸ κτῆμα, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκουν διὰ τῆς γεννήσεως ἢ τῆς μακροχρονίου διαμονῆς δηλ. ἡ δουλοπαροικία.

Εἰς τὰς δύο ὀλεθρίας διὰ τὴν γεωργίαν τάσεις, τῆς ἐξαφανίσεως τῆς μικρᾶς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς δουλοπαροικίας, ἡ κυβέρνησις διαρκῶς ἀντετάσσετο. Ἐφ' ἐνὸς μὲν προσεπάθει νὰ προστατεύσῃ τὴν μικρὰν ἰδιοκτησίαν τῶν πτωχῶν ἀγροτῶν ἐναντίον τῶν ἀρπαγῶν τῶν ἰσχυρῶν. Ἐφ' ἐτέρου δὲ προσεπάθει νὰ καλυτερεύῃ τὴν κατάστασιν τῶν ἀγροτῶν προκίζουσα τὰς κοινότητας τῶν χωρίων μὲ περισσοτέρας ἐλευθερίας. Ἄλλ' αἱ προσπάθειαι αὗται ὑπὸ μικρᾶς ἐστέφθησαν ἐπιτυχίας. Ὡς ἐκ τούτου ἀπὸ τοῦ ΣΤ' αἰῶνος οἱ ἀγροὶ ἤρχισαν νὰ ἐρημώνωνται, ἡ γεωργία νὰ ἐγκαταλείπεται καὶ ὁ λαὸς νὰ συρρέῃ εἰς τὰς μεγάλας πόλεις. Παρ' ὅλα ταῦτα ὅμως ἡ γεωργία ἦτο πάντοτε πηγὴ οικονομικοῦ πλούτου τῆς χώρας. Ὑπῆρχον χωρὰ πλούσια γεωργικῶς. Αἱ πεδιάδες τῆς Θράκης παρήγον σίτον ἀφθονον. Αἱ δὲ ἐπαρχαὶ τῆς Μ. Ἀσίας ἦσαν μὲν πλήρεις μεγάλων ἰδιοκτησιῶν, ἀλλ' ἦσαν χῶραι εὐφορώταται καὶ πλουσιώταται.

6. Τὰ γράμματα ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου μέχρι τοῦ Ἡρακλείου.

Ἡ ἀρχαία παράδοσις καὶ ἡ παιδεία. Ἡ ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἦτο τὸ μόνον μέρος τοῦ κόσμου, τὸ ὁποῖον διετήρησε τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν καὶ τὴν ἀπ' εὐθείας ἐπαφὴν μὲ τὸν ἀρχαῖον ἑλληνισμόν. Συνήγωνεν ὅλας τὰς ἐνδόξους πόλεις τοῦ ἑλληνισμοῦ (Ἀθήνας, Ἀλεξάνδρειαν, Ἀντιόχειαν κλπ.), αὐτὴ δὲ ἡ πρωτεύουσά της, ἡ Κωνσταντινούπολις, ἦτο κατ' οὐσίαν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἑλληνικὴ πόλις. Οἱ λαοὶ τῆς μοναρχίας ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον Ἑλληνες ἢ ἐξελληνισμένοι Ἀσιάται

καὶ ἐλάλουν ὡς ἔθνηκὴν τῶν γλῶσσαν τὴν ἑλληνικὴν. Ὡς ἐκ τούτου δὲ καὶ εὐκόλως κατενόουν καὶ ἠὺχαριστοῦντο νὰ μελετοῦν τὰ ἔργα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς λογοτεχνίας. Διεφύλαττον λοιπὸν εἰς τὰς βιβλιοθήκας τῶν ὡς ἀντικείμενα μεγάλης ἀξίας τὰ χειρόγραφα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων, ἀντέγραφοι αὐτὰ μετ' ἐπιμελείας, τὰ ἐμελέτων, τὰ ἐσχολίαζον. Αἱ αὐτοκρατορικαὶ καὶ πατριαρχικαὶ βιβλιοθήκαι τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦσαν ἐφωδιασμένα μετ' ὅλους τοὺς θησαυροὺς τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς λογοτεχνίας. Δὲν ἦσαν ὅμως κατώτεροι αὐτῶν αἱ μοναστηριακαὶ καὶ αἱ ἰδιωτικαὶ ἀνδρῶν σοφῶν ἀσχολουμένων εἰς τὰ γράμματα. Ἄλλως τε ἡ ἑλληνικὴ λογοτεχνία ἀπετέλει τὴν βᾶσιν τῆς παιδείας κατὰ τοὺς χρόνους ἐκεῖνους.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσις, ἡ ὁποία εὐρίσκετο εἰς χεῖρας τῶν μοναχῶν, εἶχε χαρακτῆρα θρησκευτικόν. Ὡς σχολεῖα τῆς στοιχειώδους ἐκπαίδευσέως ἐχρησίμευον ἢ αἱ μοναὶ ἢ οἱ νάρθηκες τῶν ἐκκλησιῶν καὶ σπανιώτερον αἱ οἰκίαι ἰδιωτικῶν διδασκάλων. Εἰς αὐτὰ οἱ παῖδες ἐδιδάσκοντο ὑπὸ μοναχῶν ἢ ἱερέων ἀνάγνωσιν, γραφὴν καὶ ἀριθμησὶν στοιχειώδη. Ἀνεγίνωσκον δὲ προσέτι τὰ ἱερὰ βιβλία τῆς ἐκκλησίας καὶ τοὺς βίους τῶν ἁγίων. Ἄλλ' ὅμως πᾶς μορφωμένος ἄνθρωπος ἐπρεπε νὰ ἔχη ἀναγνώσει καὶ πολλοὺς ἐκ τῶν ἀρχαίων ἑλλήνων συγγραφέων. Τὴν μόρφωσιν ταύτην ἐλάμβανον εἰς τὰ ἀνώτερα σχολεῖα παρὰ διδασκάλων ἰδιωτικῶν. Ἡ μόρφωσις ὅμως αὕτη δὲν ἦτο γενικὴ καὶ οὐδὲ ἦτο δυνατόν νὰ γενικευθῆ. Διὰ τὴν ἔλλειψιν τυπογραφίας, ἦτο κατ' ἀνάγκην προνόμιον ὀλίγων ἀνθρώπων, τῶν εὐπόρων.

Ἐκτὸς τῶν σχολείων τούτων ὑπῆρχον καὶ ἀνώτεροι **φιλοσοφικαὶ** καὶ **ῥητορικαὶ σχολαὶ** εἰς τὰς Ἀθήνας, τὴν Ἀλεξάνδρειαν, τὴν Ἀντιόχειαν, τὴν Βηρυτόν, τὴν Γάζαν, τὴν Τύρον καὶ ἰδίως εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Καὶ αἱ μὲν σχολαὶ τῶν Ἀθηνῶν ταχέως ἔμαράνθησαν, διότι εἰς αὐτὰς μόνον ἔθνηκοὶ διδάσκαλοι ἐδίδασκον καὶ ἐπὶ τέλους ἐκλείσθησαν ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ. Αἱ ἄλλαι ὅμως μετατραπεῖσαι εἰς χριστιανικὰς ἐξηκολούθουν νὰ ἀκμάζουν μέχρι τῆς ἀραβικῆς κατακτίσεως.

Ἀνωτάτη τέλος σχολὴ ἦτο τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει **Πανδιδακτῆριον**, εἶδος σημερινοῦ πανεπιστημίου, τὸ ὁποῖον ἰδρύθη ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Β' (425). Τὸ πανδιδακτῆριον τοῦτο εἶχε 30 καθηγητάς. Ἐκ τούτων 15 ἐδίδασκον τὴν ἑλληνικὴν γραμματικὴν

καὶ φιλολογίαν οἱ δ' ἄλλοι 15 λατινιστὶ τὴν ῥωμαϊκὴν φιλολο-
γίαν, τὸ δίκαιον καὶ τὴν φιλοσοφίαν.

Λογοτεχνία. Οἱ μεσαιωνικοὶ Ἕλληνες δὲν ἦσαν μόνον οἱ
κληρονόμοι τῶν προγόνων τῶν καὶ οὕτως εἶπεῖν οἱ βιβλιοθηκά-
ριοι τῶν ἔργων, τὰ ὁποῖα ἐκεῖνοι εἶχον κληροδοτήσῃ εἰς αὐτούς.
Ἐπεδόθησαν μὲ ζῆλον καὶ εἰς τὴν συγγραφὴν.

Δυστυχῶς ἔνεκα τῶν πολλῶν καὶ μεγάλων διαφορῶν, αἱ
ὁποῖαι ὑπῆρχον μεταξὺ τῆς ὁμιλουμένης καὶ τῆς γραφομένης
γλώσσης τῶν λογίων, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ παραχθοῦν ἔργα τέ-
λεια. Ἐξ ὅτου δηλ. διὰ τῶν μεγάλων συγγραφῶν τῆς ἀκμῆς
τῶν Ἀθηνῶν ἐδημιουργήθη γλωσσικὸς κανὼν, ἡ δὲ ἀττικὴ διά-
λεκτος ἐξαπλωθεῖσα εἰς ὅλας τὰς ἀνατολικὰς χώρας ἔγινε κοινὴ,
ἤρχισαν οἱ Ἕλληνες νὰ μεταχειρίζονται κοινότερον τρόπον ἐκ-
φράσεως (παραμέλησις τῆς ὀρθῆς προφορᾶς καὶ τοῦ σχηματι-
σμοῦ τῶν προτάσεων, ἀνάλυσις καὶ ἀπλοποιήσις τῶν γραμματι-
κῶν τύπων) καὶ ἐπομένως ἤρχισε νὰ παρουσιάζεται διαφορὰ με-
ταξὺ ὁμιλουμένης καὶ γραφομένης γλώσσης. Ἡ διαφορὰ αὕτη
μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου ἠϋξανε, διότι ἡ μὲν γραπτὴ, ὡς ἀκο-
λουθοῦσα παγίους κανόνας, παρέμενε ἀμετάβλητος, τοῦναντίον
δὲ ἡ ὁμιλουμένη ὅλον ἐμεταβάλλετο. Πόση δὲ ἦτο ἡ διαφορὰ
αὕτη κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τοῦ χριστιανισμοῦ φαίνεται ἐκ
τοῦ Εὐαγγελίου, τὸ ὁποῖον, ἐπειδὴ ἐγράφη διὰ τοὺς πολλούς,
εἶναι εἰς τὴν τότε ὁμιλουμένην. Ἐν τούτοις οἱ λόγοι ἐξηκολού-
θουν νὰ διατυπώνουν τὰς ἰδέας τῶν σύμφωνα μὲ τοὺς γραμμα-
τικὸς τύπους, τὰς λέξεις καὶ τὰς συντάξεις τῶν δοκίμων ἀττι-
κῶν. Τοῦτο ὠνομάσθη **ἀττικισμός.**

Ὡς ἦτο ὁμοῦ φυσικόν, οἱ λόγοι μὲ τὴν τυραννίαν αὐτὴν δὲν
ἦτο δυνατόν γράφοντες νὰ ἔχουν τὴν χάριν, τὴν εὐκαμψίαν, τὴν
δροσερότητα καὶ τὰς λοιπὰς ἀρετὰς τῆς γνησίας λαϊκῆς γλώσσης.
Ὀντως δὲ τὰς ἀρετὰς ταύτας εὐρίσκομεν μόνον εἰς τὰ λογοτε-
χνήματα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἀπεμακρύνθησαν ἀπὸ τῆς παλαιᾶς
παραδόσεως.

Ἄλλ' ὡς ἴδωμεν ὁποῖα εἶναι ἡ βυζαντινὴ λογοτεχνία κατὰ
τὴν περίοδον ταύτην εἰς τὰς γενικωτέρας της γραμμάς.

Ὁ πεζὸς λόγος. Ἡ **ἱστορία** εἶναι ἡ εὐνοουμένη μορφή, μὲ
τὴν ὁποῖαν ἐκτίθεται ἡ σκέψις τοῦ ἔθνους καθ' ὅλον τὸν μέσον
αἰῶνα. Ἐκ τῶν ἱστορικῶν τῆς περιόδου ταύτης περιφημότερος

εἶναι ὁ **Προκόπιος**, ὁ ὁποῖος ἔγραψεν ἱστορικά συγγράμματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Καὶ τὰ **Θεολογικά** συγγράμματα κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν εἶναι ἄφθονα. Εἰς τοῦτο συνετέλεσεν ἡ ἀνάγκη τῆς στερεώσεως τῆς πίστεως καὶ τῆς καταπολεμήσεως τῶν διαφόρων αἱρέσεων. Οἱ ἐπισημότεροι δὲ συγγραφεῖς εἶναι οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας Ἰουστίνος ὁ μάρτυς, Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς, Ὁριγένης, Βασίλειος ὁ μέγας, Γρηγόριος ὁ Νύσσης, Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, Ἀθανάσιος ὁ Ἀλεξανδρείας, Συνέσιος ὁ Πτολεμαῖδος καὶ ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἱστοριογράφος Εὐσέβιος ὁ Παμφύλου. Οἱ αὐτοὶ δὲ διέπρεψαν καὶ ὡς ἐκκλησιαστικοὶ ῥήτορες καὶ μάλιστα ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ὁ ὁποῖος θεωρεῖται ὁ μεγαλύτερος ῥήτωρ τῆς χριστιανωσύνης.

Ἄλλο τέλος εἶδος πεζοῦ λόγου, τὸ ὁποῖον ἐκαλλιεργήθη κατὰ τὴν περίοδον ταύτην εἶναι τὸ **μυθιστόρημα**.

Ἡ ποίησις. Καὶ εἰς ὅλα ἐπίσης τὰ εἶδη τῆς ἀρχαίας ποιήσεως καταγίνονται πολὺ οἱ μεσαιωνικοὶ Ἕλληνες. Ἰδίως ὅμως εὐδοκιμοῦν εἰς ἓν νέον εἶδος ποιήσεως, τὴν ἐκκλησιαστικὴν ποίησιν. Τὰ ποιήματα αὐτῆς ὀνομάζονται ὕμνοι, πολλοὶ δὲ ἀπὸ τοῦς ὕμνους αὐτοὺς ψάλλονται ἀκόμη εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Οἱ ποιηταὶ τῶν ὕμνων ὀνομάζονται μελωδοὶ καὶ περιφημότεροι ἐξ αὐτῶν εἶναι ὁ **Ῥωμανὸς** καὶ ὁ Πατριάρχης **Σέργιος**, ὁ ὁποῖος ἔγραψε τὸν Ἀκάθιστον ὕμνον.

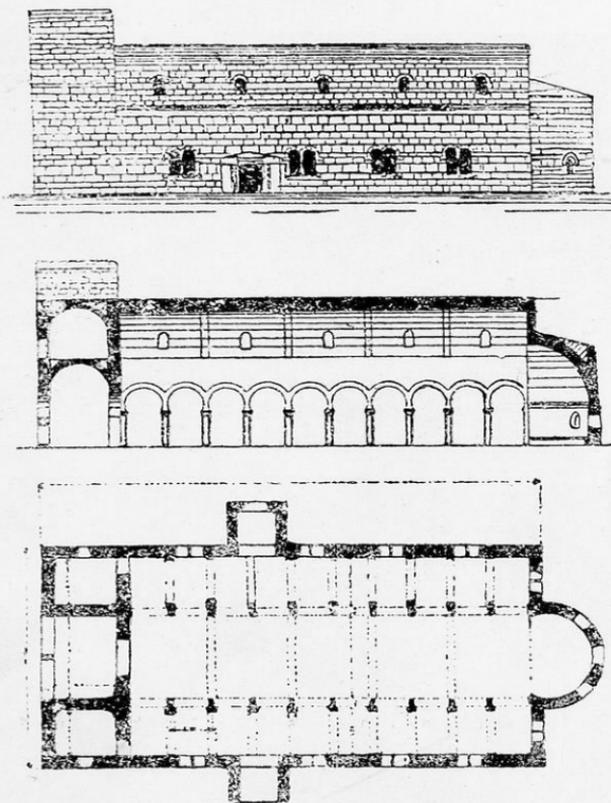
7. ~~Ἡ~~ τέχνη.

Καὶ ἡ τέχνη ἢ βυζαντινὴ, ὅπως καὶ ἡ λογοτεχνία, ἀποτελεῖ συνέχειαν τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς μετὰ τὴν διαφορὰν ὅτι τὴν αὕτη εἶναι συνδυασμένη μετὰ τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν.

Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ. Τὰ παλάτια τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τὰ ἄλλα, δημόσια καὶ ἰδιωτικά, κατεστράφησαν. Εὐτυχῶς διεσώθησαν ἀρχετοὶ ναοί, διότι μετεποιήθησαν μετὰ τὴν ἄλωσιν εἰς μουσουλμανικοὺς. Ἀπὸ αὐτοῦς μανθάνομεν τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς.

Οἱ ναοὶ οἱ χριστιανικοὶ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἔχουν τὸ σχῆμα τῶν ἀρχαίων. Ὁ ναὸς τὴν ὥρην δὲν χρησιμεύει ὡς κατοικία τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ ὡς τόπος διὰ νὰ συναθροίζωνται οἱ χριστιανοὶ καὶ νὰ προσεύχωνται. Ἐπρεπε λοιπὸν ἐσωτερικῶς νὰ εἶναι εὐρύχωρος.

Κατ' ἀρχάς οἱ ναοὶ ἦσαν ὀρθογώνια οἰκοδομήματα, τὰ ὁποῖα ἐσωτερικῶς διηροῦντο μὲ σειρὰς κιόνων εἰς τρία καὶ ἐνίοτε εἰς πέντε μέρη, τὰ ὁποῖα ὀνομάζονται *κλίτη*. Τὸ μεσαῖον ἦτο εὐρύτερον καὶ ὑψηλότερον καὶ εἶχεν ὑψηλὰ εἰς τοὺς τοίχους, οἱ ὁποῖοι ἐπερίσσευαν ἀπὸ τὰ πλάγια κλίτη, παράθυρα. Εἰς τὸ βάθος δὲ

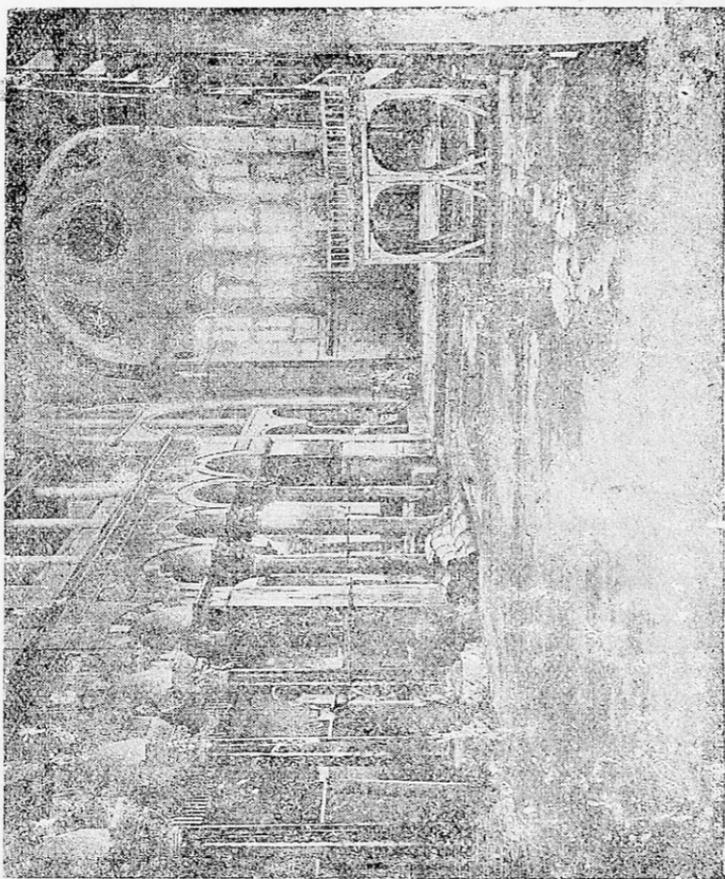
Εἰκ. 27. Δρομικός ναός.

πρὸς ἀνατολὰς εἶχεν ἡμικυκλικὴν ἀψίδα. Ἐκεῖ ἐσχηματίζετο τὸ ἱερόν, ὅπου ἦτο ἡ ἅγια τράπεζα.

Ἐμπρὸς δὲ ἀπὸ τὴν δυτικὴν πλευρὰν ὑπῆρχε στενὸς πρόδομος, ὁ ὁποῖος ὀνομάζεται *νάρθηξ*. Ἐμπρὸς τέλος ἀπὸ ὅλον τὸ οἰκοδόμημα ὑπῆρχεν αὐλὴ μὲ κρήνην εἰς τὸ μέσον. Αἱ ἐκκλησῖαι αὗται ὀνομάζονται *βασιλικαὶ* ἢ καὶ *δρομικαὶ*, διότι ὁμοιάζον

πρὸς τὰς ῥωμαϊκὰς ἐκεῖνας στοάς, αἱ ὁποῖαι, ἑλληνικὴν ἔχουσαι τὴν ἀρχήν, ἐχρησίμευον ἢ δι' ἐμπορικὰς συναλλαγὰς, ἢ ὡς δικαστήρια καὶ ἐλέγοντο βασιλικαί.

Μὲ αὐτὸ τὸ σχέδιον ἐκτίσθησαν ὅλαι αἱ ἐκκλησίαι ἐπὶ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ τῶν διαδόχων του. Τοιοῦτοι εἶναι ὁ περιφ-

Εἰκ. 28. Ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἐν Θεσσαλονίκῃ.

μος ναὸς τοῦ ἁγίου Δημητρίου τῆς Θεσσαλονίκης, ὁ ὁποῖος ἐκτίσθη τὸν ἕκτον αἰῶνα, ἐκάη δὲ κατὰ τὴν πυρκαϊὰν τοῦ 1917.

Ἐπίσης εἰς τοὺς πρώτους χρόνους οἱ Ἕλληνες ἐκτίζον ἐνίοτε τὰς ἐκκλησίας τῶν μὲ σχῆμα στρογγύλον καὶ τὰς ἐσκέπαζον μὲ θόλον. Τὸ σχῆμα ἔλαβον ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα μανσωλεῖα, τὰ ὁποῖα

ἦσαν τάφοι στρογγύλοι καὶ ἀπὸ τὸ Πάνθεον τῆς Ῥώμης. Τοιοῦ-
τος εἶναι ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Γεωργίου τῆς Θεσσαλονίκης.

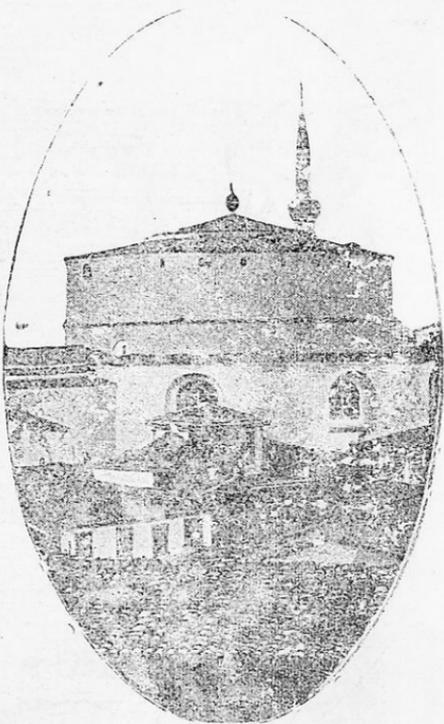
Ἐπὶ τέλους ἡ χριστιανικὴ ἀρχιτεκτονικὴ ἔλαβε τὸν καθαρὸν
τῆς βυζαντινῶν ὀρθόδοξον μὲ τὸν ναὸν τῆς ἁγίας Σοφίας, ὁ ὁποῖος
ἐκτίσθη ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ.

Εἰς αὐτὸν συνεδυάσθη ἡ μα-
κρὰ βασιλικὴ μὲ τὸ στρογγυλὸν
θολωτὸν οἰκοδόμημα καὶ ἐσκεπάσθη
τετραγώνος χώρος μὲ σφαιρικὸν θόλον.

Ἀρχιτέκτονες τοῦ ναοῦ ἦ-
σαν οἱ ἐκ Μ. Ἀσίας Ἀνθέ-
μιος ὁ Τραλλιανὸς καὶ Ἰσίδωρος
ὁ Μιλήσιος. Τὸ σχέδιον τοῦ ναοῦ
εἶναι τὸ ἐξῆς.

Τὸ ὄλον κτίριον εἶναι ὀρθο-
γώνιον οἰκοδόμημα. Εἰς τὸ
μέσον τοῦ οἰκοδομήματος ὑ-
ψοῦνται 4 γιγάντιοι στύλοι

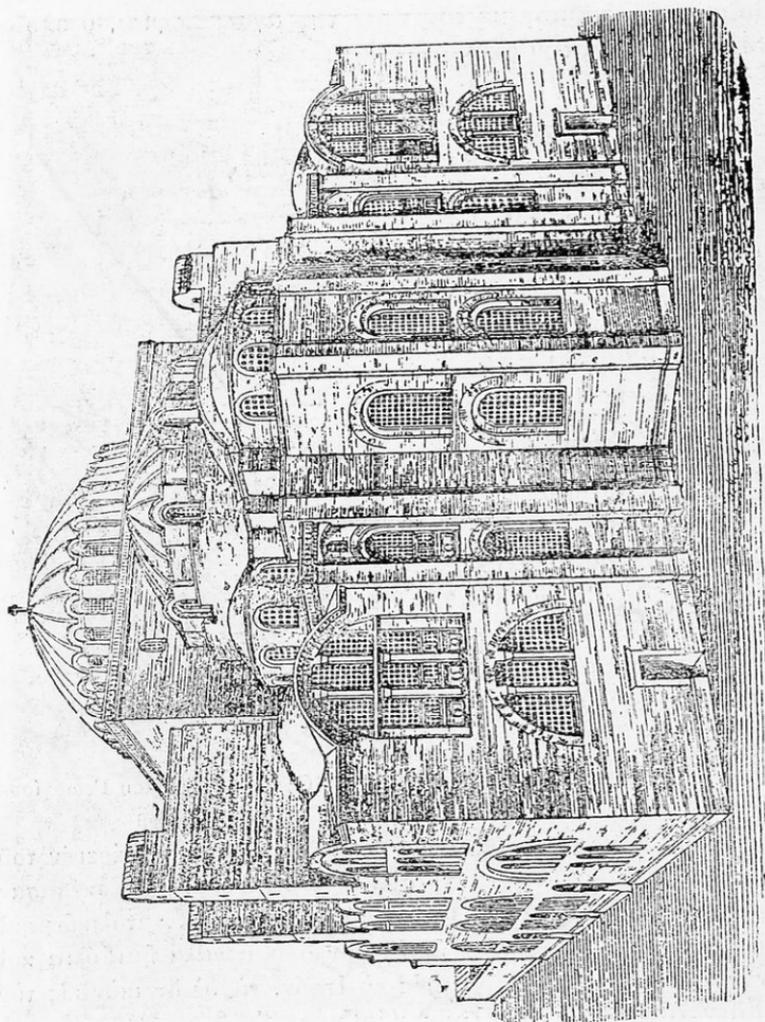
οἱ ὁποῖοι συνδέονται μετα-
ξύ των μὲ ἀψίδας. Ὑπεράνω
τοῦ τετραγώνου αὐτοῦ χώ-
ρου κατεσκευάσθη θόλος ἡ-
μισφαιρικός, τοῦ ὁποῖου ὁ
γύρος ἐγγίζει τὴν κορυφὴν
τῶν ἀψίδων. Τέσσαρα δὲ
μεγάλα τρίγωνα γεμίζουσιν τὰ

Εἰκ. 29. Ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Γεωργίου
ἐν Θεσσαλονίκῃ.

μεταξὺ τῶν ἀψίδων κενὰ καὶ ἐγγίζουσιν ὅλην τὴν περιφέρειαν τοῦ
θόλου. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον οἱ ἀρχιτέκτονες ἐκεῖνοι ἐσκεπασαν
τετραγώνον οἰκοδόμημα μὲ στρογγύλον θόλον. Ἀνατολικῶς καὶ
δυτικῶς τοῦ κυρίου θόλου ὑπάρχουσιν δύο μεγάλα ἡμιθόλια καὶ
τὸ μὲν ἀνατολικὸν καταλήγει εἰς τὸ ἱερόν, τὸ δὲ δυτικὸν εἰς τὸν
ἔμπροσθεν τοῦ ναοῦ διπλοῦν νάρθηκα. Τὰ δύο ἄλλα τόξα, τὸ
βόρειον καὶ νότιον, κλείονται μὲ τοῖχον, ὁ ὁποῖος ἔχει δύο σει-
ρὰς κιόνων, τὴν μίαν ἐπὶ τῆς ἄλλης. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ
ναὸς διαιρεῖται εἰς τρία μέρη, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ πλάγια εἶναι μὲ
δύο πατάματα. Τὸ ἐπάνω πάτωμα εἶναι ὁ γυναικωνίτης, ὁ ὁποῖος
ἐπεκτείνεται καὶ ἐπὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ νάρθηκος. Αὐτὸ ἦτο τὸ σχέ-

διον με τὸ ὁποῖον ἐκτίσθη ὁ ναὸς τῆς ἁγίας Σοφίας. Διὰ νὰ
 κτισθῇ ὁ ναὸς αὐτὸς εἰργάζοντο 100 ἀρχιτέκτονες με 100 τεχνί-
 τας ὁ καθεὶς ὑπὸ τὰς διαταγὰς του ἐπὶ 7 ἔτη περιῖπου,

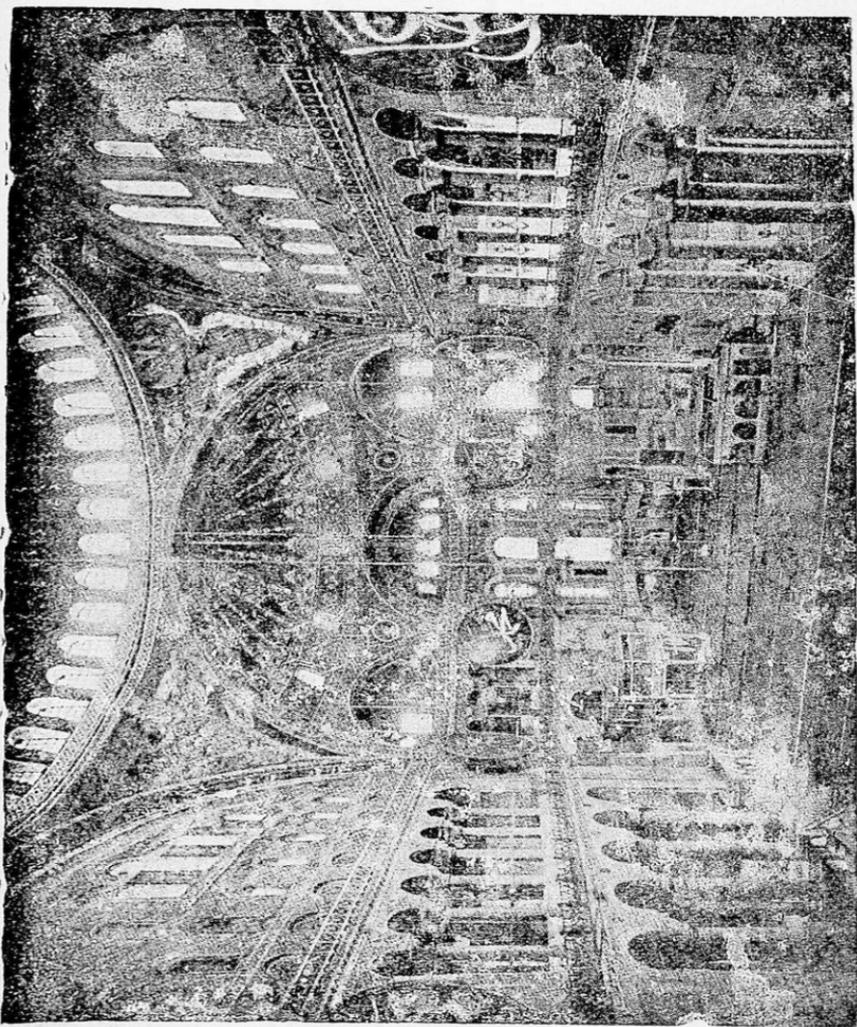

Εἰκ. 30. Τὸ ἔξωτερικὸν τῆς ἁγίας Σοφίας.

Τὰ ἐγκαίνιά του ἔγιναν τὴν 27ην Δεκεμβρίου 537. Τόση δὲ
 ἦτο ἡ χαρὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ διὰ τὴν ἀποπεράτωσιν αὐτοῦ,
 ὥστε κατὰ τὴν τελετὴν τῶν ἐγκαίνιων, ὅταν εἰσῆλθεν εἰς τὸν
 ναόν, ἔτρεξεν εἰς τὸν ἄμβωνα (ἐξέδρα εἰς τὸ μέσον τῆς ἐκκλησίας),

ἔτεινε τὰς χεῖρας εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ εἶπε «Δόξα εἰς τὸν Θεόν, ὃ ὁποῖος μὲ ἠξίωσε νὰ κόμω τοιαῦτον ἔργον. Σὲ ἐνίκησα, Σολομῶν».

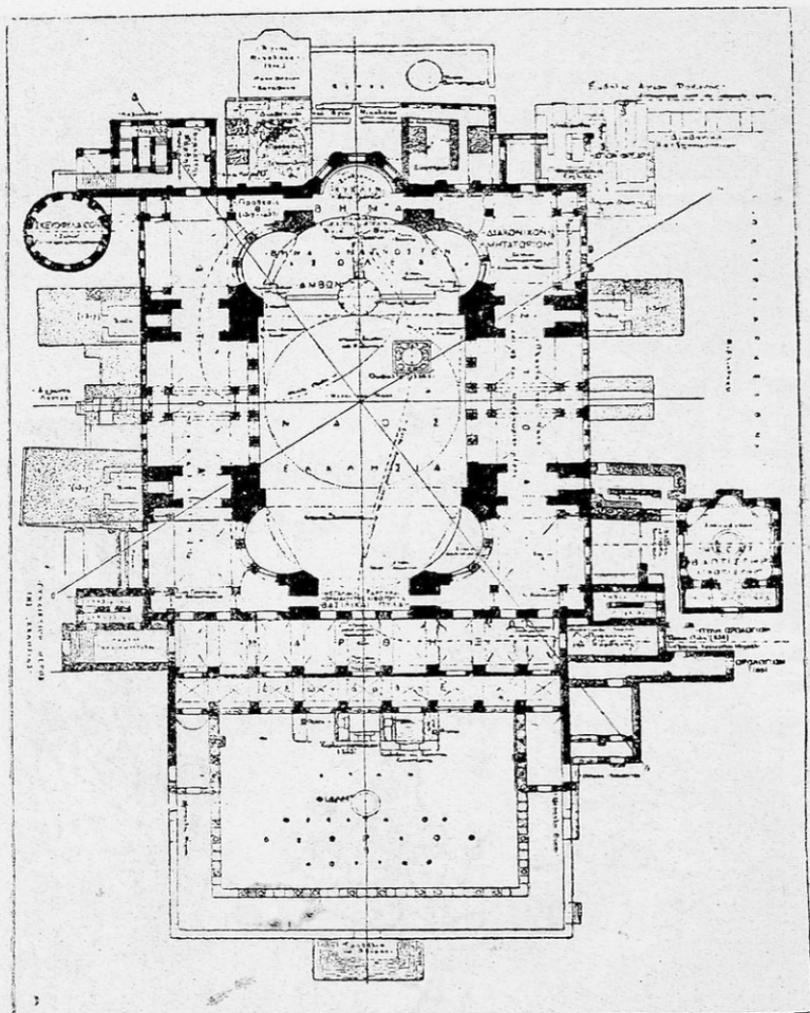
Καὶ δὲν εἶχεν ἄδικον ὁ Ἰουστινιανὸς νὰ ὑπερηφανευθῆ] διὰ

Εἰκ. 31. Τὸ ἑσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Σοφίας.

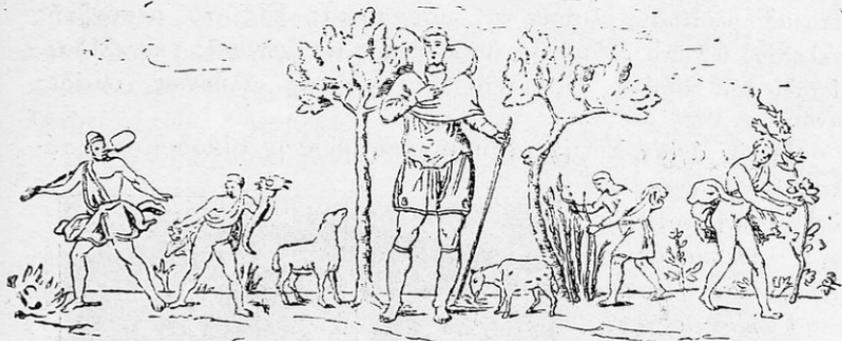
τὸ ἔργον αὐτό. Καὶ σήμερον ἀκόμη, ὅτε ὁ ναὸς εἶναι γυμνὸς ἀπὸ τὰ κοσμήματά του, ἡ ἐντύπωσις, ἡ ὁποία παράγεται εἰς τὸν ἐπισκέπτην, εἶναι καταπληκτικὴ. Ὅταν σταθῆ τις κάτωθεν τοῦ θόλου του, αἰσθάνεται πραγματικῶς ὅτι εὐρίσκειται εἰς οἶκον

Θεοῦ καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀναβαίνει εἰς τὸν οὐρανόν. Ἀλλὰ πολὺ μεγαλύτερα ἦτο ἡ ἐντύπωσις, τὴν ὁποίαν ἔκαμνε κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἕνεκα τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ στολισμοῦ. Οἱ τοῖχοι ἔκαλύ-

Εἰκ. 32. Κάτωρις τῆς ἁγίας Σοφίας.

πτοντο μὲ πολὺχρωμα μάρμαρα καὶ μωσαϊκὰ. Τὸ εἰκονοστάσιον ἔκαλύπτετο ἀπὸ πλάκας ἀργύρου καὶ εἶχε κίονας ἀργυροῦς. Ἡ ἁγία τράπεζα ἦτο κατεσκευασμένη ἀπὸ χρυτὸν χρυσοῦν καὶ ἔστολί-

Εικ. 33. Ὁ καλὸς ποιμὴν (ἐν ταῖς κατακόμβαις τῆς Ῥώμης).

Εικ. 34. Ὁ Χριστὸς με μακρὰν κόμην.

Εικ. 35. Ὁ Χριστὸς με βραχέϊαν κόμην οὐλῆν.

ζετο με πολυτίμους λίθους και μαργαρίτας. Εἰς τὸ μέσον τῆς ἐκκλησίας ὑψοῦτο ὁ ἄμβων μαρμάρινος με ἀργυρᾶς κιγκλίδας. Μεταξὺ τῶν κίονων ἐκρέμαντο ἀπὸ μακρᾶς ἀλύσεως χιλιάδες κανδηλῶν.

Με τὴν ἁγίαν Σοφίαν ἐδημιουργήθη νέον οἰκοδομικὸν σύστημα. Σύμφωνα με αὐτὸ τετράγωνος χώρος καλύπτεται με ἡμισφαιρικὸν θόλον, ὁ ὁποῖος λέγεται **τροῦλος**. Πλαγίως δὲ ὑπάρχουν μικρότερα διαμερίσματα σκεπαζόμενα με καμάρας οὕτως, ὥστε ὅλον τὸ διάγραμμα τοῦ ναοῦ λαμβάνει σχῆμα σταυροῦ. Με τὸ σύστημα αὐτὸ με μικρὰς πάντοτε μεταβολὰς κτίζονται ὅλοι οἱ ναοὶ κατὰ τὴν περίοδον αὐτήν.

Ἡ ζωγραφικὴ. Ἡ ζωγραφικὴ ἔμεινε περιοριστότερον πιστὴ εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν τέχνην ἀπὸ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν.

Τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς πρώτης χριστιανικῆς τέχνης εἶναι ὁ συμβολισμὸς.

Διὰ νὰ παραστήσουν τὸν Χριστὸν ἐξωγραφίζον ἕνα ἰχθὺν ἢ ἕνα ἄμνον ἢ ἕνα ποιμένα με πρόβατον εἰς τοὺς ὄμους. Ὁ ἰχθὺς παριστάνει τὸν Χριστὸν, διότι κάθε γράμμα τῆς λέξεως ἰχθὺς εἶναι ἀρχικὸν τῶν λέξεων **Ἰησοῦς Χριστὸς Θεοῦ Υἱὸς Σωτῆρ**. Ὁ ἄμνος ἦτο σύμβολον τοῦ θυσιασθέντος Χριστοῦ. Ἡ δὲ παράστασις τοῦ καλοῦ ποιμένος προῆλθεν ἀπὸ τοὺς λόγους τοῦ Εὐαγ-

Εἰκ. 36. Ὁ Χριστὸς ὡς διδάσκαλος.

γελίου «ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τίθησι τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ὑπὲρ τῶν προβάτων». Τοιαῦται παραστάσεις ὑπάρχουν εἰς τὰ ὑπόγεια νεκροταφεῖα (κατακόμβαι) τῶν πόλεων, εἰς τὰ ὁποῖα οἱ καταδιωκόμενοι πρῶτοι χριστιανοὶ κατέφευγον διὰ νὰ ἐκτελοῦν τὰ τῆς λατρείας των. Ἀργότερα ἡ χριστιανικὴ τέχνη προχωρεῖ.

Οἱ ζωγράφοι παριστάνουν τὸν Χριστὸν μὲ μορφήν ἰδανικὴν ὡς νέον ἀγένειον ἐπὶ θρόνου.

Ἀπὸ ὅλας αὐτὰς τὰς παραστάσεις φαίνεται, ὅτι ἡ ἀρχαία χριστιανικὴ τέχνη εἶναι συνέχεια τῆς μεταγενεστέρως ἑλληνικῆς,

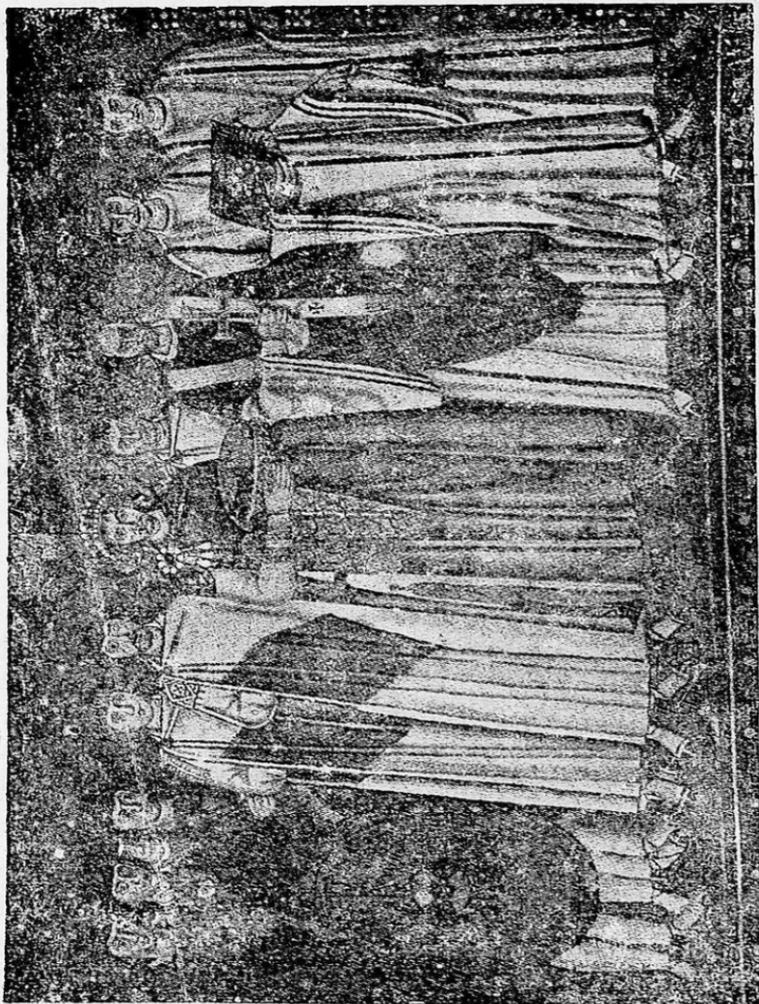

Εἰκ. 37. Ὁ Χριστὸς ὡς κριτὴς ἢ βασιλεὺς.

δηλ. τῆς τέχνης τῆς Ἀλεξανδρείας, τῆς ὁποίας τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι θέλει νὰ κάμνη ἐντύπωσιν.

Κατόπιν ἡ ζωγραφικὴ ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 4ου αἰῶνος ἀρχίζει νὰ ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν καὶ λαμβάνει ἰδικόν της τύπον. Ὁ Χριστὸς παριστάνεται μὲ μορφήν Ἰουδαϊκὴν καὶ φυσιογνωμίαν σοβαρὰν καὶ μελαγχολικὴν. Ὁμοίως ἡ Παναγία, οἱ Ἀπόστολοι παριστάνονται σύμφωνα μὲ τὰς εἰδήσεις τοῦ Εὐαγγελίου.

Αἱ ζωγραφίαι δὲ τώρα δὲν γίνονται μόνον μὲ χρωστῆρα, ἀλλὰ μὲ ψηφίδας τεχνητὰς ἀπὸ ὕαλον χρωματισμένην ἢ ἐπιχρυσωμένην. Αἱ ζωγραφίαι αὗται ὀνομάζονται **ψηφιδωτὰ** ἢ **μου-**

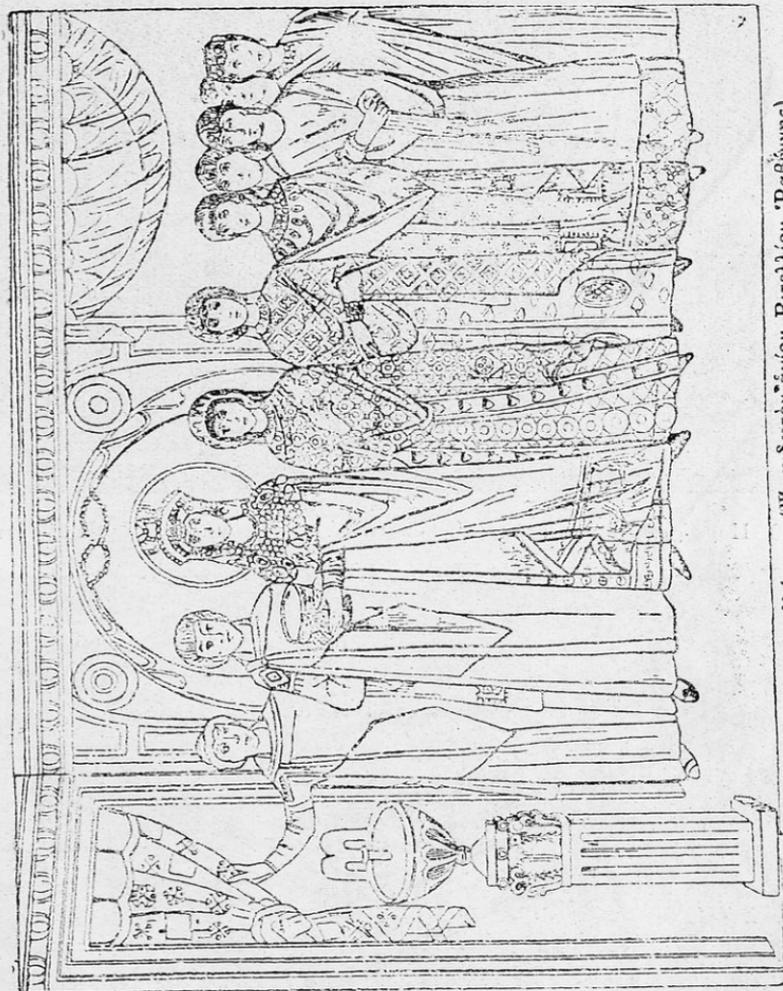

Εἰκ. 38. Ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ ἡ γυναῖκα του. (Ψηφιδωτὸν ἀγίου Βιταλλίου Ῥαβέννης). 5]

σαῖκὰ καὶ ἦσαν κατάλληλοι διὰ νὰ κάμνουν ἐντύπωσιν ἀπὸ μακρὰν εἰς τὸν θεατὴν.

Ἄλλ' οὔτε ζωγραφίαι μὲ χρωστῆρα, οὔτε ψηφιδωτὰ πολλὰ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἐσώθησαν. Τὰ ψηφιδωτὰ τῆς ἀγίας Σοφίας

είναι άγνωστα, διότι οί Τουρκοί τά έσκέπασαν με άσβεστον. Τά μόνα ψηφιδωτά τής έποχής αύτής πού διατηρούνται, είναι τών ναών του άγίου Γεωργίου και τής Θεοτόκου εις τήν Θεσσαλονίκην και του άγίου Βιτελλίου και του άγίου Απολλιναρίου εις

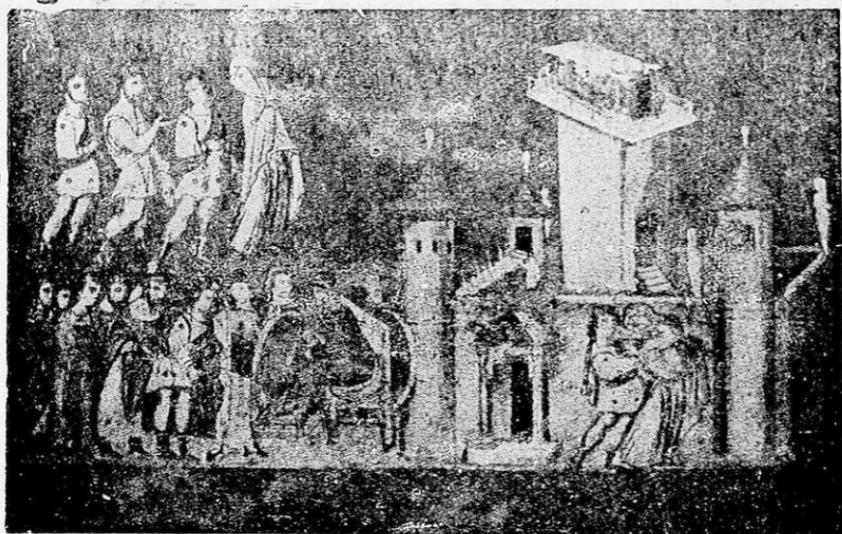

Εικ. 39. Η Θεοδώρα και ή αύλή της. (Ψηφιδωτόν άγίου Βιτελλίου Ραβέννης).

τήν Ιταλικήν πόλιν Ράβενναν. Εις όλα αυτά φαίνεται ό συνδυασμός τής άρχαίας έλληνικής τέχνης με τήν μεγαλοπρέπειαν και τήν θεολογικήν σοβαρότητα. Τό ίδιο παρατηρούμεν και εις τās μικρογραφίας τής έποχής αύτής, δηλ. εις τās ζωγραφίας, με

Είχ. 40 Πομπή άγιων γυναικων. (Ψηφιδωτόν άγίου 'Απολλιναρίου 'Ραβέννης).

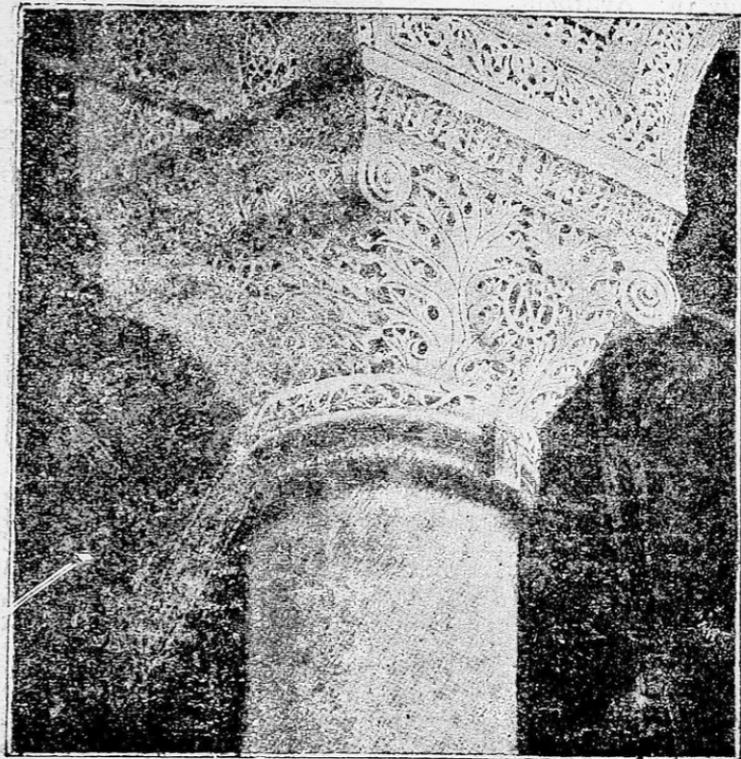

Είχ. 41. 'Ο 'Ισαάκ παρά τῷ 'Αβιμέλεχ. (Μικρογραφία ε'—ς' αιώνος.)

τὰς ὁποίας συνήθιζον νὰ στολίζουν τὰ περιθώρια τῶν βιβλίων, τὰ ὁποῖα ἦσαν προωρισμένα διὰ τοὺς μεγιστᾶνας καὶ πλουσίους.

Ἡ γλυπτική. Ἡ γλυπτικὴ ἐν γένει ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς εἶχε παραμεληθῆ. Τὰ ἀγάλματα δὲν εἰσῆχθησαν εἰς τὰς ἐκκλησίας, διότι ἐνθύμιζον τοὺς θεοὺς τῶν εἰδωλολατρῶν.

Δι' αὐτὸ ἡ γλυπτικὴ περιορίζεται μόνον εἰς τὸ νὰ σκαλίξη

Εἰκ. 43. Κιονόκρανον Ἁγίας Σοφίας.

θανυμάσια κιονόκρανα καὶ μερικὰ ἀνάγλυφα. Ἐπίσης ἡ γλυπτικὴ καταγίνεται εἰς τὸ νὰ σκαλίξη ἐπὶ ἔλεφαντοστοῦ ἀνάγλυφα καὶ νὰ κατασκευάζη κομψοτεχνήματα καὶ σκευὴ ἐκ χρυσοῦ. Εἰς μεγάλην δὲ τελειότητα ἔφθασαν τὰ κεντήματα ἐπὶ ὑφασμάτων, τὰ ὁποῖα ἐχρησίμευον ἢ διὰ στολισμὸν τῶν ἐκκλησιῶν ἢ διὰ τὰς ἐνδυμασίας τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τῶν μελῶν τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας.

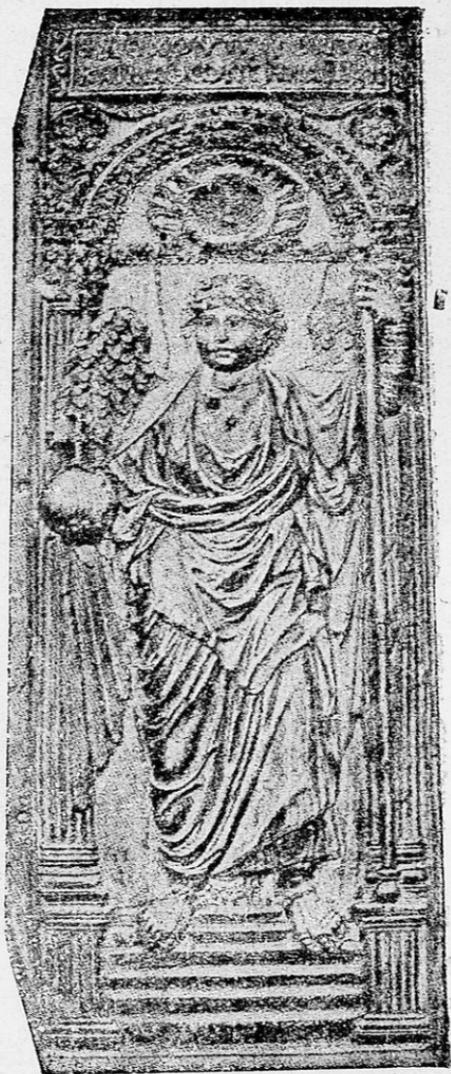
19

δ. Ὁ ἰδιωτικὸς βίος.

Εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον, ὅπως καὶ εἰς τὴν τέχνην, βλέπομεν συνδυασμένην τὴν λεπτότητα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων μὲ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν πολυτέλειαν τῆς Ἀνατολῆς.

Ἡ κατοικία. Τὰ ἀνάκτορα τῶν αὐτοκρατόρων (ἱερὸν παλατίον) ἀπετέλουν δλόκληρον φρουρίον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὑπῆρχε πλῆθος ἀπὸ μαρμάρου μέγαρα μονώροφα μὲ θολωτὰς στέγας. Τὰ μέγαρα αὐτὰ συνεκοινώνουν μεταξὺ τῶν μὲ διαδρόμους στολισμένους μὲ στοάς, ἀγάλματα καὶ μαρμάρου συντριβάνια. Εἰς ὅλα τὰ διαμερίσματα, ὑπῆρχον θαυμάσιαι αἶθουσαι μὲ τοὺς τοίχους στολισμένους ἀπὸ πολύχρωμα μάρμαρα καὶ ψηφιδωτά, μὲ παραπετάσματα χρυσᾶ, μὲ πολυτίμους περσικοὺς τάπητας, μὲ θρόνους χρυσοῦς καὶ μὲ θύρας κατασκευασμένας ἀπὸ ἄργυρον καὶ ἐλεφαντοστοῦν. Ἐντὸς τοῦ ἀχανοῦς φρουρίου τοῦ παλατίου ὑπῆρχον ἐπίσης ἐκκλησίαι πολυτελεῖς, κῆποι, στέρναι, ἡλιακά, ἀποθῆκαι τροφίμων, κατοικίαι διὰ τὴν ὑπηρεσίαν, στρατῶνες, σταῦλοι κλπ.

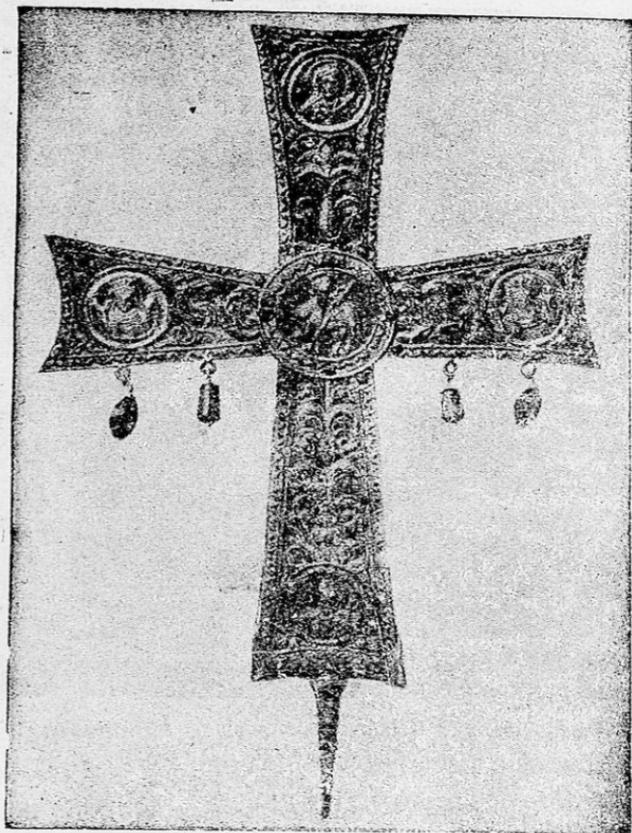
Ἄλλὰ καὶ τῶν ἰδιωτικῶν κατοικιῶν ὁ πλοῦτος δὲν ἦτο πολὺ κατώτερος ἀπὸ τὸν πλοῦτον τοῦ παλατίου. Αἱ οἰκίαι

Εἰκ. 43. Ἄγγελος ἐπὶ πλακὸς ἐξ ἐλεφαντοστοῦ (εἰς δίπτυχον τοῦ βρετανικοῦ Μουσείου).

Ἐν γένει ἦσαν ἀπλαῖ μονόροφοι ἢ διώροφοι σύμφωνα με τὸ σχέδιον τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν. Τὰ δωμάτια δηλ. ἦσαν κτισμένα γύρω ἀπὸ αὐτὴν κλειστήν.

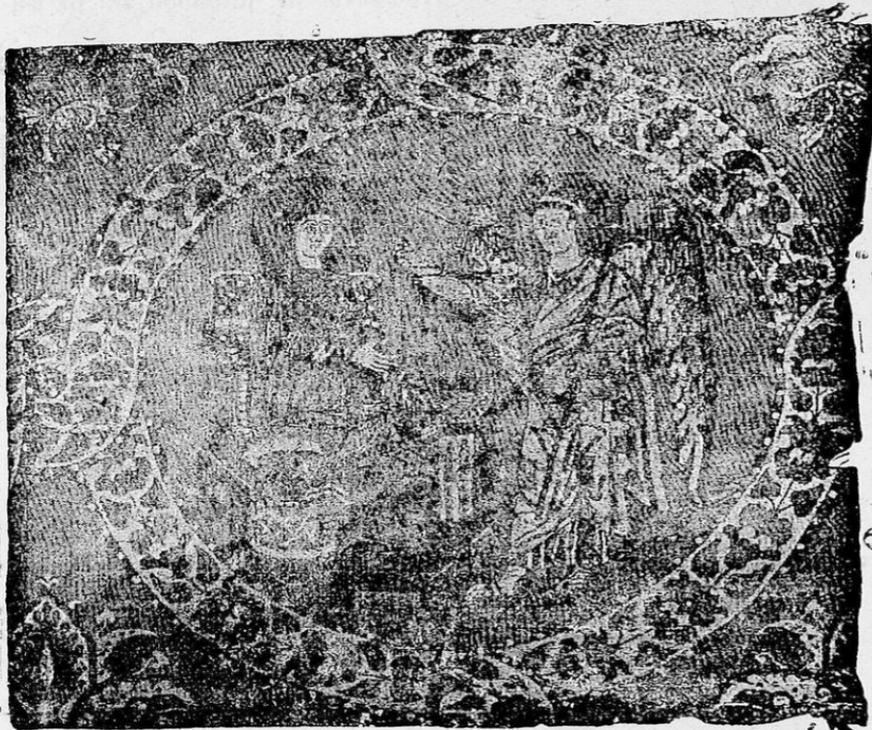
Αἱ οἰκίαι τῶν πλουσίων εἶχον προσέτι καὶ ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς στοάς. Ὁ στολισμὸς καὶ αὐτῶν εἶναι πολυτελής. Οἱ τοῖχοι τῶν δωματίων εἶναι σιρωμένοι με μάρμαρα καὶ με ψη-

Εἰκ. 44. Σταυρὸς Ἰουστινιανοῦ Β΄
(εὐρίσκειται εἰς τὸν ἅγιον Πέτρον τῆς Ῥώμης).

φιδωτὰ ἢ ζωγραφίας. Τὰ ἐπιπλα εἶναι στολισμένα με μαργαρίτας, με ἐλεφαντοστοῦν καὶ σμάλτα. Καθίσματα εἶχον ὅλον τῶν εἰδῶν : καναπέδες, καρέκλες, πολυθρόνες. Βαρύτιμοι τέλος τάπητες ἐσκέπαζον τὸ πάτωμα καὶ πολύτιμοι λαμπτήρες ἐλάιδου ἔδιδον γλυκὴν φῶς κατὰ τὰς νύκτας.

Ἡ ἐνδυμασία. Τὴν ἰδίαν πολυτέλειαν παρατηροῦμεν καὶ εἰς τὴν ἐνδυμασίαν. Αἱ ἐνδυμασίαι εἶναι μεταξωταὶ μὲ χρώματα κτυπητὰ καὶ μὲ χρυσᾶ κεντήματα. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἡ ἐνδυμασία ἦτο ἀπλῆ, ὅπως καὶ τῶν ἀρχαίων. Ἐφόρουν χιτῶνα, οἱ μὲν ἄνδρες κοντὸν καὶ ζωσμένον εἰς τὴν μέσην μὲ ζώνην, αἱ δὲ γυναῖκες μακρὸν καὶ ζωσμένον συνήθως ὑψηλά. Ἐπὶ τοῦ χιτῶνος

Εἰκ. 45. Ὁ Εὐαγγελισμὸς (εἰδὼν κεντητὴ ἐπὶ ὑφάσματος μεταξωτοῦ. Εὐρίσκεται ἐν Ῥώμῃ).

ἔφόρουν τὸ ἱμάτιον. Ἐπίσης ἔφόρουν περικνημίδας καὶ ὑποδήματα ἀπὸ δέρμα ἢ ἀπὸ μετάξι χρωματιστόν, συνήθως χαμηλὰ καὶ μακρὰ (μακρομύτικα). Ἄνδρες δὲ καὶ γυναῖκες εἶχον κόμην μακράν, τὴν ὁποίαν ἐκούρευον ἂν ἐγίνοντο μοναχοί. Τὸ γένειον οἱ ἄνδρες συνήθως ἐκούρευον, ὥστε νὰ γίνεται σφηνοειδές.

Κατόπιν ὅμως εἰς τὴν ἐνδυμασίαν καὶ τῶν ἀνδρῶν καὶ ἰδίως τῶν γυναικῶν ἐγιναν πολλοὶ μεταβολαὶ ἐκ τῆς ἀνατολῆς. Μεγάλην ἀγάπην εἶχον πάντοτε αἱ γυναῖκες τοῦ Βυζαντίου εἰς τὰ κο-

σμήματα (περιδέραια, ένώτια, βραχιόλια, δακτυλίδια, ζώνας κ.τ.λ.), τὰ ὁποῖα ἦσαν στολισμένα με πολυτίμους λίθους.

Ἡ τροφή. Ἡ πολυτέλεια τῆς τραπέζης εἶναι ἐπίσης μεγάλη. Εἰς τὸ παλάτιον καὶ τὰ μέγαρα τῶν πλουσίων τὰ πινάκια, τὰ ποτήρια καὶ τὰ ἄλλα σκευὴ εἶναι χρυσαῖ ἢ ἀργυρᾶ. Εἰς τὴν τακτοποίησιν τῆς τραπέζης ἐπικρατεῖ λεπτὴ κομψότης. Τὰ ἀρώματα καὶ τὰ ἄνθη εἶναι ἀφθονα. Τρῶγουν συνήθως, ὅπως οἱ ἀρχαῖοι, ἐξαπλωμένοι εἰς κλῖνας, πρὸ τῶν ὁποίων εἶναι τοποθετημένοι τράπεζαι. Κοιλιάρια καὶ μαχαίρια εἶχον πάντοτε. Περόνια κατ' ἀρχὰς δὲν ὑπῆρχον, ἀλλ' ἔτρωγον με τὰς χεῖρας καὶ δι' αὐτὸ πρὸ καὶ μετὰ τὸ φαγητὸν ἦτο ἀπαραίτητον τὸ νίψιμον τῶν χειρῶν. Ἀργότερον ὅμως εἰσῆχθη ἡ χρῆσις τῶν περονίων.

Ἡ συνήθης τροφή τοῦ λαοῦ ἦτο ἄρτος μαῦρος, ὄσπρια, λάχανα, τυρὸς, παστοὶ ἰχθύες ἢ νωποὶ, ἐλαῖαι κλπ. Ἐπινον δὲ οἶνον (κρασί) ἢ τὸ λεγόμενον κυμινᾶτον, δηλ. ὕδωρ βραστὸν με κύμινον. Εἰς τὰς τραπέζας ὅμως τῶν πλουσίων ὑπῆρχεν ἄρτος λευκός, ἰχθύες νωποὶ, αὐγοτάραχον, καραβίδες, ἀστακοί, στρείδια, κρέας ψητὸν, τυρὸς ἐκλεκτὸς καὶ ἄλλα ὄχι πολὺ διάφορα ἀπὸ τὰ ἰδικά μας. Καὶ τὰ γλυκίσματα δὲ ἦσαν ἀφθονα καὶ οἱ καρποὶ, ξηροὶ καὶ γλωροὶ. Ὁ δὲ οἶνος, τὸν ὁποῖον ἔπινον οἱ πλούσιοι, ἦτο ἐκλεκτὸς τῆς Χίου, τῆς Μυτιλήνης, τῆς Κρήτης, τῆς Σάμου.

Τὰ ἦθη. Εἰς τὴν ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν τάξεις ἀριστοκρατικαὶ στηριζόμεναι εἰς τὴν καταγωγὴν δὲν ὑπάρχουν. Ὑπάρχουν μόνον ἡ ὑπαλληλικὴ ἀριστοκρατία, ἡ στρατιωτικὴ καὶ ἡ κτηματικὴ, εἰς τὰς ὁποίας καθεὶς ἠδύνατο νὰ ἀνέλθῃ με τὴν ἰκανότητά του. Ὁ λαὸς καταγίνεται εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς ἢ εἰς τὸ ἐμπόριον.

Εἰς οἵανδήποτε ὅμως τάξιν καὶ ἂν ἀνήκῃ ὁ μεσαιωνικὸς Ἕλληνα παρουσιάζει τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ Ἕλληνος, ὅπως οὗτος διεμορφώθη μετὰ τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν ἀνατολήν. Εἶναι εὐερέθιστος, θρησκόληπτος, προληπτικός. Συνάμα ἔχει ὀξεῖαν ἀντίληψιν καὶ πολλὰς γνώσεις. Ἐμβαθύνει καὶ συζητεῖ τὰ λεπτότατα ζητήματα καὶ ἀγαπᾷ νὰ κακολογῇ καὶ νὰ εἰρωνεύεται. Εὐχαριστεῖται δὲ μετὰ τὰ μεγαλοπρεπῆ θεάματα, μετὰ τὰς πομπὰς τοῦ παλατίου καὶ μετὰ τὰς ἐκκλησιαστικὰς τελετάς. Δι' αὐτὸ ὄλος ὁ βίος τῶν κατοίκων τῆς Κωνσταντινουπόλεως στρέφεται γύρω ἀπὸ τὸ παλάτιον, τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸν ἵππόδρομον.

Τὸ παλάτιον μὲ τὰς μεγαλοπρεπεῖς τελετὰς του, τὰς παρουσιασεῖς, τὰ γεύματα, ὅλα κανονισμένα μὲ αὐστηρὰν ἐθιμοτυπίαν, ἀλλὰ καὶ μὲ τὰς ὀργανισμῶν διὰ τὴν διατήρησιν ἢ τὴν ἀποκτικτὴν τῆς εὐνοίας τοῦ ἡγεμόνος, ἀπετέλει τὸ κέντρον τοῦ βίου τῆς βυζαντινῆς ἀριστοκρατίας.

Εἰς τὸν **ἵππόδρομον** (σχεδὸν ὅμοιον μὲ τὸ ἰδικόν μας Στάδιον) ἐγίνοντο αἱ ἵπποδρομίαι, αἱ ὁποῖαι ἀπετέλουν τὴν μεγαλύτεραν διασκέδασιν τοῦ βυζαντινοῦ κόσμου. Τὰς παρηκολούθουν μὲ πάθος ὅλοι, ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος μέχρι τοῦ τελευταίου πολίτου. Αἱ ἵπποδρομίαι ἐγίνοντο πέντε φορὰς τὸ ἔτος καὶ μαζὶ μὲ αὐτὰς ἐγίνοντο χοροί, παντομίμαι, ἀθλητικαὶ ἐπιδείξεις καὶ μουσικαὶ παραστάσεις. Ἐπισημότερος ἐκ τῶν ἵπποδρομικῶν ἀγώνων ἦτο ὁ τῆς 1ης Μαΐου, ἐπετείου τῆς κτίσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Εἰς τὸν ἵππόδρομον ἐπίσης ἐτελείωνον αἱ θρησκευτικαὶ πομπαὶ τῶν νικητῶν βασιλέων, ὅταν ἐπέστρεφον ἀπὸ τὰς ἐναντίον τῶν βαρβάρων ἐκστρατείας. Ὁ ἵππόδρομος τέλος ἦτο τὸ μέρος ὅπου ὁ λαὸς ἐξεδήλωνε τὰ αἰσθηματά του εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Εἰς αὐτὸν ὁ νέος αὐτοκράτωρ κατὰ πρῶτον παρουσιαζέτο εἰς τὸν λαὸν καὶ εἰς αὐτὸν ἐνίστε ἐτελείωνε τὸν βίον μὲ γιουχαΐσμοις ὁ ἐκθρονισθεὶς βασιλεὺς.

Μετὰ τὸν ἵππόδρομον ἡ **ἐκκλησία** ὁμοίως ἦτο ὁ μόνος τόπος δημοσίας συγκεντρώσεως τῆς τότε κοινωνίας. Ἡ θρησκεία εἰς τὸν βυζαντινὸν κόσμον εἶχε θέσιν ἐξαιρετικὴν. Ὁ λαὸς, ὁ ὁποῖος εἶχε πάθος μὲ τὰ θεάματα, ἀπελάμβανε μὲ ἀπληστίαν τὴν μεγαλοπρέπειαν τῶν ἐκκλησιαστικῶν τελετῶν. Ἐνεκα δὲ τῆς πραγματικῆς του εὐσεβείας παρακολουθεῖ τακτικὰ καθ' ἡμέραν τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἀκολουθίας. Εἰς τὰς γυναῖκας μάλιστα τοῦτο ἐπέβαλλε καὶ ἄλλη ἀνάγκη. Ἐκεῖ εὗρισκον ἀφορμὴν νὰ ἐπιδείξουν τὴν ὡραιότητά των ἢ τὰ νέα των φορέματα καὶ ἐκεῖ συνηγνῶντο μὲ τὰς φίλας των καὶ ἐκακολόγουν τὰς ἄλλας.

Ἐκτὸς τῶν τριῶν αὐτῶν μεγάλων κέντρων τῆς βυζαντινῆς κοινωνίας, ἄλλος τόπος συναντήσεως τοῦ βυζαντινοῦ κόσμου καὶ ἰδίως τῶν γυναικῶν ἦσαν τὰ δημόσια λουτρά καὶ αἱ λουτροπόλεις θερμῶν ἱαματικῶν ἢ θαλασσίων λουτρῶν.

Ὁ ὄχλος τέλος διεσκέδαζε προσέτι εἰς τὰ καπηλεῖα μὲ παραστάσεις γελωτοποιῶν καὶ ὀργηστρῶν παίζων διάφορα παιγνίδια (ζατρίκιον, τάβλι).

Τ. Θ.

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΙΣΑΥΡΩΝ

1. Οἱ βασιλεῖς τῆς δυναστείας.

Ὁ Λέων Γ΄ ἐγκαινίασε νέαν δυναστείαν, τὴν λεγομένην τῶν **Ἰσαύρων**. Οἱ βασιλεῖς τῆς δυναστείας αὐτῆς δὲν ἀνήκουν ὅλοι εἰς τὸν οἶκον τοῦ Λέοντος. Ἐν τούτοις, ἐπειδὴ ὅλοι εἶχον τὰ αὐτὰ φρονήματα καὶ ἐπεδίωξαν τοὺς αὐτοὺς σκοπούς, ὀνομάζονται οὕτως ἀπὸ τοῦ πρώτου ἐξ αὐτῶν, τοῦ ἐξ Ἰσαυρίας τῆς Μ. Ἀσίας Λέοντος.

Ὁ **Δέων Γ΄** (717—741) ἦτο μὲν ἀνὴρ ταπεινῆς οἰκογενείας καὶ μικρᾶς μορφώσεως, ἀλλ΄ εἶχε πνεῦμα στρατηγικὸν καὶ ὀργανωτικὸν σπάνιον. Αὐτὸς ἔθεσε τὰς βάσεις τῆς ἀναδιοργανώσεως τοῦ κράτους.

Τὴν ἀναδιοργάνωσιν αὐτὴν συνεπλήρωσεν ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν υἱὸς τοῦ **Κωνσταντῖνος Ε΄** (741—775), ὁ ὁποῖος ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων τοῦ ἐπωνομάσθη Κοπρώνυμος. Οὗτος ἦτο προικισμένος μὲ τὰ αὐτὰ προτερήματα τοῦ πατρὸς του, εἶχεν ὅμως περισσότεράν δραστηριότητα καὶ ἐπιμονὴν ἀπὸ ἐκεῖνον.

Τὸν Κωνσταντῖνον Ε΄ διεδέχθη ὁ υἱὸς τοῦ **Λέων Δ΄** (775—780), ὁ ὁποῖος ἐπωνομάσθη Χάζαρος, διότι ἡ μήτηρ του κατήγετο ἀπὸ τοῦ παρὰ τὴν Κριμαίαν ἔθνος τῶν Χαζάρων. Ὁ Λέων ἦτο ἀνὴρ μετριοπαθῆς καὶ χαρακτῆρος ἀσθενοῦς.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λέοντος τὴν ἀρχὴν ἔλαβεν ἡ σύζυγος αὐτοῦ **Εἰρήνη ἡ Ἀθηναία** (780—803) ὡς ἐπίτροπος τοῦ ἀνηλικίου υἱοῦ τῆς **Κωνσταντῖνου ΣΤ΄**. Ἦτο ὅμως τόσον φίλαρχος ὥστε δὲν ἐδίστασε μετὰ τὴν ἐνηλικίωσιν τοῦ υἱοῦ νὰ ἐνεργήσῃ τὴν τύφλωσίν του διὰ νὰ ἐξακολουθῇ αὐτὴ νὰ κατέχῃ τὴν ἀρχήν.

Ἐπ΄ αὐτῆς τὸ κράτος περιῆλθεν εἰς ἀθλίαν κατάστασιν. Τὸ δὲ χειρότερον ἡ Εἰρήνη ἐφάνη πρόθυμος νὰ δεχθῇ τὴν πρότασιν γάμου τοῦ τότε (800) αὐτοκράτορος τοῦ δυτικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους Καρόλου τοῦ Α΄. Ἀλλ΄ οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀνώτατοι πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ ἄρχοντες ἐνόησαν ὅτι, ἂν ἐγένετο τοῦτο, θὰ ὑπετάσσετο τὸ ἑλληνικὸν κράτος εἰς τὴν Δύσιν. Διὰ τοῦτο συνώμοσαν κατὰ τῆς Εἰρήνης, ἐξεθρόνισαν αὐτὴν

καὶ ἀνεβίβασαν εἰς τὸν θρόνον τὸν Λογοθέτην τῶν Γενικῶν (ὑπουργὸν τῶν Οἰκονομικῶν) Νικηφόρον.

Ὁ **Νικηφόρος Α'** (803—811) ὑπῆρξε καθ' ὅλα ἱκανὸς κυβερνήτης, ἀλλ' ἐφονεύθη εἰς τινα μάχην ἐναντίον τῶν Βουλγάρων.

Τὸν Νικηφόρον διεδέχθη ὁ ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρός του **Μιχαὴλ Ραγκαβῆς** (811—813). Τοῦτον ὡς ἀνίκανον καθήρσε στρατιωτικὴ στάσις καὶ ἐξ αὐτῆς ἀνῆλθεν ἐπὶ τοῦ θρόνου **Λέων Ε'** ὁ Ἀρμένιος (813—820). Ἄλλὰ καὶ οὗτος ἐφονεύθη διὰ συνωμοσίας καὶ κατέλαβε τὸν θρόνον ὁ φιλόδοξος στρατηγὸς **Μιχαὴλ Β'** ὁ Τραυλὸς (820—829).

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μιχαὴλ τοῦ Τραυλοῦ διεδέχθη αὐτὸν ὁ υἱὸς του **Θεόφιλος** (829—842). Οὗτος εἶχε σύζυγον τὴν Θεοδώραν, τὴν ὁποίαν ἐπροτίμησεν ἀπὸ τὴν ὠραίαν καὶ πεπαιδευμένην Εἰκασίαν ἢ Κασίαν, διότι ἡ τελευταία ἐφάνη εἰς αὐτὸν περισσότερον τοῦ δέοντος εὐφυΐας.

Ὁ διαδεχθεὶς τὸν Θεόφιλον υἱὸς του **Μιχαὴλ Γ'** (842—867) ἐφ' ὅσον ἦτο ἀνήλικος, ἐπετροπεύετο ὑπὸ τῆς μητρὸς του Θεοδώρας. Ἄλλὰ καὶ ἀφ' οὗ ἐνηλικιώθη, τὴν μὲν κυβέρνησιν ἀφῆκεν εἰς τὸν ἀδελφὸν τῆς μητρὸς του Βάρδαν, αὐτὸς δὲ παρεδίετο εἰς πᾶσαν ἀκολασίαν. Εἷς ἐκ τῶν συντρόφων του τέλος, ὁ **Βασίλειος**, πρῶτον μὲν ἐπεισε τὸν Μιχαὴλ νὰ δολοφονήσῃ τὸν Βάρδαν καὶ νὰ ἀναγορεύσῃ αὐτὸν συμβασιλέα. Κατόπιν δὲ ἐνήργησε τὴν δολοφονίαν καὶ αὐτοῦ τοῦ Μιχαὴλ καὶ κατέλαβεν αὐτὸς τὸν θρόνον. Ὁ Βασίλειος αὐτὸς εἶναι ὁ ἰδρυτὴς ἄλλης αυτοκρατορικῆς δυναστείας, τῆς **Μακεδονικῆς**.

Τὰ ἐπὶ τῆς δυναστείας τῶν Ἰσαύρων σπουδαιότερα γεγονότα ὑπῆρξαν τὰ ἐξῆς τρία: ἡ μεταρρυθμίσις, οἱ πρὸς τοὺς Ἄραβας καὶ Βουλγάρους πόλεμοι καὶ τὸ σχίσμα τῶν ἐκκλησιῶν.

2. Ἡ μεταρρυθμίσις.

Ἡ μεγάλη ἐξάπλωσις τοῦ μοναχικοῦ βίου καὶ ἡ ἐκτροπὴ τῆς λατρείας εἰς εἰδωλολατρίαν καὶ δεισιδαιμονίαν εἶχον γίνεαι ὀλέθρια εἰς τὸ κράτος. Ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀφηρεῖτο ἀπὸ τῆς ἐνεργοῦς καὶ πρακτικῆς κοινωνίας μέγα μέρος τοῦ ἔθνους, ἀφ' ἑτέρου δὲ περιορίζετο ἡ δραστηριότης τοῦ ὑπολοίπου.

Ἐκτὸς ὅμως τῶν ἀτοπημάτων τούτων, καὶ ἄλλα ἐλαττώματα τῆς κοινωνίας τῶν χρόνων ἐκείνων ὑπέσκαπτον αὐτὴν ὕλικῶς καὶ

ἠθικῶς. Ἡ ἐκπαίδευσις τοῦ λαοῦ ἦτο εἰς χεῖρας τῶν μοναχῶν. Ἡ δουλεία καὶ ἡ δουλοπαροικία ἐξηκολούθουν νὰ ὑπάρχουν. Ἡ νομοθεσία τοῦ Ἰουστινιανοῦ δὲν προσηρμύζετο εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς νέας κοινωνίας. Ἡ στρατιωτικὴ πειθαρχία ἦτο χαλαρωμένη. Ἐὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους καὶ ἔνεκα τῶν ἐξωτερικῶν πολέμων καὶ ἔνεκα τῶν ἐσωτερικῶν ἀνωμαλιῶν εὐρίσκοντο εἰς κακὴν κατάστασιν. Ἦτο λοιπὸν ἀνάγκη ὅλα αὐτὰ τὰ κακὰ νὰ διορθωθοῦν. Τὴν δὲ ἀνάγκην αὐτὴν ἠσθάνοντο οἱ περισσότερον μορφωμένοι καὶ ἀπὸ τοὺς λαϊκοὺς καὶ ἀπὸ τοὺς κληρικοὺς. Αὐτὴν τὴν διόρθωσιν ἐπεχείρησε νὰ κάμῃ ὁ βασιλεὺς Λέων Γ' ὁ Ἰσαυρος καὶ οἱ διάδοχοί του.

Πραγματικῶς οἱ βασιλεῖς αὐτοὶ ἔκαμαν πολλοὺς νόμους. Κατήργησαν σχεδὸν τὴν δουλοπαροικίαν. Ἀναδιωργάνωσαν τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους. Ἀφῆρσαν ἀπὸ τοὺς μοναχοὺς τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ λαοῦ καὶ ἔκαμαν λαϊκὰ σχολεῖα. Ἀλλὰ δυστυχῶς εἰς τὴν θεραπείαν τῶν ἀτόπων, τὰ ὅποια προήρχοντο ἀπὸ τὴν θρησκείαν, ἐπροχώρησαν περισσότερον τοῦ δέοντος. Ἐνόμισαν δηλ. ὅτι διὰ νὰ διορθώσουν τὰ κακὰ αὐτὰ ἔπρεπε νὰ καταργήσουν ὅλως διόλου τὰς εἰκόνας. Εἰς αὐτὸ ὅμως εὗρον μεγάλην ἀντίδρασιν ἐκ μέρους τοῦ λαοῦ καὶ τῶν μοναχῶν. Ἦρχισε λοιπὸν μέγας ἀγὼν μεταξὺ τῶν φίλων τῶν εἰκόνων (εἰκονολάτραι) καὶ ἐκείνων οἱ ὅποιοι ἤθελον νὰ τὰς καταργήσουν (εἰκονοκλάσται).

Ὁ ἀγὼν διήρκεσεν 120 ἔτη καὶ διαιρεῖται εἰς δύο περιόδους.

Ἡ πρώτη περίοδος ἀρχίζει ἀπὸ τὸν Λέοντα τὸν Γ' καὶ τελειώνει ἐπὶ τῆς Εἰρήνης, ἡ ὁποία τὸ 780 ἐκάλεσε τὴν 7ην Οἰκουμένην Σύνοδον καὶ ἀνεστήλωσε τὰς εἰκόνας. Ἡ δευτέρα ἀρχίζει ἀπὸ τὸν Λέοντα τὸν Ε' καὶ τελειώνει ἐπὶ τῆς Θεοδώρας, ἡ ὁποία διὰ τὸν ἴδιον σκοπὸν συνεκάλεσε τὸ 842 ἄλλην Σύνοδον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Καὶ αἱ δύο αὗται σύνοδοι ἐπανέφερον τὰς εἰκόνας εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὥρισαν ὅμως ὅτι ἡ προσκύνησις τῶν εἰκόνων δὲν πρέπει νὰ θεωρῆται ὡς λατρεία, ἀλλὰ ὡς τιμὴ, ἡ ὁποία ἀποδίδεται εἰς τὸ πρωτότυπον διὰ μέσου τῆς εἰκόνας.

Ἡ ὀρθοδοξία λοιπὸν ἐνίκησε. Διὰ τὸν ἑορτασμὸν δὲ τῆς νίκης αὐτῆς ὠρίσθη ἡ πρώτη Κυριακὴ τῆς μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἡμέρα αὕτη ὀνομάζεται Κυριακὴ τῆς Ὀρθοδοξίας.

Δυστυχῶς ὅμως μὲ τὴν θρησκευτικὴν μεταρρυθμίσιν κατελύθησαν καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι θεσμοὶ τῆς μεταρρυθμίσεως. Ἐν τού-

τοῖς τὰ ἴχνη, τὰ ὁποῖα ἄφησεν αὐτὴ καὶ εἰς τοὺς θεσμοὺς καὶ εἰς τὰ πνεύματα, ὑπῆρξαν πολὺ βαθέα. Αὐτὰ δὲ ἔφεραν τὴν κατόπιν ἀκμὴν τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ.

4. Οἱ πρὸς τοὺς Ἀραβας ἀγῶνες.

Ὁ Λέων ὁ Γ' δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπωφεληθῆ ἔκ τῆς μεγάλης του πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως νίκης κατὰ τῶν Ἀράβων καὶ νὰ εἰσβάλλῃ εἰς τὸ κράτος των, διότι ἀπασχολήθη μὲ τὰ ἐσωτερικὰ ζητήματα τοῦ κράτους. Ὡς ἔκ τούτου οἱ Ἀραβες μετὰ τινα χρόνον ἐπανελάβον τὰς κατὰ ξηρὰν ἐπιδρομάς. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους ὁ Λέων τὸ 740 ἐπέρχεται κατ' αὐτῶν, τοὺς κατανικᾷ εἰς τὸ Ἀκροῦν τῆς Φρυγίας καὶ τοὺς ἀναγκάζει νὰ ἐκκενώσουν ὅλην τὴν Μ. Ἀσίαν. Ἐκτοτε οἱ Ἀραβες περιῆλθον εἰς ἐμφυλίους ἔριδας καὶ ἔπαυσαν τὰς ἐπιδρομάς. Ἐκ τούτου ἐπωφεληθεῖς ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Λέοντος Κωνσταντῖνος ὁ Ε' εἰσβάλλει τὸ 746 εἰς τὴν βόρειον Συρίαν καὶ κυριεύει μέγα μέρος αὐτῆς. Συγχρόνως δὲ στόλος πεμφθεὶς εἰς τὴν Κύπρον κατανικᾷ καὶ καταστρέφει τὸν κατ' αὐτοῦ σταλέντα μωαμεθανικὸν στόλον.

Ἀλλὰ δὲν παρήλθε πολὺς χρόνος καὶ οἱ Ἀραβες ὑπὸ τὴν νέαν χαλιφικὴν δυναστείαν τῶν Ἀββασιδῶν ἀρχίζουσι πάλιν τὰς ἐπιδρομάς.

Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ Λέοντος Δ' ὁ στρατηγὸς Μιχαὴλ Λαχανοδράκων ἐπανελημμένως ἐνίκησεν αὐτούς.

Ἀλλ' ἐπὶ τῆς Εἰρήνης οἱ Ἀραβες εἰσέβαλον εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ ἔφθασαν μέχρι τῶν προθύρων τῆς Χρυσοπόλεως λεηλατοῦντες καὶ καταστρέφοντες τὰ πάντα. Ἀπ' ἐδῶ δὲν ὑπεχώρησαν, παρὰ ἄφ' οὗ ὑπεχρέωσαν τὴν Εἰρήνην νὰ πληρώνη εἰς αὐτοὺς κατ' ἔτος φόρον.

Ἀπὸ τοῦ ἔξευτελιστικοῦ αὐτοῦ φόρου ἀπῆλλάγη τὸ κράτος μόλις ἐπὶ τοῦ διαδόχου τῆς Εἰρήνης Νικηφόρου κατόπιν μακρῶν ἀγῶνων καὶ ἄφ' οὗ νεαὶ πάλιν ἐμφυλίοι ἔριδες ἤρχισαν εἰς τὸ ἀραβικὸν κράτος.

Ἐκτοτε αἱ ἀσιατικαὶ ἐπαρχίαι τοῦ κράτους ἠσύχασαν ἀπὸ τοὺς Ἀραβας. Ἀλλ' ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ Τραυλοῦ πειρατικὸς στόλος Ἀράβων ἐξ Ἰσπανίας κατέλαβε τὴν Κρήτην (823) καὶ ἔδρυσεν εἰς αὐτὴν πειρατικὸν μωαμεθανικὸν κράτος ἀνεξάρτητον. Εἰς μάτην ὁ Μιχαὴλ ἐξαπέστειλε στόλον καὶ στρατὸν κατ' αὐτῶν. Τὸ

πειρατικὸν τοῦτο κράτος διετηρήθη 140 ἔτη. Συγχρόνως δὲ Ἄραβες ἐκ τῆς βορείου Ἀφρικῆς κατέλαβον μέγα μέρος τῆς Σικελίας.

5. Οἱ πρὸς τοὺς Βουλγάρους πόλεμοι.

Πολὺ σπουδαιότεροι ἦσαν οἱ ἀγῶνες, τοὺς ὁποίους οἱ Ἰσπανοὶ αὐτοκράτορες διεξήγαγον ἐναντίον τῶν Βουλγάρων. Ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πρωγονάτου οἱ Βούλγαροι εἶχον ἐγκατασταθῆ ἰσχυρικῶς εἰς τὴν μεταξὺ Αἴμου, Σερβίας, Δουνάβεως καὶ Εὐξείνου πόντου χώραν.

Ἐκτοτε οἱ Βούλγαροι δὲν ἔπαυσαν νὰ ἐνοχλοῦν τὸ κράτος δι' ἐπιδρομῶν καὶ λεηλασιῶν. Ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Ε' λοιπὸν ἀπεφάσισε νὰ τοὺς περιορίσῃ εἰς τὴν χώραν των.

Ἀπὸ τὸ 757 ἕως τὸ 775 πολεμῆ ἐναντίον των. Τοὺς νικᾷ πολλάκις, κυριεύει πολλὰς πόλεις των, συλλαμβάνει πολλοὺς αἰχμαλώτους καὶ ἐν γένει κάμνει εἰς αὐτοὺς μεγάλας καταστροφάς. Κανεὶς βασιλεὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐξαιρέσει τοῦ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου δὲν ἔταπείνωσε τοὺς Βουλγάρους ὅσον ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Ε'. Ἄλλ' ἐπὶ τῆς Εἰρήνης οἱ Βούλγαροι ἔλαβον θάρρος πάλιν ἀπὸ τὴν παραλυσίαν, εἰς τὴν ὁποίαν περιῆλθεν ὁ στρατὸς καὶ ἤρχισαν τὰς ἐπιδρομάς των. Ἡγεμῶν των τότε ἦτο ὁ περίφημος διὰ τὴν σκληρότητά του **Κροῦμμος**. Ὁ κατόπιν τῆς Εἰρήνης αὐτοκράτωρ Νικηφόρος ἀποφασίζει νὰ ἐκστρατεύσῃ ὁ ἴδιος ἐναντίον των. Εἰς τὴν πρώτην του ἐκστρατείαν (809) τοὺς νικᾷ καὶ κυριεύει τὴν Σαρδικὴν (Σόφιαν). Ἄλλ' εἰς τὴν δευτέραν ἐκστρατείαν ἐπροχώρησε πολὺ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Βουλγαρίας. Ἐκεῖ εὐρέθη αἰφνιδίως περικυκλωμένος εἰς τὸ στρατόπεδόν του ἀπὸ ἀπείρους Βουλγάρους. Ὁ Νικηφόρος μὲ τὸ περισσότερον μέρος τοῦ στρατοῦ του, ἀφ' οὗ ἐπολέμησαν γενναίως, φονεύονται.

Μετὰ τὴν φοβερὰν αὐτὴν καταστροφὴν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ οἱ Βούλγαροι ἐπέρασαν τὸν Αἴμον καὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν Θράκην. Ἐλεηλάτησαν τὴν χώραν μέχρι τῆς Ἀδριανουπόλεως. Ὁ διαδεχθεὶς τὸν Νικηφόρον Μιχαὴλ ὁ Α' ἀπεδείχθη ἀνίκανος νὰ ἀποκρούσῃ τοὺς ἐπερχομένους Βουλγάρους. Ἐσπευσε μὲ στρατὸν ἐναντίον των, ἀλλ' ἐνίκηθη καὶ ἔφυγεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ στρατοῦ τότε τὸν καθήρεσαν καὶ ἀνεκήρυξαν αὐτοκράτορα τὸν στρατηγὸν Λέοντα.

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Βούλγαροι ἐπολιόρχησαν τὴν Ἀδριανού-
πολιν καὶ ἐπροχώρησαν λεηλατοῦντες μέχρι τῶν τειχῶν τῆς Κων-
σταντινουπόλεως. Τέλος τὴν ἀνοιξιν τοῦ 814 ὁ Λέων ὁ Ε΄ συμ-
πληρώσας τὰς παρασκευάς του ἐστρατεύει κατὰ τῶν Βουλγάρων,
οἱ ὅποιοι εἶχον συγκεντρωθῆ εἰς τὴν Μεσημβριάν.

Οἱ Βούλγαροι εἰς τὴν ἐκεῖ συναφθεῖσαν μάχην ἔπαθον πανω-
λεθρίαν. Πολὺ ὀλίγοι μόνον ἐξ αὐτῶν ἐσώθησαν μετὸν Κροῦμ-
μον πληγωμένον.

Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς μετ' ὀλίγον ἐκ τῆς πληγῆς του ἀπέθανεν.
Ἐκτοτε οἱ Βούλγαροι περιορίσθησαν εἰς τὴν πέραν τοῦ Αἴμου
χώραν καὶ ἐπὶ 70 ἔτη δὲν ἔκαμαν καμμίαν ἐπιδρομὴν εἰς τὸ
κράτος.

6. Τὸ σχίσμα τῶν ἐκκλησιῶν.

Ὀλίγον χρόνον μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς μεταρρυθμίσεως ἐγίνε
καὶ τὸ σχίσμα μεταξὺ Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς ἐκκλησίας.

Ὁ ἐπίσκοπος Ῥώμης (πάπας) ἐθεωρεῖτο καὶ αὐτὸς πατριάρ-
χης, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι τέσσαρες : Κωνσταντινουπόλεως, Ἀλεξαν-
δρείας, Ἱεροσολύμων καὶ Ἀντιοχείας. Εἰς τὸν πάπαν μάλιστα
οἱ ἄλλοι πατριάρχαι ἔδιδον καὶ τὰ πρωτεῖα, διότι ἡ Ῥώμη ἦτο
ἡ ἀρχαία πρωτεύουσα τοῦ κράτους.

Ὁ πάπας ὅμως δὲν ἦτο εὐχαριστημένος μετ' αὐτό. Ἦθελε νὰ
γίνῃ κυρίαρχος ὅλης τῆς ἐκκλησίας καὶ εἰς κάθε εὐκαιρίαν προσε-
πάθει νὰ ἀναμειγνύεται εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς. Ἔνεκα
τούτου διαρκῶς ἡ Δυτικὴ ἐκκλησία εὗρίσκετο εἰς φιλονεικίας με-
τὴν Ἀνατολικήν. Τὴν ἐποχὴν ὅμως αὐτὴν οἱ Δυτικοὶ ἐπέρασαν
κάθε ὄριον εἰς τὰς ἀξιώσεις των. Τὸ 857 εἶχεν ἐκλεχθῆ πατριάρ-
χης εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ περίφημος Φώτιος, ὁ ὅποιος
κατήγετο ἀπὸ μεγάλην οἰκογένειαν, εἶχε πολλὴν μόρφωσιν καὶ
ἔγραψε πολλὰ συγγράμματα. Διὰ τὰ προτερήματά του αὐτά, ἐν-
φ' ἧ ἦτο ἀνώτερος ἀξιωματικὸς εἰς τὰ ἀνάκτορα, ἐθεωρήθη κατάλ-
ληλος νὰ γίνῃ πατριάρχης. Εἰς τέσσαρας ἡμέρας ἀνῆλθεν ὅλους
τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς βαθμοὺς καὶ ἐχειροτονήθη πατριάρχης.

Τὸ πρᾶγμα δὲν ἦτο παράδοξον, διότι καὶ πρότερον πολλάκις
λαϊκὸς ἐγίνε πατριάρχης. Ἐξ αὐτοῦ τώρα ἔλαβεν ἀφορμὴν ὁ
πάπας διὰ νὰ ἀναμειχθῆ πάλιν εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολικῆς
ἐκκλησίας. Ἐκάλεσε λοιπὸν σύνοδον ἀπὸ ἐπισκόπους Δυτικοὺς
εἰς τὴν Ῥώμην καὶ καθήρεσε τὸν Φώτιον.

Τότε ὁ Φώτιος ἀπεφάσισε νὰ δώσῃ τέλος εἰς τὰς παραλόγους ἀξιώσεις τῶν παλῶν, νὰ θέλουν νὰ διευθύνουν αὐτοὶ τὴν ὅλην ἐκκλησίαν.

Ἐκάλεσε τὸ 867 οἰκουμενικὴν σύνοδον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν διὰ νὰ κρίνῃ τὸν πάπαν καὶ διὰ τὰς ἀξιώσεις του αὐτὰς καὶ διὰ μερικὰς καινοτομίας, τὰς ὁποίας ἔκαμεν εἰς τὴν Δυτικὴν ἐκκλησίαν. Ἀπὸ τὰς καινοτομίας αὐτὰς ἡ σπουδαιότερα ἦτο ἡ προσθήκη, τὴν ὁποίαν ἔκαμεν εἰς τὸ σύμβολον τῆς πίστεως, ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Ἡ σύνοδος λοιπὸν αὕτη καθήρξε καὶ ἀνεθεμάτισε τὸν πάπαν καὶ ἀπέκρουσε κάθε ἐπέμβασίν του εἰς τὴν Ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν. Ἐκτοσε ἀρχίζει τὸ σχίσμα τῶν δύο ἐκκλησιῶν. Εἶναι ἀληθές ὅτι κατὰ διαλείμματα αἱ σχέσεις τῶν δύο ἐκκλησιῶν ἐπανελήφθησαν κατόπιν. Ἄλλ' αἱ σχέσεις αὐταὶ ἦσαν πλέον χαλαραὶ καὶ βεβιασμένα. Τέλος τὸ 1054 ἐπὶ βασιλείῳ Κωνσταντίνου τοῦ Θ' καὶ πατριάρχου Μιχαὴλ Κηρουλαρίου αἱ σχέσεις Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς ἐκκλησίας ὀριστικῶς διεκόπησαν.

19

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Η ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΕΣΑΙΩΝΑ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ 9ου Μ. Χ. ΑΙΩΝΟΣ

1. Τὰ βάρβαρα γερμανικά κράτη μέχρι τέλους τοῦ Η' αἰῶνος.

Μετὰ τὴν μεγάλην μετανάστευσιν τῶν λαῶν οἱ γερμανικοὶ λαοί, οἱ ὁποῖοι ἐπέδραμον εἰς τὰς ῥωμαϊκὰς χώρας, ἴδρυσαν εἰς αὐτὰς διάφορα βαρβαρικά κράτη. Οἱ Φράγκοι ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν βορειοανατολικὴν Γαλατίαν, οἱ Βουργουνδοὶ εἰς τὴν νοτιοανατολικήν, οἱ Ἀλαμανοὶ εἰς τὴν Ἑλβετίαν καὶ Ἀλοατίαν, οἱ Βησιγότθοι εἰς τὴν νότιον Γαλλίαν καὶ τὴν βόρειον Ἰσπανίαν, οἱ Σουήβοι, Ἀλανοὶ καὶ Βανδῆλοι εἰς τὴν Ἰσπανίαν καὶ τέλος οἱ Ἀγγλοὶ εἰς τὴν Βρεττανίαν. Σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως οἱ Βανδῆλοι ἐκ τῆς Ἰσπανίας διεπεραιώθησαν εἰς τὴν Ἀφρικὴν, ὅπου ἴδρυσαν τὸ Βανδηλικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον κατελύθη ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ὑπὸ τοῦ Βελισσαρίου. Οἱ Φράγκοι ὑποτάξαντες τὸ κράτος τῶν Βουργουνδίων καὶ ἀναγκάσαντες τοὺς Βουργουνδίους νὰ ἀποχωρήσουν ἐκ τῆς Γαλατίας ἐγίναν κύριοι ὅλης τῆς Γαλατίας. Οἱ δὲ Βησιγότθοι πάλιν, ἀφοῦ ἀπωθήθησαν ὑπὸ τῶν Φράγκων, ἐτράπησαν πρὸς τὴν Ἰβηρικὴν χερσόνησον, ὑπέταξαν τοὺς Ἀλαμανοὺς καὶ Σουήβους καὶ κατέλαβον ὅλην τὴν χερσόνησον (Ἰσπανίαν καὶ Πορτογαλίαν). Τὸ μέγα τοῦτο κράτος τῶν Βησιγόθων κατελύθη τὸ 711 ὑπὸ τῶν Ἀράβων. Εἰς τὴν Ἰταλίαν τέλος ἐγκατεστάθησαν κατ' ἀρχὰς μὲν διάφοροι λαοὶ γερμανικοὶ ὑπὸ τὸν Ὀδόακρον, κατόπιν δὲ Ὀστρογότθοι ὑπὸ τὸν Θευδέριχον. Ἄλλ' οὗτοι δὲν ἀπέτελεσαν ἴδιον κράτος, οὐδὲ κατέλυσαν τὴν ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν. Κατεῖχον τὴν Ἰταλίαν ὡς ἐντολοδόχοι τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐπὶ τέλος ἐξεδιώχθησαν ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Γερμανικὸν κράτος ἰδρῦθη εἰς τὴν βόρειον Ἰταλίαν ἀργότερα περὶ τὰ τέλη τοῦ 8ου αἰῶνος ὑπὸ τῶν Λογγοβάρδων. Μὲ ἀυτὸ δὲ ἡ ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία διεξήγαγε μακροὺς ἀγῶνας διὰ τὴν κατοχὴν τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου.

Ὅλα αὐτὰ τὰ γερμανικά κράτη, ἐπειδὴ ἰδρῦθησαν εἰς χώρας

λατινικὰς ἢ ἐκλατινισμένας, ἔγιναν ὀλίγον κατ' ὀλίγον κράτη λατινικὰ πλὴν τοῦ ἀγγλικοῦ. Οἱ βάρβαροι εἶχον ἐγκατασταθῆ ἔν μέσῳ λαῶν πολυπληθεστέρων καὶ περισσότερον πολιτισμένων. Ἐπομένως πρῶτον ἠναγκάσθησαν νὰ μιμηθοῦν τοὺς Ῥωμαίους καὶ ὡς πρὸς τὴν διοίκησιν καὶ ὡς πρὸς τὴν φορολογίαν, διότι αὗται ἦσαν τελείως ὠργανωμένοι εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος. Ἐπειτα δὲ ὀλίγον κατ' ὀλίγον παρέλαβον καὶ τὴν γλῶσσαν καὶ ὄλας τὰς συνηθείας τῶν κατακτηθέντων. Βεβαίως καὶ ὁ γερμανικὸς βίος ἰδίως ὁ στρατιωτικὸς ἐπέδρασε πολὺ εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν λαῶν τούτων. Ἄλλ' ὅμως κυρίως εἰς τὰ κράτη αὐτὰ ὑπερίσχυσαν ὁ λατινικὸς πολιτισμὸς καὶ ἡ λατινικὴ γλῶσσα, ἐκ τῆς ὁποίας ἐσχηματίσθησαν κατόπιν αἱ νεολατινικαὶ γλῶσσαι, γαλλικὴ, ἰσπανικὴ καὶ ἰταλική. Εἰς τοῦτο συνετέλεσεν ἰδίως ἡ χριστιανικὴ ἐκκλησία. Ὅλοι οἱ γερμανικοὶ οὗτοι λαοὶ πλὴν τῶν Φράγκων, οἱ ὅποιοι διετήρουν τὴν πολυθεϊστικὴν θρησκείαν τῶν ἀρχαίων γερμανικῶν λαῶν, ἦσαν χριστιανοὶ ἀρειανοί. Κατόπιν διὰ τῆς ἐπιδράσεως τῶν παλαιῶν κατοίκων τῶν χωρῶν τούτων, οἱ ὅποιοι ἦσαν χριστιανοὶ ὀρθόδοξοι καὶ διὰ τῶν ἐνεργειῶν τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας καὶ οἱ Φράγκοι ἐξεχριστιανίσθησαν καὶ οἱ ἄλλοι ἔγιναν ὀρθόδοξοι. Μόνον οἱ Ἄγγλοι, ἐξολοθρεύσαντες τοὺς ἐκλατινισμένους χριστιανοὺς Βρεττανούς, διετήρησαν τὸν γερμανικὸν τῶν βίον καὶ τὴν γλῶσσαν. Ἐπὶ τινα δὲ χρόνον μέχρι τέλους τοῦ Ε' αἰῶνος καὶ τὴν γερμανικὴν πολυθεϊάν. Ἐπομένως μόνον οὗτοι ἔξ ὅλων τῶν γερμανικῶν κρατῶν, τὰ ὁποῖα ἰδρῦθησαν εἰς τὰς χώρας τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, διετήρησαν τὸν γερμανικὸν τῶν χαρακτῆρα.

Τὰ ἄλλα γερμανικὰ ἔθνη τὰ πέραν τοῦ Ῥήνου, μεταξὺ τῶν ὁποίων διεκρίνοντο τὸ τῶν Σαξόνων εἰς τὴν βόρειον Γερμανίαν καὶ τὸ τῶν Βαυαρῶν εἰς τὴν νότιον, διετήρησαν τὴν ἀρχαίαν γερμανικὴν θρησκείαν καὶ ἔμειναν βάρβαροι μέχρι τοῦ Η' αἰῶνος μ. Χ. Ὁμοίως βάρβαροι ἐξηκολούθησαν νὰ εἶναι μέχρι τοῦ Θ' αἰῶνος καὶ οἱ βορειότατοι γερμανικοὶ λαοί, Δανοί, Σουηδοὶ καὶ Νορβηγοί.

2. Τὸ φραγκικὸν κράτος μέχρι τοῦ Καρέλου.

Ὅταν οἱ Φράγκοι κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς Σ' ἑκατονταετηρίδος κατώρθωσαν νὰ ὑποτάξουν ὅλην τὴν Γαλιαν, βασιλεῖα εἶχον

τὸν Χλωδοβίκον. Μετὰ τὸν θάνατον ὅμως αὐτοῦ τὸ φραγκικὸν κράτος διεμελίσθη μεταξὺ τῶν ἀπογόνων του, ἡ δὲ δύναμις τῶν βασιλέων εἶχε τόσον ἐξασθενήσει, ὥστε ἡ πραγματικὴ ἐξουσία περιήλθεν εἰς τοὺς αὐλάρχας αὐτῶν. Εἷς ἐκ τούτων, ὁ **Κάρολος Μαρτέλλος**, ἦτο ὁ νικήσας εἰς τὸ Ποατιὲ τοὺς Ἄραβας, οἱ ὅποιοι εἰσέβαλον εἰς τὴν Γαλατίαν ἐκ τῆς Ἰσπανίας, καὶ σταματήσας τὴν πρόοδον αὐτῶν πρὸς δυσμάς. Ἡ δύναμις, τὴν ὁποίαν ἀπέκτησεν ὁ **Κάρολος Μαρτέλλος** ἐκ τῆς νίκης ταύτης, ἦτο τόσον μεγάλη, ὥστε αὐτὸς ἔγινεν ὁ πραγματικὸς ἡγεμὸν ὅλου τοῦ Φραγκικοῦ κράτους. Τούτου ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος εἰς τὴν αὐλαρχίαν **Πιπῖνος**, ἀφοῦ καθήρσε τὸν νόμιμον βασιλέα (752), ἀνηγορεύθη βασιλεὺς τῶν Φράγκων. Ὁ Πιπῖνος διὰ τὴν δόσση μεγαλύτερον κῦρος εἰς τὸ ἀξίωμα του ἐζήτησε τὴν ἐπικύρωσιν τοῦ πάπα. Ὁ τότε πάπας Ζαχαρίας κατενόησε πόση αἴγλη προσετίθετο εἰς τὸ παπικὸν ἀξίωμα μὲ τὴν αἴτησιν ταύτην. Δι' αὐτῆς ὁ πάπας ἀνεγνωρίζετο ὡς ὑπέροχος ἀρχηγὸς καὶ κριτὴς μεταξὺ τῶν ἡγεμόνων τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Ἔσπευσε λοιπὸν νὰ ἐπωφεληθῇ ἐκ τῆς εὐκαιρίας καὶ ἀνεγνώρισε τὸ νόμιμον τῆς ἀρχῆς τοῦ Πιπίνου. Διὰ τῆς ἀναγνωρίσεως ταύτης ἀνεγνωρίζετο καὶ ὁ πάπας ὑπὸ τοῦ Πιπίνου ὡς ὑπέροχος ἀρχὼν τῶν βασιλέων.

Ἄλλὰ καὶ ἄλλην ὠφέλειαν ὑλικωτέραν ἔλαβεν ἐκ τούτου ὁ πάπας. Οἱ πάπαι ἤδη ἐπὶ Λέοντος τοῦ Γ' εἶχον ἀποστατήσει ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὴν μέσσην Ἰταλίαν. Ταύτην ὅμως τώρα ἠπεύλου οἱ Λογγοβάρδοι ἐκ τῆς ἄνω Ἰταλίας. Ὁ Πιπῖνος κατὰ πρόσκλησιν τοῦ πάπα φθάσας εἰς τὴν Ἰταλίαν ἠνάγκασε τοὺς Λογγοβάρδους νὰ παραδώσουν πολλὰς πόλεις τῆς μέσης Ἰταλίας εἰς τὸν πάπαν. Ἐκτοτε ἰδρῦθη τὸ παπικὸν κράτος (755).

3. Τὸ Φραγκικὸν κράτος ἐπὶ Καρόλου τοῦ μεγάλου.

Τὸ φραγκικὸν κράτος ἐφθασεν εἰς τὴν μεγίστην του δύναμιν καὶ ἔκτασιν ἐπὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Πιπίνου **Καρόλου**, ὁ ὁποῖος ἐπωνομάσθη μέγας. Οὗτος κατόπιν μακρῶν νικηφόρων πολέμων κατώρθωσε α') νὰ καταλύσῃ τὸ κράτος τῶν Λογγοβάρδων εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν καὶ νὰ προσαρτήσῃ αὐτὸ εἰς τὸ κράτος του, β') νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τῶν Ἀράβων τῆς Ἰσπανίας τὴν μεταξὺ

Πυρηναίων καὶ Ἰβηρος χώραν, γ') νὰ ὑποτάξῃ ὅλους τοὺς πέ-
ραν τοῦ Ῥήνου γερμανικοὺς λαοὺς καὶ νὰ ἀναγκάσῃ αὐτοὺς νὰ
δεχθοῦν τὸν χριστιανισμὸν καὶ δ') νὰ καταλύσῃ τὸ κράτος τῶν
Ἀβάρων τὸ σφριζόμενον τότε ἀκόμη εἰς τὴν σημερινὴν Αὐστρίαν
καὶ Οὐγγαρίαν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὸ κράτος τοῦ Καρόλου
ἐξετάθη ἀπὸ τῆς Ἰσπανίας μέχρι τῶν ἀνατολικῶν ὁρίων τῆς
Γερμανίας καὶ συνώρευσε εἰς τὸν Δούναβιν, εἰς τὴν Δαλμα-
τίαν καὶ τὴν Ἰταλίαν μὲ τὴν ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν. Ἡ δὲ
ἠθικὴ του ἐπιρροὴ ἐξετάθη καὶ εἰς τὴν Δανίαν καὶ εἰς τὴν Ἀγ-
γλίαν, τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι εἶχον δεχθῆ τὸν χριστιανισμὸν
κατὰ τοὺς χρόνους τούτους.

Ἄλλ' ὁ Κάρολος δὲν ὑπῆρξε μόνον μέγας κατακτητῆς, ἀλλὰ
καὶ συνετὸς κυβερνήτης. Διωργάνωσε τὸ κράτος του μὲ σοφούς
νόμους καὶ ἐπέβλεπεν ὁ ἴδιος εἰς τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῶν, ἐφρόν-
τισε δὲ συνάμα διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ λαοῦ ἰδρύσας σχολεῖα
εἰς τὰ μοναστήρια καὶ τὰς ἐκκλησίας.

4. Ἡ αὐτοκρατορία τοῦ Καρόλου καὶ ὁ παπισμός.

Ὁ Κάρολος εἶχε φθάσει εἰς τὸ μεγαλύτερον σημεῖον τῆς
δόξης του. Τὸ ὄνομά του ἦτο τόσο μέγα, ὥστε οἱ λαοὶ τῶν
συνόρων τοῦ φραγκικοῦ κράτους Πολωνοί, Ῥῶσοι, Σέρβοι,
Κροάται, Οὐγγροὶ μὲ τὸ ὄνομά του (Κράλ) ἐδήλουν τὸν ἡγεμόνα,
ὅπως προηγουμένως εἶχε γίνει διὰ τὸ ὄνομα τοῦ Καίσαρος.
Ἐνεκα τούτου ἡ ἀπλὴ προσωνυμία τοῦ βασιλέως τῶν Φράγκων
ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου τῆς Δύσεως μικρὰ δι'
αὐτόν. Ἐχρειάζετο αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα, τὸ ὁποῖον ἤσκει με-
γάλην γοητείαν ἐπὶ τῶν βαρβαρικῶν λαῶν. Ἐξ ἄλλου ἡ δύναμις
τῶν παπῶν καὶ διὰ τοῦ Πιπίνου, διὰ τοῦ ὁποίου ἀπηλλάγησαν
τῶν ἐνοχλήσεων τῶν Λογγοβάρδων καὶ ἰδρυσαν τὸ κοσμικόν
των κράτος, ἰδίως ὅμως διὰ τοῦ ἔργου τοῦ Καρόλου εἶχεν αὐ-
ξηθῆ τεραστίως. Ὅλοι οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ Κα-
ρόλου εἶχον δεχθῆ τὸν χριστιανισμὸν ὑπὸ ἱεραποστόλων καὶ ἱε-
ρέων τῆς ἐκκλησίας τῆς Ῥώμης καὶ ἐπομένως ὑπήγοντο ὑπὸ τὴν
πνευματικὴν δικαιοδοσίαν τοῦ πάπα. Ἀπὸ τὴν μεγάλην των
λοιπὸν αὐτὴν δύναμιν ἐπαρθέντες οἱ πάπαι παρέστησαν τὴν ἀρ-
χὴν των ὡς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ταχθεῖσαν εἰς τὸν κόσμον καὶ τοὺς

ἐαυτούς των ὡς τοποτηρητὰς τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὅτι ἐπομένως πᾶσα κοσμικὴ ἐξουσία πρέπει νὰ πηγάζῃ ἐξ αὐτῶν.

Ἄλλ' εἰς τὴν Ἀνατολήν, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν Δύσιν, τὸ κῆρος τῶν παπῶν ἦτο μικρόν. Ἐδῶ μὲ ὅλας τὰς προσπαθείας, τὰς ὁποίας κατέβαλον διὰ νὰ ἐπιβάλουν τὰς κυριαρχικὰς ἀξιώσεις των, δὲν κατώρθωσαν τίποτε. Εἰς τὴν Ἀνατολήν ὁ πάπας ἔθεωρεῖτο ἴσος μὲ τοὺς ἄλλους κατρίαρχας καὶ ὑπήκοος τοῦ αὐτοκράτορος ἀποστατήσας. Διὰ νὰ ἀπαλλαγθοῦν λοιπὸν οἱ πάπαι ὀριστικῶς ἀπὸ τῆς ὑποταγῆς εἰς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ νὰ ἀποκτήσουν προστάτην διατελοῦντα ὑπὲρ τὰ νεύματά των, ἐνόμισαν ὅτι ἔπρεπε νὰ ἀνασυστήσουν τὴν δυτικὴν ῥωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν.

Δι' ὅλα αὐτά, ὅτε ὁ Κάρολος περὶ τὰ τέλη τοῦ 800 μετέβη εἰς τὴν Ῥώμην, τὴν ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων ὁ πάπας Λέων ὁ Γ' ἔθεσεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του στέφανον καὶ ἀνηγόρευσεν αὐτὸν **αὐτοκράτορα καὶ Αὐγούστον τοῦ δυτικοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους**.

Ἀλλὰ διὰ νὰ νομιμοποιηθῇ τὸ νέον ἀξίωμα τοῦ Καρόλου ἔπρεπε νὰ ἀναγνωρισθῇ ὑπὸ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει νομίμου αὐτοκράτορος. Τοῦτο ὅμως δὲν κατώρθωσεν οὔτε ὁ Κάρολος οὔτε οἱ διάδοχοί του. Οἱ Ἕλληνες αὐτοκράτορες, ἐκτὸς σπανίων ἐξαιρέσεων, δὲν ἀνεγνώριζον τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα τοῦ Καρόλου καὶ τῶν διαδόχων του, προσηγόρευον δὲ αὐτοῖς **ἑήγας**, δηλ. μὲ τίτλον κατώτερον τοῦ βασιλέως.

5. Ἡ διάλυσις τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Καρόλου καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς προκύψαντα νέα κράτη.

Τὸ κράτος τοῦ μεγάλου Καρόλου δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διατηρηθῇ ἐνωμένον πολὺν χρόνον. Ἡ ἰσχὺς καὶ ἡ ἐνότης αὐτοῦ ἦσαν ἔργα προσωπικὰ τοῦ Καρόλου καὶ ἐπομένως ἐφήμερα. Ἡ ἐσωτερικὴ ἐνότης ἔλειπεν. Μεταξὺ τῶν διαφόρων τμημάτων τοῦ κράτους δὲν ὑπῆρχεν ἐνότης οὔτε φυλῆς οὔτε γλώσσης. Διὰ τοῦτο τὸ κράτος τοῦ Καρόλου διετηρήθη μὲν ὀλίγον χρόνον μετὰ τὸν θάνατόν του εἰς τὸν υἱόν του Λουδοβίκον τὸν Εὐσεβῆ (814—840), ἀμέσως ὅμως ἐπὶ τῶν διαδόχων τούτου διεσπάσθη. Οἱ τρεῖς υἱοὶ τοῦ Λουδοβίκου διεμοιράσθησαν αὐτὸ ἀναμεταξύ των. Καὶ ὁ μὲν πρεσβύτερος **Λοθάριος** ἔλαβε μὲ τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα

τὴν Ἰταλίαν (δηλ. τὴν βόρειον) καὶ τὴν μεσημβρινὴν Γαλλίαν μέχρι τοῦ Ῥοδανοῦ καὶ τοῦ Μοσέλλα, ὁ **Καρόλος** ὁ λεγόμενος Φαλακρὸς ἔλαβε τὴν ὑπόλοιπον Γαλατίαν καὶ ὁ **Δουδοβίκος** ἔλας τὰς πέραν τοῦ Ῥήνου καθαρῶς γερμανικὰς χώρας. Βραδύτερον καὶ τὸ κράτος τοῦ Λοθαρίου διηρέθη μεταξύ τῶν υἱῶν αὐτοῦ εἰς τρία μικρότερα κράτη. Καὶ ἐκ τούτων ὅμως μόνον τὸ κράτος τῆς βορείου Ἰταλίας διετηρήθη. Αἱ ἐκτὸς τῶν Ἄλπεων χῶραι κατελήφθησαν σὺν τῷ χρόνῳ ἄλλαι μὲν ὑπὸ τοῦ γερμανικοῦ κράτους, ἄλλαι δὲ ὑπὸ τοῦ γαλλικοῦ.

Ὡστε ἐκ τοῦ κράτους τοῦ μεγάλου Καρόλου ἐσχηματίσθησαν δύο μεγάλα κράτη, τὸ **Γερμανικόν** καὶ τὸ **Γαλλικόν** καὶ ἓν μικρότερον, τὸ **Ἰταλικόν**, τοῦ ὁποίου ὁ ἡγεμὼν εἶχε καὶ τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα. Τὰ τρία δὲ ταῦτα κράτη ἀπετέλεσαν τὰς μέχρι σήμερον τρεῖς μεγάλας ἐθνότητας τῶν Γερμανῶν, τῶν Γάλλων καὶ τῶν Ἰταλῶν.

ΣΥΓΧΡΟΝΙΣΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΤΕΡΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ

<p>133—121 Οἱ Γκράγχοι.
 111—103 Ἰουγουρθικός πόλεμος.
 102—101 Ὁ Μάριος νικᾷ τοὺς Κίμβρους καὶ Τεύτονας.
 91—88 Συμμαχικός πόλεμος. Σύλλας.
 88—84 Ἐμφύλιος πόλεμος Μαρίου καὶ Σύλλα. Ὁ Σύλλας δικτάτωρ.
 78 Πομπήιος.
 70 Συνεννόησις Πομπηίου καὶ Κράσσου.
 63 Ὅριστικὴ ὑποταγὴ βασιλείου Συρίας.
 60 Α΄ τριαρχία Πομπηίου, Κράσσου καὶ Καίσαρος.
 58—51 Κατάκτησις Γαλατίας ὑπὸ Καίσαρος.
 46 Ὁ Καίσαρ δικτάτωρ.
 44 Δολοφονία Καίσαρος.
 43 Β΄ τριαρχία Ἀντωνίου, Λεπίδου καὶ Ὀκταβιανοῦ.
 31 Ἡ παρὰ τὸ Ἄκτιον ναυμαχία. Ἡ Αἴγυπτος ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία. Ὁ Ὀκταβιανὸς αὐτοκράτωρ.
 — Γέννησις Χριστοῦ.</p> | <p>Μ. Χ, 14 Θάνατος Αὐγούστου.
 14—68 Οἱ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Αὐγούστου αὐτοκράτορες (Τιβέριος, Καλιγόλας, Κλαύδιος, Νέρων).
 70—96 Οἱ Φλάβιοι (Βεσπασσιανός, Τίτος, Δομιτιανός).
 96—192 Οἱ Ἀντωνῖνοι (Νέρβας, Τραϊανός, Ἀδριανός, Ἀντωνῖνος, Μάρκος Αὐρήλιος, Κόμμοδος).
 192—268 Ἡ στρατιωτικὴ ἀναρχία.
 212 Ὁ Καρακάλλας ἀπονέμει τὸ δικαίωμα τοῦ Ῥωμαίου πολίτου εἰς ὅλους τοὺς ἐλευθέρους κατοίκους τῶν ἐπαρχιῶν.
 268—305 Οἱ Ἰλλυριοὶ αὐτοκράτορες (Κλαύδιος, Αὐρηλιανός, Πρόβος, Διοκλητιανός).
 306—337 Κωνσταντῖνος ὁ μέγας.
 360—363 Ἰουλιανός ὁ παραβάτης.
 379—395 Θεοδοσίος ὁ μέγας.
 395 Ὅριστικὴ διαίρεσις τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους.</p> |
|---|--|

Δυναστεία Θεοδοσίου 395—518.

Ἀρκάδιος	395—408	Ὅριστικὴ διαίρεσις ῥωμαϊκοῦ κράτους (395).
Θεοδοσίος Β΄	408—450	Ἐπιδρομαὶ τῶν Γόθων εἰς τὴν Ἀνατολήν καὶ ἔπειτα εἰς τὴν Δύσιν. Ἀνάκλησις στρατῶν συνόρων δυτ. ῥωμ. κράτους. Ἐγκατάστασις εἰς αὐτὸ Βουργουνδίων, Σουήβων, Βανδήλων, Ἀλανῶν, Ἀλαμανῶν, Φράγκων, Ἀγγλων καὶ Σαξόνων. Κατάληψις Ῥώμης ὑπὸ Ἀλαρίχου. 410

Μαρκιανός	450—457	Ἐπιδρομαὶ Οὐννων. Ἀτίλας. Μάχη Καταλαινικῶν πεδίων (453). Βανδαλικά ἐπιδρομαί. Κατάληψις Ῥώμης (455). Κατάλυσις τοῦ Δυτ. Ῥωμαϊκοῦ κράτους (476).
Λέων Α'	457—474	Γ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος 431
Ζήνων	474—491	Δ' > > 451
Ἀναστάσιος Α'	491—518	Ἐνωτικὸν Ζήνωνος. Πρώτη ῥήξις ἐκκλησιῶν (482).

Δυναστεία Ἰουστινιανοῦ 518—610

Ἰουστίνος Α'	518—527	Πόλεμος πρὸς τοὺς Πέρσας. Στάσις τοῦ Νίκα (532).
Ἰουστινιανός Α'	527—565	Κατάληψις Ἀφρικῆς ὑπὸ Βελισσαρίου (533).
Ἰουστίνος Β'	565—578	Κατάληψις τῆς Ἰταλίας (535—554).
Τιβέριος Β'	578—582	Ἐγκαίνια Ἀγ. Σοφίας (537).
Μαυρίκιος	582—602	Νέος πόλεμος πρὸς τοὺς Πέρσας καταλαβόντας Συρίαν (540).
Φωκάς	602—610	Κατάληψις Ἰσπανίας (554).
		Ε' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος (553).
		Εἰσβολὴ Λομβαρδῶν εἰς τὴν Ἰταλίαν (568).
		Ἀβερσολαυικά ἐπιδρομαί. Νέος περσικὸς πόλεμος (571—592).
		Πέρσαι καταλαμβάνουσι Μεσοποταμίαν, Ἀρμενίαν, Καππαδοκίαν καὶ φθάνουσι μέχρι Χαλκηδόνος (610).

Δυναστεία Ἡρακλείου 610—717.

Ἡράκλειος	610—641	Πόλεμοι κατὰ Περσῶν (622—628).
Κωνσταντῖνος Γ'	641—642	Πολιορκία Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ Ἀβάρων (626).
Κώνστας Β'	642—668	Ἐγίρα Μωαμεθανῶν (622).
Κωνσταντῖνος Δ' Πωγωνάτος	668—685	Κατάκτησις ὑπὸ Ἀράβων τῆς Περσίας, Συρίας, Μεσοποταμίας, Αἰγύπτου (634—641), καὶ ἔπειτα βορείου Ἀφρικῆς, Ἰσπανίας.
Ἰουστινιανός Β' ὁ ῥινότριτος	685—695	Α' πολιορκία Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ Ἀράβων (671—678).
Λεόντιος	695—698	Β' πολιορκία Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ Ἀράβων (717).
Τιβέριος Γ'	698—705	Ἐγκατάστασις Σέρβων καὶ Βουλγάρων.
Ἰουστινιανός Β' (τὸ δεύτερον)	705—711	
Φιλιππικός	711—713	
Ἀναστάσιος Β'	713—716	
Θεοδόσιος Γ'	716—717	

Λέων Γ'	717—741
Κωνσταντῖνος Ε'	741—775
Λέων Δ'	775—780
Εἰρήνη	780—802
[Συμβασιλεύς ὁ Κωνσταντῖνος ΣΤ μέχρι τοῦ 797].	
Νικηφόρος Α'	802—811
Μιχαὴλ Α' Ῥαγκαβῆς	811—813
Λέων Ε' ὁ Ἀρμένιος	813—820
Μιχαὴλ Β' ὁ Τραυλός	820—829
Θεόφιλος	829—842
Μιχαὴλ Γ'	842—857

Μεταρρῦθμισι 726—780 καὶ 802—842.

Καταπολέμησις Ἀράβων ὑπὸ Κωνσταντῖνου Ε' καὶ Λέοντος Δ'. Κατάληψις Κρήτης ὑπὸ Ἀράβων (823).

Καταπολέμησις Βουλγάρων ὑπὸ Κωνσταντῖνου Ε'. Οἱ Βούλγαροι ἀνακύψαντες ἐπὶ Εἰρήνησιν ἀρχηγὸν τὸν Κροῦμμον νικοῦν καὶ φονεύουσιν τὸν Νικηφόρον, εἰσβάλλουσιν εἰς τὸ κράτος καὶ κυριεύουσιν τὴν Ἀδριανούπολιν, ἀλλὰ ταπεινώνονται νικηθέντες ὑπὸ Λέοντος τοῦ Ε' παρὰ τὴν Μεσημβρίον (814).

Ἐκχριστιανισμὸς Βουλγάρων. Μεθόδιος καὶ Κύριλλος (864).

Σχίσμα τῶν ἐκκλησιῶν. Φώτιος. (867).

Ὁ Κάρολος Μαρτέλλος σταματᾷ τοὺς Ἀραβας νικήσας αὐτοὺς εἰς Ποατιέ (732).

Πιπῖνος ὁ μικρὸς ἰδρύει δυναστείαν Καρολιδῶν (752).

Κάρολος ὁ μέγας ἐπανιδρύει δυτικὴν ῥωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν (800).

Διαιρέσις τοῦ κράτους Καρόλου τοῦ μεγάλου (843).

ΠΙΝΑΞ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΧΑΡΤΩΝ

1. Καίσαρ.
2. Αύγουστος.
3. Στοά Ἀθηνᾶς Ἀρχηγέτιδος.
4. Ἀδριανός.
5. Στοά βιβλιοθήκης Ἀδριανοῦ.
6. Ἄψις τοῦ Ἀδριανοῦ ἐν Ἀθήναις.
7. Ναός τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς ἐν Ἀθήναις.
8. Τὸ Στάδιον.
9. Τὸ Πάνθεον.
10. Στρογγύλος ναὸς τῆς Ἑστίας.
11. Θέατρον Πομπηίου.
12. Τὸ Κολοσσαῖον.
13. Ἡ ἀγορὰ τοῦ Τραιανοῦ.
14. Τὸ Μουσῶλειον τοῦ Ἀδριανοῦ.
15. Κωνσταντῖνος ὁ μέγας.
16. Λάβαρον.
17. Ἡ Κωνσταντινούπολις.
18. Χάρτης τῆς αὐτοκρατορίας τῶν μετὰ τὰς βαρβαρικὰς ἐπιδρομὰς σχηματισθέντων δυτικῶν κρατῶν.
19. Ἡ αὐτοκρατορία μετὰ τὰς κατακτήσεις τοῦ Ἰουστινιανοῦ.
20. Χάρτης τῶν ἐπὶ Ἡρακλείου περσικῶν πολέμων.
21. Χάρτης τῶν ἀραβικῶν κατακτήσεων.
22. Τέμενος τοῦ Καίρου.
23. Αἶθουσα τοῦ Ἀλκαζάρ τῆς Σεβίλλης.
24. Ἄψις ἐν σχήματι πετάλου.
25. Πύλη με ἀραβουργήματα.
26. Στοά ἀραβική.
27. Δρομικὸι ναοί.
28. Ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἐν Θεσσαλονίκῃ.
29. Ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἐν Θεσσαλονίκῃ.
30. Τὸ ἔξωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς ἁγ. Σοφίας ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ.

31. Τὸ ἔσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Σοφίας.
32. Κάτοπις τῆς ἁγίας Σοφίας.
33. Ὁ καλὸς ποιμὴν (Κατακόμβαι Ῥώμης).
34. Ὁ Χριστὸς με μακρὰν κόμην.
35. Ὁ Χριστὸς με βραχεῖαν οὐλὴν κόμην.
36. Ὁ Χριστὸς ὡς διδάσκαλος.
37. Ὁ Χριστὸς ὡς κριτῆς ἢ βασιλεὺς.
38. Ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ ἡ αὐλὴ του (ψηφιδωτὸν Ῥαβέννης).
39. Ἡ Θεοδώρα καὶ ἡ αὐλὴ της (ψηφιδωτὸν Ῥαβέννης).
40. Πομπὴ ἁγίων γυναικῶν (ψηφιδωτὸν Ῥαβέννης).
41. Ὁ Ἰσαὰκ παρὰ τῷ Ἀβιμέλεχ (μικρογραφία Ε'—Ἰ' αἰῶνος).
42. Κιονόκρανον ἁγίας Σοφίας.
43. Ἄγγελος ἐπὶ πλακὸς ἐξ ἔλεφαντοστοῦ.
44. Σταυρὸς Ἰουστινιανοῦ Β'.
45. Ὁ Εὐαγγελισμὸς (εἰκὼν κεντητή).

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΜΕΡΟΣ Α΄.

Ἡ Ῥωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία

Κεφάλαιον Α΄.—**Ἐμφύλιοι πόλεμοι** — 1) Κάτων·Γράχχοι. 2) Μάριος καὶ Σύλλας (Γ. Μάριος, Ἰουγουρθικός πόλεμος, Ὁ πόλεμος κατὰ τῶν Κίμβρων καὶ Τευτόνων. Συμμαχικός πόλεμος. Ὁ Σύλλας. Σύγκρουσις Μαρίου καὶ Σύλλα. Α΄. Μιθριδατικός πόλεμος. Ἐπάνσδος καὶ θάνατος τοῦ Μαρίου Δικτατωρία τοῦ Σύλλα). 3) Πομπήιος καὶ Καῖσαρ. Ὁ Πομπήιος. Πομπήιος καὶ Κράσσος. Ὁ πειρατικός πόλεμος. Β΄. Μιθριδατικός πόλεμος. Ἡ συνωμοσία τοῦ Κατιλίνα. Ὁ Καῖσαρ καὶ ἡ πρώτη τριαρχία. Σύγκρουσις Πομπηίου καὶ Καίσαρος, Δικτατωρία τοῦ Καίσαρος), 4) Ὁκταβιανὸς καὶ Ἀντώνιος. (Ἡ δευτέρα τριαρχία. Σύγκρουσις Ὁκταβιανοῦ καὶ Ἀντωνίου). Σελ. 3—21.

Κεφάλαιον Β΄.—**Ἡ Αὐτοκρατορία**. — 1) Ὁκταβιανὸς Αὐγούστος, 2) Οἱ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Αὐγούστου αὐτοκράτορες, (Τιβέριος, Καλιγόλας, Νέρων, οἱ διάδοχοι τοῦ Νέρωνος), 3) Οἱ Φλάβιοι (Βεσπασιανός, Τίτος, Δομιτιανός), 4) Οἱ Ἀντωνῖνοι (Νέρβα, Τραϊανός, Ἀδριανός, Ἀντωνῖνος ὁ εὖσεθής, Μάρκος Αὐρήλιος, Κόμμοδος), 5) Οἱ ἐξωτερικοὶ πόλεμοι ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου μέχρι τῶν Ἀντωνίνων, (Οἱ εἰς τὸν Ῥήνον πόλεμοι. Οἱ εἰς τὸν κάτω Δούναβιν πόλεμοι. Οἱ εἰς τὴν Ἀνατολήν πόλεμοι), 6) Ἡ στρατιωτικὴ ἀναρχία, 7) Αἱ βερβαρικαὶ ἐπιδρομαὶ (Γερμανικαὶ ἐπιδρομαί. Ἐπιδρομαὶ τῶν Γότθων. Ἐπιδρομαὶ τῶν Περσῶν. Τὸ βασιλείον τῆς Παλμύρας), 8) Οἱ Ἰλλυριοὶ αὐτοκράτορες (Κλαύδιος, Αὐρηλιανός, Πρόδος, Διοκλητιανός). Σελ. 22—40

Κεφάλαιον Γ΄.—**Ὁ βίος τῶν Ῥωμαίων ἐπὶ αὐτοκρατορίας.**— 1) Ἡ πολιτεία, 2) Διοικήσεις τῶν ἐπαρχιῶν, 3) Τὰ

γράμματα, 4) Αἱ ὠραῖαι τέχναι, 5) Τὰ ἤθη (Ἡ κοινωνία, Ὁ βίος εἰς τὴν Ῥώμην), 6) Ἡ Ὀρησκεία, 7) Ὁ Χριστιανισμὸς (Ὁ Χριστός, Ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία καὶ διάδοσις αὐτῆς, Οἱ διωγμοὶ κατὰ τῶν χριστιανῶν). Σελ. 41—55

Κεφάλαιον Δ'.—**Ἡ ἀπόλυτος Μοναρχία.**—1) Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας (Ὁ Κωνσταντῖνος μονοκράτωρ, Ἐπίσημος ἀναγνώρισις τοῦ χριστιανισμοῦ, Ἡ κτίσις τῆς Κων)πόλεως, Ἡ ὀργάνωσις τῆς αὐτοκρατορίας, Τὸ ἔργον τοῦ Κωνσταντίνου), 2) Οἱ διάδοχοι τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ἡ ἀπόπειρα ἀναστηλώσεως τῆς εἰδωλολατρίας, 3) Ἐγκατάστασις βαρβάρων εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν, 5) Θεοδόσιος ὁ μέγας καὶ ὁ τελικὸς θρίαμβος τοῦ χριστιανισμοῦ, 5) Ὁριστικὴ διαίρεσις τῆς αὐτοκρατορίας Σελ. 56—65

Μ Ε Ρ Ο Σ Β'

Ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία

Κεφάλαιον Ε'—**Ἡ δυναστεία τοῦ Θεοδοσίου.**—1) Οἱ διάδοχοι τοῦ Μ. Θεοδοσίου, 2) Αἱ βαρβαρικαὶ ἐπιδρομαὶ (ἐπιδρομαὶ τῶν Γότθων, ἐπιδρομαὶ τῶν Οὐννων, Βανδαλικά ἐπιδρομαί, ἀποτελέσματα τῶν ἐπιδρομῶν). Σελ. 69—76

Κεφάλαιον ΣΤ'—**Ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ ἡ δυναστεία του.**—Ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ τὰ σχέδιά του, 2) Ἡ στάσις τοῦ Νίκα, 3) Οἱ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἐξωτερικοὶ πόλεμοι, 4) Ἐσωτερικὰ ἔργα τοῦ Ἰουστινιανοῦ, 5) Τὸ ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ, 6) Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Αἱ ἀβαρσολαυτικαὶ ἐπιδρομαί. Οἱ περσικοὶ πόλεμοι. Σελ. 77—84

Κεφάλαιον Ζ'—**Ὁ Ἡράκλειος καὶ οἱ κατὰ τῶν Περσῶν πόλεμοι.**—1) Ὁ Ἡράκλειος, 2) Τὰ 4 πρῶτα ἔτη τοῦ κατὰ τῶν Περσῶν πολέμου, 3) Ἡ πολιορκία τῆς Κων)πόλεως ὑπὸ Ἀράβων καὶ Περσῶν, 4) Ἡ κατασυντριψὶς τῶν Περσῶν Σελ. 85—91

Κεφάλαιον Η'—**Οἱ Ἀραβες.**—1) Ὁ Μωάμεθ, 2) Ἡ διδασκαλία τοῦ Μωάμεθ, 3) Αἱ ἀραβικαὶ κατακτήσεις, 4) Ὁ ἀραβικὸς πολιτισμὸς Σελ. 92—101

Κεφάλαιον Θ'.—**Ἡ δυναστεία τοῦ Ἡρακλείου.**—1) Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἡρακλείου, 2) Αἱ σλαβικά καὶ βουλγαρικά ἐπιδρομαί, 3) Οἱ πρὸς τοὺς Ἀράβας ἀγῶνες (Α' πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων, Β' πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων) . . . Σελ. 102—107

Κεφάλαιον Ι'—**Ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Η' αἰῶνος.**—1) Ὁ χαρακτήρ τοῦ κράτους, 2) Τὸ πολίτευμα, 3) Τὰ στρατιωτικά (ἢ στρατολογία, ὁ ἐπλισμὸς καὶ ἡ ποιότης τοῦ στρατοῦ, ὁ στρατὸς τῶν συνόρων καὶ ἡ ἄμυνα τῆς χώρας, ἡ ἀχύρωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ στόλος), 4) Τὰ οἰκονομικά (ἐμπόριον, βιομηχανία, ναυτιλία, γεωργία), 5) Ἡ θρησκεία (ἢ διοικήσις τῆς ἐκκλησίας καὶ ἡ ἐν τῷ κράτει θέσις αὐτῆς, ἡ λατρεία καὶ ὁ μοναχισμὸς), 6) Τὰ γράμματα (ἢ ἀρχαία παράδοσις καὶ ἡ παιδεία, ἡ λογοτεχνία, ὁ πεζὸς λόγος, ἡ ποίησις), 7) ἡ τέχνη (ἢ ἀρχιτεκτονική, ἡ γραφικὴ, ἡ γλυπτικὴ), 8) Ὁ ἰδιωτικὸς βίος (ἢ κατοικία, ἡ ἐνδυμασία, ἡ διαίτα, τὰ ἥθη) Σελ. 108—142

Κεφάλαιον ΙΑ'—**Ἡ δυναστεία τῶν Ἰσαύρων.**—1) Οἱ βασιλεῖς τῆς δυναστείας, 2) Ἡ μεταρρύθμισις, 3) Οἱ πρὸς τοὺς Ἀράβας πόλεμοι, 4) Οἱ πρὸς τοὺς Βουλγάρους πόλεμοι, 5) Τὸ σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν Σελ. 143—149

Κεφάλαιον ΙΒ'—**Ἡ Εὐρώπη κατὰ τὸν μεσαίωνα μέχρι τοῦ 8ου μ.Χ. αἰῶνος.**—1) Τὰ βαρβαρικά γερμανικά κράτη μέχρι τέλους τοῦ 8ου αἰῶνος, 2) Τὸ φραγκικὸν κράτος, 3) Τὸ φραγκικὸν κράτος ἐπὶ Καρόλου τοῦ Μεγάλου, 4) Ἡ αὐτοκρατορία τοῦ Καρόλου καὶ ὁ παπισμὸς, 5) Ἡ διάλυσις τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Καρόλου καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς προκύψαντα νέα κράτη Σελ. 150—155

Συγχρονιστικὸς πίναξ τῶν κυριωτέρων γεγονότων Σελ. 156—158

Πίναξ εἰκόνων καὶ χαρτῶν Σελ. 159—160

Πίναξ περιεχομένων Σελ. 161—163

